Coordonatori
Irina Frasin • George Bodi • Codrin Dinu Vasiliu

Studii de antrozoologie
Etica și lumea non-umană

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

Studii de antrozoologie
Etica și lumea non-umană

Coordonatori

Irina Frasin
George Bodi
Codrin Dinu Vasiliu

Acest volum a fost posibil prin finanțarea ofertă de Academia Română prin intermediul proiectului Nr. GAR-UM-2019- XII-3.1-9/15.10.2019 - *Etica și lumea non-umană. Fundamente etice pentru re-gândirea relației om-natură*. Grant de cercetare realizat cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor, aflat la dispoziţia Academiei Române şi gestionat prin Fundaţia „PATRIMONIU" GAR-UM-2019- XII-3.1-9.

Studii de antrozoologie
Etica și lumea non-umană

Coordonatori

Irina Frasin
George Bodi
Codrin Dinu Vasiliu

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ • 2021

ISBN: 978-606-37-1203-6

Referenți științifici:
Dan Gabriel Sîmbotin
Eugen Huzum
Bogdan Olaru

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Cuprins

Cuprins

Introducere

Irina Frasin
Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane" al Academiei Române, Filiala Iași

Animalele sunt omniprezente în viețile și societățile noastre, în gândurile și cultura noastră și ar fi aproape imposibil să ne imaginăm viața fără ele și să ne înțelegem pe noi înșine în absența lor. Societățile și culturile noastre au fost construite pe exploatarea animalelor și sunt încă, într-o foarte mare măsură, dependente de aceasta. Animalele există în miturile, legendele şi folclorul tuturor popoarelor. Religiile tuturor comunităţilor includ animalele în cosmologiile lor, în credinţe, ritualuri sau în practică. Ele au fost venerate, au fost considerate tabu, au fost sacrificate sau asociate cu diverse zeităţi sau spirite. Din acest motiv poate, relația noastră cu ele este una absolut specială, complexă, ambivalentă și dificil de înțeles. Pe de o parte exploatate și folosite drept resurse, pe de altă parte tovarăși și prieteni iubiți, care ne ajută să ne vindecăm, să devenim mai buni, mai empatici, mai plini de compasiune. În mod normal faptul că astăzi înțelegem și cunoaștem animalele mai bine ar trebui să determine implicit și schimbări majore în modul în care le tratăm. Dar lunga noastră istorie, în care am văzut lumea non-umană doar ca simplă resursă și animalele ca fiind create / existând numai pentru propriul nostru beneficiu, face ca această tranziție să fie mult prea dificilă. Credința că oamenii ar fi cognitiv sau moral superiori celorlalte animale are rădăcini foarte adânci în convingerile personale, organizarea socială și sistemele juridice din întreaga lume. Faptul că miliarde de animale sunt exploatate și ucise pentru beneficiul oamenilor nu este afectat într-o măsură semnificativă de cunoașterea și înțelegerea abilităților extraordinare ale celorlalte ființe vii, de înțelegerea faptului că și aceste ființe simt, gândesc și suferă în modalități similare cu noi.

Este adevărat că în ultimul timp atitudinea noastră abuzivă față de celelalte animale a generat numeroase mişcări sociale pentru protecția și drepturile acestora. Recunoaşterea abuzurilor, a tratamentelor inumane și crude a dus la redescoperirea teoriilor etice care susțin valoarea în sine a tuturor ființelor vii. Astăzi cu toții începem din ce în ce mai mult să realizăm faptul că animalele non-umane, ca şi noi, sunt fiinţe care doresc să-şi trăiască viaţa fără suferinţă. Dar impactul acestui punct de vedere non-antropocentric, deși în continuă creștere, nu este încă suficient pentru schimbări sociale de anvergură. În aceste condiții este absolut necesar să re-evaluăm relațiile noastre cu lumea non-umană bazându-ne pe sentimente de empatie, compasiune și convingerea că toate ființele sensibile merită să conteze din punct de vedere moral. Reunind studii ale cercetătorilor din domenii foarte diferite (de la filosofie, psihologie și arheologie la drept și medicină veterinară), dar cu aceleași preocupări pentru înțelegerea relațiilor noastre cu animalele non-umane și lumea-mai-mult-decât-umană în general, volumul de față propune o schimbare de perspectivă. Datorită dependenţei masive a societății umane de animalele non-umane, acestea au fost tratate pentru mult timp ca simple resurse, animale – maşini, însă acum etologia cognitivă şi celelalte ştiinte despre animale pun sub semnul întrebării magnitudinea

diferenţelor dintre noi. Modalitățile noi și diferite de a înțelege și clasifica entitățile lumii reale sunt de importanță majoră atât pentru re-gândirea relației om-animal la nivel teoretic, cât și pentru schimbări la nivel practic. Odată cu schimbarea modului nostru de a gândi și a percepe lumea non-umană trebuie să se schimbe și modalitățile concrete în care ne raportăm la cei diferiți. Trebuie să fim modești și să învățăm să privim lumea non-umană sau lumea-diferită-de-om lipsiți de prejudecăți. Este extrem de important să înțelegem că lumea peri-umană trebuie văzută, explorată și considerată în întreaga ei complexitate extraordinară și să susținem din ce în ce mai clar că și aceasta merită respect.

Studiul care deschide acest volum, semnat de editorul care a scris și aceste rânduri, urmărește înțelegerea datoriei noastre morale fată de celelalte animale plecând de la relația cu animalele de companie. Întrebarea principală este dacă putem să restabilim un nou echilibru între noi și celelalte ființe plecând de la apropierea, dragostea și compasiunea pe care le simțim față de animalele noastre de companie. Următorul text, semnat de Ionuț Bârliba, analizează tot modul nostru de raportare la celelalte animale și relația autentică cu ele. Înțelegem că numai raportându-ne la celelalte animale ca la indivizi cu vieți mentale și emoționale complexe, ca subiecți, și nu ca simple obiecte (cum am fost învățați de tradiție), numai construind relații intersubiective, interpersonale și acceptând idea unui sine animal putem cu adevărat pătrunde în lumea celor diferiți.

Urmează apoi mai multe studii ce au în vedere re-modelarea atitudinii noastre față de celelalte animale plecând de la moștenirea noastră culturală și istorică. Studiul lui Abu Bakar Siddiq aduce în prim plan antropocentrismul și antropocentrismul științei, în mod special, cu toate inconvenientele sale în ceea ce privește înțelegerea complexității lumii în care trăim și a locului nostru în ea. Doar trecând dincolo de antropocentrism putem spera să înțelegem cu adevărat relațiile noastre cu lumea non-umană, interdependența speciilor și să prosperăm cu toții într-o lume multi-specii. Vedem că astăzi animalele nu sunt tratate corect dacă punem în balanță tot ceea ce primim noi de la ele și modul în care le folosim și cum le distrugem habitatele. Dar această greșeală o facem pe riscul nostru pentru că în decursul a câtorva generații s-ar putea să avem o planetă cu un ecosistem ce nu ne mai poate susține viața așa cum o știm. Studiul semnat de George Bodi urmărește modul în care arheologia și interpretarea pe care aceasta o oferă trecutului, și relației om-animal în acest caz particular, este influențată de schimbările sociale și culturale de la nivel global. Cu toate că animalele au jucat un rol esențial în istoria noastră și în dezvoltarea noastră cognitivă și emoțională, arheologia încă rămâne focalizată pe reconstruirea vieților umane din trecut. Însă lucrurile încep gradual să se schimbe și poate înțelegerea interdependenței noastre și a măsurii în care animalele ne-au făcut ceea ce suntem azi va duce și la re-evaluarea rolului pe care istoria și arheologia le au în schimbarea perspectivei asupra lumii non-umane. Textul următor, semnat de Liviu și Daniel Măgurianu, are în centru curiozitățile lumii vii, care au fost de multe ori neînțelese sau înțelese greșit. Întrebarea esențială la care autorii ne îndeamnă să căutăm răspuns este dacă, puși în fața marilor mistere ale vieții, vom rămâne curioși și deschiși pentru a le înțelege, sau ne vom refugia în dogmatism.

În general considerăm că oamenii sunt speciali, diferiți față de celelalte animale, pentru că au intrat într-o altă ordine a existenței, aceea a culturii, a limbajului simbolic, a reflexivității și a moralității. Deși trăiesc într-un mediu natural la care

se adaptează, ca și celelalte animale, oamenii fac acest lucru conform unor scheme simbolice, pline de semnificații și variabile din punct de vedere cultural. Studiile ce urmează explorează această problematică, analizează mecanismele de distanțare față de natură și modalitățile în care sunt construite imaginile și reprezentările pe care le avem despre animale și lumea non-umană în general. Textul semnat de Codrin Dinu Vasiliu explorează biofotografia, un nou concept fotografic ce vizează practica și cultura fotografierii animalelor în contextele lor de viață. Autorul ne invită să urmărim efectele biofotografiei asupra reprezentărilor și ideologiilor noastre legate de relația om-animal. Următorul studiu, semnat de Cătălina Răducu rămâne în domeniul explorării ideologiilor și a limitelor lor, discutând relația dintre primatologie și feminism. Studiul pleacă de la constatarea faptului că cei mai importanți primatologi au fost (și continuă să fie) femei și explorează posibilitatea existenței unui punct de vedere diferit și specific, unui punct de vedere feminin, care să fi stat la baza acestei științe. Din textul semnat de Marco Adda aflăm detalii despre relația absolut specială pe care o avem cu câinii. Prima specie de animal domesticită, câinele este și animalul care a fost folosit în cele mai diverse și variate moduri și este astăzi cel mai popular animal de companie. Suntem purtați printr-o fascinată istorie a relației dintre noi, oameni și câini, și suntem îndemnați să interogăm modul în care am fost obișnuiți să ne raportăm la cel mai bun prieten al omului. Un alt popular și foarte îndrăgit animal de companie este și pisica. Însă nu toate pisicile, așa cum de altfel nici toți câinii, sunt animale de companie. De fapt, majoritatea trăiesc cu noi, în comunitățile noastre, însă fără stăpân. Studiul Alinei Rusu explorează relația noastră cu pisicile comunitare și modul în care această relație poate fi folosită ca model în educație pentru interacțiunea responsabilă cu animalele în general. Și textul semnat de Aurora Hrițuleac are în centru relația copiilor cu animalele de companie și modul în care această relație specială ar putea ajuta la dezvoltarea armonioasă a acestora, cu atât mai mult într-o epocă în care relațiile interumane sunt mai rare și de multe ori mediate de tehnologie.

Ultimele trei studii din volum tratează probleme de etică, legislație și bunăstare a animalelor de lângă noi. Textul Laviniei Codrea urmărește legislația menită să protejeze animalele de companie. Deși acestea primesc roluri din ce în ce mai importante și sunt din ce în ce mai mult văzute ca membri ai familiei, totuși această legislație, deși menită să ofere protecție animalelor, continuă să le trateze drept proprietate, ființe sensibile care trebuie tratate cu grijă, dar nu agenți autonomi. Tocmai din acest motiv, pentru că nu recunoaștem încă animalele ca agenți autonomi, subiecți ai propriilor vieți, drept persoane non-umane continuăm să le comodificăm pentru a le folosi drept obiecte de studiu, hrană sau orice alt tip de produs. Următoarele studii tratează tocmai aceste aspecte. În textul semnat de Luminița Ailincăi, Raluca-Oana Rusu și Corneliu Gașpar este abordată experimentarea pe animale, o problemă extrem de complexă și sensibilă. În această privință istoria și tradiția ne arată progresele din domeniul științelor medicale datorat experimentării pe animale, legislația ne permite anumite lucruri, dar ne și impune anumite limite, iar morala ne învață să chestionăm acest tip de comportament pe considerente diferite. Întrebarea este dacă și cum putem găsi un echilibru între aceste perspective. Ultimul text, semnat de Raluca-Oana Rusu, Luminița Ailincăi, Corneliu Gașpar, Viorel-Cezar Floriștea și Gheorghiță Vlad privește relația noastră cu animalele exploatate pentru consum, legile care le protejează și sensibilitățile consumatorilor care devin tot mai atenți la bunăstarea animalelor.

Scopul volumului de față este explorarea și înțelegerea relației noastre cu lumea non-umană și, în mod special, relația cu celelalte animale. Pentru foarte mult timp lumea peri-umană a fost considerată doar o resursă, o lume ce există doar pentru ca noi, oamenii, să prosperăm. Dar astăzi înțelegem că avem nevoie de noi modalități de a re-gândi relația noastră cu lumea diferită-de-om, cu celelalte animale, bazate pe modestie, respect și dreptate. Volumul de față ne provoacă să încercăm să gândim altfel, să re-descoperim legăturile noastre cu lumea non-umană, cu natura și să ne lărgim cercul de grijă și compasiune pentru a cuprinde toate ființele vii. Este absolut esențial să nu mai ignorăm lumea non-umană. Dacă vom re-descoperi legătura cu bogăția, complexitatea și frumusețea extraordinară a lumii-diferite-de-om vom înțelege că totul este interconectat și aceste animale fac parte dintre noi. Noul mod de a gândi, care ne va ajuta să depășim perspectiva din care lumea non-umană este doar o resursă, are la bază dorința de a ne re-conecta cu natura și cu celelalte animale într-un mod care să dilueze granițele, clasificările și limitările. Astfel lumea-diferită-de-om ne va deveni prieten, tovarăș alături de care trăim pe această planetă în armonie și respect. Numai în momentul în care vom re-descoperi această conexiune la un nivel foarte personal (și vom acționa în consecință) putem spera să depășim sentimentele de alienare, dezrădăcinare și pierdere, date de nedreptatea socială, schimbările climatice și criza globală. În acest fel ne vom regăsi și pe noi înșine.

Acknowledgment / Mulțumiri

Acest volum a fost posibil prin finanțarea oferită de Academia Română prin intermediul proiectului Etica și lumea non-umană. Fundamente etice pentru re-gândirea relației om-natură, GAR UM 2019 XII-3.1-9, Grant de cercetare realizat cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor, aflat la dispoziţia Academiei Române şi gestionat prin Fundaţia „PATRIMONIU”.

Humanimal Bond: an Inquiry on What We Owe to Animals

Irina Frasin
”Gh. Zane” Institute of Economic and Social Research

“*True human goodness can manifest itself, in all its purity and liberty, only in regard with those who have no power. The true moral test of humanity (the most radical, situated on a level so profound that it escapes our notice) lies in its relations to those who are at its mercy: the animals.*” (Milan Kundera)

Abstract
The love, compassion and connection most of us feel with our companion animals has, most of the times, the power to make us the very best we can be. Sometimes the close bond we share with our animal companions reveals to us their emotions, feelings and thoughts and this, far from limiting our ability to understand animals as they really are, facilitates our understanding of their behavior and inner lives. This is how many of us have come to realize the enormous scale of animal exploitation on which our modern society is built and come to question the very foundations of our current way of living. The present paper explores the connections and disharmonies between our way of understanding animals and our way of treating them, the moral obligations we have toward animals, all the animals, regardless of the categories where we choose to include them and the possibility of creating a brighter and more fair future for all of us (humans and animals alike).

Keywords: Humanimal bond; Moral obligations; Animals; Humanity; Compassion

Introduction

In recent years, a whole range of new scientific investigations have fueled the rethinking of the status of non-human animals. Ethology, cognitive psychology, neuroscience and many others have revealed the complexity of animal sentience, cognition and awareness. In other words, they have shown us, if not the animal mind, at least the clear knowledge that animals do have minds. This new awareness has led to an increasing interest in revealing and understanding the way we view and also treat animals. Thus, from being an issue of marginal importance, animals have become the center of a multidisciplinary inquiry that is growing by the day. The well-known philosophers Peter Singer and Tom Regan have led the way, yet the new inquiry has got the interest of other scholars from varied disciplines ranging from history to social science, from art to veterinary medicine.

We live our lives in societies built on animal use and exploitation. We are so used to it that in our everyday existence we hardly give it a second thought. However, to have come so far – world large animal industries that generate huge profit, and a society comfortable with animal (ab)use – we, as a society, had to adopt an instrumental view toward the other animals. If we had regarded them as

individuals with their own lives and the right to live on this planet beside us, their exploitation would not have been possible. Instead, we looked at them in a more convenient way (for us) as things to be used and not as individuals with their own value. We built justifications, we concentrated on differences to convince ourselves and make us comfortable with the situation. We are the better creatures (because we have reason, language, self-consciousness, autonomy and so on) and for this we have a right to use the others.

This way of thinking left the animals vulnerable and more or less at the disposal of human needs and desires or even whims. The markers of humanness – reason, language, self-consciousness, autonomy and so on – have transformed the human exceptionalism in canonical understanding of life in general. Interests, science, politics, all have been built around humans, according to human interests in an obvious anthropocentric manner. More and more refined justifications were found. However, the most interesting part is that this constant need to justify the situation, the need to justify animal exploitation and suffering shows us that it had been always felt as something inherently wrong.

Animals are trapped by instinct in strictly determined relations with their environment and each other, only humans have their free will, their rationality and this enables them to control their own destinies, to conquer the world, to subdue nature to their desires and, of course, to use the other animals for their needs. The downside of this dualistic way of understanding life is that humans too have been regarded in a hierarchical manner which allowed and justified slavery and exploitation, wars of conquest and massacres.

Today we are starting to become more aware of the mistreatment and exploitation of animals that is currently happening on huge scale in animal industries – be it for food, clothing, research material, entertainment or work. This concern is fueling a growing interest in animal ethics both in academic research and outside it.

The present paper focuses on presenting and discussing the moral status of non-human animals. My exploration dives into what we morally owe to the other animals, how we can achieve a better understanding of our obligations towards them, how we can fulfill these obligations and how pets can guide us towards a better understanding of these duties. The love, care and respect for our companion animals can truly make us better appreciate and understand the other animals. Patience and attention, qualities necessary for building a fulfilling relationship with our companion animals, can also change our view of the other animals that usually remain out of focus. If we learn to extend the love and care we feel for our companions to the other animals, it is only then when the true measure of the horrific treatments they are subjected to will reveal itself to us. We cannot genuinely love our cat or dog and eat the pig or chicken. There is simply no logical way to make this difference between them.

My thesis is built on the idea that our growing interest for animal issues has been generated by our concern for our companion animals and our preoccupation and care for our companion's wellbeing has been fueled by a growing concern for animals in general. Further, on the other side, our general knowledge in animal welfare has opened our hearts and minds for friendship across species.

In short, my approach is that a close-up look at the lives of our companion animals and our relationships with them will help us better understand their

vulnerabilities, their dependency on us for thriving in the human world as well as see their great natures, their individualities, and complex personalities. This way we will achieve our purpose of rethinking the way we see animals in general. If we extended the love and respect we feel for our companions to the other animals, the ones far away, in endangered environments, hidden in factory farms and laboratories, made invisible by our societies and cultures, we could then expand our circle of morally important relationships. Since our cultures and societies are built on animal exploitation, it is obvious that we have vested interests. Perhaps our pets can guide us through rethinking the way we see animals and help us develop better ways of interaction and reshaping our obligations towards animals in general.

Critically examining our relationship with our companion animals, better understanding our moral responsibilities to them may be the departure point for rethinking and reshaping our relationship with the other animals in general. Maybe we should pay closer attention to what our pets can teach us and maybe the best lesson taught by them is how to listen, how to pay attention and how to enter, with care and respect, in the worlds of other creatures. We must learn again how to listen. "Replacing *I speak, therefore, I am* with *I listen, therefore, they are* is a vital step in undermining the human-animal binary." (Jungkunz 2016, 189).

Emotional responses are heightened by closeness and this is the main reason why I hope that the emotional bonds that we share with our companions will have the power to convince us that all the other animals deserve that we review our convictions and change the way we live in order to build respectful and non-exploitative relations with them.

Companion Animals and Us

I am starting my inquiry on the moral status of animals from our relationship with our animal companions – because, as I mentioned earlier, I see here the potential for changing the way we see and treat all animals. Our companion animals / pets[1] are both dependent upon us and vulnerable. In a way[2], all animals are vulnerable and dependent upon humans, but we may fail to notice this or interpret it – as it has been largely done – as their inferiority. The most important difference is that our pets are directly dependent on us, and we come across this reality through our daily interactions. Therefore, it is our responsibility and moral duty to take care of them: they have this direct claim on us. We have to understand what we owe to them otherwise our relationship would be dysfunctional[3]. The moment we realize the impact of our interventions upon them, the power of life and death we exert in their

1 I will use companion animals and pets interchangeably (even if pets has certain nuances). For more details see Overall 2017, Bradshaw 2017, Colliss 2019.

2 In a more and more anthropocentric world, in the Anthropocene, animals are vulnerable to the anthropic changes, climate change, etc.; but the dependency of animals on us is also a view contested by those who wish to take completely *anthropos* out of the center.

3 Because what we owe to our pets is not always so clear to see, as I implied, and even harder to accomplish, we have, unfortunately, a lot of dysfunctional and even abusive relations.

life, only then we can see we have the duty to take our roles seriously; to take our companions seriously and do our best to understand them and respond to their needs.

I would like to begin by examining the nature of our relationship with our animal companions and the foundations for our moral responsibilities to them. Animal – human relationships are both complex and complicated. They can often display contradictory features: they can be either domineering, unjust and exploitative or loving, caring, and supportive. Sometimes it is even harder for the people involved in this type of relationships to untangle all these issues and have a clear picture. There are also times when we can be utterly wrong in our analysis[4] – mainly since we fail to pay the necessary attention to our animal companions, or we fail to get the necessary information on the behavior of their species or rely too much on the particular behavior of the species and fail to notice the individual differences. My point is that we need to learn to take our time, pay attention, listen, and learn.

We may begin our analysis of companion animal – human guardian[5] relationship by stating that we are dealing with an unequal one. We have almost complete power over the animals who live with us. With this power comes an equally great responsibility: we have to nurture and respect our relationship; we must seek to support a morally good relationship between us and our companions, one that is aware of the built-in inequality yet takes into consideration the animals' interests, needs and vulnerabilities. If we learn how to listen, our animal companions have plenty to teach us. From our relationship with them we can learn to become more caring individuals in general. We need empathy to be in a fulfilling relationship with our pets, a relationship that would support both our flourishing, human and non-human alike. This will help us develop skills and habits that can support genuine moral progress. Our animal companions have literally the power to make us better humans.

The fact that a non-human animal (generally, a dog or a cat[6]) can be both our companion and friend suggests the depth, emotional involvement and value of the relationship. Dogs and cats[7] live with us in our homes and we share unique relations with them and maybe for these reasons more and more people consider them members of the family. In order to make our interspecies relationships work and be fulfilling and respectful for all involved we need to take our responsibilities seriously and make the effort, with loyalty and commitment, for balancing the built-in inequalities.It is

---

4 The same when people treat their pets as little humans; they love them but fail in their duties, their understanding of animals' needs is limited.

5 Guardian, parent, caretaker we are still looking for an appropriate name for our role in this complex relationship.

6 There is also the possibility of having animal companions that are not domesticated, like parrots or rodents for example); see Bradshaw 2017 for details. So not all pets are domesticated animals. We have companion animals that are wild like parrots, for example. And we do not have direct relations with all domesticated animals; we do not usually have direct relations with cows, chicken, pigs, etc. That is why the dichotomy wild / domestic; beside us / far from us is much more challenging than usually thought.

7 See John Bradshaw (2017): cats and dogs chose to stay with us (having a long time relationship, being domesticated for long time), the others, like birds or rodents rest in cages.

relatively easy to see mutual pleasure in human – animal interactions. The greetings of a dog or a cat when their humans come back home (more obvious after a longer separation) tell us about the happiness of being together. As Mark Rowlands (2011) points out, without a degree of admiration and pleasure, mutual benefit or utility alone would not be sufficient for the friendship we share with our pets. The animals in a household influence the patterns and habits of life. Sharing our life and home with creatures that have different ways of being in the world is both challenging and rewarding. My cats arrange my day, just as the Cynthia Townley's[8] dog brings structure and a kind of discipline to her everyday life. Cats are creatures of habit (and maybe not as independent as generally assumed). They have their schedule, their needs and their approval or disappointment of what I do and thus there is a normative dimension in our interactions. They do not offer me direct criticism or advice, but their behavior in our interactions is obvious and clear (to me). The decisive moment in this type of relationship is not when one gets a companion animal, the decisive moment is reached when (s)he comes to trust the human and from this point forward we can speak about a real relationship. The relationship between us is something built in time, with effort and commitment. This way our friendship involves a co-construction of a shared life. The fact that I invited the cats into my personal space and further, the fact that they allow me in their private space is building our interactions. I know that because of this I do not have the right to invade their space, and the fact that they let me in and trust me is a massive privilege. And this feeling can be even more intense when it comes to taking care of feral animals. Some of the feral cats in the colony I take care of also choose to approach me and let me into their private space and even accept my caress. For anyone knowing the ways of feral cats this is a clear sign of trust and mutual respect, a sign of a truly special bond. The affection and trust of these cats (and all cats in general) is not given lightly.

In the good relationships with companion animals, where people are involved and seek the interest of the animal, we can see two different ways of relating to the animal. The former (far more widely accepted and practiced) can be summarized in the following: "I am your guardian, your parent and I love you and, because I am human and therefore I know better, I know what is good for you, so you will do as I decide". The latter (which fortunately gets more and more followers) is something of the sort: "I am your guardian, your parent and I love you and I will do my best to guide you to discover together what you like, what you need and what you want, and I will do my best efforts to help you achieve it". It is the latter type which has the real potential to change us; only when we make efforts to see the life through our animal friends' eyes and step in their worlds with care and respect, our own human worlds can be reconfigured.

This is important to keep in mind since although they hugely impact my life, there are big differences between their power over me and mine over them. I have control over what is going on in the household (their environment, the changes in it), over how long and how often they go out, over the quality and availability of food, options for medical care and so on. Even if they can show me whether they like something or not or what they would like or not in many ways, it is I who decide. For

8 See Townley 2017.

these reasons – the differences in power and limits to reciprocity – it has sometimes been considered that we cannot talk of human – animal friendship in the genuine sense of the word. And for this reason, the attentiveness and willing to adjust to their needs is so important for a respectful relationship.

Therefore, even if humans take decisions in all these domains, I think this inequality of power does not necessarily make friendship impossible. Everything lies in the way this power is exerted. Our intentions for our pets' wellbeing and especially our attention to our companions needs and desires, their individuality and personalities make a compelling difference. "If there is no intention to respond to the animal's needs and evident preferences, and no adjustment or concession is made to the animal's point of view, then the relationship fails to be one of friendship." (Townley 2017, 29).

Fortunately, there are more and more people who do not treat their companion animals instrumentally and do their best for their pet's sake. Adjusting, making sacrifices and prioritizing is what the loyalty for our friends requires. We can have an idea about these things if we compare the number[9] of people that work hard to adjust, understand and solve eventual behavioral problems of their pets to the number of people who take their pets to local shelters (or simply leave them in the streets, for fear of judgment and lack of knowledge) due to behavioral problems[10].

When we talk about the moral obligations which we owe to our companion animals, we are going against the main tradition in the Western thinking. From Aristotle to the religious thinkers of the Middle Ages, to Descartes and Kant, the European philosophy attributed only indirect duties to animals. To have moral standing, in this line of thinking, you need to be a self-conscious, rational, autonomous subject. Emphasizing the value of rationality leaves animals, who lack reason, outside moral concern; they are not beings to whom obligations can be owned. Thus, animal suffering had no inherent value and humans were free to use and abuse animals as they pleased or needed. To see the real power of this kind of reasoning you have to remember that till today most people do not have a problem with our general entitlement to use animals. The real question (for most of us) concerns only some specific use and methods of doing it – considered cruel and unnecessary. As long as the animals are treated "humanely" the general public is ok with animal use[11]; our practices involving animal use can very well continue, as long as care is given to how the animals are treated[12]. For now, on the subject of companion animals, we should

9 We do not actually have a number, and it would be hard to get one, for many reasons, but I think this is something worth investigating.

10 Attention must be given because sometimes behavioral problems are not really problems of the animal, but of the owner who cannot cope with perfectly normal animal behavior. And does not have the patience to direct this behavior in a way that would be convenient, or at least acceptable for all parties involved. For example, when cats are scratching furniture.

11 The problem is complicated and we will come back to it in the next sections; also see Francione 2008.

12 At a closer inspection we would understand that concern and care for the animals involved would make their products prices unaffordable for the most of us. Animal products in this case could only be the privilege of the very rich; and how we justify that?

acknowledge that we are not completely free of this paradigm mainly due to the inequalities existing in our relationships with animal companions. The arrangements between a very powerful party (the human guardian) and a very vulnerable one (the animal companion) are still critically at danger of becoming exploitative. In my view, this very situation makes the human – companion animal relationship a good point to start teaching us responsibility and respect towards the most vulnerable ones. Further, I think this situation is more visible and easier to grasp when we think about dogs[13]. We use dogs for protection, for working[14] with us or for keeping us company. The truth is that unless we pay close attention to it, we risk turning the relationship into an oppressive, exploitative one – and miss that altogether, due to our usual frame of mind. As long as there is a self-interested motive from the human part (and this is often the case, otherwise we would not think of getting animal companions), there is also potential for getting extra benefit.

The game changer is the love, respect and loyalty most of us feel from and for our animal friends. We do not see their value connected with the benefits they bring to us and certainly when costs (time, money, patience, etc.) are involved, we do not hesitate. I wish to show the central place that this kind of relationship can have in animal ethics. The deep affection that we share with our companion animals, their vulnerability and our understanding of the delicate and important mission that we have as their care takers, or better said friends, has a tremendous power to change us. This attitude of human engagement is completely different from the one looking for benefits. A rewarding and beautiful relationship with our animal companion/s is unlikely to develop if we approach it from a self-interested perspective. Only when we prioritize developing a relation of love and respect and see our pet as intrinsically precious, we can truly call ourselves friends. The ultimate goal is to build a mutually beneficial relationship, a bond that unites us and makes us both thrive. Being loving, loyal and respectful with our pets must have the power to make us better people. "Our connection to, close observation of, and caring for nonhuman animals can teach us about important values and virtues. Animals can exhibit compassion, bravery, and loyalty, as well as joy, tolerance and forgiveness." (Townley 2017, 32).

When we create habits of care and responsiveness with our companion animals we open our hearts, we use empathy, and we grow our ability of compassion. Maurice Hamington argues that companion animals are not only "vital to human moral development of care, but also that care as learned and exhibited in companion animal relationships provides the habit and skill needed for moral progress" (Hamington 2017, 50). A relationship of authentic care with our pets can turn us into better human beings. Care and loyalty for our animal companions make us more attentive to the needs of the other, teach us how to pay attention, listen, take time and have patience. The key is that care must be responsive to the needs of the other. The

13 As cats are definitely harder to use; if we do not count using them for companionship or using them to hunt mice which are by far more equal relations than those with working dogs.

14 I shall not develop here the problem of working dogs, their training, usage and retirement with all the potential problems that this situation is posing. For further details regarding this subject see Jean Harvey's study in Overall 2017.

most interesting part, as anyone living with companion animals knows, is that our pets are also responsive and caring for us. This is the true meaning of relationship, it is something that we co-produce together in time, building trust. "When we engage our companion animals, we are in a sense interacting with individuals who possess the building blocks of our own morality minus the abstract notions of ethics that society has constructed." (Hamington 2017, 52)

Our relationships are guided by need and response. We find in the relationship with our pets all the complexities and challenges of meeting other minds. We must make an imaginative effort to understand the motivations, behavior and will of our animal friends. Anthropomorphism can prove valuable, if used in moderation and with attention. Both Marc Bekoff (2007) and Frans de Waal (2017) write about the efficacy of informed anthropomorphism in sustaining our imaginative understanding across species. Care, trust and respect are essential in carving non-exploitative relations with the ones more vulnerable.

Challenging the common perceptions about animals and moving beyond the existing social norms regarding them should come naturally when we share this kind of loving and respectful relationships with our pets. "Living in rich relation with animals focuses our attention and makes concrete the realities and the lives of animals and they experience a variety of emotions. Social standards prevent many people from investigating the source and implications of consuming animal products.... The dogmatism of *I must have my meat,* or *I cannot give up cheese* or *I love the feel of leather boots* is challenged by an honest look into a dog's eyes. I can touch their bodies and imagine their pain to expand my circle of caring to other embodied beings." (Hamington 2017, 60-61).

Animal sentience

Sentience is the characteristic on the base of which moral philosophers have attributed moral worth to animals. Yet animals have much more than sentience, they are endowed with far complex features than just sentience.

Sentience is the ability to be affected, to be aware of sensations and feelings, to suffer. Anybody who shares her/his home and life with a cat or a dog (or any animal friend for that matter) is perfectly capable to realize the fact that animals can and are going to suffer, both physically and mentally, in a given adverse situation.

Besides, nowadays countless philosophical arguments and efforts of animal rights activists make us more and more aware of the fact that animal suffering is becoming a significant moral issue and that there is something fundamentally wrong with the instrumental approaches to the other animals (which are still so widely spread).

Unfortunately, most people still prefer not to think about or simply ignore or dismiss the animal cost for their lifestyles. Society is also working hard to render this forgetfulness. We are told that animals are well looked after, that their welfare is important for the producers. We can also add to that the advertising that are offering us only happy chicken and laughing cows. This has led to a situation where the animal suffering was and still is a marginalized topic, silenced and hidden. Only a very few people take our non-human animals' kin lives and toils seriously, pay attention and try to render it visible and socially significant. Personally, I find both

surprising and disappointing that in a world where so many of us share our homes and lives with pets, this kind of attitude of care, attention and respect is still marginal in comparison to the anthropocentric attitudes. This situation downplays the moral relevance of non-human suffering and animal exploitation. However, by starting to pay closer attention to animal lives and make supplementary efforts to see and understand their suffering this could have important moral implications.

Pain[15] and suffering refer to something subjectively felt. They refer to internal states, to how something is experienced, felt, not just a mere response to something unpleasant or harmful. "Pain is commonly viewed as including two elements: sensory and affective. The sensory element concerns the severity and location of bodily harm, whereas the affective element determines the level of the harm's obnoxiousness (...) The latter refers to the experienced *feel* of pain and is the element that really gives pain its unique nature" (Aaltola, 2012, 5).

The answers to the core questions of cognitive ethology, the science that seeks to understand the cognitive abilities of animals, show us that animals are capable of physical and mental pain along with suffering, that they are conscious and sentient beings – able of also far more complicated capacities that previously thought. "Sentient animals are those that have evolved mental processes for interpreting sensations and information so that they can choose what action, if any, is most appropriate for their needs" (Webster, 2007, 151).

As any companion animal guardian / caretaker knows, detecting and recognizing animal pain requires a keen eye and an open mind. The symptoms are very species specific, and a lot of the animals tend to hide very well their pain[16]. As we know, from our own experience, that in the case of those beings who can experience their existence as a certain something, who are sentient, pain is a substantially negative experience. "There may be a silent world of suffering on the other side of the species border of which human beings – often the very perpetrators of that suffering – have no understanding" (Aaltola, 2012, 20).

The multiple mental abilities that animals have such as self-awareness, capacity for attachment, curiosity, intentionality and reason are as many possible sources for suffering. Also, along with these mental capacities we know that animals have rich and complex emotional lives. They are capable of fear, anxiety, sadness, depression and all the mental suffering resulting from these specific traits. Although cognitive ethology has shown the breathtaking scope of non-human abilities, society has remained blind to the enormous extent of animal suffering that our way of life is imposing. Our everyday interactions with our animal companions show us quite obviously that Descartes was wrong and animals are not machine-like creatures, yet still our society uses them us such. The concern for the suffering of the exploited non-humans inside the animal industries that sustain our usual way of life and society has raised a new science, born to manage this situation: animal welfare.

15 On the other hand, *nociception* refers to a situation when an organism detects harmful changes in the environment and automatically reacts to them.

16 In general prey species that know that, in the wild, if they show any weakness, they become lunch for predators. Giving in signs of pain is equal to drawing attention to you – an unwanted situation.

The term welfare refers to the way the animal experiences her/his own life. It is connected to the quality of life, and it is not reduced to physical health. Although illness can be a result of compromised welfare, (physical) health is not the only indicator of an appropriate quality of life. A life free of pain, stress and any other mental discomfort could be considered a good life. Nevertheless, it is important to take into consideration the viewpoint of the animal, how (s)he is experiencing her/his life. Thus, lack of negative experiences may not equate to a good life. The possibility to express natural behaviors and desires and a stimulating environment may also be needed. We will get back to this issue in the next chapter where we will examine why animal rights theorists consider animal welfare deceiving and distracting from the main point – that is animal use.

Perhaps the best we can do under the given situation is to acknowledge the enormous amount of animal suffering, to see that even if (due to our physical, mental and scientific limitations) their suffering always surpasses complete understanding, concern for it should still remain the very essence of morality. Only in this way the other animals will no longer be abandoned in utter loneliness and invisibility, in their indescribable suffering in which they currently exist. We need to make the effort to raise awareness of animal suffering and to make those unseen others the subject of serious concern. If we truly see and understand animal suffering then the implications could be huge. Our society keeps raising and killing animals by billions under appalling conditions. If their suffering could stop being marginalized in our society, we would need to completely change our lives.

And the best way we can be exposed to other creatures, other species, other ways of being in the world is by coming face to face with them, the animals – as we do with our pets. This proximity can reveal us that the others have minds, emotions, desires, frustrations, can experience sadness, and have their own way of understanding life. We are approaching them and connecting to them as mindful beings. If our everyday experience shows us that the other animals are creatures of "flesh, joy and hurt" (Aaltola, 2012, 59) how can we still not make the connection, how can we still love the dog and eat the pig?

We have to approach all animals as morally significant creatures. We know that minds and suffering are not objects that can be just objectively detected. If I am to grasp the suffering of the chicken, I need to relate to him/her through my own experiences, as a fellow being – as we usually do with our pets. And if the distance between me and the chicken could make empathizing difficult (although this is hard to imagine) than surely the proximity between me and my cat or dog will fill that gap. The animal should move from being a passive object (as with the potential chicken) and become *you* as our dogs and cats are in our relationships. If animals stop being abstract, faceless entities and become individual beings, particular individuals, their exploitation cannot remain devoid of moral significance. We need a revolution of feeling.

Animal Rights

Animals are sentient, they are subjects in their own lives, and I believe I am correct when I say that anyone who lives or has ever lived with companion animals, has no doubts about it. This reminds me of Frans de Waal's statement that anyone who is in

doubt that animals feel and experience their life in a subjective manner should get a dog. This makes obvious the fact that animal suffering matters, is something to take in consideration and it is more important than suggested by the welfare theories. However, speaking of moral obligations owed directly to animals goes against the dominant tradition of western thought, from Aristotle to Descartes and Kant. Even if suffering is a morally loaded term and for that we easily accept that we should not make or let anyone suffer (even more so when that suffering is unnecessary), it seems still hard to grasp our obligations to non-humans. But animals must have moral claims on us.

If we are in doubt of this, there's the rub. Primarily, it is our speciesist view that makes us see the non-humans suffering of less moral weight than the human suffering. And secondly – but in close connection to it – how we define "necessary" is of crucial importance. Along history we had plenty of reasons to exclude animals from moral concern altogether, and now, more or less the same reasons are used to show that the suffering of animals is less relevant. This is why "necessity" remains an ambiguous term linked to animal use. However, necessity should imply that there are no other alternatives. In fact, (almost) all our different animal uses can be replaced with non-animal. Understanding what exactly constitutes necessary animal use, or what exactly can be justified in the name of necessity, is merely culturally determined. This relativism should be the first sign that something is not right: different cultures, different understandings of necessity, different animals used for different purposes...

The anthropocentric, dualist perspective on life has given us many reasons to ignore, or even render totally invisible the pain and suffering of the other animals, or the other animals altogether. Rationality, language, and moral agency have served as the most common reasons for excluding non-human animals from the circle of moral concern. Or, even when, faced with utter and undeniable animal suffering, we begun to recognize its relevance, we still label it as less important than the suffering of human beings.

The books of Peter Singer, *Animal Liberation* (2002) and Tom Regan, *The Case for Animal Rights* (1983) are undoubtedly the most influential in changing the way we see and talk about animal suffering and moral claims non-humans have on us, thus our obligations and duties to them. Although *Animal liberation* was the book that initiated the modern movement for animal rights and animal liberation, animal rights go far beyond animal welfare and humanitarianism in their usual forms. The revolutionary idea in animal liberation and animal rights theory is that animal suffering and animal interests should be given the same respect as that paid to humans. But let us go a little bit back and trace the development of these ideas.

For utilitarians, such as Jeremy Bentham and Peter Singer, the pain and suffering are the only evil, while pleasure and satisfaction of interests are the only good: "the question is not, Can they reason? nor, Can they talk? but, Can they suffer?" runs the famous quote from Bentham. But he didn't follow this principle to its logical conclusion. He did not rule out the killing of animals, he just pleaded for more humane methods of slaughter. Also, Singer considers that utilitarianism is enough to justify the moral claims animals have on us. And "strict utilitarians do not consider death an evil to the individual who suffers it so long as it is painless and unsuspected in advance" (Franklin 2005, 4).

For Tom Regan the case supporting our moral treatment and duties to animals is based on their "inherent value". For Regan animals are subjects-of-a-life, they are beings that have moral value in their own right, they have value in themselves. Thus, animals possess moral rights as a direct consequence of their value.

This point reminds us of the categorical imperative of Kant: *You should treat humanness whether in yourself or the others never only as a means but always as an end in itself.* However, Kant considered that moral obligations apply only to moral agents. That is why we owe respect; thus, we have moral duties only to rational, autonomous and self-conscious beings, moral agents in a Kantian sense. As animals are not considered to possess these qualities, and therefore they elude moral obligations for Kant.

Kant considered (following a long tradition in this direction that started with Aristotle, Saint Thomas Aquinas, etc.) that we only have indirect duties to animals – because those who are cruel to the animals end up by getting insensitive to suffering and ultimately, they would end up treating humans and peers in the same way. For that we should refrain from being cruel. But the true question is (considering that cruelty and maltreatment are moral concepts) how can the infliction of pain and suffering to animals harden us and make us treat humans the same? If the cruel treatment of animals is not wrong and immoral *per se*, why harming animals is affecting us more than destroying trees or stones? Or chairs?

In this light, if we replace rationality and autonomy with sentience (as philosophers such as Regan, Francione, Kymplicka and Franklin[17] did) we can reformulate the categorical imperative in the following way (using the formulae of Julian Franklin 2005, 36): "Act in such a way that you only treat sentience whether in your self or the self of any other sentient being, never simply as a means but at the same time as an end."

It is time to explore a little more what sentience or sentient existence really implies. Firstly, it implies subjectivity. The animal, like us and unlike the plant (at least to our knowledge till now) has his/her own point of view, his/her reality, and experience of life. Thus, rights belong to subjects. Animals, just like us, can suffer pain, frustration, limitations, depravation and so on and unwanted death as well. Therefore, animals can be harmed, plants cannot. Even if deprived of sun light and water a plant fades and dies, it does not experience this as a subject – at least as far as we know till now. For this reason, flexibility is needed in drawing the lines of who is sentient and who is not. These lines are shifting depending on science, on the level of our knowledge and understanding. They are not absolute; therefore, we should remain flexible and be able to change them when we know more.

Even if, as Thomas Nagel (1974) suggests, we cannot know how exactly an animal experiences life and the world, we know that (s)he experiences the world in a particular way, that it feels in a particular way to be a particular animal (a bat like in the famous example). Even if we do not know *What it is like to be a bat?* we know that there is something that it is like to be a bat. There is a subjective world that the bat is experiencing even if we do not have access to it.

---

17 "If the scope of rights appears to be confined to rational beings, it is only because of Kant's (and perhaps ours) implicit specisism" (Franklin, 2005, 39).

For Regan "individuals are subjects-of-a-life if they have beliefs and desires; perception, memory, and a sense of the future, including their own future; an emotional life together with feelings of pleasure and pain; preference – and welfare – interests; the ability to initiate action in pursuit of their desires and goals; a psychophysical identity over time; and an individual welfare in the sense that their experiential life fares ill or well for them, logically independently of their being the object of anyone else's interests" (Regan 1983, 243). He also states in the end that the capacity to experience, to be conscious, or to have sentience is what constitutes being a subject-of-a-life.

Regan's discussion about animal consciousness and about what would constitute a good life for them is concluded with the remark that "no serious moral thinker accepts the view that animals may be treated in just any way we please" (Regan 1983, 150). Even if animals are not moral agents (because they cannot be held responsible for obeying the rules[18]) they are moral patients (because they can be harmed by the actions of humans who are the moral agents). Regan is arguing for treating the very subjectivity existing in the individual entity as having value in itself, as being inherently valuable. Against Singer, Regan considers that the subject-of-a-life has value in itself which is to be found in his/her subjectivity, independent of the pleasures or suffering experienced by the subject. What is very important to underline is that the life of every sentient being is as valuable and important to that being as our life is to us. Hence "all who have inherent value thus have it equally, whether they be moral agents or moral patients" (Regan 1983, 240). From this logically follows Regan's respect principle: "we are to treat those individuals who have inherent value in ways that respect that inherent value" (Regan 1983, 248).

To recognize another creature as sentient implies that we recognize him/her as *someone*, as a valuable being. Sentience is precisely the capacity that lays at the foundation of our individuality, personality and personhood (ours and that of other beings who share this capacity with us). Those who support rights for our non-human kin reference it to their own experiences, to their subjective awareness. Further, as long as the animal is sentient, his/her interests should be taken seriously, especially the interest in not suffering.

Sentient beings should never be instrumentalized. Beings that are ends in themselves should never be used only for human benefit. Sentient beings have interests that should be protected (an interest is protected by a right) and these interests do not merely lie in not suffering, as we have seen earlier, but also in continuing to live. What happens to sentient beings matters because it matters to them. Rejecting all other capacities (rationality, autonomy, moral agency) as having any moral relevance, Gary Francione (2008) considers that sentience is enough for giving anybody a basic right: the right not to be used as a resource, the right not to be property. He considers that if you are property you cannot count morally (and he shares examples of slaves, who by being property did not basically have any right, even if their masters were supposed to treat them humanely), you cannot

18 See Donaldson and Kymplicka 2011 and Meijer 2019; animals can sometimes be taken to be part of deal with us, obeying rules and all else that there is involved (like service animals for example).

practically have inherent value, you are just a commodity. He draws a definite line between animal use and animal treatment. If welfarists consider that animal use is still acceptable if done respecting the lifestyle and welfare of the animal, Francione is very clear when he states that animal rights are inconsistent with any kind of use. It is simply irrelevant if the animals are treated cruelly or humanely (it is of course important to the particular animals, but not for the animal rights debate). What is important is that we should admit that our use of animals cannot be justified.

"Our treatment of nonhuman animals reflects a distinction that we make between humans, most of whom we unproblematically regard as *persons*, and nonhumans, whom we regard as *things*. (...) Animals are not persons in either moral theory or under the law: they are *property* in that they exist solely as means to human ends. (...) "Persons" are precisely those beings who have interests that cannot be traded merely for consequential reasons alone" (Francione 2008, 193). And, at this point, we get back to Kant. Further, Francione considers that all our relations with animals are based on our superior power, all are based on domination, all are exploitative. As long as animals will be on the thing side of the person / thing division their rights will be disregarded. For whenever we balance human interests (even minor ones) with animal interests (however relevant and important – what could be more important than the right not to be harmed or killed?) the human interests will always prevail, and there are countless examples that show it. Thus, the only solution is abolition of all kinds of animal use – extinction of the domesticated species and leaving alone all the wild animals. This scenario is not only impossible or highly unlikely but also undesirable; and for that we have alternatives that will be presented in the following chapters.

Animal Justice

"Who speaks for the wolf?"[19]

Lately, we have been witnessing a change in the discourse regarding the position we are to take over how animals should be treated in our societies. We are faced with the so-called "political turn" in animal philosophy. "The question of what we owe to animals can coherently be considered as one of the most urgent moral and political issues of our time" (Cochrane 2010, 9). Primarily, it is quite important to establish how communities ought to conduct and govern their relations to the non-humans (directly those who share their territories and indirectly all the others[20]). If non-humans have rights, then we should see how these could be taken seriously and applied practically. Secondly, and even more challenging to the idea that politics should be exclusively reserved for human beings, is the idea that animals should not be taken only as passive participants in the political communities. If we live in shared communities and spaces, then animals should also have to participate as partners in co-shaping

19 Iroquois invitation. Mark Rowlands is talking about the tradition of the native Americans to consult all the tribes when making important decisions about their hunting territory. Thus, all tribes sent representatives to the meeting, but they also had somebody to talk in the name of the wolves' packs in the area.
20 For example, because human induced climate change influences all animals.

our common life. These ideas are easier to grasp or understand if we go back to our experience with our animal companions. As we live together, share the same space and time, we co-shape and co-produce our life together. Our animal companions take part in our lives and influence them to a greater extent than previously conceived. This way, we see animal agency first hand and we understand that we can communicate effectively. We see that, unlike what Francione was considering, we can have also many respectful, loving, fulfilling and non-exploitative relations with animals. Thus, abolition of all relations and extinction of domesticated species is not something to be desired. We co-evolved together, co-shaped each other, co-domesticated each other. To go back to a time before domestication would be like dreaming of re-becoming the "good savage" of Jean Jacques Rousseau. Nevertheless, it is obvious that not all our relations with animals are as peaceful, rewarding and filled with care as those with our pets. And this is so for obvious reasons.

Both Regan and Francione considered that the use of animals *per se* is what is causes harm to animals, irrespective if a treatment or another is causing them to suffer. Francione thinks that if an entity is to possesses rights, it cannot be owned – it cannot be property. Therefore, domestication itself violates animal rights. And this fear of exploitation and domination is born out of the huge inequality and the vulnerability of animals (due to their compromised status in society).

The main goal of political theory is justice. The question of whether justice should or should not include animals is undoubtedly dividing political thinkers (the vast majority excluding animals). Therefore, I shall consider here only the theories that include them. The first important aspect of including animals within justice lies in the fact that thus we recognize that the way we relate to them and treat them is not a private matter, but something that should be regulated in a public and political manner. Secondly, including animals within justice supposes an acknowledgement of the fact that regulating the way we treat animals should be made and enforced for the sake of animals themselves. We already have rules and regulations (in the EU) that restrict the way that animals can be handled, kept, killed – and these regulations are founded on what we owe to animals based on their sentience. It is also crystal clear that these regulations are very far from giving the animals the due respect. As Francione puts it, the way we treat animals should not be a matter of our good heart (we treat them humanely because we are good people – this is close to the indirect duties of Kant) but a matter of justice. What we owe to animals and how we should treat them must be a matter of justice.

In *A Theory of Justice*, John Rawls (1971) explicitly rules out the inclusion of animals in justice, within the social contract. But Mark Rowlands reinterprets Rawls' theory so that animals not only can but should – as a matter of logical consequence – be included. In Rawls' theory the contracting parties – who, we are told, are self-interested and rational – decide the political principles that should govern them from behind a "veil of ignorance". The "original position" is a hypothetical device that would help the parties involved decide which principles are just. This way, the choosing parties make self-interested, rational decision but they choose impartially, because they do not know their attributes from behind the "veil of ignorance". The principles of justice would regulate the duties and benefits for the parties involved. For Rawls, the idea of reciprocity is particularly important: to make use of the benefits, it is important to take duties in return. All recipients of justice are or should

be contributors as well. Now, given that the animals do not contribute to the society[21] and they cannot take up duties they are excluded from the contract. In fact, because animals are not moral persons, they are not owed justice. However, we do have a duty of compassion towards them according to Rawls. But, as Gary Francione underlined, a duty of compassion is entirely different from a duty of justice. The most obvious reason why animals are excluded is the fact that they are not moral persons. But if we exclude from justice all lacking moral personhood we will soon find ourselves on a "slippery slope" excluding humans also. (This is the famous Argument from Marginal Cases – if humans that lack rationality, language, moral personhood are not excluded from justice, then to be coherent we have to also include animals. Otherwise, we are speciesists.) "Animals cannot be excluded on the basis that they cannot reciprocate, because many animals obviously contribute to the scheme of social cooperation. It is also dangerous to exclude animals on the basis that they lack personhood, because then many humans must also be excluded" (Cochrane 2010, 59). By leaving animals out of justice the cruelties involving them can be immoral, but not unjust.

Mark Rowlands considers that a proper interpretation of the Rawlsian principles requires the inclusion of animals in the domain of justice. Rowlands, distinguishing between *Hobbesian* and *Kantian* contractarianism[22], considers that the Kantian form provides the framework for attributing moral rights to animals. He argues "that there is nothing in contractarianism *per se* which requires that the protection afforded by the contract be restricted to rational agents. The fact that the *framers* of contract must be conceived as rational agents does not entail that the *recipients* of the protection afforded by the contract must be rational agents" (Rowlands 2009, 122). The contract does not, Rowlands argues, determine who does and who does not count morally, it only establishes the principles of justice. Once personhood is behind the veil (the fact that an individual may not have the attributes of personhood[23] is not his/her fault, it is an "arbitrary contingency") than it seems only logical that species membership should be behind the veil too. Thus, species membership should not affect the choice of principles – if being a moral person is an "arbitrary contingency" why should the fact of belonging to Homo Sapiens species not be regarded in the same way? When species membership goes behind the veil, it would be only rational for the self-interested parties to choose to extend justice to animals. Therefore, Rowlands considers that the exclusion of all "arbitrary contingencies" from the "original position" leads logically and necessarily to the inclusion of animals in the sphere of justice.

---

21 This is a hazardous affirmation given the fact that our economies and societies are built on animal exploitation. For this justice should be owed to a great many animals.
22 The Hobbesian contractarianism supposes an equality of power conditions between the negotiating parties, the Kantian one is based on the truth of the Moral Law.
23 We could also base the idea of personhood not on rational reflection, but on the capacity for agency. In this case this capacity is possessed by a great many animals. For example, Tom Regan has argued that many animals are autonomous agents – of course not in the Kantians sense, but for their capacity to initiate action, follow interests and pursue preferences.

The principles of justice should apply to all beings that have interests, so the animals should be included due to their sentience. Thus, this capacity of sentience makes an entity, a creature a legitimate recipient of justice. "What the concept of the original position describes is not a possible state of affairs nor an imaginable one, but, rather, a certain type of reasoning process" (Rowlands 2009, 143). Briefly, to be impartial in the distribution of moral principles, not to be influenced by the possession of certain attributes, one simply should imagine a situation where all attributes possessed are unknown and find the just and moral principles which (s)he would like to see applied. As rationality is just one of the possible attributes someone can possess, without a special merit, it should also go behind the veil. Thus, the principles of morality should apply to rational and non-rational, human and non-human entities. The sphere of justice should not be restricted to human beings.

"If we assume – as we have no business doing – that in the original position you know you are human, then, knowing all general laws and facts about the world, you would know that you are a fragile creature who might, at any time, become a non-rational agent. (...) It would be irrational to not make at least some provisions for this possibility" (Rowlands 2009, 157).

But even if in this framework animals do become part in the domain of justice, they still inhabit a framework designed by humans. In their theory, Donaldson and Kymlicka (2011) consider solving this problem. They propose to see the other animals as members of *Zoopolis*, as political actors with whom we co-shape our society. They underline the fact that thinking only about negative rights for animals, as it has usually been done in animal rights theory, is not enough for re-thinking our relations. They propose a new framework for thinking about animals and our relations with them: "one that takes *the animal question* as central issue for how we theorize the nature of our political community and its ideas of citizenship, justice and human rights" (Donaldson and Kymplicka 2011, 1). They focus on the positive obligations that we have towards the animals that share our lives and spaces – such as to care for the animals dependent on us, rescue those affected by human activities, respect their habitat, design our buildings, roads and other constructions taking animal interests into consideration, and so on – and they built a frame of relational duties that we have to the animals (depending on our closeness and co-dependence with to them). It is a fact now that we live in a world and society that we share with many animals. And it is also true that not all the relations that we have with these animals are exploitative, self-interested, domineering and disrespectful. Because animals are our co-inhabitants on this planet it is our duty to find ways for a just coexistence or, in the authors' words to built interspecies justice.

"... we need to understand those relationships in more explicitly political terms. Animals have variable relationships with political institutions and practices of state sovereignty, territory, colonization, migration, and membership, and determining our positive and relational obligations is in large part a matter of thinking through the nature of these relationships. In this way, we hope to shift the debate about animals from an issue of applied ethics to a question of political theory" (Donaldson and Kymlicka 2011, 12).

They continue to argue that many people, if not most of them, view the question of animal rights as implausible and they question why is so. Why is that people consider and view as self-evident that the death of a human is always more

tragic than the death of an animal[24]. But the authors consider that comparative judgements of loss should have no place when we are talking about inviolable rights. "If it is wrong to kill a human for her organs, even if we can save five people by doing so, so too is wrong to kill a baboon for his organs. Killing a chipmunk or a shark is a violation of their basic inviolable right to life, just as killing a human being is" (Donaldson and Kymlicka 2011, 21). They wish to build the framework for a world in which human – animal relationships are taken seriously, and animals are seen as "our neighbors, friends, co-citizens" (2011, 24) and members of shared communities where we co-exist, cooperate and interact in mutually beneficial ways. As the authors consider that animals are not just other but other selves, the question can be reduced to "How, in the end, can you persuade anyone to look in the eyes of another and recognize a person?" (Donaldson and Kymlicka 2011, 40).

This is why I see the relationships we build with our animal companions of utmost importance. What could make us see more clearly the animal as an other self than experiencing the mutually changing relation that we have with our pets?

As the relationships we share with other animals are different and diverse the authors suggest thinking of them through the categories of citizenship theory: domestic animals should be viewed as our co-citizens[25] as they are both dependent on us and attuned to live in a shared society; wild animals should be respected for their distance and ability to self govern, thus forming independent communities – they should be regarded as sovereign states.

Although the classic division is stopping here, between the wild and the domestic, the authors recognize the existence of a third category, something in-between, something that in fact has blurred and shifting borders and, at the same time, it is somehow hard to define precisely, namely the category of feral or liminal animals, not wild, but not domestic entirely, independent and self-managing, but still vulnerable and dependent on human communities. They should be treated as denizens; migrants in our communities and societies. For all we should be concentrating on building fair terms of interaction and just relations based on respect – respect for animals' agency and for the distance between us. Animals have their own lives to live, and we should respect this and build new co-existence strategies. We have to respect the principle of animal agency and their right to self-determination as the "first principle of interspecies justice" (Donaldson and Kymlicka 2016, 231).

Interspecies care and respect

The domestication process – no matter how we choose to define it – has rendered animals vulnerable and dependent on human intervention for their survival. Domestication is generally[26], regarded as a process of control, confinement and

24 Even for Tom Regan with his examples of extreme cases of lifeboat situations; it is always the dog in the boat that gets thrown over board, even if there were a million dogs to sacrifice for the survival of the humans it would still be correct to do so, Regan argues.
25 If animals are to participate in co-shaping in our societies, they "will require new models of *dependent agency* for *non-communicating citizens*" (Donaldson and Kymlicka 2011, 59).

selective breeding of animals to serve human purposes. This perspective upon domestication is by definition a process that instrumentalizes animals. In this light it is relatively easy to see why thinkers like Gary Francione consider that the only way out of this unequal and unjust relationship is abolitionism; the extinction of all domesticated animals[27].

For the same reason many other authors (mainly biologists, conservationists, ecologists) came up with the idea of re-wilding[28]. The idea is to re-habilitate, re-use (or even selectively breed to have animals that are coping easier with the life in freedom) animals to live independently in the wild. There are different projects around this idea – the base line being that even if some animals will be victims of maladaptation, the surviving individuals will continue to live a better life in the wild. But if it is obvious that, in this light, it would be utterly wrong to take other new animals from the wild and try to tame or domesticate them, the reverse is not that clear. It is not respectful for the already domesticated animals to send them back into the wild. This process is also not respecting animal agency. The animals are not let to choose the kind of life they want to live, the humans responsible of them decide; we are still in the same paradigm. Donaldson and Kymlicka tell us that justice, interspecies justice in this case, requires us to start from the case of particular animals, the individual cases with all their special conditions. In the best case, if we think about giving the animals the possibility to rewild, we should just create the necessary circumstances for them to safely explore the new conditions and let them choose. Probably some animals would choose freedom, but others will come back to live with us. Our main duty is to solicit animals to be responsive and to take into consideration their needs.

In *Zoopolis* we are told directly, comparing domestication with slavery, that "shipping slaves to America was certainly an injustice, but the remedy is not to seek the extinction of African Americans, or to repatriate them to Africa" (2011, 79). We should think in a similar way about the domesticated species. Even if domestication[29] was unjust, manipulative, and wrong, this is not a reason for wishing the extinction of the domesticated species. The true remedy will be to find a way to build just interspecies relations. And here I think our companion animals can become our teachers. We learn from them that our imposition of human power to suppress their individual animal agency, to pursue our ends and fulfill our wishes, is completely wrong and cannot lead to a mutual beneficial and flourishing relationship. Justice demands of us to ask the animals themselves what kind of life they want to live. This

---

26 Because there are different understandings and meanings of domestication, for both humans and animals, and we should not oversimplify the issue.

27 As our relations with animals are inherently unjust, we should take care of the animals existing now for all their lives but we should prevent them from breeding not to get other animal-slaves into existence.

28 Rewilding is a far larger idea than the part I talk about here. For details see Bekoff 2002, 2014.

29 And anyway, it seems that domestication itself is a far more complicated and complex process that previously thought and we, along with the other species, have co-evolved and domesticated each other.

is why communication, studying and understanding animal behavior and particular species' needs is essential. If domestication rendered animals vulnerable and dependent on us, this must be even more demanding of us – to be their guardians, to socialize them with our world, to teach them what they need to know so they can develop and thrive along our side, in our human societies. Somehow, the relationship of Mark Rowlands with Brenin, his wolf companion for many years, could serve as model. "Fundamentally, Brenin was not my property; and he was certainly not my pet. He was my brother. Sometimes, and in some respects, he was my younger brother. At those times, and in those respects, I was his guardian, protecting him from a world that he did not understand and did not trust him" (Rowlands 2008, 44).

The truth is that we belong together, and we do not inhabit truly different worlds. "Animals are part of our daily lives whether or not we *invite* (or force) them into *our world*. There is no such thing as *our world* that doesn't include animals, and our task is to identify appropriate forms of human – animal relations" (Donaldson and Kymlicka 2011, 87). The main idea is that we have to learn to respect animals as ends in themselves (we go back to the Kantian imperative) and not as mere means for human ends – we have a duty to do so. We have to understand and respect animal agency. Naturally, "this will require radical changes in the way we treat domesticated animals, including underlying purposes (serving human interests), the means (forced confinement and breeding), and the standard forms of treatment (exploiting and killing for food, experimentation and labour)" (Donaldson and Kymplicka 2011, 89). And all this is possible[30].

All this makes it somehow clear that all of us have relations of one kind or another with animals, we share a common space, and our interactions with them should be based on care and respect. If we think of our animal co-citizens, the first impression may be[31] that only people who own pets have responsibilities to them. But, in fact, animals existing in a community make a moral demand on us all. Community animals[32], pets or stray, are the responsibility of the community. More than that, the society in general[33] may be supportive or not for the people who take care of animals. Thus, the community has a duty for the welfare of those animals – the community is all of us. We should understand that these animals have a moral claim on us to offer them appropriate conditions to live their lives[34]. And,

30 But showing ho w is not the subject of this paper. A possible way to realize this can be found in Donaldson and Kymlicka 2011.

31 We cannot open the veganism subject here; but, failing to see the consequences of our choices, we are all responsible for sustaining and unjust and unsustainable system.

32 Not only stray animals, but all the animals in the community, even pets; they should get easy access everywhere or have no / less restrictions, and so on to have an animal friendly community.

33 Like having public spaces and common transportation available for people with animals; like support for the feral and homeless animals; for example, feeding stations or shelters for stray animals; and free medical support for them; and support for the people who take care of them.

34 There are many ideas and models that support the welfare of community animals from TRN programs to Homeless Animal Hospital (www.homelessanimalhospital.org). Adoption programs are also something to be encouraged, but we should also be aware

of course, those involved in taking care of the animals directly should be supported not blamed or seen with distrust by the society. Unfortunately, too often, we see in our society[35] cases where "animals lovers" and "crazy cat ladies" are treated as laughable situations. This renders them vulnerable and in fact dependent on us – for understanding, support, respect. We need to cultivate an attitude of engagement, to encourage the people to see the dog and cat populations as a civic, social and moral problem for our communities. If we fulfill our duties and take care of them, we will all live better together[36].

In short, we have an obligation to render animals' lives (and their suffering because of us) visible. The reality that witnessing animal suffering is disturbing and uncomfortable becomes obvious if we consider the outraging cases of animal cruelty and animal industry, the latter taking extreme measures (such as misleading, funny advertising) to hide the facts involved in their business. The awareness of the realities of animal lives in our modern society (some pampered pets and others just animal machines) makes us witness our schizophrenic view of animals. If we re-discover and re-build our connections with animals and we replace our common anthropocentric perspective with a zoocentric one, maybe we would find ourselves in more peaceful and more just world. And we can start to do this from the relationship with our animal friends.

A few closing lines: my cats, my teachers

"*Until you have loved an animal, part of your soul will remain unawakened.*" (Anatole France)

The way we relate to animals influences our perceptions of them[37]. If we choose to see animals as disposable tools, machines, or commodities this will influence our subjective perceptions about their sentience and intelligence, reduce our capacity to empathize with them and lead us to consider they do not deserve our moral concern. On the other hand, if we relate to animals as our companions and friends, this enables us to empathize, to feel compassion and to appreciate them for what they really are, in all that glorious and astonishing difference. We are different but we all deserve understanding, respect and moral concern. We all count.

My first cat, Bubus, has changed the way I see things. In the beginning she was very shy and stayed away from me. But when she let me into her cat world, her trust in me became overwhelming. We built our relationship slowly and with

---

that not all homeless animals are adoptable, and we also have duties to the ones that are not – because they are feral, too old to adapt to a new life style, or for any other reason. Plus, not all adoptable animals will be adopted, and the current idea that the surplus animals in shelter should be culled – the term euthanasia is misused in this case - is not acceptable.

35 I talk about Romania, because this is the case I know best.

36 The feral animals would be vaccinated and treated of disease, would be clean(er) and not spread parasites, would be well fed and used to humans and this would suppress their aggression, and would be neutered and this would reduce their numbers.

37 If we objectify animals, this fact alone leads to seeing them as less conscious – and we do this just for easing our feelings of guilt (mainly for our food and clothing choices).

patience. Books taught me a lot, but Bubus was the one who made me want to make a change, she was the one who opened my eyes to this new reality and my life has thus been reconfigured. Like Alice Maddicott, "I became a Cat Woman the moment I was hit with a thud of love that I never realized a creature could produce" (Maddicott 2020, 7). Close relations with animals are transformative: our animal companions are not just pets, but teachers as well.

In our close relationships with our animal companions, we learn how to listen, we must do it. If we are to respect them as independent individuals with thoughts and wishes of their own, with preferences and fears (even phobias sometimes), as somebody to interact and to grow with, we must render what our animals want visible to us, we need to understand. And for this listening is essential. We communicate across species borders and we appreciate each other's company. Meaningful commitment between humans and animals can exist and the asymmetry in these relations is not destructive, it just requires a balancing act. I have made efforts to be less anthropocentric and more *cattocentric* to understand the worlds and lives of my cats, their *catness*. It is an alien experience and, of course, I doubt I can truly get there, but the effort of trying opens me to their experiences. Cats experience the world in a different way than humans do, and it can be quite extreme to understand that the world can look, feel, sound and smell differently. Not asking how other animals see the world starting from our experience, and trying to understand them and ourselves from their perspectives is a truly game changer. Animals enrich our lives and give us a sense of wonder and mystery (Rollin 2017, 98).

Rowlands (2008), telling us about his experience of living with a wolf, is considering that the admiration for the otherness of the animal can form the basis of a real friendship. Further, and maybe of equal importance, that the differences between humans and animals lead us to form a new perspective on ourselves. Confronting the otherness of an animal (maybe even more so when he is a majestic wolf) is, Rowlands tells us, a humbling experience, that leads to self-reflection. He also tells us that Brenin the wolf helped him stop the chattering of the monkey and made him hear the voice of the wolf inside.

"Rowlands' relationship with Brenin shows that respect for the individuality of the animal and a growing awareness of self in the relationship with that other being can go together. The confrontation with the otherness of an animal can lead to a new self-awareness (...) aware of the irreconcilable otherness of the wolf" (Drenthen 2016, 195). For the wild animals, that live in their own worlds, it may be that the asymmetry of our relations may be insurmountable and respectful co-existence with these animals may mean to give them the space they need, keep our distance, and give the animals the opportunity to learn how to live with us – in the Anthropocene.

Animals are individuals with strong and diverse personalities, and we see this clearly in our special and close relations with them. We owe to animals to learn to listen to them, with love, care and attention. In this way they can transform us – we get not only to be open to our animal friends' experiences, but we also get to see ourselves from multiple perspectives. This can be both humbling and transformative. Also, our companion animals can become ambassadors for all the other animals, the ones hidden and far away, models of the more-than-human world. They can, if we let them, help us de-center the human.It is possible that the human attributes that philosophy valued so much in distinguishing us from the rest of the animals

are the ones that get in our way when we try to get close to our fellow creatures. Vincent G. Jungkunz (2016) is telling us that it is important to see how talking might dull our ability to feel compassion for those who are different from us. Speaking dichotomizes and hierarchizes. To see we must stop talking and learn how to pay attention, to listen, to see, to understand, to care. The author explains how speaking mediates our most basic experiences; it mediates pain. And as we put pain into discourse and ask those who feel it to tell us about it, we lose the ability to listen, hear or just unmediatedly feel the pain of others (Jungkunz 2016). Thus, we configure a world in which a being requires the capacity to speak to get attention for suffering, a world where animals have been rendered so easily killable. And the individuals who are not moved by non-humans, who do not perceive their lives as grievable, will not perceive or recognize the atrocities committed against them as violence. Thus, we can see the importance of our pets for changing our world view since our pets are visible, we listen to them, we feel their pain.

Our companion animals can help us reconfigure how we are attentive, how we listen, how we are open toward dialogue, and also make us recognize the dangers of human disregard of animals and nature as well. "The human project is failing. By dismantling the *human* we can step outside and allow the earth and animals to communicate to us, through their sounds and silences. As we reconfigure who we are, how we hear and engage, we may yet be able to create a more hospitable world" (Jungkunz 2016, 210).

The mutual benefit is obvious in the relationships between us and our companion animals (most of these relations, anyway). Yet the relationships between animals and humans can also be based on more than shared interests. Most of us admire animals for different reasons. And we all develop special forms of interspecies communication with our animal friends – and this is making our relationship grow and flourish. We understand each other, and this understanding is born out of co-existence, out of sharing our lives. This close communion is showing us clearly that, even if in certain ways we are completely and amazingly different, in the end we are partners, sharing more than previously thought. "Every time a dog tolerates abuse from a child, or refrains from stealing a child's food, we are witnessing a ubiquitous, but unnoticed, example of moral behavior in our lives. When we recognize this, both us and the animals are better off for the realization, and our view of the world is greatly enriched" (Rollin 2017, 107).

Acknowledgements

This study was made possible by funding provided by the Romanian Academy through the project "*Etica și lumea non-umană. Fundamente etice pentru re-gândirea relației om-natură*", GAR UM 2019 XII-3.1-9.

I would also like to thank my dear friend Sonia Bulei for her precious support in the English language correction and editing of this essay.

References

- Aaltola, Elisa. 2012. *Animal Suffering: Philosophy and Culture*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Bekoff, Marc. 2002. *Minding Animals. Awareness, Emotions and Heart*. New York: Oxford University Press.
- —. 2007. *The Emotional Lives of Animals*. Novato: New World Library.
- —. 2014. *Rewilding Our Hearts. Building Pathways of Compassion and Coexistence*. Novato: New World Library.
- Bradshaw, John. 2017. *The Animals among Us. The New Science of Anthrozoology*. London: Penguin Books.
- Cochrane, Alasdair. 2010. *An Introduction to Animals and Political Theory.* Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Colliss Harvey, Jacky. 2019. *The Animal's Companion. People and Their Pets, a 26,000-Year-Old Love Story*. Sydney: Allen & Unwin.
- De Waal, Frans. 2017. *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?*. London: Granta Books.
- Donaldson, Sue and Will Kymlicka. 2011. *Zoopolis. A Political Theory of Animal Rights*. New York: Oxford University Press.
- —. 2016. "Between Wild and Domesticated: Rethinking Categories and Boundaries in Response to Animal Agency". In *Animal Ethics in the Age of Humans. Blurring Boundaries in Human-animal Relationships*, Bernice Bovenkerk and Jozef Keulartz, 225-239. Cham: Spriger.
- Drenthen, Martin. 2016. "The Wolf and the Animal Lover". In *Animal Ethics in the Age of Humans. Blurring Boundaries in Human-animal Relationships*, editors Bernice Bovenkerk and Jozef Keulartz, 189-202. Cham: Spriger.
- Francione, Gary L. 2008. *Animals as Persons. Essays on the Abolition of Animal Exploitation*. New York: Columbia University Press.
- Franklin, Julian H. 2005. *Animal Rights and Moral Philosophy.* New York: Columbia University Press.
- Hamington, Maurice. 2017. "Care, Moral Progress, and Companion Animals". In *Pets and People. The Ethics of Our Relationships with Companion Animals*, editor Christine Overall, 49-63. New York: Oxford University Press.
- Jungkunz, Vincent G. 2016. "The Silence of the Lambs". In *Political Theory and the Animal / Human Relationship,* editors Judith Grant and Vincent G. Jungkunz, 187-212. New York: Sunny Press.
- Maddicott, Alice. 2020. *Cat Women. An Exploration of Feline Friendships and Lingering Superstitions.* Tewkesbury: September Publishing.
- Meijer, Eva. 2019. *When Animals Speak. Toward an Interspecies Democracy.* New York: New York University Press.
- Nagel, Thomas. 1974. "What Is It Like to Be a Bat?". *The Philosophical Review* 83(4): 435-450.
- Overall, Christine ed. 2017. *Pets and People. The Ethics of Our Relationships with Companion Animals*. New York: Oxford University Press.
- Rowlands, Mark. 2008. *The Philososopher and the Wolf. Lessons from the Wild on Love, Death and Happiness.* London: Granta.

- —. 2009. *Animal Rights. Moral Theory and Practice.* Houndmills: Palgrave Macmillan.
- —. 2011. “Friendship and Animals: a Reply to Fröding and Peterson” in *Journal of Animal Ethics* 1(1), 70-79.
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge MA, London: Harvard University Press.
- Regan, Tom.1983. *The Case for Animal Rights, Berkeley*. Los Angeles: University of California Press.
- Rollin, Bernard E. 2017, “Ethical Behaviour in Animals”. In *Pets and People. The Ethics of Our Relationships with Companion Animals*, editor Christine Overall, 95-110. New York: Oxford University Press.
- Singer, Peter. 2002. *Animal Liberation*. New York: Harper Collins Publishers.
- Townley, Cynthia. 2017. “Friendship with Companion Animals”. In *Pets and People. The Ethics of Our Relationships with Companion Animals*, editor Christine Overall, 21-34. New York: Oxford University Press.
- Webster, John. 2007. “Ideas and Realities: What do We Owe to Farm Animals?”. In *Animals, Ethics and Trade: the Challenge of Animal Sentience*, editors Jacky Turner and Joyce D’Silva, 149-158. London: Earthscan.

Despre relația dintre oameni și animale. O scurtă investigație asupra sinelui elementar

Bârliba Ionuț-Alexandru
”Gh. Zane” Institute of Economic and Social Research

Abstract
The general aim of my article is to analyze the relationship between humans and animals, through a discussion on selfhood, understood as a key concept to describe authentic relationships between beings regarded as selves. Throughout my paper I will try to answer some questions such as: What does the interaction between people and animals tell us about selfhood? Do animals have a self? What would that mean? Is it only by language and discursive interaction that self connections (between beings) can be created? What do our interactions with animals tell us about the human selfhood? If we are to accept the idea of animal selfhood, we need to understand and approach animals not only as anthropomorphic objects, but as subjects (meaning that they have some sort o cognitive/mental activity), as (other) individuals. Leslie Irvine (2004) identifies several dimensions of subjectivity (agency, coherence, affectivity, history) present in (domestic) animals behaviour in relation to us. Basically, subjectivity signals the presence of mental activity and thus opens the idea of the existence of the animal self. Therefore, the dimensions of subjectivity mentioned above hold the premises to transform basic interactions with animals into (self) relationships. I will also focus on the structure of the interaction between people and animals as it should be, namely as a self to self relation. In this respect, I will take into consideration aspects such as our intentions when interacting with them, our care for their wellness and so on. To support this analysis, I will take a look at some philosophical understandings of the self as defined mainly by the relationship with others (the social self).

Keywords: animal rights, agency, coherence, affectivity, anthropomorphism, selfhood, subjectivity.

Această scurtă investigație asupra sinelui animalelor este centrată pe următoarea idee: atunci când discutăm despre drepturile animalelor, este necesar ca, înainte de toate, să înțelegem și să percepem animalele ca indivizi cu care relaționăm așa cum relaționăm între noi, ca ființe umane; cu alte cuvinte, prin intermediul caracteristicilor care ne definesc sinele. Întrebarea care urmează firesc este dacă au animalele ceea ce numim sine? Această „calitate” a animalelor depinde într-o mare măsură de noi, mai exact, de felul în care le percepem și le înțelegem, în special pe cele domestice, cu care relaționăm în mod frecvent. Un prim pas în încercarea de determinare a acestei realități, a sinelui pe care îl posedă animalele, este să ne îndepărtăm de perspectivele încetățenite, care ne prezintă animalele fie ca simple proiecții antropomorfizate, fie ca ființe inferioare. Miza acestui articol este aceea de a identifica în ce măsură putem percepe animalele ca indivizi, ca subiecți unici, acceptând, desigur, diferențele dintre oameni și animalele, însă analizând acele elemente care definesc și care atestă prezența/ existența sinelui în cazul ființelor (non-umane).

Câteva considerații asupra sinelui

Dar, mai întâi, ce înseamnă propriu-zis (să ai) un sine? În accepțiunea modernă a termenului, vorbim despre acea capacitate a omului de a-și conștientiza statutul de ființă care deține o anumită profunzime interioară, asumarea de facto a realității metafizice și psihologice cu privire la faptul că omul este/ are un sine. Lăsăm la o parte perspectivele antice, precum cea a lui Aristotel, prin care am putea înțelege sinele ca subiect, altfel spus, ca substanță cu proprietăți, cu accidente ce nu îi afectează esența. Accidentele există în și prin altceva, existența lor depinde de altceva. Substanța este ceea ce există în mod individual. Existența sa nu depinde de existența a altceva. Definiția pe care o vom folosi în acest text are în vedere funcțiile relațională și socială a sinelui. Cu alte cuvinte, nu putem înțelege sinele doar ca entitate solipsistă. Este necesar să abordăm și să înțelegem sinele în termenii unei relații. Ne definim pe noi înșine prin relaționările sociale sau, într-o manieră ceva mai generală, relaționând cu celălalt, fie că îl identificăm drept o alteritate socială, religioasă sau, de ce nu, animală. Filosofi precum Søren Kierkegaard, Martin Heidegger, dar și autori contemporani precum Mark Taylor sau Charles Guignon, tratează sinele și autenticitatea acestuia, într-o măsură mai mică sau mai mare, în acești termeni ce trimit către aspectele relaționale și sociale ale sinelui. Kierkegaard, spre exemplu, oferă o definiție cuprinzătoare, în fragmentul cu care deschide volumul Boala de moarte:

> „Omul este spirit. Ce este însă spiritul? Spiritul este sinele. Ce este însă sinele? Sinele este un raport care se raportează la sine însuşi sau este acel ceva din raport prin care raportul se raportează la el însuşi; sinele nu este raportul, ci faptul că raportul se raportează la sine. Omul reprezintă o sinteză între infinitate şi finitudine, între temporal şi etern, libertate şi necesitate, pe scurt o sinteză. Iar sinteza este o relaţie între doi termeni. Privit astfel, omul nu este încă un sine. În raportul binar, raportul însuşi formează cel de-al treilea termen, ca unitate negativă, iar primii doi se raportează la raport şi stau în raport cu raportul însuşi. Astfel, văzută dinspre suflet, relaţia dintre suflet şi corp este un raport. Dacă, dimpotrivă, raportul se raportează la sine însuşi, atunci acest raport devine terţul pozitiv, iar acesta este chiar sinele. Un astfel de raport care se raportează la sine însuși, un sine, trebuie fie să se fi pus singur, fie să fi fost pus de altceva. Dacă raportul care se raportează la sine este pus de altceva, atunci într-adevăr raportul este termenul terț, dar atunci acest raport, terțul, este la rîndul său un raport și se raportează la cel care a pus întreg raportul. Un astfel de raport derivat și pus este sinele omului, un raport care se raportează la sine, și, în raportarea la sine, se raportează la altceva." (Kierkegaard 1999, 53-54)

Nu intenționăm să intrăm într-o analiză detaliată a acestei definiții extinse. Ceea ce trebuie subliniat în contextul discuției de față este caracterul relațional pe care îl atribuie Kierkegaard sinelui. Pentru filosoful danez, sinele nu este un dat natural, ci o entitate relațională, aflată pe un drum al devenirii. Sinele este înțeles ca o relație în triplu sens: ca sinteză între tendințe, elemente și limite contrare între care omul își

trăiește viața (finitudine-infinitate, libertate-necesitate, temporal-etern, trup-suflet), ca raport solipsist al omului cu el însuși și ca raportare la ceva extern, care, în ultimă instanță, religioasă, a instituit sinele ca sinteză.

Această relație este, de fapt, expresia concretă a proiectului existențial pe care fiecare dintre noi îl parcurgem. Iar sinele este definit de felul în care ne manifestăm în viață, fapt ce ne conturează și ne delimitează identitatea temporală. Astfel, „a deveni tu însuți" și a evita disperarea (concept central kierkegaardian) nu este doar un demers de introspecție solitară, ci este, mai degrabă, un act de responsabilitate și de asumare a unei relații care „ne scoate" din noi înșine și care, în același timp, ne oferă o miză existențială.

Martin Heidegger tratează într-un sens diferit caracterul relațional al sinelui, în contextul Dasein-ului. Acesta subliniază că în constituția Dasein-ului componenta socială este inclusă în mod esențial. Individul nu poate fi separat complet de ceilalți, nu mai poate fi izolat social. Heidegger (2006, 163) notează în acest sens: „Ceilalți nu înseamnă ceva precum: tot ce rămîne în afara mea și în raport cu care eul se evidențiază; ceilalți, dimpotrivă, sînt aceia de care cel mai adesea nu te distingi pe tine însuți, aceia printre care la rîndul tău ești." În terminologia lui Heidegger, această situație existențială este numită Faptul-de-a-fi-laolaltă cotidian. Totodată în secțiunea 26, paragraful 124, din Ființă și timp, Heidegger stabilește o legătură esențială între ceea ce el numește starea de deschidere a Dasein-ului și grija și preocuparea pentru celălalt, definitorii pentru înțelegerea Dasein-ului ca ființă laolaltă:

> Starea de deschidere a Dasein-ului-laolaltă al celorlalți și care aparține faptului-de-a-fi-laolaltă înseamnă: în înțelegerea pe care Dasein-ul o are despre ființă rezidă deja – deoarece ființa sa este ființă laolaltă – și o înțelegere a celorlalți. […] Tocmai pornind de la obiectul preocupării și o dată cu înțelegerea lui este înțeleasă și preocuparea de ordinul grijii-pentru-celălalt. Celălalt este astfel în primă instanță deschis prin grija-pentru-celălalt pe care o pune în joc preocuparea (2006, 170).

De notat și observația lui Ștefan Bolea „În versiunea heideggeriană, sinele din eu însumi devine un se impersonal" (2012, 210). Cu alte cuvinte, prin impersonalul se, Dasein-ul devine ființare socială, devine subiect al lui se vorbește, se gândește și așa mai departe.

Ceea ce este important de subliniat în contextul discuției de față este faptul că omul caută relaționarea și se definește prin ea, inclusiv atunci când este vorba despre animalele domestice, pe de o parte, tocmai prin exprimarea grijii și preocupării pentru bunăstarea și fericirea lor sau, pe de altă parte, prin angajarea în interacțiuni comportamentale tot mai complexe. Aceste comportamente și activități demonstrează, sau ar trebui să demonstreze, prezența sinelui; iar sinele „iese la iveală" prin relaționare. Astfel, dacă acceptăm că relaționarea și interacțiunea sunt aspecte definitorii ale sinelui, trebuie identificate și analizate tocmai acele aptitudini care fac posibile relaționarea și interacțiunea; cu atât mai mult în cazul interacțiunii dintre om și animal.Potrivit unei perspective filosofice populare, tradiția raționalistă carteziană, limbajul articulat constituie bariera psihologică socială dintre oameni și ființele non-umane și constituie aspectul definitoriu al sinelui. Limbajul le oferă

oamenilor posibilitatea să înțeleagă și să comunice ceea ce s-ar putea numi semnele sau simbolurile sinelui, așa cum, de exemplu, sunt numele noastre sau numele obiectelor de care ne înconjurăm. Grăitor pentru această perspectivă este accentul pus pe componenta vorbirii în interpretarea celebrei sintagme „Cuget deci exist”, care, astfel, include abilitatea în sine de a vorbi despre și de a verbaliza ceea ce gândești (Mead 1934/1962).

Ajungem, în acest punct, la o întrebare importantă pentru demersul nostru, anume: putem vorbi despre prezența/ existența sinelui fără a lua în considerare utilizarea limbajului articulat? Potrivit unor gânditori (Mead 1934/1962; Hewitt 2000) care merg pe filiera carteziană amintită mai sus, comportamentul animal poate semnala prezența anumitor scopuri ale acțiunilor acestora (obținerea hranei, atragerea unui partener, apărarea teritoriului). Lipsește totuși, în cazul animalelor, un element esențial ce caracterizează comportamentul uman. Este vorba despre capacitatea cognitivă de negociere; cu alte cuvinte, acea capacitate de înțelegere a semnificației pe care noi oamenii o atribuim acțiunilor noastre (Irvine 2004, 3). Capacitatea de negociere ar fi, în acest caz, dovada clară a unei activități cognitive articulate. Conform acestei perspective, animalele nu pot da semnificație interacțiunilor (sociale) pe care le au[1].

Așadar, dacă nu putem relaționa într-un mod complet/ autentic cu animalele domestice prin intermediul limbajului articulat, ce altceva ne rămâne la dispoziție? Dacă am lua în considerare exclusiv limbajul pentru a determina acele relaționări care atestă prezența sinelui, riscăm să lăsăm deoparte anumite „dimensiuni ale subiectivității” ce consemnează prezența unui sine elementar, la animalele domestice cel puțin, în special în cazul celor mai comune animale de companie, precum pisicile și câinii (Irvine 2004, 6). Aceste dimensiuni ale subiectivității ar fi: autodeterminarea, coerența, afectivitatea și istoria (personală) (Irvine 2004, 7).

În ceea ce ne privește pe noi oamenii, dobândim aceste patru simțuri care ne determină subiectivitatea, conștiința propriului sine, într-o formă primară, prin interacțiunile cu ceilalți, începând încă din primii ani de viață. Autodeterminarea, coerența, afectivitatea și istoria personală ne fundamentează, pe de o parte, sensul experiențelor noastre subiective, și ne determină, pe de altă parte, capacitatea de a distinge între noi înșine și ceilalți. Combinate, aceste patru dimensiuni ale subiectivității alcătuiesc premisele existenței unui sine elementar, considerat necesar pentru o funcționare psihologică normală (Stern 1985, 71). În cele ce urmează, vom

1 Fără a avea pretenția de a contraargumenta științific poziția de mai sus, putem totuși semnala unele comportamente ale animalelor de companie care oferă (cel puțin) premisele capacității unei negocieri de bază. Doar un exemplu: duc aproape zilnic un joc de negociere cu una dintre pisicile mele. Una dintre regulile casei este că ele nu au voie să intre în camera de baie. Totuși, pisica în cauză nu ratează niciun moment în care să se furișeze pe ușa băii și să se poziționeze revendicativ în coșul de rufe. Dacă încerc să o înlătur din locul respectiv, îmi transmite, prin sunete deopotrivă rugătoare și autoritare, că nu are de gând să plece, chiar dacă „știe” că nu are voie să stea în baie. Totuși, pentru această concesie, îmi oferă la schimb cumințenia ei. Mai exact, cât timp stă în baie, rămâne în acel coșuleț și nu caută să exploreze alte locuri ale băii (ceea ce, de fapt, face obiectul interdicției).

trata pe rând cele patru dimensiuni ale subiectivității, înțelese ca surse ale sinelui elementar și vom încerca să ilustrăm, mergând pe modelul propus de Leslie Irvine, cum se manifestă acestea în rândul animalelor de companie, precum câinii și pisicile. Premisa de bază este aceea că aceste patru dimensiuni ne fac nouă oamenilor accesibilă subiectivitatea animalului, astfel încât putem transforma simpla interacțiune cu animalele într-o relație cu acestea, prin care recunoaștem prezența unui alt sine (fie el chiar și la nivel elementar). Cele patru dimensiuni ale subiectivității constituie niște experiențe de bază, care au deja loc înainte ca omul să își dezvolte complet capacitatea de verbalizare coerentă (Irvine 2004, 7). Tocmai acest aspect deschide o cale de interacțiune autentică între oameni și animale.

Autodeterminarea (capacitatea de a fi agent al cunoașterii)

Autodeterminarea este acea capacitate de a acționa din proprie voință, de a acționa ghidat de o intenție și de a produce cunoaștere în privința propriei persoane. Experiența autodeterminării se produce atunci când ne conștientizăm pe noi înșine ca agenți ai acțiunilor și ai mișcărilor noastre, nu ale altora (Irvine 2004, 7). Cu alte cuvinte, există o legătură directă între intențiile și acțiunile mele, înțelese și conștientizate tocmai ca fiind ale mele. De aceea, putem spune că autodeterminarea este marca subiectivității; o ființă autodeterminată are intenții, dorințe și nevoi. Însă, nu intențiile, dorințele și nevoile însele certifică în mod fundamental existența sinelui, ci, mai degrabă, conștientizarea ideii de a avea acele intenții, dorințe și nevoi.

Totodată, autodeterminarea reprezintă acea capacitate de a avea control asupra propriilor acțiuni, precum și conștientizarea consecințelor acelor acțiuni. Exemplul pe care îl oferă Irvine (2004, 7) este următorul: Pot decide să mă așez oricând vreau eu. Dacă altcineva mă împinge sau mă determină să mă așez pe scaun atunci nu mai putem vorbi despre o acțiune autodeterminată. Intenția de a mă așeza aduce cu ea consecința actului conștient al așezării. Acest tip de conexiuni se produc în mod normal fără o conștientizare mereu activă și segmentată a acțiunii și a efectului ei. Ar fi un proces anevoios. Primele indicii în privința dezvoltării simțului autodeterminării se observă la copii, în primele luni de viață, în perioada pre-verbală. Spre exemplu, informațiile obținute prin văz oferă copiilor posibilitatea de a-și adapta atingerea, poziția degetelor mâinilor la forma și greutatea obiectelor pe care le manevrează (Stern 1985).

Ceea ce ar fi de subliniat este că, în măsura în care autodeterminarea nu depinde în mod necesar de abilitatea comunicării verbale articulate (așa cum este cazul copiilor de vârste foarte mici, după cum am văzut) ea este posibilă și în privința altor specii în afara celei umane. Vorbim, în acest caz, despre posibilitatea autodeterminării fără condiția reprezentării mentale. În mod tradițional, despre autodeterminare se discută în termenii unor reprezentări mentale, de care doar oamenii sunt capabili. Schema de bază în acest context ar fi cea în care anumite proiecții intenționale mentale capătă un conținut concret, de obicei lingvistic. În acest sens, Donald Davidson, printre alții, consideră că doar agenții umani (ființele capabile de autodeterminare) dețin capacități mentale relevante, vizibile cel mai evident prin competențele lingvistice (1982). Totuși, deși teoria standard afirmă că autodeterminarea se produce pe baza unor reprezentări mentale, teorii alternative

susțin existența unor tipuri de autodeterminare elementară/ de bază, care nu pornesc de la necesitatea prealabilă a reprezentărilor mentale. Este inclusă aici așa-numita „autodeterminare minimală" (Barandiaran et al/ 2009). În acest caz, o ființă autodeterminată reprezintă o entitate unitară, care se poate distinge de mediul ce îl înconjoară și care acționează prin ea însăși, în acord cu un anumit scop, obișnuință sau normă. Acțiunile unui astfel de agent se desfășoară cursiv, natural și sunt generate de capacitatea de adaptare la circumstanțe anume sau la cerințele unei situații specifice. Avem parte în aceste cazuri de prea puțină deliberare conștientă, judecare rațională sau planificare. În această categorie de acțiuni autodeterminate intră spre exemplu șofatul, cântatul la instrumentele muzicale sau chiar schimbul rapid de replici cu o altă persoană.

Conform lui Leslie Irvine (2004, 8), printre cele mai bune exemple de autodeterminare în cazul animalelor sunt cele din lumea dresajului câinilor. Unul dintre principalele dresaje este controlul de sine al câinilor și, bineînțeles, exersarea acestuia. În acest caz, un câine care are control de sine este un câine care are capacitatea de a iniția unele acțiuni care să fie controlate comportamental în asemenea măsură încât efectul recompensei să nu fie aleatoriu. Miza dresajului este aceea de a modela comportamentul câinelui în așa fel încât acțiunile sale să nu mai fie îndreptate doar către el însuși, ci și către ceilalți. Un câine foarte agitat, care latră în speranța de a atrage atenția oricui, controlează într-o foarte mică măsură recompensa (atenția celuilalt). Dacă însă i se va arăta că atenția care i s-ar putea oferi depinde de celălalt (nu de lătratul și de agitația sa), câinele va învăța să își controleze comportamentul pentru a o obține. Esențial în modificarea comportamentului canin este faptul de a le modela câinilor tiparul de înțelegere a cauzei care duce la recompensă (Irvine 2004, 7). Această modificare comportamentală subliniază capacitatea non-verbală de a distinge sau de a „percepe" diferența dintre propriul sine și ceilalți. Important de subliniat în privința acestei surse a sinelui elementar este că, prin intermediul autodeterminării, semnalăm aceeași capacitate și la celălalt, fie că este vorba despre o ființă umană sau non-umană. Practic, autodeterminarea creează premisele unei relaționări de pe poziții egale. Consecutiv, orice tip de interacțiune cauzală între două entități, care acționează și relaționează una cu cealaltă, provocând anumite schimbări reciproce (în sensul cel mai larg al termenului) desemnează o acțiune autodeterminată.

Coerența/ simțul coerenței

Dacă autodeterminarea aduce conștientizarea, într-o formă sau alta, a distincției dintre sine și celălalt, coerența/ simțul coerenței trasează limitele sinelui. Cu alte cuvinte, simțul coerenței este cel care ne face conștienți de existența concretă, reală a propriului sine. Acest aspect ne individualizează și ne oferă o imagine clară și coerentă a intențiilor, a acțiunilor și a efectelor acțiunilor noastre, dar și a raportărilor la propriul sine. Ești o ființă coerentă atunci când te înțelegi pe tine însăți drept o ființă concretă, determinată și unitară și, poate cel mai important, faci vizibilă și celorlalți această realitate. Coerența are legătură cu acea calitate pe care i-o recunoaștem cuiva despre care spunem, în general, că este un om organizat, care acționează într-un mod eficace și care devine, astfel, recognoscibil prin specificitatea sa. Caracterul relațional al sinelui elementar este vizibil, în acest caz, tocmai prin confirmarea pe

care o primesc asupra existenței mele concrete și specifice de la ceilalți, confirmare care mă identifică drept o ființă/ un sine anume (Irvine 2004, 8). În altă ordine de idei, trebuie subliniat faptul că și simțul coerenței se dezvoltă fără a fi necesară existența limbajul articulat. Încă din primele luni de viață, copii au capacitatea de a-i recunoaște pe ceilalți (ca fiind distincți de ei înșiși) prin interacțiunile primare de care au parte, pentru satisfacerea nevoilor de bază (îngrijire, hrănire, etc.). Ideea este importantă în contextul de față, pentru că se deschide astfel posibilitatea prezenței simțului coerenței și la nivelul ființelor non-umane. Un exemplu bun în acest sens îl reprezintă capacitatea animalelor de companie de a se ascunde. Acest joc semnalează un anumit simț asupra propriului sine, un „obiect" care trebuie ascuns de ceilalți. Capacitatea de a te ascunde arată o anumită „conștientizare a faptului că sinele întrupat se află în pericol și că ascunderea este o soluție în fața acestui pericol" (Sanders 1999, 137). Unele dintre cele mai populare animale de companie, pisicile, evoluând ca prădători experimentați, s-au putut baza pe abilitatea de a se ascunde în folosul vânătorii. Aceste mecanisme nu au dispărut odată cu domesticirea. „Oricine a trăit în preajma pisicilor a putut observa tiparul acesta comportamental: se ascund, urmăresc, atacă. De asemenea, pisicile au o idee foarte clară despre când pot fi văzute, precum și despre necesitatea de a avea locuri de ascunziș. Pisicile își pot adapta necesitatea de a se ascunde în jocuri de-a v-ați ascunselea" (Irvine 2004, 8-9).

Coerența are în vedere și practica culturală de a da nume animalelor. Unul dintre lucrurile pe care le fac oamenii atunci când adoptă animale de companie este să le ofere nume. Prin numire, animalul dobândește un caracter particular și un simț al unicității, cel puțin în ochii oamenilor. Actul de a schimba sau de a da nume unui animal reflectă un aspect interesant, anume felul în care, prin interacțiune, se creionează identitatea și unicitatea acestuia. Prin conferirea unui nume, animalul respectiv se diferențiază în mod automat de ceilalți. Identificarea și stabilizarea ca sine subiectiv a unui animal prin practica aceasta a botezării creează premisele unei „istorii coerente" a animalul respectiv. Vorbim despre și cu acel animal, căruia, astfel, îi conferim caracteristici unice, înlănțuite într-o istorie anume, cu o semnificație coerentă. Numirea aduce cu sine individualitate și coerență existențială, în măsura în care acțiunile, reacțiile și trăirile animalului respectiv îi sunt atribuite în mod direct unui individ, identificat printr-un nume. Consecutiv, numele însuși poate să indice o trăsătură aparte a animalului. În acest sens, Mary Phillips notează: „Numele specifice, adecvate se corelează cu manifestarea socială a personalității, ce dă naștere unui complex de idei și comportamente caracteristice unui individ" (1994, 123).

Exemplul animalelor folosite în laboratoarele experimentale oferă un indiciu aparte despre importanța coerenței în relația om-animal, ca element care trasează o posibilitate de relaționare autentică, sine către sine. În majoritatea cazurilor, oamenii de știință nu au obiceiul de a da nume animalelor de laborator. Acestea sunt percepute doar ca surse celulare sau de țesut, „containere" pentru reacții și răspunsuri. Aceste animale sunt văzute mai degrabă ca părți (într-un proces științific) decât ca ființe individuale, coerente. Botezarea ar presupune tocmai inițierea unei relaționări personale cu animalele și perceperea lor ca indivizi cărora le-ar fi atribuite anumite caracteristici și particularități. Astfel, botezarea animalelor de laborator ar îngreuna munca oamenilor de știință și ar deturna scopul experimental pentru care sunt folosite animalele de laborator (Irvine 2004, 9).

Afectivitatea, capacitatea de a simți (sentimente, emoții)

O altă dimensiune a sinelui elementar, care ne face nouă oamenilor disponibilă subiectivitatea animalelor, o reprezintă capacitatea acestora de a simți, afectivitatea. Conform aceluiași Leslie Irvine, se pare că există două tipuri de afecte pe care cel puțin câinii și pisicile le pot exprima prin emoțiile lor. Prima categorie include ceea ce s-ar numi „afecte categorice" (Irvine 2004, 9). În această categorie includem stări sau reacții afective precum: tristețea, fericirea, teama, furia, afecțiunea, frustrarea, iritabilitatea, depresia, empatia, gelozia, rușinea. Oricine trăiește înconjurat de animale a putut observa manifestarea acestor stări. Cel puțin în cazul câinilor și al pisicilor de companie se pot observa, la nivel cotidian, melancolie, tristețe, furie sau gelozie. Acestea însă sunt stări trecătoare, care pot cel mult oferi unele indicii despre înclinațiile animalului, dar care nu pot oferi o imagine clară asupra a ceea ce am putea numi „trăsăturile de caracter" ale acestuia.

A doua categorie de afecte este subîntinsă de problema vitalității. Acestea descriu nu atât unele emoții temporare, de moment, cât mai degrabă unele trăsături de profunzime ale unei ființe, umane sau non-umane. Așa cum precizează Bruner & Kalmar (1998, 301), acest tip de afecte semnalează o anumită abordare a vieții – dispoziția/ toanele, vioiciunea, ritmul, plictiseala. Atâta vreme cât expresia facială a animalelor ne transmite destul de puține despre stările emoționale ale acestora, afectele care exprimă vitalitatea ne informează mult mai mult în această privință. În interacțiunea noastră cu animalele, identificăm aceste afecte și putem face observații individualizate asupra acestora, atribuindu-le caracteristici specifice. Spunem astfel despre un câine, o pisică, un iepure sau un hamster că este simpatic, hiperactiv, cuminte, apatic și așa mai departe. Acestea sunt caracteristici ale animalelor privite individual sau care le individualizează (marca sinelui elementar) și nu doar expresii ale unor stări particulare.

Cu alte cuvinte, atunci când, în general, descriem un animal (și, desigur, o persoană) ne folosim de aceste afecte care exprimă vitalitatea. Spre exemplu, ne putem referi la cineva ca fiind o persoană bucuroasă, fericită, înțelegând prin asta felul său constant și definitoriu de a fi, nu descrierea unei stări particulare, contextuale. La fel procedăm și în cazul animalelor. Atunci când ne descriem câinele ca fiind cuminte, ne referim la tendința acestuia de a fi calm și docil. La fel, atunci când cineva își descrie pisica prin expresia „e o figură" are în vedere, cel mai probabil, temperamentul curios și nebunatic al acesteia (Irvine 2004, 9-10). Afectele care exprimă vitalitatea sunt elemente și totodată mijloace importante de identificare ale sinelui elementar, pentru că acestea semnalează, fie și în forme primitive, de bază, anumite „trăsături de caracter" ale animalelor. Totodată, prin acest tip de afecte exprimate de către animalele noastre de companie, nouă, oamenilor, ni se deschide o cale de relaționare mult mai adecvată cu acestea. Desigur în măsura în care suntem dispuși să percepem ceea ce simt și transmit direct sau indirect animalele.

Istoria personală/ continuitatea

Istoria personală ține de acea capacitate de a menține și de a transmite o anumită continuitate, un „mesaj coerent" în privința a ceea ce ești, faci și simți. La fel ca și celelalte trei dimensiuni ale sinelui elementar, continuitatea individualizează,

separă o ființă de alta, îi personalizează imaginea, prin intermediul bagajului istoriei personale, care devine un fel de carte de vizită în ochii celorlalți, inclusiv în cazul ființelor non-umane[2].

Istoria personală transformă interacțiunile de bază în relații autentice, afirmă (Irvine 2004, 10), sau creează premisele unor relații autentice. Cu alte cuvinte, istoria personală individualizează. Este asemenea diferenței de interacțiune dintre doi oameni complet necunoscuți și doi membri ai unei aceleiași familii. Sigur că normele sociale ne predispun pe noi oamenii să ne raportăm unul la celălalt ținând cont de tot ceea ce înseamnă conceptul de cetățean sau de individ, în cel mai înalt grad civilizațional.

Totuși, în privința animalelor, acest raport are nevoie de un „motiv" pentru a se realiza; aceasta chiar și doar din pricina percepției încetățenite asupra animalelor, pe care o semnalam la început (antropocentrismul, sau superioritatea rasei umane). „Motivul" acesta poate fi cunoașterea istoricului personal al unui animal, precum și atenta observare a acțiunilor și a sistemului de memorare pe care îl au animalele. Conform lui Stern (1985, 90) „ideea de sine elementar ar fi una efemeră dacă nu ar exista o continuitate a experiențelor." Ceea ce face posibilă istoria personală sau continuitatea este memoria. Evenimentele, obiectele, emoțiile, ceilalți își capătă semnificația și sunt înmagazinate în memorie, prin intermediul relaționărilor. Într-o oarecare măsură, aceste lucruri sunt valabile și în cazul animalelor. Oricine și-a dus vreodată pisica ori câinele la cabinetul veterinar sau a chemat acasă veterinarul știe că animalele își pot aminti locurile și oamenii. Aceeași pisică ce se bucură de afecțiunea primită în mediul său familiar, de la cei cunoscuți ei, va sâsâi și va zgâria mâna „ofensatoare" a veterinarului.

Se poate, desigur, afirma că ceea ce simt animalele în acele momente este pur instinctual. Ele simt frică, nesiguranță. Chiar și așa, abilitatea clară a animalelor de a înregistra o emoție într-o situație specifică și de a o putea retrăi presupune fără doar și poate existența unui simț al continuității și posibilitatea formării unei istorii personale. Fără a intra în detalii, există studii asupra locului în care este situată memoria animalelor, iar acestea sugerează că animalele își orientează existența în funcție de spațiu și locuri mai degrabă decât în funcție de timp, de momente, așa cum ni se întâmplă nouă oamenilor[3].

Spre exemplu, pisicile caută anumite locuri precum ansamblurile de joacă și paturile, identificându-le nu doar ca spații confortabile pentru odihnă, ci și ca locuri sigure pentru relaxare, pentru a fi în intimitate cu ceilalți sau pentru a-și satisface

---

2 Concludente în acest sens sunt, de exemplu, diversele documentare realizate în incinta marilor grădini zoologice ale lumii. Acestea oferă, de multe ori, perspective foarte detaliate asupra anumitor animale, care apar în fața publicului cu o poveste în spate, cu o schemă clară a comportamentului și a reacțiilor acestora, ceea ce le creionează o „personalitate" aparte. Într-un cuvânt, sunt individualizate prin specificul și istoria lor.

3 Kenneth J. Shapiro. "Understanding Dogs through Kinesthetic Empathy, Social Construction, and History" (1990) și "A Phenomenological Approach to the Study of Nonhuman Animals" (1997); Janet M. Alger, and Steven F. Alger, *Cat Culture: The Social World of a Cat Shelter* (2003); Rhonda Lerman, *In the Company of Newfs* (1996); Clinton R. Sanders, *Understanding Dogs: Living and Working with Canine Companions* (1999), citate în Irvine (2004).

nevoia de afecțiune. Pisicile învață să își definească spațiul și teritoriul sub forma unui sistem coerent, bazat pe memoria unor senzații, a unor interacțiuni sau a unor reacții[4]. Se poate ca animalele să nu aibă o imagine „conștientă" asupra timpului cronologic (cursivitatea lui ieri, acum, mâine, săptămâna viitoare) însă își pot cu siguranță aminti ce li s-a întâmplat în trecut. Animalele nu pot și probabil nici nu au nevoie să înțeleagă timpul în termenii „clasici": trecut, prezent și viitor; o perspectivă care dă sens vieții umane[5]. Consecutiv, memoria sau mecanismul memoriei animalelor diferă de modul nostru de înțelegere, însă diferența se face mai degrabă în gradul de „conștientizare," nu în felul în care se rețin lucrurile (Irvine 2004, 11). Astfel, capacitatea de memorie a animalelor oferă oamenilor, prin interacțiunea cu acestea, posibilitatea de a percepe existența lor într-un mod unitar, individualizat prin intermediul istoriei personale/ concrete.

Despre memoria animalelor se poate însă vorbi și într-un alt sens, dovedit de existența cimitirelor animalelor de companie, precum cel situat în Hyde Park, ce găzduiește peste 300 de animale îngropate. Într-un articol recent, care tratează acest subiect (Chadwick 2020) se evidențiază felul în care, într-un interval de câteva decenii, animalele de companie au evoluat de la rolul de simpli companioni la cel de membri îndrăgiți ai familiilor. Se pare că tocmai decizia de a ne îngropa animalele de companie a fost un punct de turnură în evoluția relaționării noastre cu acestea. Înmormântarea este un act de individualizare concretă a celui decedat. Comemorarea animalului de companie atestă existența unei istorii personale a acestuia, i se recunoaște „personalitatea" specifică și îi oferă continuitate post-existențială.

Concluzii

Subiectivitatea animalelor ne devine accesibilă pentru că dimensiunile sinelui elementar devin vizibile prin intermediul interacțiunilor pe care le avem cu acestea. Fără îndoială că sinele pe care îl au animalele nu este atât de complex precum cel uman. Totuși, elementele de bază ale sinelui, cele pe care am încercat să le expunem mai sus, există și la animale. Nu putem afirma cu certitudine că animalele sunt agenți ai cunoașterii, însă putem observa la acestea capacitatea de a acționa din proprie voință, fiind ghidate de o anumită intenție sau de unele nevoi, aspecte ce semnalează prezența unui simț primar al autodeterminării. De asemenea, animalele își simt limitele propriei ființe/ propriului sine, aspect esențial al simțului coerenței. Animalele fac vizibilă această capacitate a „conștientizării de sine" cu precădere prin diferitele „jocuri" pe care le practică, precum cel al ascunderii. Acest „joc" semnalează un anumit simț asupra propriului sine, un „obiect" care trebuie ascuns

---

4 Un exemplu interesant pentru această situație vine din partea celei de-a doua pisici care locuiește cu mine. Obișnuiam să îi așez o anumită jucărie într-un loc anume, pe un raft, la înălțime. Ea se ducea periodic și lua acea jucărie. După o vreme, jucăria s-a pierdut. Cu toate acestea, pisica verifica invariabil acel loc, în căutarea jucăriei știute, chiar dacă ea nu mai exista. S-a oprit din acest obicei abia după ce am făcut unele schimbări în casă, care au inclus și mutarea respectivului raft.

5 De exemplu, pentru Kierkegaard stadiul etic, poate cel mai definitoriu pentru existența umană, presupune înțelegerea și acceptarea unei coerențe temporale între trecut, prezent și viitor, ceea ce leagă viața omului, oferindu-i un sens.

de ceilalți. Totodată, animalele au capacitatea de a simți, de a avea sentimente și emoții. Astfel, afectele care exprimă vitalitatea, vizibile în mod constant la animalele de companie, scot în evidență anumite trăsături de profunzime ale acestora, nu doar simple stări de moment. Afectele care exprimă vitalitatea sunt elemente și totodată mijloace importante de identificare ale sinelui elementar pentru că acestea semnalează, fie și în formele primitive, de bază, anumite „trăsături de caracter" ale animalelor. În fine, capacitatea de memorare a animalelor diferă de a noastră, însă nu atât prin felul în care funcționează memoria, cât prin gradul de „conștientizare" a datelor memoriei. Animalele au capacitatea de a înregistra o emoție particulară și de a o lega de o situație specifică, fiind capabile să o retrăiască, ceea ce denotă existența unui simț al continuității.

În măsura în care putem vorbi despre sine în cazul animalelor, acesta se manifestă prin autodeterminare, coerență, afectivitate și istorie personală și ni se dezvăluie nouă oamenilor prin interacțiunile pe care le avem cu animalele. Complexitatea și diversitatea interacțiunilor ne oferă dimensiunea capacității animalelor de a împărtăși emoții și, cel puțin intenții, dacă nu gânduri și idei propriu-zise. Noi, oamenii, putem exprima și oferi semnificație propriilor experiențe prin limbaj. Animalele nu au la îndemână acest „mijloc", însă, după cum am încercat să arătăm, existența și dimensiunile sinelui elementar nu depind exclusiv de limbaj. Oamenii și animalele pot împărtăși emoții, gânduri și intenții, chiar dacă aceste fenomene pot avea loc poate la un nivel mai puțin complex decât cel la care se produce acest schimb în cadrul interacțiunilor interumane.

O altă idee pe care am enunțat-o la început merită reluată în acest punct: anume că este responsabilitatea noastră, a oamenilor, să percepem și să înțelegem animalele ca indivizi, transformând astfel simplele interacțiuni în relații cu acestea. Cel mai bun exemplu pentru această ameliorare relațională îl constituie capacitatea noastră de a arăta interes pentru starea generală de bine a animalelor și pentru nevoile acestora, precum și de a ne angaja în relaționări tot mai complexe cu ele. Toate acestea ar putea crea tocmai acea continuitate care să asigure tipul de relaționare care stă la baza existenței sinelui.

Mențiuni

Acest studiu a fost posibil prin finanțarea oferită de Academia Română prin intermediul proiectului *Etica și lumea non-umană. Fundamente etice pentru regândirea relației om-natură*, GAR-UM-2019-XII-3.1-9.

Bibliografie:

- Barandiaran, Xabier E., Ezequiel Di Paolo, Marieke Rohde. 2009. "Defining Agency: Individuality, Normativity, Asymmetry, and Spatio-Temporality in Action." Adaptive Behavior 17(5): 367–386.
- Bolea, Ștefan. 2012. Existențialismul astăzi. București: Herg Benet Publishers.
- Bruner, Jerome, David A. Kalmar. 1998. "Narrative and Metanarrative in the Construction of Self." În Self-Awareness: Its Nature and Development,

editori Michael Ferrari și Robert J. Sternberg, 308–331. New York: Guilford.
- Chadwick, Jonathan. 2020. ”All dogs go to heaven: How belief in a pet afterlife has risen over the last 150 years.” www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-8881011/Victorian-pet-cemeteries-reveal-rise-belief-pet-afterlife.html (Accesat în noiembrie 2020).
- Davidson, Donald. 1982. “Rational Animals.” Dialectica 3(4): 317–327. Heidegger, Martin. 2006. Ființă și timp. București: Humanitas.
- Hewitt, John P. 2000. Self and Society: A Symbolic Interactionist Social Psychology. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Irvine, Leslie. 2004. ”A model of Animal Selfhood: Expanding Interactionist Possibilities.” Symbolic Interaction 27(1): 3–21.
- Kierkegaard, Søren. 1999. Boala de moarte. București: Humanitas.
- Mead, George Herbert. 1934/1962. Mind, Self and Society. Chicago: University of Chicago Press.
- Phillips, Mary T. 1994. “Proper Names and the Social Construction of Biography: The Negative Case of Laboratory Animals.” Qualitative Sociology 17:119–42.
- Sanders, Clinton R. 1999. Understanding Dogs: Living and Working with Canine Companions. Philadelphia: Temple University Press.
- Stern, Daniel N. 1985. The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology. New York: Basic Books.

Familicide expedites your death too: The perils of anthropocentric approach towards nonhuman animals

Abu B. Siddiq

Department of Anthropology, Mardin Artuklu University, Turkey, .

Abstract

The adaptation of sedentary life and the process of plant and animal domestication in the Early Holocene helped humans to become from the dependents to the transformers of Earth. The inventions of metal, the industrialized production systems and the rise of modern technology eventually made the species absolute regulator of the natural world. Today humanity is living in a world shaped by the human will – where other animals either face extinction at an alarming rate, or experience potential threat of their survival, mainly caused by severe human effects on their natural habitats. The majority of the human population is urbanized, and mostly detached from the natural world. This whole picture appears to be very unnatural for the human species too –given the fact that we have passed 99.7% of our time on the planet as hunter-gatherers and simple citizens of the natural world. Hence, the extreme and deteriorated environment condition that we have created within only 0.3% of our time is not only leading to the diminishment of fellow nonhuman animals, but also brings up potential threats to our very survival on Earth. In this regard, unlike the anthropocentric attitude of seeing non-human animals as mere 'natural resources' that have been created as 'secure supplies' for the 'more intellectual' human species, the discipline of anthrozoology highlights the status of humans as common citizens of the natural world, just like any other species – emphasizing our deep interconnections and symbiotic relationships with other animals throughout hundreds of thousands of years. This paper finds anthrozoology as a positive world view for a constructive push to the 'continuum' of our survival on earth, as well as a sustainable academic discipline with the potential to help revise our egocentric approach towards other animals.

Keywords: Anthropocentric world view; Destructive symbiosis; Human chauvinism; Speciesism; Non-human animals

Introduction

Anthropocentrism repeatedly promotes the chauvinism of making all other living and non-living natural elements as subjects of the human species (Kopnina 2018). It is a self-species-based psychology having a deeply rooted influence in modern human world. So much so that even advocacy of biosphere conservation and preservation often enhances the anthropocentric spirit–as the motivations for a positive contribution of other species is mostly stimulated by a sense of 'noble obligation' from humans as superior species (Kemmerer 2011). Although the material culture and technology that surround the human species today was initiated by other species (Harmand et al. 2015), and underwent a series of socio-cultural transformation throughout the past millennia – which only comprises a tiny fraction of human's evolutionary history

(Gosden 2018) – humans have begun to see themselves as the central actors of the moral and material world. With few exceptions, such as various indigenous cultures around the world, most of the organized religious traditions and, particularly, the western philosophical thoughts institutionalized the 'anthropocentric world views' in the socio-cultural practices around the world (Kuhn 2012) – which has largely contributed to developing a deep-rooted anthropocentric view even in modern global academia. For centuries, it has been commonly defined that the primary purpose of intellectual thoughts and scientific research is to support a more sustainable human life (Kuhn 2012). Only some disciplines e.g., palaeontology, have shown equal importance to every species as an individual member of the natural world, while most of the academic disciplines e.g., sociology, anthropology, archaeology, zoology, animal science, or even animal welfare, have only fed the 'anthropocentric plea' for the sake of humanity (Siddiq & Habib 2016). Since this 'plea' does not agree with the status of human as a common citizen of the natural world just like any other species (Kemmerer 2011; Kopnina 2018; Kopnina et al. 2018), it helps equate the nonhuman animals as well as all other living beings in the world to 'natural resources' created and nursed as 'secure supplies' for the 'most intellectual' human species. Consequently, anthropocentric academic approach, either directly or indirectly, helps reinforce a destructive symbiosis or gives ground for a negative human impact on animal life as well as the life of other living beings, which eventually has led to the existential crisis of humans themselves. However, far different from traditional academic schools, the recently developed disciplinary anthrozoology particularly examines bilateral relationships between humans and nonhuman animals (Siddiq & Habib 2016). Moreover, by emphasizing our inevitable interdependence with other species, this discipline is eager to break the 'superior-subordinate' perspective in our worldviews. Hence, the disciplinary anthrozoology has indeed the potential to alternate human views towards the natural world, and, consequently, change the negative direction of the Anthropocene.

With the help of archaeological evidence, this paper aims to illustrate that the material culture and the technological advancement – which provides the baseline of our dominance on earth today – is not the sole product of our own species. It also attempts to argue that 'superiority to others' is a self-centric psychology – which may have gradually become influential against the background of the invention of agriculture, domestication of animals, and later industrialization and rapid urbanization – that, in long term perspective, only brings negative consequences for our very own species. The paper also brings into focus our biological status as common citizens of the natural world and our deep interconnections and bonds with other animal species, and, finally, discusses the potential of anthrozoology in promoting the anti-anthropocentric world views, which could turn into a positive push to the 'continuum' of our species during the extremely challenging world we are facing these days.

The background of our material culture

In the human mind, the concept of culture is deeply associated with the human-centric realm. However, culture has solely evolved along with the evolution of hominids (Handwerker 1989). With the help of fossil evidence, it is argued that culture may

have existed at least 50 million years ago, and perhaps originated more than 200 million years ago (Handwerker 1989). The inception of the material culture tradition strongly connected to the human realm, and the origin of technology can be marked by the beginning of the first stone artifacts manufacturing from the Lower Palaeolithic (Gosden 2018). For many years, it has been believed that the earliest stone tools were first executed by the evolutionary line of genus *Homo* in African origin. Particularly, in 1964 some fossils discovered in Olduvai Gorge, Tanzania, appeared to look more like *Homo* than australopithecines. Since the species of *Homo habilis* or 'handy man' (Leakey et al. 1964), lived around 1.65 million years ago, and were associated with the earliest known lithic technology (the Oldowan technology) at that time, genus *Homo* was credited to be the inventor of technology and material culture. The overall impression was that "our" lineage alone took the cognitive leap of hitting stones which led to the development of technology and provided the foundation of our evolutionary success. In the following years, subsequent discoveries pushed back the date for the first Oldowan stone tools to 2.5 million years BP (Semaw et al. 1997). On the other hand, until 2005, the earliest fossils attributable to early *Homo* dated to about 2.4–2.3 million years BP, were discovered in the West Turkana, Kenya (Prat et al. 2005). Later in 2015, a fossil mandible and teeth morphologically belonging to the genus Homo were reported from the site Ledi-Geraru, Ethiopia. The date of this new discovery further extended the oldest evidence of recognizable *Homo* back to about 2.8 million years BP (Villmoare et al. 2015).

However, a recent discovery of *in situ* stone tools and fossils from a 2012 excavation at Lomekwi 3 (West Turkana, Kenya) puts forward the earliest record of manufacturing and purposeful stone tools use to around 3.3 million years BP (Harmand et al. 2015) –associated with Pliocene hominin fossils which are thought to be the paratype of *Kenyanthropus platyops* (Leakey et al. 2001). There is plenty of other evidence showing manufacturing of stone tools by other hominins other than the genus *Homo* during the earliest period of Lower Palaeolithic in Africa. For example, lithic artifacts and some animal bones showing cut marks from Gona site (Ethiopia) date back to 2.6 million years BP (Semaw et al. 2003). Fossilized animal bones showing evidence of stone tool cut marks were also found in another Ethiopian site, Bouri, and they were associated with hominids dating back to 2.5 million years BP (de Heinzelin et al. 1999). Similarly, the stone artifacts from Lokalalei 2C in West Turkana, Kenya, testify the greater cognitive capacity and technical skill of early hominids that lived about 2.34 million years BP (Roche et al. 1999). In terms of the stone tool technology of pre-Homo species, evidence of fossilized animal bones with flesh removal and marrow extraction marks found in Dikika site, Ethiopia, is particularly noticeable because it presents unambiguous evidence of intentional manufacture and applications of stone tools for meat processing purpose by *Australopithecus afarensis* who lived at least 3.39 million years BP (McPherron et al. 2010). These evidences largely demonstrate that the pre-Homo hominins from Africa were skilled in planning and manufacturing stone tools and find more uses for other materials as well, –which were apparently adopted by the later evolved genus *Homo* around 2.8 million years BP (Villmoare et al. 2015). Traces of Lower Palaeolithic culture date back to around 3.9 million years BP with hominins earlier than the genes *Homo* (McPherron et al. 2010). However, looking at the direct evidence of material culture, on the other hand, the beginning of tool making for

purposeful hunting activities dates to around 3.3 million years BP (Harmand et al. 2015), which is again associated with pre-Homo hominin species *Kenyanthropus platyops* (Leakey et al. 2001).

Looking at the earliest evidence of material culture in other regions of the world, the Lower Palaeolithic of Europe dates to around 1.7 to 1.8 million years BP (Arzarello et al. 2007; Ferring et al. 2011). Recent discoveries of pre-*Homo erectus* artifacts from Dmanisi of the southern Georgian Caucasus date the occupation at the site around 1.85 million years BP. This securely indicates that hominins occupied the continental Europe before the arrival of *Homo erectus* (Ferring et al. 2011). The Lower Palaeolithic of West Asia dates to around 1.6 million years BP (Belmaker et al. 2002; Vialet et al. 2018), while the Lower Palaeolithic of South Asia dates back to 1.5 million to as early as 2.6 million years BP (Mishra 2007; Pappu et al. 2011). Further to the east, the evidence of Lower Palaeolithic cultures in Indonesia, including over 80 specimens of *Homo erectus*, dates to around 1.5 million years BP (Zaim et al. 2011), and the Lower Palaeolithic of China presents the evidence dating to around 2.2 million years BP (Han et al. 2017). The overall evidence shows clearly that the tradition of technology and material cultures was invented and practiced by different species that occupied the world long before *Homo sapiens*, who only evolved around 350 thousand years BP (Hublin et al. 2017).

Evidence of different human behaviors, including making artificial tools, systematic use of material culture, and controlled use of fire, all appear to be patented by other species than the modern humans (*Homo s. sapiens*). Notably, behavioral modernity has been considered as the cognitive evolutionary shift to the modern human behavior. Although the shift was often researched with the spread of anatomically modern humans into Eurasia during the Upper Palaeolithic period, around 40-50 thousand years BP, the indicative key factors of "behaviorally modern" humans, had originated in the Middle Pleistocene around 130 thousand years BP (Henshilwood & Marean 2003). It appears that the beginning of many modern cognitive traits such as use of fire, symbolic artifacts, arts, and burial practice were surprisingly not associated with only one species, but a few species who lived during the Palaeolithic (Chazan 2017; Henshilwood & Marean 2003; Shea 2011). For instance, fire was used by hominins for interacting purpose about a million years BP (Berna et al. 2012; Chazan 2017); Neanderthals of the Balkan Peninsula made necklaces or bracelets from eagle claws around 130 thousand years BP (Radovčić et al. 2015); similarly, archaic *Homo sapiens* in South Africa (d'Errico et al. 2005), North Africa (Bouzouggar et al. 2007), and West Asia (Bar-Yosef Mayer et al. 2009; Kuhn et al. 2001) used beads-like ornamentations around 135 to 100 thousand years BP; other symbolic artifacts, such as incised ochre, were used at least 75 to 110 thousand years PB (Henshilwood et al. 2009). Moreover, scientific discoveries in recent decades put forward the facts that along with humans, many other animal species in the living world possess consciousness, ethical values, empathy, as well as social behavior, such as group task planning, funerary ritual and, production and use of technology, which are often considered as important factors in certain cultures (Birch et al. 2020; Dawkins 2012). Nonetheless, anthropocentrism (or, homocentric approach) has been an extremely dominant approach in every part of human life – often backed up by the chauvinism of making all other living and non-living natural elements as subjects for the benefit of human species.

The beginning of food production: the beginning of anthropocentrism?

Towards the end of the Pleistocene, the Late Epipalaeolithic hunter-gatherers gradually started to live a sedentary life in the naturally resourceful Fertile Crescent during the middle of the eleventh millennium BC. Following the harsh Younger Dryas, the early Holocene global warming brought radical change in the natural world of the region located between the Zagros Mountains, Southeast Turkey, and Eastern Mediterranean shore. With the impacts of increase annual precipitation, the proximity of several natural and climatic zones, and the presence of seismically active faults in the region apparently contributed to mutations of animals and plants –leading to an increase in species diversity (Asouti & Fuller 2013; Rössner et al. 2018). This eventually contributed significantly to the growth of the human population in the region and drove sedentary hunter-gatherers to experiment on plant and animal domestications (Asouti & Fuller 2013; Zeder 2012).

Started in the middle phase of the West Asian Neolithic (c. 8700 BC), the transformation from hunting–gathering subsistence to food production has been regarded as a revolutionary step in human history. For the first time in their evolutionary history, humans started to produce rather than depend on nature for the food that they intended to acquire. By the sixth millennium BC, humans in many parts of the world started to be accustomed to sedentary village life, agricultural activities by transforming the land, securing meat supply through domestication, and supplying grains through cultivation of plants–encouraging humans to take a new direction in understanding the natural world. Living in the same place generation after generation may have led the early sedentary people groups in the world become the ancestral communities with deep concern for human interest as witnessed by the traditions of on-site house burial custom throughout the Neolithic in West Asia (Siddiq & Özkaya 2020). Additionally, human imagery gradually became common, although animals were dominant in the early Neolithic symbolism (Siddiq et al. 2021). Such a mental and spiritual shift had undoubtedly strong socio-cultural effects, which could be further influenced by food production and keeping animals under human control – contributing to the tradition of land control and environment transformation and adjustment to human interests. This way, agricultural practices, along with pastoralism and human-centric symbolic practices of these early complex societies could have provided the very first grounds for the formation of an 'anthropocentric view', which is still being widely experienced today.

Urbanization and industrialization: absolute control over other animals?

Analysis of archaeological data shows that across the globe there was an increase in regional land use – apparently due to the rise of pastoralism and growing agricultural activities from 8,000 BC to 2000 BC (Stephens et al. 2019). Benefiting from a rich food production and manufacturing activities, the development of states and empires throughout the third millennium BC led to the development of urbanization

in ancient Western Asia and South Asia. Nonetheless, until the end of medieval period, most of the human population in the world was living in a rural context and mainly engaged in subsistence agriculture (Germani 1973). In ancient world, there were only a few and relatively small urban centers which were mainly inhabited by the ruling class and selective groups of people associated with trade, production, and services. Due to the lower human population, agriculture and pastoral activities were less destructive to the natural world.

Over the millennia, this equilibrium between rural and urban subsistence remained almost at a fixed balance (Germani 1973, p. 100-102). However, there was recorded a significant increase in global urbanization at an accelerated pace following the rise of inter-continental empires throughout the classical and medieval time. All these empires were built on the backs of nonhuman animals including caprine, cattle, horses, donkeys, and camels.

In the 18th century AD, there was a rapid increase in urbanization in the west, mainly due to the industrial revolution and increase of production activities (Germani 1973, p. 103-110). This was the beginning of the final deviation of humans from the natural world. Higher agricultural productivity due to the introduction of new agricultural machinery also forced traditional farmers to leave behind their lands and migrate to the growing industrial centers. The growing trade around the world during this time has also allowed refrigerated meat to be exported to other countries, which further encouraged the industrialized farming of nonhuman animals. Following the World War II, the hybridization and industrialization of animal breeding gained rapid popularity as they were urgent solutions for a severe food crisis across the Western world (Hirsch 1993).

At present, over 55% of the global human population lives in urban environment, mostly without any direct involvement with food production. As traditional pastoralism and fishing are no longer able to meet this huge demand, industrial farming and meat production has increased at record levels, and consequently, animal meat is treated as a simple market product, apart from a living species. Today, about 90% of the world's animal population is comprised of the species that humans intend to grow. Opposed to the living individuals or biological beings as they should be considered, many nonhuman animals are commonly regarded as commodities, often brutally exploited, cultivated and farmed, living a human-given life far beyond the natural habitat, sometimes pushed to absurd extremes, while others, by far luckier, become pets, companions of humans.

The consequence: us versus them?

As humans have an evolutionary need to work together in groups to survive, reproduce, and flourish, human mind has inherited a natural tendency to categorize the beings of this world, including humans themselves, into different groups/categories (Kopnina et al. 2018). However, it appears that thinking of ourselves in terms of groups could lead to a kind of irrational group favoritism and thus creating an "us versus them" mentality towards other members of the living world, who are different from us in terms of biological features. Instead of embracing a human-centric psychology, where humans, consciously or subconsciously, focus on their species gain (Kopnina

2018), they could focus on the outcomes where all species could be beneficiaries. Hence, it is not hard to see how over the last few centuries this "sense of others" has become so destructive to both humans and nonhuman animals.

Except for a few indigenous societies – who have maintained their traditional lifestyle for generations – most of the humanity today, directly or indirectly, lives a life influenced by anthropocentric views (Figure 1) – either believing that all other beings in the world have been created to serve the humans or humans have the capacity to define the right and wrong (and eventually the fate of other animals) as they are the only species blessed with sophisticated intelligence and conscious sense (Kopnina 2018). Even animal welfare often has a human-centered approach –in the sense that helping others is a noble obligation of superior human species (Kemmerer 2011).

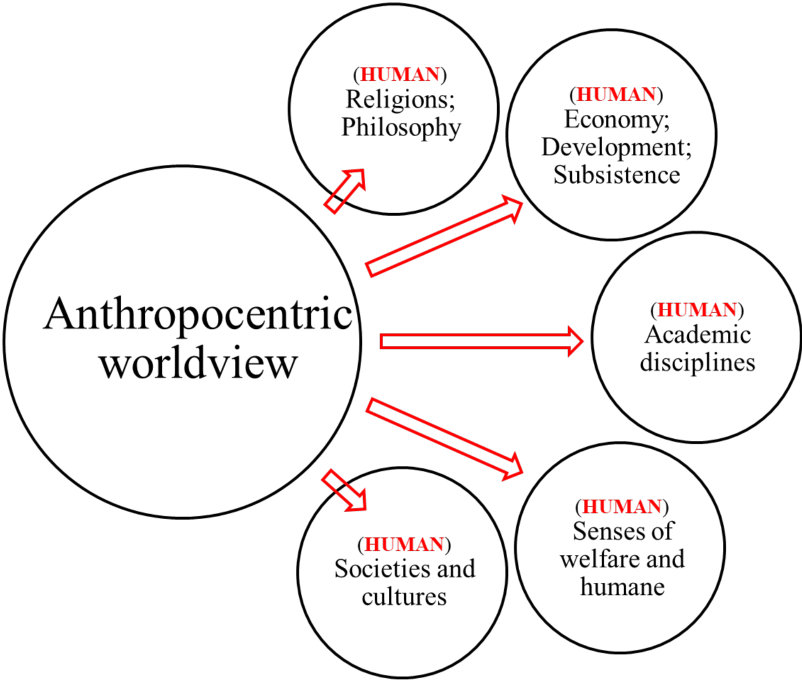

Figure 1. Anthropocentric world view has directly or indirectly directed us to think that humans are at the center of all living and non-living things in the world (© A. B. Siddiq).

It was the Late Pleistocene hunting and gathering societies who began the tradition of systematic human transformation of the natural world (Stephens et al. 2019). Following sedentary life, agricultural land use became the most responsible anthropogenic force for global environmental changes including climate fluctuations, soil erosions, extreme deforestations as well as introductions, invasions, and extinctions of many animal species across the world (Ellis et al. 2013; Ruddiman et al. 2016). However, humans' destructive symbiosis behavior has alarmingly increased in the most recent industrialized agriculture activities and rise of the modern urbanized societies. Due to the ever-growing human population, human expansion, 'development' activities for

humans' quality living, and extreme pollution from human waste, such destructions have now reached virgin territories such as mountain ranges, tropical rainforests, savanna grasslands, or high seas which have been pristine and untouched for millions of years.

In the history of life on the Earth, there were several mass extinction events in the past 600 million years, where 70 percent of all species went extinct. However, unlike the previous five major extinction events and many other minor extinction events which resulted in relatively smooth continuum of species extinctions (Gould 1994), it appears that we are currently amid the rapid and unnatural Holocene extinction (Kolbert 2014), which is directly triggered by the activities of one species alone. The rate of global species extinctions, currently caused by massive expansion of humans, is estimated to be up to a thousand times higher than the average background extinction rates (Pimm et al. 2014) – characterized by a loss ranging between 17,000 and 100,000 species each year. Just in the past fifty years, 52% of the global wildlife population, including birds, mammals, fish, reptiles, and amphibians, has been wiped out. This includes about 40% of the terrestrial and marine species, and over 75% of the freshwater species. It is estimated that more than 500 species of land animals are on the brink of extinction within the next 20 years, whereas the same number has gone extinct over the last century (Kolbert 2014).

In theory, evolution on Earth could proceed as long as unwelcoming conditions do not trigger any mass extinction events. Extinctions did occur, but not suddenly and nearly universally, as is happening now (Pimm et al. 2014). Rapid human impact became a big problem, particularly in the oceans where overfishing or extinction of one species can upset entire ecosystems (Kolbert 2014). Results of overexploitation are also seen in the charismatic megafauna –elephants are being killed for their tusks, tigers are hunted down for their pelts, and rhinoceros are slaughtered for their horns. Another reason for the increased extinction rates is the destruction of natural habitats by humans. Particularly rainforests are cut down for wood, clearing land for agriculture, such as converting them into oil palms, coffee plantations or sugarcane fields, all in the name of economic growth. Besides, there is the severe impact of global warming – mainly caused by human over population, industrialization, and burning of exceedingly high amounts of fossil fuel – which mostly threatens the animals living near the Earth poles and in the oceans. Today, due to the increasing pressure of rapidly growing human population and ever-growing demands for resource exploitation, dilemmas between economic development and harmonious human-environment relationship have become a bitter reality. Indeed, archaeological evidence suggests that anthropogenic forces have been responsible for destruction of other animal habitats for over ten millennia (Ellis et al. 2013; Stephens et al. 2019).

However, the present system of urbanized human population management, destruction of natural field for agricultural need, and industrialized farming and treatment of nonhuman animals have gone beyond any comparison (Dawkins 2012). According to the UN, 2.4 billion more people are expected to be added to global human populations by 2050; consequently, the food production will have to increase by 70% to meet the regular demand of an already over-populated world. The changing environmental conditions and over pressure of growing urban populations together will likely cause both environmental disasters and impact the

life quality on earth. About 10 billion people are expected to be utterly dependent on the ecosystem services, with a shrinking and imbalanced natural world, and the penalties that human civilization will suffer seem inevitable. Within the past few centuries of industrial activities and environmental pollutions – often directly or indirectly influenced by the ‘superior’ sense of anthropocentric view of the world – humans have become the sole responsible species for major changes in atmosphere, geosphere, and biosphere, which are leading to the collapse of an entire ecosystem, and arguably leading to the eventual self-extinction (Figure 2). Unlike other species that have come and gone in the life continuum of the planet Earth, we appear to be the agents of our own destruction. However, many argue that with the use of our right intellect and behavioral possibilities, we still have the chance to alter the course of our own demise (Guterl 2012).

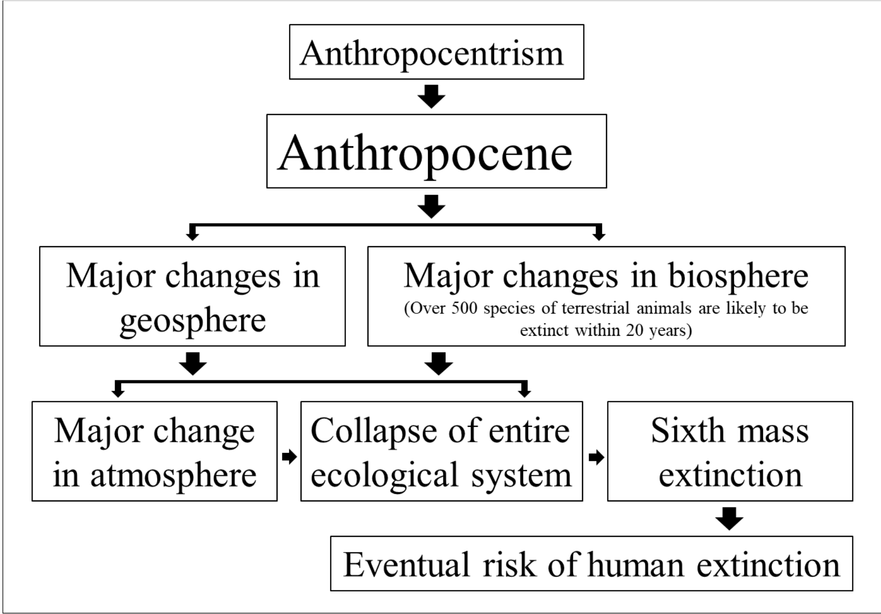

Figure 2. Negative consequences of anthropocentric worldview could also create the risk for the very human existence (© A. B. Siddiq).

Potential of anthrozoology

The major goal of the anthrozoology discipline is to examine, understand, and critically evaluate the multidimensional and complex connections between humans and other nonhuman animals, which have been present since the beginning of our evolutionary history (Siddiq 2019). Hence, the interrelationships between humans and animals can be true or symbolic, real or fictional, past or contemporary. In the past centuries, almost all cats were mainly kept for pest control, and today, most domestic cats are regarded as pets or companion animals. While dogs were rarely allowed inside the household in the past, today dogs, in many countries, live in

the same house and share the same bed with their owners. Hence, it is evident that perceptions and factors between human-animal relationships are changing following the trends in human cultures over time. For this reason, anthrozoology aims to draw a holistic picture of these relationships. Yet, unlike other fields in academia, anthropology studies human-animal relationships and interactions viewing all parties with an equal status (Siddiq & Habib 2016). Anthrozoology should not be compared to ethology or animal welfare. While ethology attempts to explain animal behavior and animal welfare studies often appear as the service/well-being applied by humans to other animals, none of them studies two parties with equal status. Many animals have been regarded as the symbols of gods and goddesses, ritual elements, and companions of the supernatural world (Siddiq 2019). Following the domestication, many animals have also become an inseparable part of almost every aspect of human life. However, since the dimensions of human-animal interactions have always changed over time, anthrozoology focuses on changing factors and critical perspectives in these relationships. In contrast to speciesism – which commonly encourages the belief that one species is superior to the other species in the context of similar interests (Hopster 2019) – and unlike environmentalism – which largely focuses on nature and ecosystem-related aspects beyond the border or interests of any particular species (Martinez-Alier 2002) – anthrozoology highlights the mutual interactions, interrelationships, and interdependencies between human species and any nonhuman animal species. Here, the word "humans" always stands as a "side" or "party" in a bilateral relationship (Figure 3).However, absolutely opposed to the "anthropocentric approach", the discipline presents a completely neutral perspective of the "interconnections" and "relationships" which are at its core.

Figure 3. Anthrozoology seeks relationships between human species and any nonhuman animal species, viewing them as "two member groups" of the natural world with interconnections and bilateral interests between them (© A. B. Siddiq).

Conclusive discussion

In the evolutionary history of the earth, each living being has been very much depended on others (Gould 1994). From the dawn of their existence, humans too had to continue their survival in the world by establishing multi-dimensional relationships with all fellow animals (Siddiq 2019). The shared relationships affected the life and existence of both human and other animal species (Fagan 2015; Siddiq 2019). Humans have been depended on animals for their meat and a variety of animal products such as blood, bones, horns, antlers, hides, feathers, and eggs as well as secondary animal products, namely milk, fur, wool, intestines, and animal labor – vital for the rise and development of human civilization (Fagan 2015; Siddiq 2019). Every human culture in the world has benefited from animal-based substances as medicines of numerous ailments and diseases. Over the course of time, humans have also respected, symbolized, and often regarded many animals as totems and symbols of the divine (Bouzouggar et al. 2007; d'Errico et al. 2005; Siddiq et al. 2021; Siddiq 2019).

Animals too were influenced and aided from human actions –while some species extinct due to the negative human actions, some were benefited and thrived with human support (Siddiq 2019; Zeder 2012). For example, the domestication facilitated a few nonhuman animals to live and reproduce effectively near humans. On the other hand, not only in pet-human relationships, emotional connections between human and nonhuman animals also exist in many conventional cultures today. For example, the Nuers of Ethiopia sing and read poetry to their cattle, in some communities of New Guinea women breastfeed their piglets, some local pastoral groups in South-eastern Turkey sing lullabies to baby animals and name them after their human children (Siddiq 2019; Siddiq & Şanlı 2020).

Therefore, like the inter-dependency, symbiosis, and complex relations between two nonhuman animal species, the relationships, and interactions between humans and any nonhuman animal species are also complex and multifaceted (Siddiq & Habib 2016). Human's deep dependency on fellow-nonhuman animals has been formed throughout the long biological and cultural evolutionary process of human species (Guterl 2012; Handwerker 1989); hence, seeing other parties as simple tools or regarding other species as lower/subordinate categories could only lead to divisions and destructive symbiosis in this evolutionary relationship.

The history of technological advancement and evolution of material cultures, shows (over 99%) that species from both genus pre-Homo and genus *Homo* played their role as simple citizens of the natural world (Table 1). The basic rules of survival in prehistoric societies were based on supply and demand (Gosden 2018).

Whether consciously or unconsciously, humans never exceeded the limits of their demands beyond supply provided by nature. It appears that nonhuman animals supporting the food and technological needs of humans also provided support in spiritual and spiritual practices, both for hunter-gatherers and early sedentary societies of the prehistoric world (Benz & Bauer 2015; Siddiq et al. 2021; Siddiq 2019). Yet, the relationships between humans and other animal species did no resemble the relationships between superiors and subordinates. Nonhuman animals moved and behaved like humans (in terms of status and personhood) (Benz & Bauer 2015; Siddiq et al. 2021), both in human society and in the wild environments, but they were still different species.

Cultural period	**Date (before present)**	**Dominant species**	**Psychological status**	**Percentage of timespan**
Palaeolithic	Lower Palaeolithic (3.3 myr – 350 kyr)	Pre-sapiens *Homos*; Other hominins	Simple citizens of the natural world	c. 99.6%
	Middle Palaeolithic (350 – 50 kyr)	*Homo erectus*; *Homo neanderthalensis*; *Homo sapiens*; *Homo luzonensis*		
	Upper Palaeolithic (50 – 20 kyr)	*Homo sapiens*; *Homo neanderthalensis*		
Epipalaeolithic/ Mesolithic	20,000 – 11,000 kyr	*Homo sapiens*	Still a simple citizen of the natural world	>0.2%
Neolithic	10,000 – 4500 kyr	*Homo sapiens*	Food producer and modifier of the environment	<0.2%
Post Neolithic (metallic world)	4500 kyr – present	*Homo sapiens*	Absolute control over natural world with extensive anthropocentric plea	<0.1%

Table 1. History of the material culture and human psychological status in the natural world.

However, with the advent of agriculture, animal domestication, and the application of metals humans earned the ability to produce food with sufficient calories without excessive energy expenditure and without completely depending on nature (Stephens et al. 2019). This provided humans the scopes for a totalitarian relationship with the natural world, triggered population explosion all over the world, and gradually grew a sense of land ownership and right to abusive exploitation of other animals, and eventually led to enslavement or assimilation of other human groups who did not make similar transitions. Due to the human-centered dogmatic religious traditions, ideologies, and human-centered philosophical thoughts (Kemmerer 2011), extreme anthropocentric views became influential in all kinds of interpretations of the natural world throughout the period of early state formations and antiquity – radically shaping the authoritarian behavior towards other animals and abusive resource exploitation. In addition, dramatic change in transport and propagation of favored species changed the balance of animal population around the world. Not only the sedentary farmers and the urbanized people groups, arguably the foragers and nomadic human groups too sometimes may have initiated irreversible environmental change (Stephens et al. 2019). Hence, it appears that not the way of humans' lives, but their viewpoints towards other species have become key factors for humans' destructive symbiosis.

Many have argued that anthropocentrism is inevitable as humans have the ethical right to think of their benefit (Grey 1993). However, viewing a different group as subordinate or abusing a different group based on differences does not legitimate the rights of any species. Moreover, such deviating and abusive approaches could

pose a potential risk to the human species too (Guterl 2012). Hence, if humans seek a sustainable way of living in the world, they first need to become more aware of their tendency to compete with the other member groups of the natural world or categorizes them as superior/subordinate groups. Group thinking can trigger irrational and uncooperative actions, as one particular group becomes more concerned about their own interest rather than taking into account the interests of the others or having a smart holistic approach and thinking of the benefits for all. Instead of seeing different species as "superior" or "inferior", a better perspective would be to see everyone as a member species of the natural world worthy of respect and acknowledgement.

For a long time, human-centric religious and philosophical trends have repeatedly regarded other animals as subjects of humanity, and often considered them useful tools and commodities for human service (Kemmerer 2011). Therefore, although there were bonds from the beginning of humans' journey in the world (Siddiq 2019), the emotional and relational bonds between humans and nonhuman animals were not recognized by the global academia. However, the emerging disciplinary anthrozoology appears to be an exception (Siddiq & Habib 2016), directing humanity towards a new way of seeing the world. In contrast to seeking or denying human interests, anthrozoology aims at highlighting bilateral relationships and interdependencies between human and any nonhuman animal species in the world. Humans have the sole right to take a "side" in this bilateral relationship; however, opposed to the "anthropocentric approach" anthrozoology pleas that our inseparable bond with the "other side" must be acknowledged, before too long.

Every living being on Earth has inherent differences, but these differences can be either dynamic or dangerous, depending on the direction they lead to. Since humans are intelligent, conscious, and have the capacity to predict the consequences/ probable outcome of their actions, the responsibility of anthropocentric approach towards other animals must be acknowledged. As humans are deeply associated with the natural world in their core (Kolbert 2014; Pimm et al. 2014), extermination of other animals and their natural habitats will also bring destructive symbiosis, penalties, and sufferings for human civilization (Guterl 2012). Hence, the future of life on Earth, as well as the human well-being, depends on urgent actions with "conscious viewpoints" towards other animals and our symbiotic relationships. Here, choosing to associate with our own species identity is not wrong at all; however, it is quite essential to discern the negative influence of our own identity on other animals (that inherently share the world with equal right). Therefore, anthrozoology stands to be a scholarly discipline that evaluates humans and any nonhuman animal species having similar status and forming bilateral relationships.

References

- Arzarello, M., Marcolini, F., Pavia, G., Pavia, M., Petronio, C., Petrucci, M., Rook, L., & Sardella, R. 2007. "Evidence of earliest human occurrence in Europe: The site of Pirro Nord (Southern Italy)". Naturwissenschaften 94(2): 107-112. https://doi.org/10.1007/s00114-006-0173-3
- Asouti, E. & Fuller, D. Q. 2013. "A Contextual Approach to the Emergence of Agriculture in Southwest Asia". Current Anthropology 54(3): 299-345.

https://doi.org/10.1086/670679
- Bar-Yosef Mayer, D. E., Vandermeersch, B., & Bar-Yosef, O. 2009. "Shells and ochre in Middle Paleolithic Qafzeh Cave, Israel: İndications for modern behavior". Journal of Human Evolution 56(3): 307-314. https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2008.10.005
- Belmaker, M., Tchernov, E., Condemi, S., & Bar-Yosef, O. 2002. "New evidence for hominid presence in the Lower Pleistocene of the Southern Levant". Journal of Human Evolution 43(1): 43-56. https://doi.org/10.1006/jhev.2002.0556
- Benz, M., & Bauer, J. (2015). "On scorpions, birds and snakes—Evidence for shamanism in northern Mesopotamia during the early Holocene". Journal of Ritual Studies 29(2): 1-23.
- Berna, F., Goldberg, P., Horwitz, L. K., Brink, J., Holt, S., Bamford, M., & Chazan, M. 2012. "Microstratigraphic evidence of in situ fire in the Acheulean strata of Wonderwerk Cave, Northern Cape province, South Africa". Proceedings of the National Academy of Sciences 109(20): E1215-E1220. https://doi.org/10.1073/pnas.1117620109
- Birch, J., Schnell, A. K., & Clayton, N. S. 2020. "Dimensions of animal consciousness". Trends in Cognitive Sciences 24(10): 789-801. https://doi.org/10.1016/j.tics.2020.07.007
- Bouzouggar, A., Barton, N., Vanhaeren, M., D'Errico, F., Collcutt, S., Higham, T., Hodge, E., Parfitt, S., Rhodes, E., Schwenninger, J.-L., Stringer, C., Turner, E., Ward, S., Moutmir, A., & Stambouli, A. 2007. "82,000-year-old shell beads from North Africa and implications for the origins of modern human behavior". Proceedings of the National Academy of Sciences 104(24): 9964-9969. https://doi.org/10.1073/pnas.0703877104
- Chazan, M. 2017. "Toward a long prehistory of fire". Current Anthropology 58(S16): S351-S359. https://doi.org/10.1086/691988
- Dawkins, M. S. 2012. Why Animals Matter: Animal Consciousness, Animal Welfare and Human Well-being. Oxford: Oxford University Press.
- de Heinzelin, J., Clark, J. D., White, T., Hart, W., Renne, P., WoldeGabriel, G., Beyene, Y., & Vrba, E. 1999. "Environment and Behavior of 2.5-Million-Year-Old Bouri Hominids". Science, 284(5414): 625-629. https://doi.org/10.1126/science.284.5414.625
- d'Errico, F., Henshilwood, C., Vanhaeren, M., & van Niekerk, K. 2005. "Nassarius kraussianus shell beads from Blombos Cave: Evidence for symbolic behaviour in the Middle Stone Age". Journal of Human Evolution 48(1): 3-24. https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2004.09.002
- Ellis, E. C., Kaplan, J. O., Fuller, D. Q., Vavrus, S., Klein Goldewijk, K., & Verburg, P. H. 2013. "Used planet: A global history". Proceedings of the National Academy of Sciences 110(20), 7978-7985. https://doi.org/10.1073/pnas.1217241110
- Fagan, B. M. 2015. The Intimate Bond: How Animals Shaped Human History. New York: Bloomsbury Press.
- Ferring, R., Oms, O., Agusti, J., Berna, F., Nioradze, M., Shelia, T., Tappen, M., Vekua, A., Zhvania, D., & Lordkipanidze, D. 2011. "Earliest human occupations at Dmanisi (Georgian Caucasus) dated to 1.85-1.78 Ma".

Proceedings of the National Academy of Sciences 108(26): 10432-10436. https://doi.org/10.1073/pnas.1106638108

- Germani, G. (Ed.). 1973. Modernization, Urbanization, and the Urban Crisis. Boston: Little, Brown and Company.
- Gosden, C. 2018. Prehistory: A Very Short Introduction (Second edition). Oxford: Oxford University Press.
- Gould, S. J. 1994. "The evolution of life on the Earth". Scientific American 271(4): 84-91. https://doi.org/10.1038/scientificamerican1094-84
- Grey, W. 1993. "Anthropocentrism and deep ecology". Australasian Journal of Philosophy 71(4): 463-475. https://doi.org/10.1080/00048409312345442
- Guterl, F. 2012. The Fate of the Species: Why the Human Race May Cause Its Own Extinction and How We Can Stop It (1st U.S. ed). New York: Bloomsbury.
- Han, F., Bahain, J.-J., Deng, C., Boëda, É., Hou, Y., Wei, G., Huang, W., Garcia, T., Shao, Q., He, C., Falguères, C., Voinchet, P., & Yin, G. 2017. "The earliest evidence of hominid settlement in China: Combined electron spin resonance and uranium series (ESR/U-series) dating of mammalian fossil teeth from Longgupo cave". Quaternary International 434(Part A): 75-83. https://doi.org/10.1016/j.quaint.2015.02.025
- Handwerker, W. P. 1989. "The origins and evolution of culture". American Anthropologist 91(2): 313-326. https://doi.org/10.1525/aa.1989.91.2.02a00020
- Harmand, S., Lewis, J. E., Feibel, C. S., Lepre, C. J., Prat, S., Lenoble, A., Boës, X., Quinn, R. L., Brenet, M., Arroyo, A., Taylor, N., Clément, S., Daver, G., Brugal, J. P., Leakey, L., Mortlock, R. A., Wright, J. D., Lokorodi, S., Kirwa, C., Kent, D.V., Roche, H. 2015. "3.3-million-year-old stone tools from Lomekwi 3, West Turkana, Kenya". Nature 521(7552): 310-315. https://doi.org/10.1038/nature14464
- Henshilwood, C. S., D'Errico, F., & Watts, I. 2009. "Engraved ochres from the Middle Stone Age levels at Blombos Cave, South Africa". Journal of Human Evolution, 57(1): 27-47. https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2009.01.005
- Henshilwood, C. S., & Marean, C. W. 2003. "The origin of modern human behavior". Current Anthropology 44(5): 627-651. https://doi.org/10.1086/377665
- Hirsch, E. 1993. Food Supplies in the Aftermath of World Warr II. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Hopster, J. 2019. "The Speciesism Debate: Intuition, Method, and Empirical Advances". Animals 9(12): 1054. https://doi.org/10.3390/ani9121054
- Hublin, J.-J., Ben-Ncer, A., Bailey, S. E., Freidline, S. E., Neubauer, S., Skinner, M. M., Bergmann, I., Le Cabec, A., Benazzi, S., Harvati, K., & Gunz, P. 2017. "New fossils from Jebel Irhoud, Morocco and the pan-African origin of Homo sapiens". Nature 546(7657): 289-292. https://doi.org/10.1038/nature22336
- Kemmerer, L. 2011. Animals and World Religions. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199790678.001.0001
- Kolbert, E. 2014. The Sixth Extinction: An Unnatural History (First edition). New York: Henry Holt and Company.

- Kopnina, H. 2018. “Anthropocentrism and post-humanism”. In The International Encyclopedia of Anthropology, editor H. Callan, 1-8. New York: John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781118924396
- Kopnina, H., Washington, H., Taylor, B., & J Piccolo, J. 2018.” Anthropocentrism: More than just a misunderstood problem”. Journal of Agricultural and Environmental Ethics 31(1): 109-127. https://doi.org/10.1007/s10806-018-9711-1
- Kuhn, S. L., Stiner, M. C., Reese, D. S., & Gulec, E. 2001. “Ornaments of the earliest Upper Paleolithic: New insights from the Levant”. Proceedings of the National Academy of Sciences 98(13): 7641-7646. https://doi.org/10.1073/pnas.121590798
- Kuhn, T. S. 2012. The Structure of Scientific Revolutions (Fourth edition). Chicago: The University of Chicago Press.
- Leakey, L. S. B., Tobias, P. V., & Napier, J. R. 1964. “A New Species of The Genus Homo From Olduvai Gorge”. Nature 202(4927): 7-9. https://doi.org/10.1038/202007a0
- Leakey, M. G., Spoor, F., Brown, F. H., Gathogo, P. N., Kiarie, C., Leakey, L. N., & McDougall, I. 2001. “New hominin genus from eastern Africa shows diverse middle Pliocene lineages”. Nature 410(6827): 433-440. https://doi.org/10.1038/35068500
- Martinez-Alier, J. 2002. The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar Publishing.
- McPherron, S. P., Alemseged, Z., Marean, C. W., Wynn, J. G., Reed, D., Geraads, D., Bobe, R., & Béarat, H. A. 2010. “Evidence for stone-tool-assisted consumption of animal tissues before 3.39 million years ago at Dikika, Ethiopia”. Nature 466(7308): 857-860. https://doi.org/10.1038/nature09248
- Mishra, S. 2007. “The Indian Lower Palaeolithic”. Bulletin of the Deccan College Research Institute 66/67(2006-2007): 47-94.
- Pappu, S., Gunnell, Y., Akhilesh, K., Braucher, R., Taieb, M., Demory, F., & Thouveny, N. 2011. “Early Pleistocene Presence of Acheulian Hominins in South India”. Science 331(6024): 1596-1599. https://doi.org/10.1126/science.1200183
- Pimm, S. L., Jenkins, C. N., Abell, R., Brooks, T. M., Gittleman, J. L., Joppa, L. N., Raven, P. H., Roberts, C. M., & Sexton, J. O. 2014. “The biodiversity of species and their rates of extinction, distribution, and protection”. Science 344(6187): 1246752-1246752. https://doi.org/10.1126/science.1246752
- Prat, S., Brugal, J. P., Tiercelin, J. J., Barrat, J. A., Bohn, M., Delagnes, A., Harmand, S., Kimeu, K., Kibunjia, M., Texier, P. J., & Roche, H. 2005. “First occurrence of early Homo in the Nachukui Formation (West Turkana, Kenya) at 2.3-2.4 Myr”. Journal of Human Evolution 49(2), 230-240. https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2005.03.009
- Radovčić, D., Sršen, A. O., Radovčić, J., & Frayer, D. W. 2015. “Evidence for Neandertal jewelry: Modified white-tailed eagle claws at Krapina”. PLOS ONE, 10(3): e0119802. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0119802
- Roche, H., Delagnes, A., Brugal, J.-P., Feibel, C., Kibunjia, M., Mourre, V., & Texier, P.-J. 1999. “Early hominid stone tool production and technical skill

2.34 Myr ago in West Turkana, Kenya". Nature 399(6731): 57-60. https://doi.org/10.1038/19959

- Rössner, C., Deckers, K., Benz, M., Özkaya, V., & Riehl, S. 2018. "Subsistence strategies and vegetation development at Aceramic Neolithic Körtik Tepe, southeastern Anatolia, Turkey". Vegetation History and Archaeobotany 27(1): 15-29. https://doi.org/10.1007/s00334-017-0641-z
- Ruddiman, W. F., Fuller, D. Q., Kutzbach, J. E., Tzedakis, P. C., Kaplan, J. O., Ellis, E. C., Vavrus, S. J., Roberts, C. N., Fyfe, R., He, F., Lemmen, C., & Woodbridge, J. 2016. "Late Holocene climate: Natural or anthropogenic?". Reviews of Geophysics 54(1): 93-118. https://doi.org/10.1002/2015RG000503
- Semaw, S., Renne, P., Harris, J. . W. K., Feibel, C. S., Bernor, R. L., Fesseha, N., & Mowbray, K. 1997. "2.5-million-year-old stone tools from Gona, Ethiopia". Nature 385(6614): 333-336. https://doi.org/10.1038/385333a0
- Semaw, S., Rogers, M. J., Quade, J., Renne, P. R., Butler, R. F., Dominguez-Rodrigo, M., Stout, D., Hart, W. S., Pickering, T., & Simpson, S. W. 2003. "2.6-Million-year-old stone tools and associated bones from OGS-6 and OGS-7, Gona, Afar, Ethiopia". Journal of Human Evolution 45(2): 169-177. https://doi.org/10.1016/S0047-2484(03)00093-9
- Shea, J. J. 2011. "Homo sapiens is as Homo sapiens was". Current Anthropology 52(1)" 1-35. https://doi.org/10.1086/658067
- Siddiq, A. B., & Habib, A. 2016. "Anthrozoology –An emerging robust multidisciplinary subfield of anthropological science". Green University Review of Social Sciences 3(1): 45-67. https://doi.org/10.6084/M9.FIGSHARE.13159736
- Siddiq, A. B., & Özkaya, V. 2020. "Intra- and intercommunal rituals in the Upper Mesopotamian Pre-Pottery Neolithic: The beginning of organized religion?". In Kavramlar ve Kuramlar: Düşünce Bilimleri, editors M. N. Doru & K. Gökdağ, 671-696. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Siddiq, A. B., Şahin, F. S., & Özkaya, V. 2021. "Local trend of symbolism at the dawn of the Neolithic: The painted bone plaquettes from PPNA Körtiktepe, Southeast Turkey". Archaeological Research in Asia 26: 100280. https://doi.org/10.1016/j.ara.2021.100280
- Siddiq, A. B. 2019. Tarihöncesi Toplumlarda İnsan-Hayvan İlişkisi ve Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Faunası. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Siddiq, A. B., & Şanlı, S. 2020. "Animals and pastoral groups in the mountainous Ömerli district of Southeast Anatolia". Anthrozoös 33(2), 153-173. https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1719754
- Stephens, L., Fuller, D., Boivin, N., Rick, T., Gauthier, N., Kay, A., Marwick, B., Armstrong, C. G., Barton, C. M., Denham, T., Douglass, K., Driver, J., Janz, L., Roberts, P., Rogers, J. D., Thakar, H., Altaweel, M., Johnson, A. L., Sampietro Vattuone, M. M., … Ellis, E. 2019. "Archaeological assessment reveals Earth's early transformation through land use". Science 365(6456): 897-902. https://doi.org/10.1126/science.aax1192
- Vialet, A., Prat, S., Wils, P., & Cihat Alçiçek, M. 2018. "The Kocabaş hominin (Denizli Basin, Turkey) at the crossroads of Eurasia: New insights from morphometric and cladistic analyses". Comptes Rendus Palevol 17(1-

2): 17-32. https://doi.org/10.1016/j.crpv.2017.11.003

- Villmoare, B., Kimbel, W. H., Seyoum, C., Campisano, C. J., DiMaggio, E. N., Rowan, J., Braun, D. R., Arrowsmith, J. R., & Reed, K. E. 2015. "Early Homo at 2.8 Ma from Ledi-Geraru, Afar, Ethiopia". Science 347(6228): 1352-1355. https://doi.org/10.1126/science.aaa1343
- Zaim, Y., Ciochon, R. L., Polanski, J. M., Grine, F. E., Bettis, E. A., Rizal, Y., Franciscus, R. G., Larick, R. R., Heizler, M., Aswan, Eaves, K. L., & Marsh, H. E. 2011. "New 1.5 million-year-old Homo erectus maxilla from Sangiran (Central Java, Indonesia)". Journal of Human Evolution 61(4): 363-376. https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2011.04.009
- Zeder, M. A. 2012. "Pathways to animal domestication". In Biodiversity in Agriculture: Domestication, Evolution, and Sustainability, editors P. Gepts, T. R. Famula, R. L. Bettinger, S. B. Brush, A. B. Damania, P. E. McGuire, & C. O. Qualset, 227-259. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139019514.013

Arheologia, etica și animalele non-umane. Un punct de vedere

George Bodi
Institutul de Arheologie al Academiei Române, Filiala Iași

Abstract
The profound societal changes brought by the postcolonialist era, by the postmodern and post humanist thought, and by the rise of capitalism as a globally dominant economic system also had a profound impact on archaeological practice, and one of the main consequences was an increased awareness on the necessity of the existence of an explicit code of ethics. This paper briefly examines the role that each of these factors played in re-shaping archaeological theory with a focus human-animal relations. The main takeaways are that, even within this new frame of thought, archaeologists' main concerns remain the "human being" and the "archaeological object", the task of renewing the approach towards animals being relegated to the discipline of zooarchaeology, and while animal agency has become a common concept, little progress has been done towards acknowledging animal personhood, and further exploring the consequences of such a concept.

Keywords: archaeology, ethics, agency, human-animal relations

Despre „schimbări de paradigmă" – în loc de introducere

Apariția eticii ca o preocupare centrală a gândirii arheologice coincide cu schimbări majore apărute atât în modul de abordare al practicii disciplinei, cât și în schimbările sociale într-un context post-colonial, marcat de răspândirea la scară globală a sistemului economic capitalist.

În interiorul disciplinei, apariția în anii `80 a curentului post-procesualist a forțat arheologii să integreze în construcția discursului interpretativ influența inerentă propriei lor situări într-un context socio-economic care, în mod mai mult sau mai puțin voluntar, le impune utilizarea unor structuri mentale și teoretice specifice. Acest tip de reconceptualizare a disciplinei a avut drept rezultat crearea unui discurs care susținea dimensiunea politică intrinsecă a arheologului, ca interpret al unui trecut a cărui reactivare joacă un rol nemijlocit în consolidarea sau contestarea structurilor sociale și relațiilor de putere ale societății contemporane (Shanks și Tilley 1987, 205-206). Post-procesualismul aduce, de asemenea, în discuție explicită și conceptul de agentitate (*agency*). Dacă în cadrul curentelor teoretice anterioare schimbările observate în cadrul colecțiilor arheologice erau explicate prin concepte generale ireductibile, precum migrațiile (în cazul gândirii cultural-istorice) sau prin necesitatea adaptării la mediu (în cazul procesualismului), post-procesualismul extinde reflecția asupra subiectivității contextuale a arheologului și asupra materialului arheologic. Astfel, acesta se transformă dintr-un set de date obiective într-o reflecție a mentalului colectiv preistoric, a cărui reconstituire nu este posibilă decât cu ajutorul teoriilor

sociale. Astfel, conceptul de agentitate este adus în joc pentru a explica relațiile dintre comportamentul uman (ca acțiune intenționată) și cultura materială într-un anumit context cultural-istoric (Hodder și Hutson 2003). Pe lângă cele două schimbări menționate, trebuie să remarcăm și să reținem și faptul că post-procesualismul nu constituie o ruptură suficient de radicală față de punctele de vedere deja existente din care este abordat materialul arheologic, acesta continuând să opereze în baza opoziției natură/cultură, chiar dacă sub o terminologie nouă (Hodder 1990).

Factorii externi care forțează o reevaluare a poziției pe care preocupările etice trebuie să le ocupe în cadrul gândirii arheologice se ascund sub umbrelele generoase ale unor concepte precum postcolonialism, postmodernism și poststructuralism: termeni care refuză încă împachetarea în definiții clare și concise și al căror impact asupra practicii arheologice curente este încă neclar și în continuă evoluție (Shanks 1990, Martin 2013, González-Ruibal 2019). Totuși, câteva concepte au avut un impact major asupra formulării unor noi practici și câmpuri de interes.

Arheologia genului, inspirată din cel de al doilea val al mișcării feministe, este primul dintre acestea și produce efecte structurale în practica arheologică începând cu anii `70-`80, avansând o perspectivă critică în special asupra modului androcentric în care sunt reconstituite relațiile de putere în cadrul comunităților primitive (Ströbeck 2010). De special interes pentru tema abordată este influența exercitată de cel de-al treilea val al mișcării feministe, influențat de poststructuralism și postcolonialism, denumit de asemenea și postfeminism (Brooks 1997). Prin orientarea discursului spre definirea diferențelor dintre sexe, prin preocuparea acordată creării subiectivității și prin respingerea existenței legilor universale care pot defini experiența umană, una din tezele principale avansată de postfeminism este constituită de relativismul cultural, conform căruia tendințele observate în interiorul unei societăți nu pot fi în mod automat proiectate asupra unei alteia. Principalul rezultat în cadrul arheologiei este constituit de conștientizarea necesității introducerii în exercițiul reflexiv și discursul interpretativ al unei pluralități ontologice capabile să abordeze diferențele existente între sexe, etnii, sau clase sociale (Gilchrist 1999).

În contextul preocupărilor antropologice și arheologice, termenul de postcolonialism poate provoca confuzie: în unele cazuri, acesta face referire la o etapă din evoluția unei societăți, care într-un moment sau altul a trecut printr-un proces de colonizare, în altele este folosit pentru a marca noua situație globală apărută în urma celui de-al doilea război mondial (Patterson 2008). De interes pentru această lucrare este cel de-al doilea sens al său, deoarece, în urma obținerii independenței de către fostele colonii ale statelor vestice, a apărut și realizarea faptului că aceasta nu este,, în fapt, însoțită și de o repoziționare a balanței puterii, care să rezulte în justiție socială și egalitate de șanse. Discursul rezultat în urma acestei situații este unul care mută centrul de greutate al discuției dinspre independență spre suveranitate și autonomie națională, analizând critic perpetuarea ascunsă a sistemului imperialist la nivel social, economic și cultural (Young 2016). Această stare de fapt are un impact direct și asupra antropologiei, masa critică fiind atinsă începând cu anii `70, când Vine Deloria (aparținând Primei Națiuni Sioux), în cadrul cărții sale menite să atragă atenția asupra situației populațiilor amerindiene de pe teritoriul Statelor Unite, dedică un capitol special criticării modului în care practica antropologică comodifică viețile și cultura reprezentanților primelor națiuni (Deloria 1969). Această critică este internalizată începând cu anii `80, fiind definită ca o criză a reprezentării, care

pune la îndoială practicile existente până la acea dată și determină reconsiderarea lor în funcție de noul context postcolonial. O ilustrare evocativă a acestor frământări este surprinsă de culegerea de studii editată de James Clifford și George Marcus, tipărită în 1986 (Clifford și Marcus 1986). La nivelul arheologiei trebuie remarcate două consecințe principale: pe de o parte, este facilitată deschiderea discursului disciplinar către multivocalitate (González-Ruibal 2010, Croucher și Weiss 2011), idee promovată și de postfeminism, iar, pe de altă parte, atenția discursului interpretativ este reorientată dinspre ființa umană spre materialitatea artefactelor (Fowles 2016).

Comodificarea arheologiei este un alt aspect care trebuie atins pentru dubla sa implicație pe care o are la nivelul practicii arheologice. Un prim palier de semnificație este constituit de săpătura arheologică propriu-zisă în contextul arheologiei contractuale. Dominația sistemului economic capitalist la nivel global a rezultat în accelerarea antropizării mediului înconjurător și, implicit, într-o presiune crescută asupra monumentelor și siturilor arheologice. Ca răspuns la această situație, arheologia și-a dezvoltat capacitatea de a răspunde nevoilor dezvoltatorilor imobiliari și a investitorilor industriali, precum și prevederilor legislative menite a reglementa acest aspect al economiei de piață, prin privatizarea activităților sale în forma arheologiei contractuale. În acest moment demersul este marcat de un succes doar parțial, datorită inabilității echipelor de cercetare de a finaliza în manieră completă activitățile de analiză și interpretare a materialului arheologic după încheierea cercetărilor de teren, dar și de a se opune în mod eficient proiectelor de dezvoltare care afectează în mod negativ comunitățile umane și/sau mediul înconjurător (Zorzin 2015, Sánchez 2015). Cel de-al doilea palier de semnificație este dat de adoptarea ideilor de pluralitate ontologică și multivocalitate amintite anterior, care sunt grefate pe conceptele tipice economiei capitaliste de segmentare a pieței, identificare a profilului consumatorului, creare a nevoii de consum și construirea recunoașterii mărcii. Rezultatul negativ al acestei tendințe este constituit de trivializarea și aruncarea în derizoriu a rezultatelor demersului științific specific cercetării arheologice, prin obscurarea sau chiar ignorarea lanțului de raționare și construire de semnificație pornind de la datele brute și încheindu-se în construirea unui discurs interpretativ și explicativ (Kehoe 2009).

O primă reacție – etica în prim plan sau despre mimarea compasiunii

În paginile de mai sus, am văzut cum sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea au forțat practica arheologică să recunoască și să răspundă unor factori de presiune internă și externă complet ignorați până la acea dată: subiectivismul inerent cercetătorilor ca ființe umane și influența contextelor sociale, politice, economice și culturale în interiorul cărora aceștia acționează și care determină modul în care cunoașterea științifică este produsă și utilizată. O primă reacție de adaptare a standardelor disciplinei la noua stare de fapt a fost constituită de revizuirea statutului arheologilor ca administratori și protectori ai patrimoniului arheologic: o linie de conduită rezultată din convingerea că privilegiul intelectual și științific de care se bucură le oferă specialiștilor și capabilitatea morală intrinsecă de a administra

bunurile materiale culturale în interesul tuturor (Nicholas și Hollowell 2009). Astfel, în special datorită noului context postcolonial, subiectele discuțiilor privitoare la obiectul preocupărilor etice ale arheologiei se lărgesc pentru a include, alături de rămășițele materiale, și comunitățile umane vii, legate în mod mai mult sau mai puțin direct de acestea. Și totuși schimbarea pare a întârzia. În primul rând este remarcată și criticată persistența atitudinilor conform cărora arheologul este singurul îndreptățit să emită judecăți de valoare și să ia decizii cu privire la patrimoniul arheologic, în mod obiectiv și imparțial (Hamilakis 2009, Groarke și Warrik 2006), plasându-l din nou într-un tărâm al rațiunii pure. Din acest tărâm atemporal se efectuează apoi simulacrul racordării la sensibilitățile contemporane prin deschiderea practicii arheologice către actorii locali, lărgirea adresabilității discursului, includerea altor orizonturi ontologice în construirea interpretării și renunțarea la controlul absolut în anumite circumstanțe problematice (de exemplu repatrierea bunurilor arheologice). În fapt rezultatul îl constituie perpetuarea practicilor colonialiste, restrânse acum doar la practica cercetării științifice, și menținerea, răspândirea și consolidarea ideilor iluministe, care continuă să constituie fundația modului de construire al cercetării arheologice. În aceste condiții, este natural ca vocile care critică în mod activ reificarea și universalizarea principiilor etice ale practicii arheologice să militeze pentru acceptarea legăturii inextricabile dintre etică și politică, a dimensiunii inerent istorice a principiilor etice și pentru stabilirea, ca scop final al demersurilor etice din arheologie, realizarea justiției sociale (Gnecco și Lippert, Ethics and Archaeological Praxis 2015, González-Ruibal și Moshenska 2015, Haber și Shepherd 2015). Vedem astfel că, în ceea ce privește preocupările etice în centrul atenției se află, în funcție de sensibilitățile specifice, fie obiecte, fie ființa umană vie, astfel încât se ridică întrebarea dacă mai rămâne loc și pentru examinarea critică a relațiilor și responsabilităților față de vietățile non-umane.

Conceptul de agentitate în arheologie – povestea unui abuz

Indiferent de poziția ideologică pe care arheologii aleg să se situeze față de finalitatea demersului etic al preocupărilor lor, un concept central al construcțiilor teoretice este cel al agentității. Deși a fost adus în prim plan și discutat în mod explicit odată cu stabilirea abordărilor post procesualiste, acest concept a constituit, încă de la început, unul din elementele structurale ale gândirii ontologice arheologice și a dirijat, mai mult sau mai puțin discret, formularea temelor de interes în cadrul disciplinei; implicit, joacă un rol major și în modelarea modului de abordare a studierii relației om-animal, drept pentru care conținutul de înțeles care i-a fost atribuit ne poate ajuta să răspundem la întrebarea de mai sus și merită explorat măcar fugitiv.

Curentele de gândire cultural-istorică și procesualistă abordează explicarea schimbărilor socio-economice vizibile în variațiile inventarelor arheologice prin apelul la presiuni externe precum migrațiile, invaziile sau adaptarea la mediu, interesul pentru explorarea teoretică explicită a conceptului de agentitate fiind astfel redus (Gardner 2009). Situația se schimbă odată cu apariția primelor demersuri post procesualiste. Sub influența lucrărilor lui Bourdieu și Giddens (Bourdieu 1977, 1990, Giddens 1979, 1984) conceptul de agentitate este instrumentalizat și în scopul construirii discursului interpretativ în arheologie. În această etapă, agentitatea

este în mod inextricabil legată de acțiunea umană și se păstrează relația dialectică cu structurile sociale care concomitent îi permit și constrâng existența, fiind, în același timp, create și contestate de aceasta.

Această abordare „canonică" a conceptului nu rezistă însă mult timp. Începutul anilor 2000 marchează în arheologie o ruptură a dualismului agentitate-structură și impunerea doar a primului termen ca entitate de sine stătătoare, capabilă să conducă la producerea de explicații privind relațiile de cauzalitate observabile în cultura umană. Concretizată în curente de gândire cumulate sub denumirile de *arheologie simetrică* sau *noul materialism*, noua atitudine se constituie într-o critică a post-procesualismului.

Unul dintre principalele reproșuri, constituit de minimizarea importanței pe care materialitatea non-umană o joacă în constituirea relațiilor de cauzalitate pe care arheologii încearcă să le înțeleagă (Johannsen 2012), își poate regăsi originea în noile idei lansate în antropologie privind extinderea actorilor sociali dincolo de ființa umană (ex. Gell 1998, Latour 2005). Pe această nouă viziune teoretică au fost grefate anxietățile rezultate din presiunile contextului socio-economic și cultural, descrise în prima parte a acestei schițe, cu un rezultat cel mai bine sintetizat de Cristóbal Gnecco (2015, 4):

> „*... o extindere a hermeneuticii în arheologie, atinsă prin încorporarea concepțiilor non-vestice (asupra trecutului, timpului etc.), a îmbogățit fără nici o îndoială potențialul explicativ al disciplinei, dar nu s-a angajat în înțelegere interculturală. O astfel de expansiune interpretativă, de multe ori cu recurs la ontologii străine care produc hibrizi argumentativi ciudați (de exemplu: obiecte vii, cu agentitate, subscrise unor cadre funcționale rigide), a adâncit demersul logocentric, dar nu și-a propus ca scop construirea de relații non-ierarhice*".

Să încercăm să analizăm puțin mai în detaliu motivele acuzațiilor pe care acest paragraf le aduce stării de fapt actuale în arheologie. „Întoarcerea către lucruri", deviza brodată pe steagul de luptă al arheologiei postmoderne, are un înțeles cât se poate de literal: atunci când se propun definiții pentru acele entități non-umane cărora le trebuie recunoscută capacitatea de acțiune în interiorul relațiilor ce constituie experiența de viață a ființei umane, deși animalele sunt amintite în introducerea fiecărui discurs, acesta rămâne un gest gol, rezultat probabil mai degrabă din dorința de a fi corect politic, decât dintr-o reală preocupare, discuția concentrându-se în mod inevitabil asupra modului de recunoaștere al agentității entităților neînsuflețite (câteva exemple: Harrison-Buck și Hendon 2018, Hodder 2016, Olsen, Shanks, și alții 2012, Olsen 2010). Rezultatul acestui nou tip de discurs este constituit de realizarea că obiectele, ca agenți ignorați, nu au nevoie doar să fie introduse în firul gândirii interpretative, ci, lipsindu-le propria voce, impun arheologului imperativul etic de a le apăra interesele și de a vorbi în locul lor.

Din punctul meu de vedere, ceea ce se întâmplă de fapt în interiorul acestui tip de raționament nu este decât un act de prestidigitație logică prin care obiectele sunt subiectificate doar pentru a fi re-obiectificate, arheologul revenind astfel într-o poziție de superioritate morală confortabilă și inatacabilă. De asemenea, prin constituirea umanității, la modul general, ca specie asupritoare a obiectelor,

subiectele abordate de critica postcolonialistă sunt amuțite, deoarece obiectele, în contrast ciudat cu vitalitatea care le este atribuită, nu vor protesta în fața acestei reprezentări autoimpuse (Fowles 2016).

Această constatare ne oferă și explicația rezistenței arheologiei în fața extinderii discuției asupra agentității animalelor: reconsiderarea relației om-animal prin prisma criticii antropocentrismului și specisismului impune, în mod absolut, și reflecția asupra modului în care moștenirea perioadei coloniale și răspândirea sistemului capitalist continuă să marcheze societatea actuală în întregul său (Kemmerer 2006, Burt 2006, Palmer 2006, Murray 2011, Dalke și Wels 2016, Steiner 2011).

În loc de concluzii. Relația om-animal în arheologie: o castană fierbinte

Să înțelegem din rândurile de mai sus că arheologia a ales să ignore complet reevaluarea modului de abordare a relației om-animal ar fi o greșeală, deși marginalitatea acestor preocupări este clar ilustrată de eforturile recente de a demonstra persistența unei viziuni antropocentriste și de a pleda pentru generalizarea recunoașterii animalelor ca actori semnificativi în construirea trecutului speciei umane (Boyd 2017, Lindstrøm 2015). Aceste demersuri devin explicabile atunci când realizăm că, deși conceptul de agentitate este într-adevăr îmbrățișat de arheologi în raport cu animalele non-umane, el este operaționalizat în interiorul aceleiași vechi dihotomii, singura excepție fiind acum denumirea *subiectului* cunoașterii ca *actor uman*, iar a *obiectului* ca *actor non-uman* (Ingold 2013). Rezultatul persistenței acestei atitudini la nivelul izolării disciplinei față de implicațiile etice care rezultă din recunoașterea animalelor ca ființe capabile de gândire autonomă și stări afective este clar relevat de studiile care abordează problema drepturilor și bunăstării animalelor și care se concentrează în schimb asupra exportului metodologic în diverse alte arii și nu asupra regândirii statutului animalelor (Schork și Young 2014, Holtorf 2013).

Pe lângă reticența deschiderii arheologiei către un dialog real menit să se adreseze provocărilor lumii contemporane, un alt motiv posibil al acestei aparente letargii a arheologilor poate fi constituit de „delegarea" acestor teme către disciplina geamănă a arheozoologiei. Din această direcție, un prim răspuns a fost constituit de apariția așa numitei arheozoologii sociale, care merge dincolo de perspectiva antropocentrică prin explorarea modului în care animalele erau incluse și influențau sistemele sociale și religioase ale comunităților umane trecute (Russell 2012). Deși această abordare a depășit reducționismul economic, model de gândire dominant până la acel moment, faptul că animalele continuă să fie privite ca elemente statice în negocierea unor relații stabilite exclusiv între ființele umane devine rapid un subiect supus criticii. Următorul pas natural este făcut prin propunerea atribuirii unor roluri egale oamenilor și animalelor în reconstituirea interacțiunilor dintre aceștia (Overton și Hamilakis 2013, Kost și Hussain 2019, Tüür și Armstrong Oma 2016).

În mare, dat fiind faptul că atât arheologia, cât și arheozoologia socială declară în mod deschis că scopul principal al preocupărilor lor este constituit de reconstituirea vieților umane trecute, atingerea unui echilibru între importanța acordată ființelor umane și animalelor în crearea realităților vieții cotidiene ar

putea părea un punct final, care totodată închide și posibilitățile de introducere în sfera preocupărilor etice și a revizuirii statului entităților vii non-umane. Și totuși, la intersecția dintre arheologie și arheozoologie au apărut câteva studii capabile să ofere un punct de plecare pentru schimbarea acestei stări de lucruri, prin completarea dimensiunii de agent acordată animalelor cu cea a personalității (Hill 2014, Losey, și alții 2011, Argent 2010). Este adevărat că toate aceste demersuri au fost permise de descoperiri arheologice cu un caracter excepțional, și deci este puțin probabil ca statutul de persoană al animalelor să ocupe un loc central în discuțiile arheologice. În același timp, pentru mine, existența unor discuții punctuale pe această temă este suficientă pentru a-mi oferi speranță că sensibilitățile disciplinare se schimbă și că, în viitor, se vor căuta moduri prin care discursul arheologic poate fi implicat în discuțiile privitoare la obligațiile morale, pe care umanitatea le are față de ființele alături de care există.

Mențiuni

Acest studiu a fost posibil prin finanțarea oferită de Academia Română prin intermediul proiectului *Etica și lumea non-umană. Fundamente etice pentru regândirea relației om-natură*, GAR-UM-2019-XII-3.1-9.

Bibliografie

- Argent, Gala. 2010. „Do the clothes make the horse? Relationality, roles and statuses in Iron Age Inner Asia." *World Archaeology* 42 (2): 157-174.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice.* Cambridge: Cambridge University Press.
- —. 1990. *The Logic of Practice.* Cambridge: Polity Press.
- Boyd, Brian. 2017. „Archaeology and Human–Animal Relations: Thinking Through Anthropocentrism." *Annual Review of Anthropology* 46: 299-316.
- Brooks, Ann. 1997. *Postfeminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms.* Londra: Routledge.
- Burt, Jonathan. 2006. „Conflicts around Slaughter in Modernity." În *Killing Animals*, de The Animal Studies Group, 120-144. Urbana și Chicago: Unicersity of Illinois Press.
- Clifford, James, și George E. Marcus. 1986. *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography.* Berkeley: University of California Press.
- Croucher, Sarah K., și Lindsay Weiss. 2011. „The Archaeology of Capitalism in Colonial Contexts, an Introduction: Provincializing Historical Archaeology." În *The Archaeology of Capitalism in Colonial Contexts. Postcolonial Historical Archaeologies*, editori Sarah K. Croucher și Lindsay Weiss, 1-37. New York: Springer.
- Dalke, Karen, și Harry Wels. 2016. „Ethnographic research in a changing cultural landscape." În *Affect, Space and Animals*, editori Jopi Nyman și Nora Schuurman, 181-195. Londra și New York: Routledge.
- Deloria Jr., Vine 1969. *Custer died for your sins. An Indian manifesto.* New York: Macmillan.

- Fowles, Severin. 2016. „The perfect subject (postcolonial object studies).” *Journal of Material Culture* 21 (1): 9-27.
- Gardner, Andrew. 2009. „Agency.” În *Handbook of Archaeological Theory*, editori Alexander R. Bentley, Herbert D.G. Maschner și Christopher Chippindale, 95-108. Lanham: Alta Mira Press.
- Gell, Alfred. 1998. *Art and Agency: An Anthropological Theory.* Oxford: Clarendon Press.
- Giddens, Anthony. 1979. *Central Problems in Social Theory.* Londra: Macmillan.
- —. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration.* Cambridge: Polity Press.
- Gilchrist, Roberta. 1999. *Gender and Archaeology. Contesting the Past.* Londra: Routledge.
- Gnecco, Cristóbal. 2015. „An Entanglement of Sorts: Archaeology, Ethics, Praxis, Multiculturalism.” În *Ethics and Archaeological Praxis*, editori Cristóbal Gnecco și Dorothy Lippert, 1-17. New York: Springer.
- Gnecco, Cristóbal, și Dorothy Lippert (eds.). 2015. *Ethics and Archaeological Praxis.* New York: Springer.
- González-Ruibal, Alfredo. 2019. *An Archaeology of the Contemporary Era.* New York: Routledge.
- —. 2010. „Colonialism and European Archaeology.” În *Handbook of Postcolonial Archaeology*, editori Jane Lyndon și Uzma Z. Rizvi, 39-50. Walnut Creek: Left Coast Press.
- González-Ruibal, Alfredo, și Gabriel Moshenska (eds.). 2015. *Ethics and the Archaeology of Violence.* New York: Springer.
- Groarke, Leo, și Gary Warrik. 2006. „Stewardship gone astray? Ethics and the SAA.” În *The Ethics of Archaeology. Philosophical Perspectives on Archaeological Practice*, editori Chris Scarre și Geoffrey Scarre, 163-177. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haber, Alejandro, și Nick Shepherd (eds.). 2015. *After Ethics. Ancestral Voices and Post-Disciplinary Worlds in Archaeology.* New York: Springer.
- Hamilakis, Yannis. 2009. „From Ethics to Politics.” În *Archaeology and Capitalism. From Ethics to Politics*, editori Yannis Hamilakis și Philip Duke, 15-40. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Harrison-Buck, Eleanor, și Julia A. Hendon. 2018. *Relational identities and other-than-human agency in archaeology.* Louisville: University Press of Colorado.
- Hill, Erica. 2014. „Archaeology and Animal Persons: Toward a Prehistory of Human-Animal Relations.” *Environment and Society: Advances in Research* 4: 117-136.
- Hodder, Ian. 2016. *Studies in Human-Thing Entanglement.* Accesat Octombrie 2020. http://www.ian-hodder.com/books/studies-human-thing-entanglement#:~:text=This%20book%2C %20published%20only%20 online,application%20of%20formal%20network%20analysis.
- —. 1990. *The Domestication of Europe.* Oxford: Blackwell.
- Hodder, Ian, și Scott Hutson. 2003. *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology.* Cambridge: Cambridge University Press.

- Holtorf, Cornelius. 2013. „Material animals: an archaeology of contemporary zoo experiences.” În *The Oxford Handbook of the Archaeology of the Contemporary World*, editori Paul Graves-Brown, Rodney Harrison și Angela Piccini, 627-641. Oxford: Oxford University Pres.
- Ingold, Tim. 2013. „The maze and the labyrinth: reflections of a fellow-traveller.” În *Relational archaeologies: humans, animals, things*, editor Christopher Watts, 245-249. New York: Routledge.
- Johannsen, Niels. 2012. „Archaeology and the Inanimate Agency Proposition: a critique and a suggestion.” În *Excavating the Mind: Cross-sections through culture, cognition and materiality*, editori Niels Johanssen, Mads Jessen și Helle Juel Jessen, 305-347. Aarhus: Aarhus University Press.
- Kehoe, Alice B. 2009. „Archaeology within Marketing Capitalism.” În *Archaeology and Capitalism. From Ethics to Politics*, editori Yannis Hamilakis și Philip Duke, 169-178. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Kemmerer, Lisa. 2006. *In Search of Consistency: Ethics and Animals.* Leiden: Brill.
- Kost, Catrin, și Shumon T. Hussain. 2019. „Archaeo-Ornithology: Towards an Archaeology of Human-Bird Interfaces.” *Environmental Archaeology* 24 (4): 337-358.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory.* Oxford: Oxford University Press.
- Lindstrøm, Torill Christine. 2015. „Agency ‘in itself’. A discussion of inanimate, animal and human agency.” *Archaeological Dialogues* 22 (2): 207-238.
- Losey, Robert J., Vladimir I. Bazaliiskii, Sandra Garvie-Lok, Mietje Germonpré, Jennifer A. Leonard, Andrew L. Allen, M. Anne Katzenberg, și Mikhail V. Sablin. 2011. „Canids as persons: Early Neolithic dog and wolf burials, Cis-Baikal, Siberia.” *Journal of Anthropological Archaeology* 30: 174-189.
- Martin, Andrew M. 2013. *Archaeology beyond Postmodernity. A Science of the Social.* Plymouth: AltaMira Press.
- Murray, Marry. 2011. „The Underdog in History: Serfdom, Slavery and Species in the Creation and Development of Capitalism.” În *Theorizing animals: re-thinking humanimal relations*, editori Nik Taylor și Tania Signal, 87-106. Leiden: Brill.
- Nicholas, George, și Julie Hollowell. 2009. „Ethical Challanges to a Postcolonial Archaeology: The Legacy of Scientific Colonialism.” În *Archaeology and Capitalism. From Ethics to Politics*, editori Yannis Hamilakis și Philip Duke, 59-82. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Olsen, Bjørnar. 2010. *In defense of things: Archaeology and the ontology of objects.* Plymouth: Alta Mira Press.
- Olsen, Bjørnar, Michael Shanks, Timothy Webmoor, și Christopher Witmore. 2012. *Archaeology: the discipline of things.* Berkeley: University of California Press.
- Overton, Nick J., și Yannis Hamilakis. 2013. „A manifesto for a social zooarchaeology. Swans and other beings in the Mesolithic.” *Archaeological Dialogues* 20 (2): 111–136.

- Palmer, Clare. 2006. „Killing Animals in Animal Shelters." În *Killing Animals*, de The Animal Studies Group, 170-187. Urbana și Chicago: University of Illinois Press.
- Patterson, Thomas C. 2008. „A Brief History of Postcolonial Theory and Implications for Archaeology." În *Archaeology and the Postcolonial Critique*, editori Matthew Liebmann și Uzma Z. Rizvi, 21-34. Lanham: Altamira.
- Russell, Nerissa. 2012. *Social zooarchaeology: humans and animals in prehistory.* Cambridge: Cambridge Univerity Press.
- Sánchez, Jaime Almansa. 2015. „Trading Archaeology Is Not Just a Matter of Antiquities: Archaeological Practice as a Commodity." În *Ethics and Archaeological Praxis*, editori Cristóbal Gnecco și Dorothy Lippert, 141-157. New York: Springer.
- Schork, Ivana Gabriela, și Robert John Young. 2014. „Rapid animal welfare assessment: an archaeological approach." *Biology Letters* 20140390. doi:10.1098/rsbl.2014.0390.
- Shanks, Michael. 1990. „Reading the Signs: Responses to Archaeology after Structuralism." În *Archaeology after Structuralism. Post-structuralism and the Practice of Archaeology*, editori Ian Bapty și Tim Yates, 294-310. Londra: Routledge.
- Shanks, Michael, și Christopher Tilley. 1987. *Social Theory and Archaeology.* Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Steiner, Gary. 2011. „Toward a Non-Anthropocentric Cosmopolitanism." În *Anthropocentrism: human, animals, environments*, editor Rob Boddice, 81-114. Leiden: Brill.
- Ströbeck, Louise. 2010. „Gender and Sexuality." În *Handbook of Postcolonial Archaeology*, editori Jane Lyndon și Uzma Z. Rizvi, 327-350. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Tüür, Kadri, și Kristin Armstrong Oma. 2016. „Shared human–animal households: the examples of Nordic bronze age longhouses and Estonian rehi houses." În *Animal Umwelten in a Changing World: Zoosemiotic Perspectives*, editori Timo Maran, Morten Tønnessen și Silver Rattasepp, 107-136. Tartu: University of Tartu Press.
- Young, Robert J.C. 2016. *Postcolonialism. An Historical Introduction.* Chichester: Wiley Blackwell.
- Zorzin, Nicolas. 2015. „Archaeology and Capitalism: Successful Relationship or Economical and Ethical Alienation?" În *Ethics and Archaeological Praxis*, editori Cristóbal Gnecco și Dorothy Lippert, 115-139. New York: Springer.

Incognito în evoluția vieții

Liviu-Adrian Măgurianu

Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane” al Academiei Române, Filiala Iași

Daniel Măgurianu

Ensorinstituut, Oostende, België

Abstract

The enormous diversity of the animal and plant kingdoms no longer impresses biologists today. Research in this area focuses on discovering new species and possibly finding applications in technology. Looking for the answer to the question „What is life?” decreased with the study of the anatomical functions of organs and cells. Biologists have often stopped at this level of knowledge. Surprisingly, quantum physics brings much more complex answers to explain through very rigorous experiments nature, the universe and life as such. If the organs are made up of cells and these in turn are made up of molecules and atoms, it is normal for the laws of quantum physics to work in the atoms that make up the cells. Erwin Schrödinger, a Nobel laureate in physics, was one of the first physicists to attempt to explain the appearance and evolution of life on earth using the laws of quantum physics, such as the uncertainty principle, the wave and particle function of electrons, quantum inseparability or entanglement, electrons' ability to cross any physical barrier when they act as a wave. The article focuses on animals that seem to defy science through the extraordinary abilities they manifest. In fact, these animals complete the scientific information and lead us to improve the way we research them and even the way we relate to the animal world.

Keywords: animals that defy science, physics and quantum biology, cell cognition

Întotdeauna curiozitatea și interesul pentru noi descoperiri, dublate de creativitate și o minte deschisă, au fost cauza progresului omenirii. Fiecare nouă descoperire sau invenție a întâlnit obstacole până la confirmarea ei și chiar și după. Scepticismul poate fi folositor, însă el ar trebui să fie motorul unei cercetări asidue și nu motivul respingerii unei idei din start. O nouă ipoteză poate să aducă noi informații pentru completarea teoriilor deja existente.

Am plecat de la ideea că există animale care ignoră legile științei, însă mai corect ar fi să considerăm că acestea o completează. Ele nu ignoră cu nimic știința, dimpotrivă, uneori specialiștii sunt cei care o ignoră, negând în unele cazuri posibilitatea existenței unor astfel de animale, iar în alte cazuri discreditând cercetători care au încercat să pătrundă aceste mistere. Unul dintre cazurile celebre este cel al lordului Kelvin care afirma că nici un obiect mai greu decât aerul nu poate zbura. Cu toții recunoaștem geniul acestui savant, însă în acest caz spiritul său practic, ce căuta rezultate imediate, l-a împiedicat să vadă că un obiect mai greu decât aerul poate să zboare.[1]

1 Pe site-ul Administrației Naționale Aeronautice și Spațiale cunoscută sub acronimul NASA (National Aeronautics and Space Administration), celebra agenție independentă a guvernului Statelor Unite responsabilă cu programul spațial civil, precum și cu

În ceea ce privește evoluția vieții pe Pământ, unele descoperiri au dus la formularea unor ipoteze care între timp au devenit dogme. Acestea au constituit mai târziu fundația direcțiilor de cercetare și explicare științifică a evoluției organismelor vii. Pornind de la baza conceptuală constituită de astfel de dogme, cercetătorii nu au dorit să admită existența unor animale care, la prima vedere, păreau o contrazicere a modelului științific de evoluție. Să privim puțin înapoi în timp pentru a observa că, indiferent de noile date științifice ce s-au acumulat, unii cercetători au rămas credincioși dogmei și modului de abordare depășit al unor aspecte ale evoluției.

Ornitorincul, o imposibilitate genetică

Un fascinant studiu de caz poate fi cel al ornitorincului, un animal considerat inițial de către evoluționiști o imposibilitate genetică. În anul 1799, când a ajuns primul ornitorinc în Anglia, ciudatul animal a fost considerat o farsă, mai ales că era deja mort; un zoolog, George Shaw, convins că este o escrocherie, a încercat să scoată ciocul acestuia cu un clește, iar urmele acestei încercări se găsesc și azi în Muzeul de Istorie Naturală din Londra.

În articolul intitulat *The paradoxical platypus*, Brian K. Hall (1999) descrie comentariile și contradicțiile dintre naturaliști (chiar și după 85 de ani, când evidența nu mai putea fi ignorată, au continuat „certurile”) care nu reușeau să explice în termeni evoluționiști existența acestui animal. Chiar în fața realității, oamenii de știință de atunci considerau acest animal o farsă, puțini fiind cei care credeau că ornitorincul există. În *Washington Post* se menționează că le-a luat un secol oamenilor de știință pentru a decide dacă ornitorincul depune ouă (Ohlheiser 2015).

Forme de viață mai mici decât bacteriile?

Dacă informațiile privind evoluția erau prea puține în acel timp, atitudinea oamenilor de știință de atunci ar putea fi oarecum scuzabilă. Însă putem găsi întotdeauna scuze pentru fiecare dogmă științifică din orice epocă. Problema este că apariția unor astfel de dogme frânează progresul științei. În momentul actual, cele mai mici forme de viață sunt considerate bacteriile. Oamenii de știință nu își pot imagina că ar putea exista forme de viață mai mici decât acestea. De ce este atât de dificil să acceptăm probabilitatea ca o ființă vie să atingă dimensiuni ce se apropie de cele ale unei molecule? Birgit Luef și colaboratorii (2015) au descoperit, în apa subterană, bacterii incredibil de mici. Ele au mărimea de 0.009±0.002 μm3. Ideea centrală era faptul că o celulă atât de mică nu poate adăposti un lanț de ADN, ARN și proteine.

---

cercetarea aeronautică și aerospațială, poate fi citit acest text, referitor la „eroarea ușoară” a lordului Kelvin: ”Indeed, eight years before Orville and Wilbur Wright took their home-built flyer to the sandy dunes of Kitty Hawk, cranked up the engine, and took off into the history books, Lord Kelvin, the President of the Royal Society of England made a forceful declaration. “Heavier than air flying machines are impossible,” said this very powerful man of science....Rumor has it Lord Kelvin was slightly in error.” - Observații ale administratorului NASA Frederick D. Gregory la Centennial of Flight Commemoration.

Descoperirea unor astfel de nanobacterii în biologie ar fi echivalentul descoperirii fuziunii la rece în fizică. Genele acestor bacterii extrem de mici codează proteine ipotetice, însă nu au fost detectate capacități de biosinteză. Aceasta înseamnă ori că aceste nanobacterii depind de alte forme de viață cu care trăiesc în simbioză, ori au o modalitate de biosinteză necunoscută încă. Genomurile acestor au o modalitate complexă de a sintetiza peptide. Această posibilitate nu poate fi exclusă. Întotdeauna poate exista ceva care ne scapă, pentru că nu avem încă tehnologia adecvată. Acesta nu este totuși un motiv să stabilim dogme științifice care nu trebuie încălcate. Noi informații apar cel puțin odată la 10 ani, iar unele dintre acestea pot răsturna complet ideile preconcepute ale științei. De exemplu, există ipoteza că prima formă de viață capabilă de a se mișca singură, folosind energia provenită din propriul metabolism, ar fi apărut acum 570 milioane de ani (Geggel, 2019). Cercetătorul El Albani și colaboratorii (2019) au publicat un articol în care au arătat descoperirea unei forme de viață fosilizată în pirită, de formă alungită, care se pare că era capabilă de mișcare și avea propriul metabolism. Este normal ca primele forme de viață să arate așa, însă aceasta a apărut conform estimărilor cu aproximativ 2,1 miliarde de ani în urmă. Această formă de viață din Paleoproterozoic a fost găsită în Bazinul Francevillian, o fostă mare, de-a lungul coastei africane în Gabon, în straturile de pirită. Dacă toate noile descoperiri ar fi luate în considerație, ar fi necesară o rescriere a istoriei Pământului și a umanității. Această diferență de timp în evoluția vieții, adusă de această nouă descoperire, este prea mare pentru a fi neglijată și este esențială în restructurarea modului de gândire evoluționist.

Tardigradele, într-o misiune spațială inedită

Este cunoscut faptul că adaptarea la mediu este factorul determinant al evoluției, însă această adaptare nu trece dincolo de necesitățile impuse de mediu. Există totuși animale a căror adaptare depășește cu mult nevoile impuse de mediu. De unde au ele această informație a schimbării dacă nu mediul o impune? Să luăm ca exemplu tardigradele. În condiții extreme ele intră într-o formă de hibernare pentru autoprotecție. Mediul de pe planeta noastră nu s-a schimbat drastic, pentru că altfel ar fi împiedicat evoluția vieții. În schimb aceste animale au dezvoltat o serie de capacități ieșite din comun care depășesc nevoia de adaptare la mediu, având șanse foarte mici de a se manifesta pe parcursul vieții lor pe planeta Pământ. Aceste capacități au fost observate doar datorită dezvoltării tehnologiei în secolul XX în scopul cuceririi spațiului extraterestru. Astfel, pentru a testa la limită capacitatea acestor tardigrade, Ingemar Jönsson de la Universitatea Kristianstad din Suedia și colaboratorii săi au lansat două specii de tardigrade în stare de hibernare în septembrie 2007, la bordul misiunii spațiale ESA FOTON-M3. După ce au fost expuse 10 zile în spațiul extraterestru, în bătaia radiațiilor solare, în vidul cosmic și radiațiilor cosmice, au fost aduse din nou pe Pământ, rehidratate și readuse la viață. Singurele care au avut efect distructiv au fost radiațiile ultraviolete, ce au acționat asupra ADN-ului tardigradelor, acestea supraviețuind în număr mic. Trebuie să spunem și că intensitatea radiațiilor ultraviolete a fost de 1000 de ori mai mare decât cea de pe Pământ. Radiațiile cosmice și vidul cosmic nu au afectat aceste ființe, ele fiind capabile de reproducere normală (Jönsson et al. 2008). Studiul genetic al acestor tardigrade a arătat că aceste animale de

o jumătate de milimetru au o constelație de gene remarcabilă. E ca și cum acest animal a împrumutat gene de la eucariote, bacterii, plante, pentru a realiza un sistem perfect de supraviețuire. Astfel el prezintă un genom de metazoare în proporție de 52,5%, 41,1% nu are similaritate cu nici un alt animal, 2,4% este indeterminat, 1,2% este total străin speciei lui conținând ADN de la fungi, bacterii, eucariote și plante (Hashimoto 2016). Se pare că acest animal, în cazul unei catastrofe, ar fi singurul supraviețuitor sau poate, printre extrem de puținii supraviețuitori ai planetei. Ce mediu de pe Pământ a favorizat evoluția unui astfel de genom atât de specializat și, în același timp, atât de unic? De ce doar la acest animal găsim acest ADN incredibil, având în vedere că procesul evolutiv a durat sute de milioane de ani, timp în care s-au perindat pe planetă milioane de specii. De ce ar avea nevoie un organism să mai evolueze dacă este atât de bine adaptat la condițiile de mediu?

Pentru caracatițe pare că nu există mediu nenatural

De această dată ne vom orienta atenția asupra unuia dintre cele mai ciudate animale de pe planetă și anume, caracatița. Capacitatea ei de adaptare este imensă, iar inteligența ei se apropie de cea a omului. Acestea au fost primele constatări care au dat impuls cercetătorilor să aprofundeze studiul caracatiței și din punct de vedere genetic. Știm că transcrierea informațiilor se realizează cu ajutorul ARN-ului. ADN-ul este foarte stabil pentru că el are rolul de a păstra informația. Orice modificare de transcriere rezultă în mutații dăunătoare, ce pot duce la dispariția speciei. Se pare că orice reeditare sau transcriere are o valoare adaptativă foarte mică. Noa Liscovitch-Brauer și colaboratorii (2017), de la Universitatea din Tel Aviv, au descoperit la caracatiță o excepție greu de explicat: reeditarea ARN se realizează frecvent și sistematic la periferia celulei și nu doar în nucleul ei. Caracatițele și calamarii sunt singurele specii ce pot face așa ceva, ele reușind să producă o mare diversitate de proteine în sistemul lor nervos, ceea ce le face să devină și mai inteligente. Încă nu se știe cum reușesc aceste animale să evite eventuale erori de transcriere, ce pot duce la obținerea unor proteine ce pot fi fatale organismului. Oricum, schimbarea informației la nivel de ARN are mai puține consecințe nefaste decât schimbarea directă a informației la nivel de ADN. Capacitatea ARN-ului mesager de a se reedita frecvent are avantaje în ceea ce privește dezvoltarea optimă prin mai multe încercări ale unui genom ideal. Sistemul nervos este întotdeauna o prioritate pe scara evoluției pentru că determină comportamentul adaptativ. Atunci de ce acest mecanism este observat doar la caracatițe și calamari? Studiul acestui fenomen ne poate da informații prețioase despre regenerarea neuronilor sau ne poate ajuta să luptăm împotriva cancerului. Acum să privim îndeaproape inteligența caracatiței. Sunt deja bine cunoscute situații în care o caracatiță scapă dintr-un acvariu și ajunge înapoi în ocean. Însă nu acest lucru demonstrează inteligența ei extraordinară. În cartea sa Other minds:The Octopus, the sea and the deep origins of consciousness, Peter Smith (2016) ne relatează un comportament observat la caracatițele din două acvarii. Acestea au învățat să stingă lumina prin proiectarea unui jet de apă pe becurile aprinse, provocând un scurt circuit. Ele făceau această mișcare doar atunci când nu era nimeni prin preajmă. La Universitatea din Otago din Noua Zeelandă, întreținerea caracatiței a devenit atât de scumpă din cauza scurtcircuitelor pe care aceasta le provoca, încât au fost nevoiți să

elibereze caracatița dându-i drumul înapoi în sălbăticie. Un laborator din Germania a avut aceleași „probleme”. O explicație a acestui comportament ar fi acela că lumina deranjează caracatițele. Remarcabil este faptul că ele au învățat foarte repede când și cum să stingă lumina. Caracatițele sunt solitare în adâncul oceanului însă în captivitate ele învață repede cum să interacționeze cu îngrijitorii. În același laborator din noua Zeelandă, unei caracatițe, nu se știe din ce motive, nu-i plăcea prezența unui îngrijitor. De câte ori acesta trecea pe lângă acvariu, caracatița proiecta un jet de apă pe gâtul îngrijitorului. În Dalhousie University, o caracatiță proiecta jeturi de apă doar pe personalul de laborator nou venit. În 2010, un experiment a arătat că persoanele angajate sunt recunoscute de caracatițe chiar dacă aceste persoane poartă aceeași uniformă. Caracatițele sunt foarte conștiente de faptul că se află în captivitate. De multe ori acestea deschideau valvele tancului de apă pentru a lăsa să intre mai multă apă în acvariu. Nu erau mulțumite cu cantitatea de apă prevăzută. Astfel ele provocau inundații pentru că nu mai puteau închide valvele. O cercetătoare foarte riguroasă, pe nume Jean Boal de la Millersville University din Pennsylvania încearcă să ofere explicațiile cele mai naturale unui anumit comportament însă următoarea întâmplare a blocat-o și pe ea. Caracatițelor le plac crabii, însă laboratoarele nu au așa ceva și le hrănesc cu bucăți de calamari dezghețați. Când cercetătoarea s-a apropiat și i-a oferit calamar, caracatița l-a luat dar nu a început să mănânce. Ținea mâncarea și o învârtea între tentacule. Privea la cercetătoare foarte atent, apropiindu-se puțin câte puțin de conducta de evacuare a reziduurilor. Când caracatița a fost sigură că cercetătoarea nu o mai observă, ațintind mereu privirea spre cercetătoare, a aruncat calamarul pe țeava de evacuare. Pentru caracatițe nu există mediu nenatural. Ele se adaptează cu o viteză uluitoare în toate condițiile învățând cu o viteză extraordinară. Ele pot deschide un capac al unui borcan nu doar din afară, ci și din interior. Caracatițele sunt capabile și de joacă, ele realizând jocuri diverse cu diferite obiecte (Smith 2016, 51-54).

Șobolanul-cârtiţă golaş sfidează rata de îmbătrânire gompertziană

Următorul animal ne-a atras atenția nu prin inteligența sa, ci prin capacitățile sale genetice și de adaptare extraordinare, care sfidează multe teorii științifice. Din acest motiv este foarte mult studiat. Ne referim la șobolanul-cârtiţă golaş. Acesta poate supraviețui 32 de ani în captivitate, ceea ce depășește cu mult oricare alt rozător. Timp de 24 de milioane de ani a trăit sub pământ, dezvoltând capacități biologice ieșite din comun. El posedă un mecanism care îl protejează împotriva oxidărilor și împotriva cancerului. Este rezistent la lipsa de oxigen, deci la hipoxie dar și la hipocapnie (Saldmann et al. 2019). Acest supraviețuitor sfidează legea lui Gompertz pentru că îmbătrânește doar când este aproape de moarte (Ruby et al. 2018). De asemenea simt foarte puțin durerea și rezistă la un mediu acid bogat în dioxid de carbon, ceea ce ar provoca moartea la multe rozătoare. Șobolanul-cârtiţă golaş sfidează realitatea pe care o cunoaștem reușind să reziste peste 18 minute fără oxigen. Lista acestor abilități ieșite din comun ale șobolanului-cârtiță este mai lungă însă, chiar și așa, cercetătorii sunt fascinați de capacitățile sale, dobândirea lor nefiind încă explicată de știință.

Puii de găină ai lui Réne Peoc’h

René Peoc'h a realizat teza sa de doctorat cu ajutorul unor pui de găină, dovedind că un organism viu, chiar dacă nu se află pe scara cea mai înaltă a evoluției, are totuși o mare influență asupra nivelului atomic[2]. Acest cercetător a testat posibila influență psihokinetică, spune el, a 80 de grupuri de pui de găină (fiecare grup fiind alcătuit din 15 pui de găină) asupra unui robot ce execută mișcări aleatorii. Acest robot, în 71% din cazuri a efectuat mișcările în apropierea puilor de găină aflați într-o cușcă în apropierea acestuia. În absența puilor de găină, robotul a efectuat traiectorii absolut aleatorii. Rezultatele statistice pledează în favoarea influenței pe care o pot exercita puii de găină asupra mecanismelor electronice ale robotului, generatoare de mișcări aleatorii (Peoc'h 1995). Puii de găină fiind obișnuiți cu acest robot din primele zile de viață, se pare că l-au identificat cu mama lor. Din acest punct de vedere, emoția poate juca un rol important în transmiterea acestor informații. Acest experiment poate confirma celelalte experimente din fizica cuantică, unde observatorul are o influență decisivă asupra colapsării undelor. Se pare că orice ființă vie are o conștiință de sine mai mult sau mai puțin dezvoltată și acest aspect îndeplinește condiția minimă și suficientă pentru a transforma undele în particule și a crea realitate. Conștiința nu înseamnă inteligență, iar inteligența trebuie definită pentru fiecare specie în parte și în funcție de mediul în care trăiește acea specie.

Physarum plasmodium – plantă sau ființă?

Uneori observăm comportament inteligent chiar la ființe ce nu pot fi catalogate ca aparținând regnului animal sau vegetal. Inteligența unei astfel de plante sau unui astfel de mucegai a fost remarcată și în mare măsură studiată. Este vorba despre *Physarum plasmodium*. În căutarea mâncării preferate această entitate identifică într-un labirint întotdeauna calea cea mai scurtă de deplasare și, dacă i se oferă mai multe feluri de mâncare, o alege pe cea preferată (Nakagaki 2004). Modul de gândire clasic evoluționist se bazează pe evenimente întâmplătoare și pe o evoluție pornind de la simplu la complex a vieții. Această interpretare a dus la diferite dogme, inclusiv la a considera faptul că un organism, cu cât este mai mic, cu atât este mai simplu și doar întâmplarea a dus la complexitatea vieții observată astăzi. Acest punct de vedere era suficient acum o sută de ani, însă dezvoltarea tehnologiei și a geneticii arată că se nasc de fapt din ce în ce mai multe întrebări care adâncesc misterul și dovedesc că dogmele vechi nu ne mai ajută în înțelegerea evoluției. O nouă paradigmă privind viața se naște odată cu noile descoperiri. Această nouă paradigmă este doar un pas spre înțelegere și nu trebuie să devină la rândul ei o dogmă. Spiritul și gândirea umană nu trebuie să depindă doar de tehnologie. Știm că viteza gândului depășește viteza tehnologiei dar și a oricărei informații care circulă în univers. De obicei, în cercetare se caută doar ce se dorește pornind de la o ipoteză, uneori, dogmatică care

2 Doctorul Peoch și-a prezentat teza de doctorat la Facultatea de medicină a Universității din Nantes în 1985. A fost printre primele cercetări care a adus în atenție ipoteze de cercetare curajoase în spațiul academic. Gândurile au energie măsurabilă, au efect la distanță? Există un mediu prin care gândurile pot călători? Detalii ale experimentului pot fi analizate chiar din teza sa de doctorat: http://psiland.free.fr/savoirplus/theses/peoch.pdf

se dorește *a priori* a fi confirmată. Progresul de cele mai multe ori izvorăște din ipotezele neconfirmate pentru că ele stimulează rezolvarea misterului.

Cogniția la celule sau un inteligent modus operandi

Studiile făcute asupra celulelor privind ADN-ul și epigenetica au arătat că mutațiile nu sunt întâmplătoare, celulele având deja capacitatea de corecție pentru a se adapta la mediu. Exista astfel o concepție greșită în ceea ce privește faptul că celulele nu pot evita producerea automată a mutațiilor din cadrul genomului, dacă sunt expuse radiațiilor ultraviolete sau diferitelor substanțe chimice. Această concepție greșită provine din pura ignoranță a existenței unui mecanism extrem de complex, capabil să repare și să vegheze asupra genomului. Acest mecanism îl posedă chiar și cele mai mici dintre celule care a atras atenția cercetătorilor, devenind o adevărată industrie de cercetare datorită legăturilor dintre acesta și carcinogeneză (Shapiro 2011, 15).

Cercetările privind genetica moleculară, s-au efectuat pe bacteria *Escherichia Coli* și alte bacterii asemănătoare ce prezintă un așa-zis sistem SOS, descoperit de Evelyn Witkin (1994). „Acest sistem reparator poate identifica daunele produse de radiațiile ultraviolete și se mai numește *excision repair* pentru că duce la excizia secțiunii de ADN afectat. Această reparație implică mecanisme mai subtile și anume eliberarea unei ADN polimerază fără de care o celulă afectată nu se mai multiplică. Dacă nu ai piese noi, nu mai folosești acea mașină. Faptul că celulele care nu prezintă schimbări biochimice nu devin subiectul mutațiilor reparatoare arată că există un mecanism inerent, inclus deja genetic în structura celulei. Apariția acestor schimbări biochimice determină răspunsurile de reparație sau de schimbare genetică reparatorie la nivelul celulei.

Unul dintre indicatorii cei mai convingători că celula își ia destinul în propriile mâini ca să ne exprimăm așa, este moartea celulară cunoscută în biologie sub numele de apoptoză3. Este deci o programare a morții cu scop direct. Inițial, s-a crezut că moartea celulară este determinată de o traumă ireparabilă sau de acumularea de foarte multe erori în replicarea ADN-ului odată cu procesul de îmbătrânire. Apoptoza a fost pentru prima dată recunoscută în anii 1960-1970, când studiile efectuate pe nematode (o serie de viermi) au arătat existența unor modele de moarte celulară în cursul procesului de morfogeneză a embrionului. Se pare că moartea celulară este o parte activă fiziologică, un mod de funcționare, apărare și de reglare a unui organism viu. La oameni moartea celulară previne apariția cancerului, despre care se știe că este o creștere anormală și haotică a celulelor într-un anumit țesut. Chiar și la plante, în cazul unui atac bacterian (apariția unei infecții), planta emite semnale care provoacă moartea celulelor la periferie alcătuind o barieră de

3 Omul adult mediu pierde în fiecare zi între 50 și 70 de miliarde de celule din cauza apoptozei. Copiii cu vârste cuprinse între 8 și 14 ani pierd aproximativ 20-30 miliarde de celule în fiecare zi (Karam 2009). Apoptoza este o formă de moarte celulară programată care apare în organismele multicelulare. Evenimentele biochimice duc la modificări caracteristice ale celulelor (morfologie) și la moarte. Aceste modificări includ sângerarea, micșorarea numărului de celule, fragmentarea nucleară, condensarea cromatinei, fragmentarea ADN-ului cromozomial și degradarea globală ARN-ului.

celule moarte ce împiedică răspândirea infecției către restul plantei. Această reacție poartă numele de răspuns hipertensiv. În toate cazurile când moartea celulară este programată, există semnale intercelulare care au un rol foarte important.

Situațiile descrise sunt doar câteva exemple despre cogniția la celule, despre modul lor de operare și despre inteligența și complexitatea acestor forme de viață. „S-a crezut inițial că sunt sisteme simple ce se modifică doar întâmplător, credințe constituite într-o dogmă despre determinismul genetic dezvoltată de Francis Crick, unul dintre oamenii de știință ce au descoperit modul de funcționare al ADN-ului. El afirma, în 1970, că informația secvențială nu poate fi transferată de la o proteină la altă proteină sau acid nucleic. Dacă se descoperă un astfel de mecanism la o celulă, atunci întreaga bază a biologiei moleculare va fi zguduită. Astăzi cercetarea a ajuns atât de departe încât se știe că proteinele și alte molecule ale celulei au sărit deja din schema lui Crick și pot influența structura, expresia și chiar pot modifica ADN-ul și ARN-ul în cadrul genomului. Această descoperire a lovit la temelia biologiei moleculare. ADN-ul nu face nimic de unul singur: el interacționează cu întreaga rețea ce procesează informația și care operează la nivelul celulei vii" (Shapiro 2011, 23-25).

Analizându-se funcțiile celulei, s-a ajuns la concluzia că există un transfer orizontal de ADN atât între eucariote, cât și între procariote. Acest transfer apare în timp real și se realizează direct de la celulă la celulă sau prin transducție, prin particule virale sau asemănătoare virusului. Având la dispoziție atât de multe dovezi de schimburi orizontale, nu mai putem afirma că transformările evolutive se realizează doar pe baza transmiterii verticale (de la o generație la alta) a informației genetice. Încercându-se realizarea unei clasificări pe bază moleculară, a apărut o altă surpriză: organismele vii pot fi împărțite pe trei categorii și nu pe doar pe două. În loc de două tipuri de celule de bază (bacteriile și eucariotele) s-a descoperit un al treilea tip: arheele (Archaea). Această descoperire ne determină să ne gândim serios la posibilitatea existenței în istoria vieții a altor tipuri de celule care în momentul de față sunt deja extinse, dar care au contribuit la supraviețuirea celulelor pe care le studiem în prezent. Clasificarea ADN-ului pornind de la mitocondrii și cloroplaste a arătat că fuziunea simbiotică a celulelor este evenimentul cheie în formarea celulelor eucariote. „Majoritatea, dacă nu toate eucariotele, provin din fuziune mitocondrială și toate eucariotele fotosintetice descind din fuziunea cloroplastelor. Dovezi ale unor relații simbiotice în regnul animal și cel vegetal din trecut, dar și din prezent, sunt din ce în ce mai multe. Rolul complet al simbiogenezei în evoluție trebuie apreciat și foarte bine documentat. Orice teorie a evoluției trebuie să includă în modelele eredității genetice, fuziunea simbiotică. Examinând genomul și încercând să deducem feluritele schimbări genetice apărute odată cu tranzițiile majore în evoluția organismelor vii pe Pământ, când au apărut noi organisme cu noi abilități, am putea să concluzionăm următoarele: evenimentele rapide ce implică modele non-canonice de ereditate au introdus schimbări majore în structura genomului și a modului său de funcționare de-a lungul istoriei evoluției. În mod evident, noile informații despre ADN nu suportă teoria veche a evoluției, conform căreia au avut loc o serie de schimbări lente și întâmplătoare în structura genomului, ce s-au transmis prin tipare stricte pe linie descendentă verticală (Shapiro 2011, 124-126).

O protocelulă primordială?

Un alt studiu mult mai recent al lui David Baum și Buzz Baum (2014), vine cu o ipoteză nouă însă bine fondată privind evoluția vieții începând de la eucariote. Această ipoteză susține indirect dovada că nimic nu a început de la ceva extrem de simplu, ci întotdeauna a fost nevoie de o anumită cantitate de informație care să fie minimă, dar suficientă pentru a controla dezvoltarea vieții. Apariția eucariotelor a fost considerată ca un pas esențial și profund în evoluția vieții pe Pământ, însă procesul de trecere nu a fost niciodată bine explicat. Toate modelele evoluționiste au emis ipoteza conform căreia nucleul și endomembrana celulei au evoluat în interiorul citoplasmei protocelulei eucariotice. Însă, conform scenariului lui Baum, la început a existat deja o protocelulă primordială ce a reprezentat însuși nucleul celulei de la care a început dezvoltarea, formarea unui corp a viitoarei celule eucariote. Acest corp a început să se dezvolte în jurul nucleului care a fost, de fapt, pilotul dezvoltării noii celule. Acest nucleu a dat naștere la reticulul endoplasmatic, care a evoluat într-un sistem de secreție a celulei eucariote. Apariția celulelor eucariote reprezintă un adevărat salt cuantic în dezvoltarea sistemelor pluricelulare. De fapt, nucleul este cea mai veche formațiune din celulă și provine dintr-o protocelulă eucariotă, el rămânând intact pe toată perioada tranziției. Membrana citoplasmatică a fost ultima care s-a format, dând eucariotelor forma lor finală. Acest model de tip *inside-out* poate explica cel mai bine forma și biologia unei celule eucariote de astăzi, nu doar prin răspunsurile pe care le oferă privind forma de organizare a celulei, dar și prin evidențe filogenetice (Baum și Baum 2014, 2-17).

Trecerea de la protocelulă la celulă, care a dus la dezvoltarea organismelor pluricelulare, a reprezentat o importantă tranziţie ce a avut loc în evoluția vieții pe planeta noastră și totuși nu s-a găsit nici o ipoteză care să explice întregul fenomen, tocmai pentru că s-a mers pe modul de gândire dogmatic, ce are ca bază ideile de acum două sute de ani. Modelul *inside-out* oferă foarte multe răspunsuri și predicții, spre deosebire de modelul clasic *outside-in*. Ordinea evenimentelor de acum câteva miliarde de ani, fiind foarte diferită în funcție de modelul abordat, pune sub semnul întrebării întreaga evoluție a vieții, așa cum a fost cunoscută și învățată în școală.

Ipoteze ale fizicii cuantice cu privire la apariția și evoluția vieții.

Dacă teoria clasică a evoluției nu ne poate oferi un răspuns simplu cu privire la apariția și evoluția vieții, fizica cuantică are deja un răspuns posibil, bazat pe observațiile foarte riguroase, pe care teoria evoluționistă clasică nu le deține. În articolul *Quantum Mechanics predicts evolutionary biology,* John S. Torday (2018), ne prezintă trei elemente din fizica cuantică, care ar sta la baza apariției și evoluției vieții. El consideră lipidele inițiatoarele formării primelor celule. În interiorul celulei, există o energie dată de o entropie negativă ce se află în contrast cu entropia pozitivă din afara celulei. Această diferență de entropie generatoare de ambiguitate a acționat ca o forță conductoare a evoluției organismelor pe scara timpului. „Entropia negativă din interiorul celulei, în contrast cu entropia pozitivă din mediul extern, realizează o stare de ambiguitate, favorizând punerea în practică a principiului incertitudinii al lui Heisenberg. Lumina, la rândul ei, prezintă aceeași ambiguitate prin faptul că

ea este și undă și particulă în același timp. Orice ambiguitate se încadrează în acest principiu al incertitudinii. Acesta ar putea fi unul dintre cele trei elemente din fizica cuantică. Viața se pare că există într-o stare de *limbo* ce devine reală atunci când mediul corespunde condițiilor necesare apariției vieții" (Torday 2018). Un alt aspect important este principiul excluziunii, al lui Pauli, care spune că doi electroni nu se pot afla în aceeași stare cuantică într-un sistem cuantic. Ei există între două stări: una de determinare și una de probabilitate. În mod similar, celula există între determinism sau entropie negativă (*negentropy*), osmoză chimică, pe de o parte, și „liberul arbitru al homeostaziei", pe de altă parte.

Un alt aspect esențial este nonlocalizarea care definește distribuția proprietăților fizice în cosmos. Biologia produce acest fenomen nonlocal prin faptul că există o achiziție de gene identice de-a lungul istoriei în condiții diferite de mediu. Această relație dintre fizica cuantică și genetică a fost direct sesizată de marele fizician Schrödinger care, deși nu era biolog, a studiat atent genetica pentru a aprofunda implicațiile fizicii cuantice în viața noastră și, în general, în evoluția vieții pe Pământ. El a arătat că mutațiile genetice nu se produc gradat și că numărul mare de mutații are o influență negativă asupra dezvoltării unei specii. Se știe că lumea cuantică funcționează după alte legi decât cele care guvernează lumea vizibilă. Totuși realitatea se bazează pe microcosmos pentru că, în cele din urmă, atomii sunt cei care stau la baza a tot ceea ce există. Schrödinger a observat că legile cuantice se pot aplica la nivelul organismelor vii pentru că există formațiuni alcătuite dintr-un număr incredibil de mic de atomi care nu se mai supun legilor lumii vizibile. Legile lumii cuantice încep să se aplice la acest nivel și acestea sunt cele care controlează dezvoltarea unui organism viu. Hugo de Vries[4] a descoperit, de exemplu, că „în cazul unei rase pure de plante poate apărea o mutație, însă aceasta nu prezintă forme intermediare, ci se realizează direct în forma finală. Mutația apare la un număr foarte mic de plante, cum ar fi la două sau trei dintr-o mie. Aceste mutații, aspect important, sunt discontinue, ca niște salturi asemănătoare cu salturile electronilor din fizica cuantică, situație în care nu se observă existența unei energii intermediare între două statusuri ale aceluiași electron. De Vries numește aceste mici modificări discontinue în fenotip, mutații. Acest fenomen ce produce astfel de mutații fără fenotipuri intermediare ar putea fi unite într-o teorie cuantică a biologiei. Aceasta nu este o metaforă pentru că, de fapt, se și realizează un salt cuantic în genele moleculei"

4 Hugo de Vries a scris pentru prima oară despre descoperirea sa la începutul secolului al XX-lea (De Vries 1902). Legătura profundă dintre fizica cuantică şi biologie a introdus-o Schrödinger în celebra sa lucrare *What is life?* din 1944. Deşi acest domeniu a primit recent un aflux de atenţie, a fost conceptualizat de către fizicieni de-a lungul secolului al XX-lea. Pionierii timpurii ai fizicii cuantice au văzut aplicaţii ale mecanicii cuantice în problemele biologiei. Plecând de la idea de „salt", care indică schimbarea din lumea biologiei, De Vries arată că aceasta este o discontinuitate de vreme ce nu implică forme intermediare între ceea ce s-a schimbat şi situaţia iniţială. De Vries a numit această constatare „mutaţie". Fizicianul cuantic înţelege că nu există energii intermediare între două niveluri energetice învecinate. Erwin Schrödinger propune numele de „teoria cuantică a biologiei", ceea ce prefigurează viitoarea disciplină denumită biologie cuantică. Descoperirea acestei legături inedite a fost practic ignorată mult timp şi abia în ultimii ani a fost reluată ca subiect de cercetare avansată.

(Schrödinger 1967, 33-34). Putem concluziona că substanța ereditară nu evită legile fizicii, însă implică, pe lângă acestea, și altele, încă necunoscute, care, odată ce vor fi înțelese, vom avea un tablou mai complet asupra evoluției vieții. În acest fel, nu va mai fi necesar să facem supoziții care în final se dovedesc nefondate. Chiar și atunci, imensitatea microinfinitului va da naștere altor și altor întrebări și poate că, în final, aceasta este frumusețea cercetării: împărtășirea noilor descoperiri fundamentale cu ceilalți. Această împărtășire generează emoții pozitive și entuziasm.

Roger Penrose a fost atras de ideile lui Schrodinger și a continuat studiile cu privire la colapsul cuantic în interiorul celulelor. Astfel, el a descoperit faptul că orice celulă, inclusiv neuronii, prezintă niște filamente numite microtubuli, la nivelul cărora este posibilă manifestarea legilor fizicii cuantice datorită dimensiunilor foarte mici ale acestor filamente (Hameroff și Penrose 2014,1-40).

Legile cuantice nu funcționează doar la nivelul organismelor foarte evoluate, ci și la insecte. De exemplu, musculița de oțet, *Drosophila melanogaster*, este capabilă să facă diferența între un atom de hidrogen și unul de deuteriu. Până nu demult, explicația identificării unei arome de către nasul oricărei ființe vii era că receptorii mirosului recunosc forma moleculei substanței odorante. Hidrogenul și deuteriul au aceeași formă însă musculița simte totuși diferența. Ea este învățată să evite izotopul de deuteriu și reușește această diferențiere atunci când trebuie să identifice un miros. Identificarea de către receptori nu se realizează doar prin formă, ci și prin vibrația atomilor respectivi. Dacă doi izotopi au aceeași formă ei, nu au, în schimb, aceeași vibrație (Franc, Turin și Mershin, și alții 2010).

Aceste manifestări cuantice se pare că au loc atât în regnul animal, cât și în regnul vegetal. În ultimii ani, s-au adunat din ce în ce mai multe dovezi conform cărora fotosinteza la plante se face prin transportul cuantic coere0nt al electronilor. S-a observat la plante că transferul energiei fotonilor capturați de către antena de clorofilă către centrul de reacție se realizează cu o eficiență incredibilă, mai mare decât orice altă reacție naturală sau artificială cunoscută și anume o eficiență de aproape 100%. Fiecare parcelă de energie absorbită de către molecula de clorofilă ajunge direct la centru. Dacă această cale era aleasă la întâmplare de către fotoni, majoritatea energiei acestora s-ar fi pierdut. Cum reușesc fotonii să-și direcționeze energia pe calea cea bună, prin intermediul clorofilei? A fost una din cele mai mari dileme ale biologilor. Iată că fizica cuantică propune un răspuns: electronul (exciton) care captează energia fotonului pătrunde simultan pe toate căile posibile sub formă de undă pentru a colapsa din nou, atunci când se află pe calea cea bună, sub formă de particulă cu energie. La acest nivel, se menține coerența cuantică, adică forma de undă ce nu colapsează până ce nu se află pe calea cea bună (McFadden, Al-Khalili 2015, 124-128). Cercetătorul în domeniul biologiei cuantice Al–Khalili descrie apariția vieții pe Pământ ca fiind imposibilă fără lumea particulelor subatomice: „Să ne aducem aminte de celebrul experiment Miller-Urey, în care s-au obținut, pentru prima dată, substanțe organice din substanțe anorganice. Acest experiment s-a dorit a fi confirmarea apariției vieții pe Pământ pornind de la supa primordială din teoria Oparin-Haldane. În acest experiment, s-au folosit apă, metan, hidrogen, amoniac, vapori de apă și scântei electrice. După două săptămâni s-au obținut aminoacizi, considerați cărămizile ce alcătuiesc proteinele. Deși nu s-au obținut molecule capabile de autoreplicație, s-a crezut că acești aminoacizi s-ar fi putut transforma prin polimerizare în peptide și proteine complexe dacă li se acordă suficient timp și

suficientă apă. Din 1950, de când s-a efectuat pentru prima dată acest experiment, alte sute de experimente s-au efectuat cu alte substanțe și cu alte gaze, obținându-se aminoacizi, zaharuri și chiar cantități mici de acizi nucleici. Și totuși, iată că deținem astăzi tehnologii moderne, dar nu reușim să obținem cea mai mică formă de viață care să dețină o capacitate de autoreplicare. Dacă studiem puțin mai atent ce a obținut Miller în experimentul său, vom constata că nu se deosebește prea mult de gudronul negru, care se lipește pe fundul unei tigăi atunci când am ars mâncarea. Problema cu substanțele chimice din aceste experimente este aceea că nu putem obține mai mult decât acest gudron, care nu se poate spăla decât cu detergent bun de vase. Și acum să ne imaginăm că adunăm aceste arsuri de la milioane de bucătari și de la milioane de experimente din laboratoare și le aruncăm într-un ocean cu apă sterilă, cu noroi și așteptăm să fulgere. Cât ar trebui să așteptăm până apare prima formă de viață? Un milion de ani, o sută de milioane de ani, o sută de miliarde de ani? Chiar și cea mai simplă formă de viață este extrem de complexă și foarte bine organizată spre deosebire de gudronul lui Miller. Problema cu acest gudron de aminoacizi este că forțele termodinamice întâmplătoare din supa primordială au tendința de a distruge ordinea mai mult decât de a o crea. Se poate face o supă de pui având un pui la dispoziție, dar nu se poate face un pui de găină utilizând supa. Cele mai simple organisme vii autoreplicante care trăiesc astăzi sunt bacteriile. Cea mai simplă dintre ele se numește micoplasma, dar până și ea este complexă: genomul ei include aproape 500 de gene care produc un număr similar de proteine complexe, cum ar fi enzime, lipide, zaharuri, ADN, ARN, membrana celulară, cromozomul și alte mii de structuri cu mult mai complicate decât motorul unei mașini. Totuși, micoplasma este un parazit care nu poate supraviețui fără o gazdă, deci nu ar fi realistic să considerăm că ar putea supraviețui în supa primordială. Un alt candidat este un organism unicelular, numit cianobacteria, capabil de fotosinteză și sintetizare a propriilor substanțe biochimice. Acest organism este, însă, cu mult mai complex decât micoplasma, având un genom compus din aproape o mie de gene. Câți ani i-ar trebui supei primordiale să producă o astfel de bacterie? „Probabilitatea ca procese chimice întâmplătoare să ducă la apariția vieții este asemănătoare cu probabilitatea ca o tornadă să asambleze din întâmplare un avion din piese dispuse separat. Viața nu poate porni decât dacă au existat deja niște mecanisme pe care am putea să le numim autoreplicatoare. Genele ADN-ului nu se replică singure. Această responsabilitate îi revine polimerazei, care este o enzimă. La rândul lor, aceste enzime nu se replică singure, având nevoie să fie codate în anumite locuri din ADN și ARN care, la rândul lor, trebuie să se citească singure, să se decodeze și să se replice. ARN este mesagerul codului, însă șansa de a obține ARN în supa primordială, datorată exclusiv întâmplării, este una din 10 la puterea 109. Pentru a putea încerca măcar această șansă, trebuie mai întâi să avem acest număr uriaș de molecule prezente în supa primordială. Însă acest număr este mai mare decât numărul de particule fundamentale prezente în universul vizibil (care este de 10 la puterea 80). Ca să nu mai punem la socoteală faptul că bazele azotate Adenina, Citozina, Guanina și Timina, care leagă catenele de ADN, trebuie să corespundă unei anumite formule, secvențe, pentru ca ARN-ul să poată funcționa în supa primordială. Aceste posibilități se realizează cu viteză cuantică, viteză la care particulele colapsează și redevin undă până în momentul în care primul proto-replicator, un fel de precursor al ARN-ului, funcționează, adică se poate replica singur. În acest moment, particulele rămân colapsate, blocate în

lumea materială a particulelor, funcționalitatea replicatorului fiind preluată de procese chimice obișnuite" (McFadden, Al-Khalili 2015, 266-278). În cartea lor Life on the Edge (2015), Mcadden și AL–Khalili vorbesc de un așa numit proto-replicator care ar lua naștere prin fenomenul de decoerență cuantică, adică formula vieții nu are nevoie de miliarde de ani pentru a încerca în mod întâmplător toate posibilitățile la nivel chimic. Astfel, replicarea este cea mai importantă în evoluția vieții, iar virusurile de astăzi sunt capabile de replicare în cele mai creative forme. Evoluție evident că există și pentru că lumea noastră nu poate exista fără a încerca să lupte sub toate formele împotriva entropiei din jurul ei. Evoluția nu se realizează prin intermediul factorilor întâmplători, pentru că nu ar exista suficient timp pentru a lăsa complexitatea vieții la voia întâmplării. E adevărat că cel mai bine adaptat are șansele cele mai mari de supraviețuire, însă pentru a ajunge la un nivel de adaptare suficient pentru a asigura supraviețuirea și multiplicarea, este nevoie de o imensă cantitate de schimbări și de o viteză fantastică pentru a pune în acțiune simultan toți factorii necesari. Aici intervine fizica cuantică cu „magia" ei, răspunzând la multe întrebări ce nu își au răspunsuri în biologie.

Ipoteza energiei negre în apariția și evoluția vieții

Dacă descoperirile fizicii cuantice ne arată că totul este interconectat, nu doar la nivelul microcosmosului, ci și la nivelul macrocosmosului, să ne orientăm atenția asupra energiei negre, ce coordonează întregul univers și care se găsește pretutindeni. În același timp, indetectabilă și, probabil, nesfârșită. Ea contribuie la expansiunea universului, iar existența ei nici nu a fost bănuită până când, prin intermediul tehnologiei de azi, s-a constatat, fără dubii, că universul se extinde accelerat. Această energie neagră este responsabilă pentru 70% din densitatea cosmosului, însă aceasta nu a existat de la început. Se crede că apariția ei a avut loc acum 4,4 miliarde de ani, ceea ce a condus la accelerarea universului la 6 miliarde de ani după Marea Explozie. Această perspectivă corespunde cu estimarea apariției vieții în univers acum 10 miliarde de ani în urmă. Dacă energia neagră afectează macrocosmosul și microcosmosul și penetrează vidul cosmic, de ce nu ar afecta și apariția vieții (Poccia și alții 2010)?

Magnitudinea energiei negre este estimată la câtiva milielectronvolți, iar interacțiunile biologice de la nivelul celulei, cum ar fi diferența de potențial de la nivelul membranei celulare, interacțiunile dintre proteine și alte procese relevante, se produc la o magnitudine situată în jurul a 20 de milielectronvolți. Dacă apariția vieții nu a avut loc pe Pământ, ci în multe locuri din univers, care au fost condițiile necesare? Densitatea energiei negre este, greu de înțeles, aproape aceeași ca și a materiei. Un alt paradox constă în faptul că densitatea energiei este 0,7, în timp ce calculele teoretice arată că această densitate ar trebui să fie de 10 la puterea 50 până la 10 la puterea 120 de ori mai mare. Această discrepanță atât de mare între calculele teoretice și realitate nu s-a mai întâlnit în știință (Vaas, 2006). Răspunsul la această întrebare se poate găsi în modul de formare a stelelor, supernovelor, în sinteza nucleară de elemente necesare vieții și în implicarea energiei negre. Energia neagră are rol de stabilizator dar și de catalizator al universului, deci rolul pe care aceasta îl joacă în evoluția vieții și în modul de adaptare al speciilor din regnul

vegetal și animal nu poate fi decât semnificativ sau determinant.

Concluzii

Conștiința de sine și energia neagră pot influența evoluția vieții în cele mai neașteptate moduri. Poate că, de fapt, conștiința este acea energie neagră ce se află în afara spațiului și timpului, deci este nonlocală. Ipotezele converg spre idei captivante: energia neagră este cea care produce expansiunea universului. Asta înseamnă că ea creează spațiu și timp. Din conștiință se generează materia, ceea ce înseamnă că se creează spațiu și timp. Din această perspectivă, conștiința produce și ea expansiunea materiei și timpului. Existența codului genetic se poate datora acestei energii sau conștiințe, adaptarea la mediu fiind doar un efect secundar al evoluției. Așa s-ar putea explica diversele capacități ieșite din comun ale unor ființe vii, nemaiîntâlnite la majoritatea speciilor de animale sau bacterii, capacități ce nu pot fi datorate doar adaptării la mediu. Am văzut, la începutul acestui articol, că primele organisme cu metabolism propriu au apărut cu peste un miliard de ani mai devreme decât se credea. E posibil ca viața să fi avut mai multe cicluri de evoluție până la un nivel superior, ca mai târziu să dispară. Ceea ce găsim acum sunt doar fosile ale unor cicluri diferite. Fosilele se formează doar în condiții speciale. Restul animalelor dispar fără urme. De ce a fost necesar atât de mult timp până la apariția primelor ființe cu metabolism propriu, iar explozia precambriană a durat atât de puțin pe scara erelor geologice? Câte mutații genetice au fost necesare pentru ca performanțele incredibile și, în cele din urmă inexplicabile, ale unor animale să se manifeste astăzi într-un mod atât de coerent și aparent simplu, fără să fie nevoie de energii uriașe? Să observăm, de exemplu, furnica tăietoare de frunze care este capabilă să poarte în spate o greutate de treizeci de ori mai mare decât greutatea propriului ei corp. E ca și cum un om ar încerca să care în spate o mașină. Furnicile *trap-jaw* sunt capabile să-și accelereze fălcile de la viteza zero la 230 km pe oră în 0,13 milisecunde. O mașină de Formula 1 are nevoie de un timp de patruzeci de ori mai mare (în jur de cinci secunde) pentru a atinge aceeași viteză. Țiparul electric de Amazon poate genera un curent electric cu un potențial letal de 600 de volți (McFadden și Al-Khalili 2015, 32). În concluzie, putem spune că animalele extraordinare care sfidează știința prin capacitățile de adaptare incredibile reprezintă doar un aspect minor, de suprafață, al evoluției vieții pe această planetă. În urma ultimelor descoperiri din domeniul biologiei, biochimiei și fizicii cuantice, putem afirma că viața însăși depășește cu mult granițele științei și că viața, în orice formă de manifestare, va sfida știința, dacă nu ne deschidem spre cercetarea unor ipoteze curajoase. Oricât de performantă ar fi tehnologia, ea pare a fi limitată de colapsul cuantic cauzat de orice încercare de măsurare. Dacă nu vom afla cum reușește un organism viu să mențină coerența cuantică, fără a fi nevoie de temperaturi extrem de scăzute și care este rolul conștiinței în perceperea lumii materiale și în transformarea undelor în particule subatomice doar prin actul observației, ne va fi greu să înțelegem ce este viața și care este scopul ei. Animalele pe care le-am prezentat în acest articol sunt doar câteva exemple ce pot fi ușor înțelese de noi toți. Capacitățile extraordinare ale acestora pălesc atunci când privim mai adânc în microcosmosul ființelor vii cum ar fi, de exemplu, celulele, care reprezintă în fapt cărămizile vieții. Astăzi, cu toată evoluția științei, abia reușim să producem în

mod artificial un aminoacid sau un zahar și acestea, unul câte unul, în condiții foarte riguros controlate, cum ar fi temperatura, diferite tipuri de filtre și concentrații bine precizate ale fiecărui ingredient. Materialele fizice necesare trebuie foarte bine alese și testate (sticle, eprubete, condensori, coloane de separație și alte aparaturi complexe). Totuși, o singură celulă este capabilă să sintetizeze nu doar singur aminoacid, ci mii de feluri de produse biochimice, având la dispoziție o cameră de reacție în care se găsesc doar câteva milionimi de microlitru de lichid (McFadden și Al-Khalili 2015, 44). De ce „acest motor turbo invizibil" a ales aceste specii pentru a le dota cu un sistem de supraviețuire atât de perfecționat și „supracalificat"? Poate că în secolul următor, când fiecare persoană își va permite să aibă acasă un computer cuantic, tehnologia va fi din nou cea care va revoluționa modul de gândire și modul de viață al oamenilor. Dacă vom putea identifica legile necunoscute ale fizicii, ce guvernează acest motor al evoluției (care poate avea conexiune cu o serie de concepte mai mult sau mai puțin descifrate de știință - energia neagră, materia neagră, conștiința, câmpul cuantic al potențialităților, antimateria, inseparabilitate cuantică) poate că bioingineria genetică va reuși să imite natura, să o înțeleagă în intimitatea ei și să aibă grijă de ea, așa cum regnul animal și regnul vegetal o realizează fără ajutorul omului. Poate că atunci omul va fi vrednic să fie declarat ultima treaptă pe scara evoluției, stăpânind natura nu prin forță distructivă, ci doar slujind-o.

Mențiuni

Acest studiu a fost posibil prin finanțarea oferită de Academia Română prin intermediul proiectului *Etica și lumea non-umană. Fundamente etice pentru re-gândirea relației om-natură*, GAR-UM-2019-XII-3.1-9.

Bibliografie

- Baum, David A., și Buzz Baum. 2014. "An inside-out origin for the eukaryotic cell". BMC Biology 12, 76. https://doi.org/10.1186/s12915-014-0076-2.
- El Albani, Abderrazak, Gabriela M. Mangano, Luis A. Buatois, Stefan Bengtson, Armelle Riboulleau, Andrey Bekker, Kurt Konhauser, Timothy Lyons, Claire Rollion-Bard, Olabode Bankole, Stellina Gwenaelle Lekele Baghekema, Alain Meunier, Alain Trentesaux, Arnaud Mazurier, Jeremie Aubineau, Claude Laforest, Claude Fontaine, Philippe Recourt, Ernest Chi Fru, Roberto Macchiarelli, Jean Yves Reynaud, François Gauthier-Lafaye și Donald E. Canfield. 2019. "Organism motility in an oxygenated shallow-marine environment 2.1 billion years ago", PNAS 116(9): 3431-3436 https://www.pnas.org/content/116/9/3431
- De Vries, Hugo.1902. "The Origin of Species by Mutation". Science, New Series, Vol. 15, No. 384 (May 9, 1902), pp. 721-729. https://www.jstor.org/stable/162967
- Franco, Maria Isabel, Luca Turin, Andreas Mershin și, Efthimios M. C. Skoulakis. 2010. „Molecular vibration-sensing component in Drosophila melanogaster olfaction". PNAS: 108(9): 3797–3802. https://www.pnas.org/content/pnas/108/9/3797.full.pdf.

- Geggel, Laura. 2019. “This 2.1-Billion-Year-Old Fossil May Be Evidence of Earliest Moving Life-Form”. LiveScience, 12 februarie 2019. https://www.livescience.com/64743-oldest-motility-on-earth.html. (accesat pe 02 aprilie 2021).
- Hall, Brian K. 1999. “The paradoxical platypus”. BioScience, 49(3): 211–218. https://doi.org/10.2307/1313511.
- Hashimoto, Takuma, Daiki D. Horikawa, Yuki Saito, Hirokazu Kuwahara, Hiroko Kozuka-Hata, Tadasu Shin-I, Yohei Minakuchi, Kazuko Ohishi, Ayuko Motoyama, Tomoyuki Aizu, Atsushi Enomoto, Koyuki Kondo, Sae Tanaka, Yuichiro Hara, Shigeyuki Koshikawa, Hiroshi Sagara, Toru Miura, Shin-ichi Yokobori, Kiyoshi Miyagawa, Yutaka Suzuki, Takeo Kubo, Masaaki Oyama, Yuji Kohara, Asao Fujiyama, Kazuharu Arakawa, Toshiaki Katayama, Atsushi Toyoda și Takekazu Kunieda . 2016. “Extremotolerant tardigrade genome and improved radiotolerance of human cultured cells by tardigrade-unique protein”. Nature Communications, 7, 12808. https://www.nature.com/articles/ncomms12808. pdf.
- Hameroff, Stuart, Roger Penrose. 2014. “Consciousness in the universe. A review of the ‘OrchOR’theory”. Physics of Life Reviews 11(1):39–78. https://doi.org/10.1016/j.plrev.2013.08.002
- Jönsson, Ingemar K., Elke Rabbow , Ralph O. Schill, Mats Harms-Ringdahl, Petra Rettberg . 2008. “Tardigrades survive exposure to space in low Earth orbit”, Current Biology 18(17):R729-R731. https://doi.org/10.1016/j.cub.2008.06.048.
- Liscovitch-Brauer, Noa, Shahar Alon, Hagit T. Porath, Boaz Elstein, Ron Unger, Tamar Ziv, Arie Admon, Erez Y. Levanon, Joshua J.C. Rosenthal și Eli Eisenberg. 2017. “Trade-off between Transcriptome Plasticity and Genome Evolution in Cephalopods”. 2017. Cell 169(2): 191-202.e11.https://doi.org/10.1016/j.cell.2017.03.025.
- Luef, Birgit, Kyle R. Frischkorn, Kelly C. Wrighton, Hoi-Ying N. Holman, Giovanni Birarda, Brian C. Thomas, Andrea Singh, Kenneth H. Williams, Cristina E. Siegerist, Susannah G. Tringe, Kenneth H. Downing, Luis R. Comolli și Jillian F. Banfield. 2015. “Diverse uncultivated ultra-small bacterial cells in groundwater”. Nature Communications 6, 6372. https://www.nature.com/articles/ncomms7372
- McFadden, Johnjoe, Al-Khalili Jim. 2015. “Life on the Edge.The coming of age of quantum biology”. Londra: Transworld Publishers Ltd.
- McFadden, Johnjoe, Al-Khalili Jim. 2018. “The origins of quantum biology”. Proc. R. Soc. A 474: 20180674. http://dx.doi.org/10.1098/rspa.2018.0674
- Ohlheiser, Abby. 2015. “The platypus is so weird that scientists thought the first specimen was a hoax”, April 2, Washington Post.
- Peoc’h, René . 1995. “Psychokinetic Action of Young Chicks on the Path of An Illuminated Source”. Journal of Scientific Exploration 9(2): 223-229.
- Poccia, Nicola, Allesandro Ricci, Antonio Bianconi. 2010. “The Emergence of Life in the Universe at the Epoch of Dark Energy Domination”. Journal of Cosmology 5: 875-882.
- Ruby, Graham J., Megan Smith și Rochelle Buffenstein., 2018. “Naked mole-rat mortality rates defy Gompertzian laws by not increasing with age”.

eLife 7: e31157. DOI: 10.7554/eLife.31157
- Saldmann, Frédéric, Melanie Viltard, Christine Leroy și Gérard Friedlander. 2019. "The Naked Mole Rat: A Unique Example of Positive Oxidative Stress". Oxidative Medicine and Cellular Longevity 2019, 4502819. https://doi.org/10.1155/2019/4502819
- Smith, Peter. 2016. Other Minds: The octopus, the sea and the deep origins of consciousness. New York: William Collins.
- Shapiro, James A. 2011. Evolution A View from the 21st Century. Upper Saddle River, NJ: FT Press.
- Nakagaki, Toshiyuki, Ryo Kobayashi, Yasumasa Nishiura și Tetsuo Ueda. 2004. "Obtaining multiple separate food sources: behavioural intelligence in the Physarum plasmodium". Proceedings. Biological sciences 271(1554): 2305–2310. https://doi.org/10.1098/rspb.2004.2856 Witkin, Evelyn M. 1994. „Mutation frequency decline revisited". BioEssays16:437–444. https://doi.org/10.1002/bies.950160613 .
- Schrodinger, Erwin 1944. What is Life? The Physical Aspect of the Living Cell. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schrödinger, Erwin. 1967. What Is Life? with Mind and Matter and Autobiographical Sketches . Cambridge: Cambridge University Press.
- Torday, John S. 2018. "Quantum Mechanics predicts evolutionary biology". Prog Biophys Mol Biol135:11-15. doi: 10.1016/j.pbiomolbio.2018.01.003 Vaas, Rüdiger. 2006. „Dark Energy and Life's Ultimate Future." În The Future of Life and the Future of our Civilization, editor Vladimir Burdyuzha, pp. 231-247. Dordrecht: Springer.

Efecte ideologice ale biofotografiei

Codrin Dinu Vasiliu
Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași

Abstract
The present paper has a double target, namely an epistemological one and a critical one as well. Thus, the epistemological aim lies in putting forward the concept of biophotography by performing an anthrozoological cut in the critical theory of photography. Biophotography is, to my understanding, the practice and culture of photographing animals in their life contexts. On the other side, the critical intent rests on understanding the effects of biophotography upon our representations and ideologies when the human-animal relationship is concerned. In the end, I can no longer avoid the question which has infiltrated this text: is biophotography a (form of) biopolitics?

Keywords: Biophotography, anthrozoology, animals, photography, ideology, representations

1. Limite ale conceptului de biofotografie

Dacă trebuie să dau o definiție, pentru a stabili un punct teoretic de referință, aș spune că biofotografia reprezintă acea practică de a fotografia animalele în diferitele lor contexte de viață și, totodată, cultura efectelor acestor practici la nivelul reprezentărilor și ideologiilor dintr-un sistem social. Astfel, biofotografia pe de o parte subsumează toate practicile și stilurile prin care imortalizăm animalele în contextele lor de viață și, pe de altă parte, toate efectele culturale ale acestor practici la nivelul unui sistem social.

Un alt lucru pe care aș vrea să-l subliniez încă de la început este acela că prefixul „bio” trimite atât la contextele de viață, cât și la modurile de viață ale animalelor. Vorbim, astfel, despre cum, unde și în ce mod trăiesc animalele. La nivelul întregului, biofotografia este un sistem de reprezentare a existenței animalelor și a faptului că animalele coexistă cu noi. În acest sens, nu trebuie să ne limităm la simpla biologie a animalelor pentru că, pe de o parte, contextele lor de viață au efecte importante la nivelul reprezentărilor și, pe de altă parte, acest sistem al reprezentărilor pe care îl constituie biofotografia are un impact important asupra modalităților noastre de înțelegere a relației om-animal.

Dincolo de aceste delimitări, nu pot să nu mă întreb de ce cred eu că ar trebui făcut acest decupaj în practica și cultura fotografică? Cu ce este el total diferit față de alte decupaje deja clasice în teoria critică și istoria fotografiei (fotografia de stradă, fotografia de portret, fotografia de natură, fotografia de război, fotografia de eveniment, fotografia comercială, fotografia jurnalistică și așa mai departe)?

Pe de altă parte cu ce este diferită biofotografia de fotografia de animale, înțeleasă cumva ca o subdiviziune a fotografiei de natură? Sau este vorba despre două expresii sinonime? Este vorba despre cel puțin două motive. Primul ține de faptul că avem de a face cu o exigență antrozoologică. O exigență produsă de faptul că dezvoltarea culturii antrozoologice pune presiuni în plus pe sistemele noastre de

reprezentare a animalelor și a relației om-animal. Altfel spus biofotografia reprezintă un decupaj impus de necesitatea de deschide discuția cu privire la fotografia de animale în contextul relației om-animal. Pentru că biofotografia ajunge să aibă efecte importante în relația om-animal. Ea nu reprezintă o activitate care produce doar determinații culturale (cu precădere estetice și etice). Dimpotrivă, are și impact ideologic asupra modurilor noastre de exprimare și înțelegere, cât și asupra modurilor noastre de relaționare cu animalele. Aceasta ar fi prima semnificație care se constituie în legătură cu fotografia și ea vine pe direcția de dezvoltare a discursurilor antrozoologice.

În acest context, aș putea spune că biofotografia participă din plin la modurile în care clasificăm și înțelegem animalele, subdivizându-le în animale domestice, animale de companie, animale industriale, animale sălbatice, animale pe cale de dispariție, animale periculoase, animale frumoase, animale urâte, animale exotice și așa mai departe. Se observă aici multitudinea și complexitatea criteriilor în baza cărora vorbim despre animale și le trasăm diferite regiuni simbolice în care le așezăm în funcție de interesele și tipurile noastre de înțelegere.

Al doilea motiv ține de faptul că fotografia de animale este considerată aici în strânsă legătură cu contextul de viață al animalului în chiar momentul fotografierii acestuia. Astfel, prin intermediul biofotografiei, animalul este introdus în reprezentările noastre în strânsă asociere cu comportamentele sale și chiar cu acele comportamente care țin de relația cu oamenii. Animalul este cumva simbolizat prin această reducție ideologică a sa la comportament și la efectele comportamentelor în relația animal-om.

În acest punct trebuie adusă în discuție o precauție suplimentară. Ea vine pe firul următoarei întrebări: de ce, atunci când vine vorba despre biofotografie, nu mă refer și la fotografia de oameni? Cel puțin pentru faptul că ne vine foarte greu să operăm un reducționism antropologic la nivelul reprezentărilor noastre și să considerăm, astfel, omul doar ca animal într-un context sau altul de viață. Apoi, contextul de viață este determinant și pentru om, așa cum este determinant și pentru animal, dar, în cele mai multe cazuri, cel puțin în istoria recentă, contextul de viață îi permite omului să fie și actor și agent al acestui context, contribuind fie la menținerea contextului, fie la transformarea sa. Altfel spus, omul are un oarecare control al contextelor sale de viață și, în condiții normale, contribuie la îmbunătățirea acestor contexte.

În plus, omul nu se află într-un context de viață izolat. Contextul său de viață nu este rupt de celelalte contexte. Dimpotrivă, fiecare context de viață face parte dintr-un continuum global al existenței sociale. Iar acest continuum ne aruncă pe noi oamenii într-o istorie comună, într-o actualitate la care este racordată aproape fiecare persoană din antroposferă. Tot acest continuum permite și schimburi simbolice, influențe, determinații, modificări, evoluții sau involuții cu un impact mai mult sau mai puțin global. În acest sens, fotografia de oameni aș denumi-o mai curând fotografie socială, pentru că putem considera continuumul global al existenței sociale ca pe un suprasistem social.

Vorbind despre fotografia de oameni în termenii fotografiei sociale, nu doresc să refuz animalului anumite grade de socialitate. Dimpotrivă, sunt cu totul de acord că animalele socializează și nu prea pot exista decât în comunități care prezintă toate caracteristicile specifice sistemelor sociale. Astfel, atunci când vorbesc despre

biofotografie, prefer să nu mă refer și la fotografia de oameni, tocmai pentru a nu mă expune riscurilor antropocentrice pe care aș putea să le basculez în discursurile critice cu privire la biofotografie.

Dar, în același timp, această expresie (biofotografia) se pune în imediată relație cu contextul antrozoologic al relației om-animal. Chiar dacă nu trimite la fotografia de oameni, în biofotografie, prezența omului este permanentă, în calitatea sa de fotograf, observator, documentarist sau pur și simplu de participant la practica imortalizării fotografice a animalelor.

Revenind la contextul de viață al animalului în momentul fotografierii sale, nu pot să nu remarc faptul că un astfel de moment biofotografic ajunge să producă efecte la nivelul reprezentării și, pe scară largă, la nivel ideologic. Și tocmai despre aceste efecte ideologice la nivelul reprezentărilor voi încerca să vorbesc în continuare, în acest text despre biofotografie.

2. Ce putem înțelege prin efectele ideologice ale biofotografiei

Un prim efect al biofotografiei este cel al distanțării în diferite grade. Știm cu toții că relația noastră cu animalele presupune diferite grade de apropiere. Animalul, așa cum este și cazul semenilor noștri, este de fiecare dată calificat într-un anumit interval, care presupune un anumit grad de distanțare. O distanțare care, de exemplu, poate să fie minimă (în cazul animalelor de companie) sau maximă (cum este cazul animalului industrial). Biofotografia marchează foarte clar diferitele grade de distanțare și acest lucru este vizibil în tonurile limbajului fotografic. Câinii și pisicile, de exemplu, sunt ipostaziați mai ales în situații familiare, care transmit o oarecare drăgălășenie a acestor animale. Cadrul (decupajul) este, de cele mai multe ori, unul domestic și transmite o degajare, o relație fericită între om și animal. Totodată, în limbajul fotografic al acestor situații, transpare și o oarecare mulțumire a animalului că trăiește în anturajul omului. De multe ori pare că este vorba despre o imagine de familie, în care toate personajele sunt fericite, relaxate și mulțumite de faptul că sunt împreună.

Și cred că aici apare un al doilea efect ideologic. Unul care ține de gradul de acceptanță a animalului cu privire la relația sa directă cu oamenii. Biofotografia surprinde direct sau indirect aceste niveluri de acceptanță. Iar aceste niveluri de acceptanță din partea animalelor se află într-o relație simbolică directă cu diferitele grade de distanțare a omului față de animal, pe care ni le proiectăm la nivelul reprezentărilor. Un alt fapt interesant în acest context, revenind la situația animalelor de companie, nu pot să nu observ că biofotografia le abordează de cele mai multe ori în tonuri antropomorfice. Apropierea foarte mare și gradul ridicat de acceptanță duce la o contaminare antropomorfică în cazul animalului de companie. Și astfel putem vorbi despre un alt efect ideologic, unul care ține de antropomorfizarea animalului fotografiat. Biofotografia intervine mai mult sau mai puțin în discursul antropocentrist și îi este oarecum imposibil să nu o facă, datorită faptului că fotografia în general este un discurs umanist și chiar autocentrist. Pentru că fotografia nu este doar despre subiectul fotografic, ci și despre modurile în care este surprins acesta. În plus, interpretarea fotografiei are mereu ca reper un anumit umanism. Discursul umanismului este un reper permanent în exprimarea, percepția și înțelegerea

fotografică fie că este vorba despre biofotografie sau nu. Iar această situație este determinată cel puțin de faptul că fotografia este un mod de a privi, în care este angajat un subiect uman în calitate de fotograf.

Trecând mai departe, am putea vorbi despre un efect mai puțin ideologic, și anume efectul epistemic. Biofotografia constituie o uriașă arhivă a reprezentărilor animalelor și, ca atare, stă la baza unei epistemologii zoologice și antrozoologice. Altfel spus, impactul vizual al fotografiei are și efecte cognitive la nivelul cunoașterii comune. Cunoaștem foarte multe lucruri despre animale și contextele lor de viață și datorită biofotografiei. Acest efect se datorează funcției de martor pe care o are fotografia. Și este vorba despre un martor mult mai credibil decât povestirea, pictura sau alte limbaje care pot avea funcție descriptivă. Există și în fotografie distorsiuni sau chiar trucaje, dar, în general, o fotografie beneficiază de un grad ridicat în prezumția de veridicitate și conformitate cu realitatea fotografiată. În tandem cu materialele video, biofotografia are și această funcție educativă și chiar științifică.

De exemplu, puțini europeni au văzut față în față un elefant sau un crocodil. Dar nu cred că există european care să nu recunoască un elefant sau un crocodil atunci când au ocazia să îl întâlnească în carne și oase. Toate aceste efecte ideologice constituie unele dintre fundamentele potrivit cărora calificăm și clasificăm tipurile de animale în discursurile și reprezentările noastre. Pentru că nu toate animalele sunt la fel. Potrivit unei ordini simbolice antropocentrice, mentalitățile noastre așază animalele în diferite categorii, în funcție de modurile noastre de relaționare cu acestea. De aceea, voi încerca în continuare să identific anumite categorii simbolice ale animalului, așa cum apar ele în reprezentările cu privire la relația om-animal.

3. Categorii ale animalelor, din prisma biofotografiei

În funcție de cum ne folosim de animale în antroposferă, la nivelul discursurilor și reprezentărilor s-au consolidat anumite categorii, prin care le recunoaștem utilitatea: avem de a face cu animale de companie, animale domestice pentru hrană, animale utilitare, animale industriale, animale fără stăpân și animalele sălbatice (cu diferite grade de izolare în natură). Această clasificare are la bază modurile în care acceptăm animalele în preajma noastră și modurile în care le folosim pentru a deservi scopuri prin excelență umane. Aș putea spune că este vorba despre o clasificare a modurilor de integrare a animalelor în civilizația umană. Iar, când vorbesc despre civilizație, am în vedere mai ales acea semnificație care apare în relația dintre civilizație și cultură, în care civilizația definește mai curând modurile noastre de existență, iar cultura se referă în principal la modurile noastre de cunoaștere și înțelegere. Dincolo de această distribuție de roluri utilitariste în lumea animalelor, biofotografia reprezintă una dintre acele practici care distribuie reprezentări animalelor, ordonându-le din punct de vedere cultural, adică ideologic, estetic și epistemic. Prin biofotografie, la nivelul reprezentărilor se impune un alt tip de clasificare, diferită de clasificarea pur utilitaristă, specifică integrării animalelor în civilizația omului.

Avem, de exemplu, de a face cu animalul familiar. Acesta ține, în general de animalul de companie, animalul domestic și animalul utilitar. Biofotografia îl abordează de cele mai multe ori într-un limbaj idilic, prin care se subliniază frumusețea și buna sa prietenie din relația cu stăpânii. Există, astfel o mare predilecție pentru

ipostazierea sa ca un animal drăgălaș și aflat în imediata apropiere a stăpânilor, într-o bună prietenie cu aceștia. Mai mult decât atât, personajele umane surprinse în compania animalelor lor se identifică în acest rol de prieten al acestor animale, uneori prietenia fiind asimilată chiar ideii de familialitate: ei se comportă nu de puține ori ca și cum animalele lor ar face parte din familia lor extinsă.

În opoziție cu animalul familiar, ne întâlnim în biofotografie cu animalul exotic. Pentru surprinderea acestuia, fotograful se retrage în natură, pentru că este vorba, de cele mai multe ori, despre animalul sălbatic. Și face eforturi considerabile pentru a-l ipostazia. Este vorba despre animalul cel mai natural dar și cu riscul cel mai ridicat de dispariție ca specie. Reușita tehnică și estetică a biofotografiei în acest caz ține de apropierea la care poate ajunge fotograful pentru a-l prezenta cât mai clar și în ipostaze cât mai inedite. Astfel, apar uneori fotografii atât de inedite încât ele produc date și informații cu un grad ridicat de științificitate, atrăgând atenția asupra unor aspecte încă necunoscute cu privire la comportamentul și biologia acestor animale. În ultima perioadă, discursul biofotografiei insistă și pe teme în care animalul exotic este pus în imediată conexiune simbolică cu nevoia de protecție a mediului și cu dezastrele naturale din ce în ce mai prezente în lumea contemporană. Astfel, animalul exotic poate constitui și un agent al schimbării în relația omului cu mediul natural. El devine un vector discursiv pentru nevoia de reconfigurare a locuirii omului în lumea naturală.

Tot în categoria animalului exotic, dar cu anumite diferențe destul de tranșante, intră și animalul cu totul diferit. Este vorba despre acele animale care reprezintă curiozități, fie datorită faptului să sunt foarte rare, fie datorită faptului că biologia lor este una cu totul și cu totul diferită față de animalele cunoscute în general. Discursul biofotografic insistă în cazul lor pe ideea că viața poate fi surprinzătoare, iar reprezentările noastre sunt deseori limitate, în înțelegerea întregii complexități a vieții și naturii. Distanța ideologică este una maximă în reprezentarea acestor animale și ele sunt așezate în registre simbolice destul de inedite. Pe de o parte, în biofotografie, se fac resimțite anumite comportamente de colecționar. Exoticul extrem al acestor animale imprimă un aspect de premiu pentru orice ipostaziere a lor. Pe de altă parte, apare un fenomen de idealizare estetică a lor: animalele din această categorie sunt transformate la nivelul reprezentării biofotografice în adevărate obiecte estetice. Exotismul extrem, dat de forme sau coloristică, transformă fiecare fotografie într-un real concurent la o operă de artă. Tot aici trebuie precizat și faptul că tehnicile de fotografiere sunt extreme. Se folosește mult macrofotografia pentru lumea insectelor, fotografia subacvatică pentru animalele marine rare sau telefotografia (cu lentile fotografice cu mare capacitate de apropiere vizuală) pentru animalele foarte rare, care nu pot fi observate de aproape.

O altă categorie este cea a animalelor de sacrificiu și consum. Există nenumărate proiecte biofotografice realizate în abatoarele industriale și care atrag atenția asupra consumerismului din relația om-animal. În aceste cazuri, discursul este unul aproape exclusiv dramatic și biofotografia nu ezită să folosească antropomorfizarea animalului sacrificat, pentru a întări efectul emoțional. Ideile transmise țin în general de faptul că omul consumă iresponsabil animalele. Animalul primește semnificația unei mărfi, iar comportamentul de sacrificare trimite la barbarismul lumii contemporane. În acest caz, este vorba despre un gest de obiectificare a animalului, obiectificare în care viața animalului se desemantizează, pe de o parte, intrând într-o banalitate a lumii moderne, și, pe de altă parte, tocmai

această desemantizare produce o emoție foarte puternică. Sub semnul acestei categorii, am putea vorbi despre momentul în care biofotografia este în cea mai mare apropiere cu discursurile antrozoologice, devenind chiar un martor al uneia dintre cele mai importante probleme din antrozoologie: sacrificarea și consumul animalului industrial.

O altă categorie interesantă este cea a animalului emblemă. Logo, brand, siglă, simbol, afiș, pliant sau efigie. Simbol al unei nații, culturi sau regiuni. Dar și pentru anumite branduri alimentare. Proiectat într-un orizont simbolic profund ideologic, animalul emblemă dispare oarecum în spatele efigiei pe care o transmite. Materialitatea sa se diluează și rămâne o simplă imagine sau reprezentare. Biofotografia îl abordează în legătură cu elemente care devin indicatori pentru referința la care face trimitere. Este foarte ușor să mă gândesc la Franța, în fața unei fotografii cu un cocoș sau la Rusia, privind fotografia unui urs. Mai ales atunci când fotografia transmite o anumită autoritate.

O situație aparte în cazul animalului emblemă îl constituie proiectele comerciale, destinate produselor alimentare organice (certificate ecologic). Găini, porci și vaci fericite ne umplu tot mai mult câmpul reprezentării, pentru a transmite ideea de produse alimentare de origine animală tot mai sănătoase. Fericirea lor sănătoasă intră pe lanțurile scurte ale consumului simbolic și sfârșește direct în farfuria noastră ideologică. Și, printr-o răsturnare de situație, din simbol al fericirii, o astfel de reprezentare se transformă într-un simptom al consumerismului.

Tot în zona categoriilor interesante și totodată reprezentative, am putea vorbi și despre animalul cu gesturi umane. Este vorba despre un fel de jucărie simbolică a biofotografiei, destinată să producă umorul sau o așa-zisă emoție pozitivă. Pentru obținerea acestor imagini, există o întreagă vânătoare fotografică de gesturi inedite în comportamentul animalelor, gesturi care ne trimit cu ideea la un comportament uman. În acest caz intervenția simbolică este una voită și exercitată din plin. Fotograful caută acele momente în care animalul se antropomorfizează cumva singur, prin anumite gesturi care nu îi sunt specifice, dar ne trimit imediat în reprezentări antropomorfice. Este vorba aici și despre un animal alegoric, o metaforă antropomorfică a animalului în diferitele sale comportamente excentrice.

Bineînțeles, există nenumărate alte categorii voluntare sau involuntare ale biofotografiei. Dar cred că toate cele amintite mai sus sunt reprezentative și acoperă majoritatea spectrului discursurilor și reprezentărilor biofotografiei. În continuare, o anumită întrebare se insinuează de la sine: este biofotografia o biopolitică?

4. Este biofotografia o biopolitică?

Se insinuează aici o întrebare riscantă: este biofotografia o biopolitică? Riscantă pentru că poate duce la răspunsuri care să ranforseze ideologic ideea de biofotografie, deturnând-o de la obiectivul ei critic și epistemologic. Riscăm, astfel, să punem bazele unui nou bastion ideologic al unui activism antrozoologic radical. Riscăm să transmitem ideea că întreaga practică și cultură biofotografică constituie unul dintre fundamentele controlului politic asupra animalelor. Că există sau nu un control politic al animalelor este un subiect care nu poate fi ignorat. Dar nu cred că biofotografia are această intenție sau acest efect de consolidare a unui management

al puterii omului în dosarul relației om-animal. Cred că, în biofotografie, este vorba mai curând despre modurile de constituire a sistemului reprezentărilor animalului. Cu toate acestea, este vorba aici despre o chestiune care trebuie supusă exercițiului critic tocmai pentru că posibilele sale răspunsuri pot clarifica relația om-animal în acele reprezentări determinate de discursurile și practicile biofotografiei. Dacă este biofotografia sau nu o biopolitică este o chestiune care nu ar trebui evitată. Pentru că orice rezervă față de subiecte mai mult sau mai puțin sensibile în antrozoologie poate produce mai multe efecte negative decât exercițiul critic prin care le punem în discuție.

În primul rând, trebuie să precizez în ce sens nu cred că biofotografia este o biopolitică. Nu este o biopolitică în sensul că ar putea articula un limbaj clar și o tehnologie explicită de relaționare cu animalele și de utilizare a acestora de pe o poziție de bioputere. Biofotografia nu livrează resursele ideologice pentru o relație de bioputere cu animalele. Ea se exprimă doar în direcția proiecțiilor noastre simbolice. Este mai curând un indicator, decât un agent.

Ca un simplu exemplu, îmi este greu să găsesc sensuri normative și regulative în discursul biofotografiei. Nu văd ca, în discursul biofotografiei, să se constituie o bioputere sau să se consolideze un tip de guvernanță a relațiilor om-animal. În principal, este vorba despre un teatru de operațiuni al reprezentărilor, nu al strategiilor și proiectelor. Aș refuza, astfel, să spun că biofotografia este o biopolitică în sensul tare al acestui concept de biopolitică.

Dar putem vorbi, totuși, despre o biopolitică în cazul biofotografiei? Dacă ar fi să acceptăm și un sens slab pentru biofotografie înțeleasă ca biopolitică, cred că găsesc suficiente argumente pentru a susține această poziție.

Un prim argument este acela că biofotografia ilustrează faptul că relația noastră cu animalele ține deja de o biopolitică. Sau chiar este o bioputere. În completarea politicilor societale (sociale, economice, culturale și așa mai departe), uităm prea des faptul că avem și politici naturale. Adică politici de interacțiune cu natura. Oricâtă distanță punem între noi și animale, ele au fost și vor fi mereu așezate într-o relație de bioputere cu guvernanța. Cu discursurile, reprezentările, obiectivele, proiectele și strategiile guvernanței. Ele au fost și vor fi mereu și într-o relație de bioputere socială, economică, juridică, politică și culturală. Până și comportamentele noastre în relația cu animalele de companie trimit la un anumit tip de biopolitică și bioputere. Și aici intervine un al doilea argument.

Un al doilea argument ține de faptul că noi deja ne comportăm ca într-o biopolitică în relația om-animal. Am fost mereu așezați în ideologia faptului că animalul este în grija, responsabilitatea și la dispoziția noastră. Nu știu dacă este corectă sau nu o astfel de poziție, dar trăim într-o înțelegere hegemonică, în care omul este proprietarul acestei lumi și toți ceilalți sunt în grija, responsabilitatea și la dispoziția sa.

De altfel, întreaga lume este împărțită în zone de administrare a proprietății publice sau private. Nu cred că există acum vreun teritoriu care să nu fie supus juridic, sub o formă sau alta, unei unități administrative teritoriale sau unui management teritorial internațional. Spațial, istoric și economic, totul ne aparține și intră sub regulile faptului că suntem în posesie. Iar biofotografia se folosește din plin de acest decor ideologic. Pentru că încearcă să surprindă tocmai acele luări de poziții simbolice clasice în fotografierea animalelor.

Un alt argument ar fi acela că am intrat într-o relație aflată sub semnul unei cunoașteri tacite. Atunci când vine vorba despre cunoașterea tacită, mă refer mai ales la automatismele cognitive în relațiile noastre cu lumea, cu realitatea, cu societatea sau chiar cu animalele. La un comportament repetitiv și inconștient, dar care stă la baza acțiunilor noastre.

Conceptul de cunoaștere tacită a fost teoretizat de Michael Polanyi, în 1958, în cartea sa *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*. În baza acestei cunoașteri automate, gândim și ne reprezentăm faptul animalele se află deja în servitutea noastră. Este vorba, în acest context, despre lipsa sau refuzul oricărui exercițiu critic în relația ierarhică dintre noi și animale. Biofotografia nu susține așa ceva în mod explicit, dar expune aceste poziții de forță prin modurile de ipostaziere a animalului.

Un ultim argument ține de faptul că în relația om-animal suntem învățați să dăm întâietate deplină omului. Aș spune, în această situație, că este vorba despre o biopolitică a umanismului și a discursurilor umanismului. Animalul fotografiat intră în acest limbaj al biofotografiei sub semnul unui obiect simbolic important, pe de o parte, dar și sub semnul unei ființe care nu va fi niciodată un om și, astfel, nu poate beneficia de drepturile omului, doar de un loc în reprezentările îngăduitoare pe care și le oferă un om care vrea să fie mai bun și prin faptul să se comportă mai bine cu animalele.

5. Concluzii

Biofotografia este un termen pe care îl propun în această analiză și tocmai de aceea poate părea un concept inutil pentru teoria critică a fotografiei. Mai ales că nu vine dintr-o necesitate evidentă a reconfigurării teoretice a practicii și culturii fotografice. Dar el poate fi util din cel puțin două motive.

În primul rând pentru faptul că aliniază mai bine practica și cultura fotografică la discursul antrozoologic. Atunci când vorbim despre fotografia de animale o putem gândi mult mai mult în termenii și chestiunile antrozoologice. Pentru că orice fotografie în care apare un animal trimite, în mod direct sau indirect, la relația om-animal. Un al doilea motiv este acela că ne face atenți la faptul că practica și cultura fotografică, precum și reprezentările produse de acestea pot avea și tonuri specifice unui discurs biopolitic în termenii tari ai bioputerii sau în termenii slabi ai bioreprezentării.

Pe de altă parte, trebuie să reținem că în biofotografie este vorba și despre reprezentarea contextelor de viață a animalelor fotografiate. Și tocmai în acest sens, din punct de vedere conceptual, biofotografia poate fi un instrument teoretic foarte util pentru proiectul antrozoologic.

Limbajul fotografic are o prezență din ce în ce mai ridicată în comunitatea noastră vizuală și în mentalul nostru comun. Tocmai de aceea cred că trebuie să găsim instrumente critice prin care să identificăm modalitățile în care fotografierea animalelor în contextele lor de viață ne influențează discursurile și reprezentările.

Mențiuni

Acest studiu a fost posibil prin finanțarea oferită de Academia Română prin intermediul proiectului *Etica și lumea non-umană. Fundamente etice pentru regândirea relației om-natură*, GAR-UM-2019-XII-3.1-9.

Bibliografie

- Polanyi, Michael. 1958. *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*. Londra: Routledge.

Despre femei și alte primate: natura și perspectiva feminină[1]

Cătălina-Daniela Răducu

„...Știința primatelor non-umane, primatologia, poate constitui o sursă de cunoaștere sau o sursă de iluzii. Răspunsul vine din capacitatea noastră de construi oglinzi." (Haraway 1978, 37)

Abstract
Does the presence of relatively more women in a given science influence that discipline? In other words, is primatology a discipline influenced by the woman's point of view? As more and more women have entered the discipline over the past decades, a circumstantial case can be made that primatology has been influenced, if not transformed, by a feminine perspective. The assumption underlying this hypothesis is that, as a result of their experiences and position in life, women are more likely than men to possess certain characteristics that enable them to better understand the complexities of natural processes. Characteristics such as: a sense of connectedness to nature, an integrative, holistic, contextual world view, a disposition to attend to details, complexities and interactions, a sense of patience and empathy, and a high valuation of pragmatic, experiential knowledge may have influenced the objectives and the results of scientific investigation in the field of primatology. The goal of my paper is to investigate this claim and see if and how women primatologists have shaped their discipline during the last decades.

Keywords: 'feminine view' of science, nature, primatology, women.

Ultimele cinci decenii au adus în spațiul științific și academic mondial un fenomen remarcabil. O știință relativ nouă, primatologia, deși întemeiată de bărbați, a ajuns să accepte și să includă un număr impresionant de femei pe parcursul evoluției sale. Dacă, în anii '50 și '60 ai secolului trecut, majoritatea primatologilor erau bărbați și își direcționau cercetarea asupra primatelor de sex masculin, foarte rapid, odată cu creșterea numărului de femei în cadrul disciplinei, s-a putut observa și o schimbare de interes, cercetările fiind direcționate și către primatele femele. Aceste două schimbări fundamentale în primatologie – componența comunității de specialiști și obiectul de studiu al acestora – au adus beneficii atât acestui domeniu, în particular, cât și științei în general, facilitând o mai bună înțelegere a vieții primatelor non-umane, cât și a naturii și evoluției primatelor umane.

Primii primatologi – bărbați – și-au concentrat cercetărilor asupra primatelor de sex masculin, în special asupra macacilor, babuinilor și cimpanzeilor – specii în cazul cărora masculii sunt de dimensiuni mai mari și sunt mai agresivi decât femelele, derivând din observațiile de pe teren o imagine hobbesiană asupra comportamentului uman, pe care l-au prezumat a fi similar acestora. Specialiști precum Sheldon Wasburn și Irven DeVore au teoretizat dominația masculină drept trăsătura fundamentală a

1 Acest articol se dedică Irinei Frasin, cu apreciere pentru curajul și perseverența de a introduce și explora noi teritorii în spațiul românesc de reflecție filosofică.

structurii sociale a babuinilor de savană (pe care i-au considerat exemplari pentru studiul primatelor și pentru similaritățile cu structura socială umană) și au argumentat că aceasta stă la baza organizării și controlului grupului în aceeași manieră în care conducerea politică funcționează în culturile umane (Nelson 2017, 80). Femelele erau descrise exclusiv drept partenere dezirabile pentru masculi și mame grijulii pentru pui. Deseori erau portretizate ca fiind timide și pasive, sau chiar drept 'proprietatea' masculilor (Kramarae și Spender 2000, 1669). De la studiul babuinilor de savană s-a trecut la studiul cimpanzeilor, însă concluziile derivate din comportamentul acestora au fost similare, insistând asupra agresiunii și dominației masculine. Astfel de opinii au structurat o imagine asupra comportamentului social al primatelor ce a fost extrapolată cu ușurință la comportamentul uman, generând ipoteze despre 'originile familiei', care utilizau stereotipuri și metafore de gen, și care operau evaluativ și prescriptiv asupra societăților umane (Nelson 2017, 81).

> „În toate societățile de primate, diviziunea de gen creează un sistem social foarte stabil, masculii dominanți controlând granițele teritoriului și interacțiunile agresive, iar femelele îngrijind puii și formând alianțe cu alte femele. Primatele umane urmează acest model într-un mod atât de remarcabil, încât nu este dificil să argumentăm pentru fundamente biologice ale tipului de ordine socială care utilizează agresiunea pentru a apăra teritoriul și a menține un mediu stabil pentru pui." (Nelson 2017, 83)

A fost necesară o jumătate de secol de cercetări atent conduse pentru a 'corecta' această imagine, iar contribuția primatologilor femei a fost decisivă în acest sens. Articolul de față își propune să analizeze primele asumpții teoretice referitoare la similaritățile dintre comportamentul primatelor non-umane și al celor umane, în măsura în care acestea erau încărcate de presupoziții androcentrice și antropocentrice, și să investigheze în ce măsură prezența unui număr din ce în ce mai mare de femei în domeniul primatologiei a contribuit la corectarea acestei imagini. De asemenea, articolul își propune să investigheze ce anume înseamnă pentru această disciplină prezența unui număr atât de mare de femei ca membri ai comunității științifice. Este primatologia o știință a femeilor – „disciplina zeiței" (Fedigan 2001), așa cum a fost ea supranumită? Este primatologia o știință 'feminină', în sensul că cercetările și rezultatele ar fi ghidate de o viziune bazată pe trăsături și valori 'feminine'? Este primatologia, în cele din urmă, o știință 'feministă', în măsura în care cercetările și rezultatele par să fie congruente cu valori și puncte de vedere feministe, în condițiile în care evoluția disciplinei se suprapune, cel puțin temporal, cu evoluția feminismului?

1. Asumpții teoretice problematice

Cercetarea primatelor nu a fost niciodată concentrată exclusiv asupra primatelor. A existat întotdeauna interesul de a studia în ce măsură acestea sunt sau nu sunt asemănătoare nouă, primatelor umane, și cum anume ne pot ele ajuta să ne înțelegem propria evoluție ca specie: „În imaginația occidentală, primatele sunt elementul central al iconografiei trecutului uman ce include semnificațiile diviziunii de gen în societățile umane" (Sperling 1991, 1). Funcționalismul structural, sociobiologia și psihologia evoluționistă au încercat, în timp, să explice evoluția primatelor umane,

inferând și justificând aspecte definitorii ale acestora din studiul primatelor non-umane. Multe dintre aceste analize au fost valoroase din punct de vedere științific și au facilitat o mai bună înțelegere a speciei noastre. Cu toate acestea, există motive serioase de îngrijorare legate de faptul că primatele non-umane au fost portretizate, în mod 'științific', în scenarii ce reflectă discursul politic și socio-economic dominant în epocile în care primatologia a evoluat ca disciplină. Un exemplu relevant pentru a arăta că îngrijorarea aceasta este legitimă ni-l oferă părintele sociobiologiei, Edward O. Wilson, care aplică argumentele sale pentru a justifica familia nucleară (forma socială de bază, realizată prin căsătoria dintre un bărbat și o femeie) de clasă mijlocie din cultura americană a timpului său:

> „Piatra de temelie a aproape tuturor societăților umane este familia nucleară. Populația unui oraș industrial american, ca și cea a unui grup de vânători-culegători din deșertul australian, este organizată în jurul acestei unități fundamentale. În ambele cazuri, familia se mișcă între comunități regionale, menținând legături complexe cu rudele apropiate prin intermediul vizitelor (sau al apelurilor telefonice și al scrisorilor) și prin schimbul de cadouri. În timpul zilei femeile și copiii rămân în zona rezidențială, în timp ce bărbații pleacă în căutarea jocului sau a echivalentului simbolic al acestuia sub formă de bani. Masculii cooperează în grupuri sau negociază cu grupuri vecine." (Wilson 1975, 553)

Comportamentul sexual al acestor primate evoluate este derivat și justificat de Wilson în termeni cât se poate de clari:

> „Este avantajos pentru masculi să fie agresivi, impulsivi, schimbători și nediscriminatorii. În teorie, este mai profitabil pentru femele să fie timide, să aștepte până sunt în măsură să identifice masculul cu cele mai bune gene. Ființele umane se supun acestui principiu biologic cu fidelitate." (Wilson 1978, 129).

Deși astfel de opinii au fost criticate și, gradual, abandonate, ele sunt exemple relevante pentru o anumită tendință reducționistă în explicația originilor speciei noastre, prin comparație cu primatele non-umane.

Primatele non-umane sunt simboluri despre care avem impresia că trăiesc la granița dintre natură și cultură, primatologia putând fi contextualizată, astfel, atât din punct de vedere istoric, cât și cultural, ea apărând ca o „știință mitică a 'poveștilor bune' și 'poveștilor rele'" (Sperling 1991, 23). Perspectiva postmodernă pare, în acest sens, adecvată: modelele evoluționiste aplicate primatologiei pot fi privite ca o serie de scenarii, de mituri ce se înlocuiesc gradual, unul pe celălalt, în funcție de aspecte mai largi sociale și politice. De aceea, pare plauzibil să susținem, împreună cu Donna Haraway, că faptele capătă sens în interiorul scenariilor (Haraway 1989). Privită din această perspectivă, primatologia pare să fi evoluat ca o serie de scenarii, de povești, în funcție de contextul în care a apărut și s-a dezvoltat. Care sunt aspectele problematice din povestea derivată de Wilson sau de restul oamenilor de știință din studiul primatelor non-umane?

O serie de probleme au fost inventariate în literatura de specialitate. În rândurile ce urmează, le voi prezenta pe acelea pe care le consider relevante. Ele

sunt derivate preponderent din Fehr (2018). Analize și critici cvasi-exhaustive pot fi găsite în: Bleier 1984; Anne Fausto-Sterling 1997 a, b, 2000; Kitcher 1985 și Sterelny și Griffiths 1999. Acestea includ atât tendințele problematice, cât și aspectele metodologice criticabile.

Poate că cea mai importantă problemă în studiul primatelor este *tendința androcentrică*: din punct de vedere istoric, femelele au fost studiate exclusiv în interacțiunea lor cu masculii sau cu puii. Primatologii femei au adus, din acest punct de vedere, o contribuție decisivă în schimbarea punctului de vedere androcentric, observând cu atenție nu doar femelele, ci și ceilalți membri ai grupurilor de primate. Concentrându-se pe interacțiunile dintre femele, acestea au descoperit noi informații care au infirmat supozițiile inițiale privitoare la ierarhiile dominante, la selecția partenerilor sexuali și la competiția dintre femele.

Antropomorfismul a reprezentat o problemă serioasă pentru multă vreme în cercetarea primatelor non-umane. Valori sociale implicite și presupoziții uneori inconștiente operează atunci când cercetătorii fac comparații între specii. Acestea pot fundamenta argumente circulare, care utilizează termeni definiți într-un context uman și cultural pentru a descrie comportamente animale; aceste descrieri pot fi utilizate ulterior pentru a justifica anumite comportamente umane, pe baza faptului că au fost observate la animale (Fehr 2018).

Limitările inerente ale studierii primatelor umane trebuie, de asemenea, luate în considerare. Deși au fost studiate în mod serios câteva specii de primate non-umane, acestea nu sunt la fel de numeroase și nu sunt suficient de strâns înrudite cu primatele umane pentru a putea infera cu certitudine opinii științifice referitoare la comportamentul uman. În plus, comportamentul uman presupune intenționalitate, limbaj și cultură, astfel încât comparațiile și generalizările sunt cu atât mai mult problematice (Fehr 2018).

Definițiile trăsăturilor comportamentale trebuie să fie cât mai clare și corecte. Atunci când se postulează că masculii sunt mai agresivi decât femeile, ce anume se înțelege prin termenul 'agresivitate'? O tendință subiectivă poate apărea în interpretarea comportamentului primatelor: atunci când un cercetător trăiește într-o societate în care masculii sunt considerați mai agresivi decât feme lele, acesta poate avea tendința să 'vadă', să remarce o proporție mai mare de masculi agresivi în specia de primate non-umane studiată, neglijând femelele care au manifestări agresive. Aceasta este o tendință periculoasă, întrucât limbajul tinde să ne structureze gândirea despre ceea ce există în lume. Astfel, pentru a putea explica realitatea, avem nevoie de definiții atent cântărite, adecvate faptelor investigate.

Alegerea speciilor de comparat reprezintă încă o problemă serioasă, așa cum se poate constata în evoluția explicațiilor comportamentului primatelor non-umane. La jumătatea secolului al XX-lea, specia studiată prin excelență în relație cu primatele umane au fost babuinii de savană, care păreau să aibă o structură socială similară cu a noastră. În anii '70 ai secolului trecut, însă, primatologii ne-au convins că cimpanzeii sunt mai adecvați pentru studiul evoluției primatelor umane. Spre finalul secolului trecut, Frans de Waal, după ce a studiat decenii întregi primatele bonobo, a atras atenția că acestea ar putea fi mai apropiate speciei noastre, ca structură socială și comportament, inclusiv sexual (de Waal 2001; 2007; de Waal

și Lanting 1997). Selecția speciilor de studiat este deosebit de importantă, atât prin prisma tendinței spre o generalizare eronată, cât și din perspectiva impactului asupra cunoașterii astfel derivate.

În cele din urmă, poate că cel mai problematic aspect al concluziilor derivate inițial din studiul primatelor non-umane este tendința de a identifica factorii 'fundamentali', cauzele ultime ce determină comportamentul uman. Aceasta echivalează cu *asumarea determinismului biologic*, ce conduce la esențializarea obiectului de studiu în baza unor cauze ultime, care i-ar determina comportamentul. În mod evident, reprezentanții sociobiologiei, cu Wilson în frunte, au îmbrățișat acest demers. Însă această abordare este una reducționistă, așa cum au arătat biologi precum Ernst Mayr (Mayr 1989, citat în Nelson 2017, 92). Căutarea 'cauzelor ultime' pentru a explica trăsăturile organismelor biologice complexe este inadecvată, având în vedere tocmai complexitatea acestora, complexitate ce presupune multiple interacțiuni între părțile și procesele ce le caracterizează, precum și efectele cauzale ale experiențelor și mediului în care aceste organisme se dezvoltă. Aceasta echivalează cu a recunoaște că biologia este foarte importantă, dar că ea nu este 'destin', mai ales în cazul speciei umane, care este atât de puternic influențată de mediu și de aspecte relaționale complexe ce derivă din interacțiunile nuanțate cu ceilalți membri ai speciei.

Cunoașterea produsă în urma unei cercetări insuficient de atente la aceste probleme și limitări poate conduce la scenarii care susțin un anumit *status quo*, anumite valori și norme tradiționale în numele unei postulate 'naturi' umane. Concluziile derivate științific în baza unor argumente infuzate de astfel de valori pot 'justifica' un scenariu în care pot fi argumentate cu ușurință, spre exemplu, inevitabilitatea modificării ierarhiilor de putere din societate, tendința 'naturală' a bărbaților spre adulter și promiscuitate, restricționarea accesului femeilor în spațiul public și la poziții de autoritate, sau violența sistematică împotriva femeilor. Pornind de la aceste considerații teoretice, ipoteza studiului de față este aceea că includerea unui număr atât de mare de femei în rândurile specialiștilor în primatologie a facilitat corectarea acestor asumpții problematice, rezultatul acestei 'corecții' fiind benefic nu doar pentru obiectul de studiu limitat al aceste discipline, ci și pentru știință în general.

2. Este primatologia o știință a femeilor?

Începând cu anii '70 ai secolului trecut au putut fi observate trei schimbări esențiale: (1) un număr mare de femei au fost acceptate în componența grupurilor de cercetători în primatologie (cel puțin în Europa și America de Nord); (2) valul doi al feminismului a impulsionat oamenii de știință să abordeze și subiecte de interes pentru femei; (3) și primatologii au început să-și concentreze cercetările și asupra femelelor speciilor studiate (Kramarae și Spender 2000, 1669).

Ce anume a determinat un număr atât de mare de femei să manifeste interes pentru studiul primatelor? În cele ce urmează, voi oferi un scurt inventar al posibilelor explicații, derivat preponderent din Fedigan (1994). Analize cvasi-exhaustive și solid argumentate pot fi găsite și în Haraway (1989) sau Fedigan și Fedigan (1989). Patru tipuri de explicații au fost avansate pentru înțelegerea existenței unui număr atât de mare de femei primatolog.

Primul tip include explicații comune, dar superficiale, ele nefiind suficient de fundamentate și, deci, neputând oferi o imagine corectă a motivațiilor pentru care o femeie ar alege să devină primatolog. Cu toate acestea, ele merită menționate. Este vorba despre *ipoteza 'ochilor mari și blânzi'* ('the big brown eyes hypothesis') și *efectul National Geographic*. Ipoteza 'ochilor mari și blânzi' susține că femeile s-ar ocupa de studiul primatelor pentru că acestea (mai ales puii, prin 'drăgălășenia' lor) ar genera un răspuns afectiv motivat de tendințele materne prezente, inevitabil, la femei. Este vorba, de fapt, despre un mit perpetuat de mijloacele de informare în masă și de industria filmului, a grădinilor zoologice și a circului, ce ne prezintă din abundență femei purtând în brațe pui drăguți și pufoși. Primatele, în natură, nu sunt nici pe departe 'drăguțe și pufoase', iar studiul acestora în mediile în care trăiesc necesită mult curaj și tărie de caracter din partea cercetătorilor. În cazul femeilor primatolog, vorbim despre ani întregi de studiu și cercetare directă a acestor specii în condiții dificile și deloc 'romantice', astfel că ipoteza răspunsului matern ca explicație în alegerea unei astfel de cariere este una cel puțin incorectă, dacă nu chiar nedreaptă.

A doua explicație superficială este cea a 'efectului National Geographic' și susține că femeile au fost atrase de cariera de primatolog în urma fascinației exercitate de felul în care au fost prezentate, în documentarele National Geographic, Jane Goodall, Dian Fossey și Birute Galdikas (supranumitele 'the Trimates', sau 'zeițele' primatologiei). Deși pare plauzibil faptul că activitatea acestora să fi influențat multe tinere în alegerea unei cariere, această explicație este cel puțin incorectă, întrucât articolele și documentarele National Geographic au fost criticate pe drept că ar încuraja mitul conform căruia primatologia este un fel de activitate maternă în care femeile se regăsesc cu mai multă ușurință, în virtutea biologiei lor (Haraway 1989). Deși este posibil ca primele femei care au abordat această știință să fi influențat alegerea tinerelor în privința carierei, acestea au făcut-o mai degrabă prin exemplul personal de seriozitate și perseverență într-o muncă deosebit de riguroasă și dificilă, imagine ce nu rezultă neapărat din felul în care au fost prezentate în ziare sau la televizor.

Alte explicații plauzibile sunt cele legate de *natura primatologiei ca domeniu de studiu științific*. Primul argument în acest sens îl constituie *„localizarea istorică a disciplinei”* (Fedigan 1994, 534), aceasta fiind o știință tânără, apărută recent. Conform analizelor aplicate asupra unei mari varietăți de discipline științifice,

> „femeile tind să se descurce mai bine în discipline noi, cu o dezvoltare rapidă. Unul dintre factorii care m-au atras pe mine spre primatologie în anii 1960 a fost faptul că era o disciplină nouă, de dimensiuni reduse și care se dezvolta rapid, o disciplină în care un cercetător individual putea spera să aibă un impact” – mărturisește, spre exemplu, Linda Marie Fedigan (1994, 534).

Al doilea argument se referă la *„localizarea intelectuală a disciplinei”*. Primatologia este o știință a vieții, cu un interes puternic pentru comportamentul social al speciilor studiate. Cum femeile tind să fie mai numeroase în științele sociale și ale vieții (conform Fedigan 1994, 534), se explică de ce ar alege acest domeniu de cercetare, mai ales că acest argument se corelează și cu acela referitor la *localizarea primatologiei în rândul disciplinelor din care derivă* (antropologia, psihologia, știința comportamentului animal), și în care femeile sunt reprezentate într-un număr mai

mare. Argumentul anterior se corelează și cu cel referitor la *statutul primatologiei în rândul disciplinelor înrudite*. Ea a început prin a fi o știință marginală, în care o femeie putea spera să aibă un impact mai mare și mai rapid decât într-o știință cu tradiție, în care femeile erau mai slab reprezentate. Însă, poate că cel mai convingător argument derivat din natura disciplinei îl reprezintă argumentul *„bunăvoinței față de femei”*. Primatologia era un domeniu nou, în care atmosfera cordială și primitoare era benesuntfică pentru productivitatea unui om de știință. În plus,

> „primatologia s-a arătat deschisă la criticile legate de limbajul și interpretările androcentrice și destul de dispusă să corecteze tendința anterioară de a se concentra pe comportamentul masculin, cu o orientare asupra ambelor sexe și asupra relațiilor dintre acestea. [...] O astfel de receptivitate facilitează o atmosferă intelectuală favorabilă, în care femeile pot progresa.” (Fedigan 1994, 535)

Un al treilea tip de explicații este derivat din *natura componenței comunității academice*. Două argumente sunt cruciale în acest sens: *argumentul modelelor de rol feminine* și *argumentul mentorilor bărbați*.

Femeile de succes din spațiul academic au o influență pozitivă, prin exemplul personal, în alegerea unei cariere de către tinerele cercetătoare: „cine se pregătește să devină primatolog nu poate să nu fie conștient de numărul de femei care au obținut succes în această știință și care au prosperat în munca de teren” (Fedigan 1994, 536). Primele femei primatolog celebre, Jane Goodall, Dian Fossey și Birute Galdikas, au reprezentat modele de rol puternice nu atât prin înclinația ‘maternă’ spre studiul primatelor, ci prin profesionalismul, perseverența și implicarea în activitatea lor, prin angajamentul total și necondiționat față de obiectul lor de studiu, ce a implicat și asumarea riscurilor inerente muncii pe teren, în condiții extrem de dificile (Dian Fossey plătind, din nefericire, cu viața, pasiunea sa pentru studiul primatelor). Deși foarte mediatizate, ele nu constituie singurele modele de rol pentru primatologii începători, fiind doar puținele dintr-o serie importantă de femei de știință din antropologie – Margaret Mead, Peggy Cole, Laura Bohanon – și primatologie – Frances Burton, Phyllis Dolhinow, Jane Lancaster, Alison Richard, Suzanne Ripley, Jeanne Altmann, Susan Blaffer Hrdy, Donna Haraway, ș.a.

Un rol important l-au avut și mentorii bărbați, care au manifestat bunăvoință față de tinerele cercetătoare, încurajându-le astfel să devină specialiști de succes: „Mentorii puternici bărbați oferă un sprijin crucial, care permite femeilor să penetreze în rețele profesionale dominate de bărbați” (Fedigan 1994, 536).

Domeniul primatologiei este remarcabil datorită bărbaților aflați pe poziții de prestigiu care au antrenat femei de succes în această disciplină. Louis Leakey este cel mai bun exemplu în acest sens, fiind mentor pentru Jane Goodall, Dian Fossey, Birute Galdikas, și declarând deschis că el consideră femeile mai potrivite pentru observarea și studiul primatelor. Dar Leakey nu a fost singurul, lui alăturându-i-se alți primatologi importanți precum Sherwood Washburn, Robert Hinde sau Irven DeVore. O ultimă categorie de explicații poate fi derivată din *obiectul de studiu* însuși al disciplinei. Un prim argument se referă la legăturile sociale din grupurile de primate și la rolul femelelor în cadrul acestora. Studiul acestor legături fiind foarte important, observațiile legate de comportamentul social al primatelor au

generat o atenție deosebită din partea cercetătorilor, atrăgând astfel mai multe femei spre primatologie. În plus, pare plauzibil ca, de vreme ce „s-a demonstrat cât de importante sunt femelele primate în propriile societăți, femeile ar putea fi curioase în privința acestei 'povești de succes'" (Fedigan, 1994, 536). Un alt argument pentru prezența numeroasă a femeilor în cadrul disciplinei ar fi și acela că subiectul de studiu al primatologiei implică inevitabil comparația cu viața și comportamentul uman. Studiul comportamentului primatelor ne permite să plasăm comportamentul uman într-o perspectivă mai largă.

După cum menționam anterior, studiul primatelor nu a fost niciodată exclusiv despre acestea: „o înțelegere mai bună a ceea ce înseamnă să fii om este una dintre recompensele supreme ale studiului rudelor noastre primate" (Fedigan 1994, 536). Conform Fedigan (citând studiul realizat de Aisenberg și Harrington 1988), femeile sunt mai atrase de domenii în care pot examina natura, experiența, capacitățile și valorile umane. Ele sunt înclinate să găsească subiecți de studiu prin intermediul cărora devine posibilă o schimbare interioară, subiecți ce pot genera o extindere a scopurilor individuale, chiar o modelare a identității; acest tip de schimbare e mai ușor de obținut în științele ce au drept obiect de studiu natura umană, iar „primatologia este cu siguranță o astfel de știință" (Fedigan 1994, 537).

Mai mult decât ipoteza 'ochilor mari și blânzi' sau decât 'efectul National Geographic', ultimele trei categorii de explicații ne dau un răspuns adecvat la întrebarea: de ce au ales atât de multe femei să se ocupe de studiul primatelor non-umane? În continuare apare întrebarea: dacă femeile sunt reprezentate într-o proporție atât de mare în rândul membrilor comunității de primatologi, este primatologia de asemenea o știință egalitară? Oferă ea, în mod autentic, șanse egale femeilor? Deși cifrele ne arată că, în ultimele decenii, proporția femeilor a crescut de la 38% (în anii 1990) la 58% (în 2008),

> „Primatologia este departe de a fi o disciplină 'a șanselor egale' și suferă de fenomenul 'plafonului de sticlă' în aceeași măsură cu toate disciplinele științifice studiate până în prezent. De fapt, deși primatologia atrage în realitate mai multe studente decât studenți, la nivelul de profesor bărbații sunt prezenți în proporție semnificativ mai mare decât femeile. Mai mult, indiferent de poziție, membrii de gen masculin ai Societății Internaționale de Primatologie publică semnificativ mai mult decât colegele lor. În plus, analizând diferența de gen în productivitatea științifică, în relație cu ordinea numelor din publicații, a rezultat că realizările științifice ale femeilor primatolog (în termeni de număr și tip de publicații) nu corespund întotdeauna realizărilor profesionale (în termeni de poziție academică)." (Addessi, Borgi și Palagi 2012, e30458)

Cu toate acestea, diferența de gen în cazul numărului de publicații ale membrilor Societății Internaționale de Primatologie nu se corelează și cu o diferență similară în privința impactului științific (măsurat prin indicele Hirsch), ceea ce poate indica faptul că, deși sunt mai puține ca număr, studiile produse de femei au un impact mai mare decât cele produse de bărbați (Symonds et al. 2006).

Având în vedere toate acestea, răspunsul la întrebarea: este primatologia o știință a femeilor? este și da, și nu. În opinia mea, ea rămâne o disciplină exemplară,

o întreprindere comună, în care bărbații și femeile beneficiază de un mediu favorabil dezvoltării cercetărilor, dar prezintă limitări legate de o distribuție insuficient investigată a pozițiilor ierarhice și care se manifestă în toate disciplinele științifice studiate până în prezent. Cele mai plauzibile explicații pentru subreprezentarea femeilor în poziții superioare nu mai sunt, în zilele noastre, diferențele biologice sau discriminarea directă în accesul la finanțare, angajare sau publicare (Ceci, Williams și Barnett 2009, 218-261), ci, mai degrabă, diferențele de gen în privința asumării responsabilităților, resurselor și intereselor din familie: femeile ocupă poziții inferioare, cu resurse reduse, cel mai probabil din cauza alegerilor liber asumate, dar condiționate de constrângeri biologice sau sociale, cum ar fi necesitatea de a-și pune între paranteze cariera pentru a crește copii, pentru a se alinia cu schimbările din cariera partenerilor sau pentru a avea grijă de părinții în vârstă sau de alte persoane dependente din familie (Addessi, Borgi și Palagi 2012).

3. Este primatologia o știință feminină?

Întrebarea din subtitlu echivalează cu încercarea de a investiga dacă și în ce măsură, odată stabilit că femeile sunt prezente în număr suficiente de mare într-o disciplină ca primatologia, ele vin și cu un punct de vedere propriu, infuzat de valori 'feminine'. Cu alte cuvinte, este primatologia influențată de un 'punct de vedere al femeii'?

Un prim posibil răspuns vine de la primatologii femei care au asumat un punct de vedere feminist (de exemplu Altmann 1980; Hrdy 1986; Lancaster 1991; Haraway 1989). Ele s-au întrebat ce am putea afla despre dinamica socială a primatelor non-umane dacă am încerca să privim lucrurile dintr-o perspectivă a femeii?

Problema aceasta are legătură cu imaginea asupra științei și a manierei în care a fost aceasta practicată în mod tradițional. Ea a fost considerată întotdeauna drept o activitate obiectivă, ce este și trebuie să fie independentă de valorile societății în care este practicată, dar și de perspectivele individuale, subiective, ale oamenilor de știință. Astfel se putea garanta că știința este sursa adevărului despre lume. Cu toate acestea,

> „înțelegerea umană implică interpretare, prin urmare separarea dintre obiectiv și subiectiv trebuie reevaluată, dacă vrem să prezentăm o imagine adecvată asupra raționalității" (Tuana 1986, 75).

Apare, astfel, întrebarea dacă nu ar fi necesar să reconsiderăm poziția în privința subiectului cunoașterii? Ce ar însemna pentru știință ca ea să fie practicată dintr-o perspectivă ce ține cont de subiectul cunoașterii, de particularitățile sale, de identitatea sa? Cum ar putea fi redefinit subiectul cunoașterii și ce implicații ar avea această redefinire pentru știință? În mod tradițional, scindarea dintre obiectiv și subiectiv, dintre rațional și emoțional a fost o premisă de bază a practicii științifice. Contribuții recente din domeniul epistemologiei feministe pledează pentru o reconsiderare a acestei asumpții fundamentale și pentru restaurarea legitimității aspectelor experienței umane asociate cu o perspectivă feminină care, acceptând că perspectiva personală și emoțiile sunt importante, insistă asupra importanței faptului de a rămâne conștienți, în procesul cunoașterii, de noi înșine și de legăturile pe care

le creăm cu lumea pe care o investigăm. Astfel, putem preveni situația în care am manifesta dominație și control asupra lumii pe care o cercetăm, sau o atitudine de agresivitate în care atacăm și stăpânim natura, în loc să o ascultăm și să o înțelegem (Tuana 1986, 75; Fox Keller 1985).

Acceptarea rolului și legitimității empatiei este foarte importantă într-un astfel de demers, iar primatologia pare să fie o știință în care o astfel de perspectivă este adecvată. Această opoziție între rațional și emoțional a operat, de multe ori, ca o barieră în accesul femeilor la practicarea științei, ceea ce a generat obiecția că „problema nu constă în a face femeile mai științifice, ci în face știința mai puțin masculină" (Fee 1983, 15). Au făcut femeile primatologia o știință mai puțin masculină? Și, în cele din urmă, ce înseamnă a gândi dintr-un punct de vedere al femeii?

În mod tradițional, practicienii științei au fost priviți dintr-o perspectivă care ignora identitatea socială a acestora – genul, rasa, sexualitatea, cultura sau naționalitatea lor, considerând-o irelevantă pentru știință, pentru întrebările pe care le formulează știința, pentru categoriile ce stau la baza asumpțiilor în baza cărora operează știința, pentru observațiile pe care le fac, pentru metodele pe care le utilizează sau pentru ipotezele pe care le avansează. Multă vreme, știința a putut avansa pe baza acestei prezumții, însă, începând cu anii 1970, apare o schimbare de perspectivă declanșată de valul al doilea al feminismului: critica științei din perspectivă feministă include și argumentul că subiectul cunoașterii (în cazul de față omul de știință) este situat nu doar în relație cu anumite contexte științifice și sociale generale, ci și în raport cu factori specifici propriei situații sociale, ce îi modelează acestuia perspectiva științifică, asumpțiile implicite, evaluările și rezultatele cercetării (Harding 1986, 1991 și Haraway 1989). În cazul primatologiei, lucrurile par a fi clare:

> „Pun în mod serios la îndoială ideea că doar întâmplarea sau o consecință istorică ar fi determinat un mic grup de primatologi din anii 1960, întâmplător preponderent bărbați, să se concentreze pe competiția dintre masculi și pe numărul de împerecheri reușite, în vreme ce un număr ulterior de cercetători, între care mai multe femei (începând cu anii 1970) au început să se concentreze pe comportamentul femelelor ca având consecințe pe termen lung asupra evoluției puilor." (Hrdy 1986, 136)

Observația de bază aici este că primatologii bărbați ai anilor 1960 nu și-au corectat singuri modul în care practicau știința; nu ei au fost responsabili pentru schimbarea de perspectivă din studiul primatelor și pentru atenția acordată femelelor, pentru evitarea tendințelor androcentrice, pentru evitarea stereotipurilor de gen în teoriile despre comportamentul primatelor și despre dinamica socială a acestora; femeile au făcut-o. Deosebit de influent în acest sens a fost conceptul de „cunoaștere situată", impus și teoretizat de Donna Haraway (Haraway 1989). Aceasta a arătat că subiectul cunoscător este încorporat, este localizat social și temporal și, prin urmare, ideea de imparțialitate științifică, de 'perspectivă de nicăieri' este o iluzie. Această localizare materială, socială și temporală face, inevitabil, ca mare parte a cunoașterii pe care o producem să fie părtinitoare. Astfel, primatologii femei au venit cu o perspectivă situată care, deși părtinitoare (dacă este să luăm în calcul

criteriile avansate de Haraway), a fost productivă: s-au destabilizat perspectivele androcentrice, au putut fi avansate întrebări noi, au fost puse în lumină noi obiecte ale cunoașterii, s-au dezvoltat teorii noi.

Exemplar pentru cum operează cunoașterea situată este cazul lui Jeanne Altmann, care și-a asumat identitatea și perspectiva de femeie și mamă în munca sa de primatolog (Altmann 1974). Ea a ajutat la conturarea unei noi viziuni despre femelele primate în primul rând prin faptul că a ales, pur și simplu, să cunoască mai multe despre acestea și despre relațiile lor cu ceilalți membri ai speciei, din perspectiva sa situată de femeie, încercând, în același timp, să înțeleagă perspectiva acestor femele, în măsura în care ea putea fi dedusă din observațiile astfel conduse. Același lucru l-au făcut și Jane Lancaster, Sarah Hrdy, Thelma Rowell, Meredith Small și Barbara Smuts, prin alegerea deliberată de a studia femelele primate și de a-și asuma în mod declarat un 'punct de vedere al femeii' (Fedigan 2001, 49).Găsim, de asemenea, argumente în literatura de specialitate (Fee 1983, 1986; Harding 1986; Longino 1990; Rosser 1986; Gilligan 1982) conform cărora, drept rezultat al experiențelor proprii, femeile sunt mai înclinate decât bărbații să dezvolte anumite caracteristici care le facilitează o mai bună înțelegere a proceselor naturale complexe și să contureze o imagine a științei ca o alternativă în raport cu cea tradițională, dualistă, ierarhică, masculină. Ele dețin anumite „caracteristici feminine" (Fedigan 1997, 63), care le ajută să practice știința în mod diferit: un simț al conectării cu natura; o capacitate de abordare a lumii într-un mod integrator, holistic, contextual; o capacitate de a ține cont de detalii, complexități și interacțiuni; un simț al răbdării și al empatiei; o valorizare pozitivă a cunoașterii pragmatice, experiențiale. Se aplică această imagine femeilor primatolog? Putem spune că primatologia este, în acest sens, o știință feminină? Răspunsul meu este un 'da' rezervat. Nu toate femeile primatolog și-au asumat acest punct de vedere; deși cele menționate mai sus au recunoscut în mod public, este posibil ca și alte cercetătoare să fi operat în baza acelorași valori și capacități feminine, dar să nu fi conștientizat acest lucru. Dar aceasta este doar o supoziție; nu putem demonstra că această situație este una generală.

Ceea ce putem spune cu certitudine este că, atunci când aceste calități au fost recunoscute și valorizate, primatologia a avut de câștigat. Atunci când Louis Leakey a sugerat că femeile pot fi observator mai buni, mai atenți, mai răbdători ai primatelor (conform Fedigan 2008, 358) și le-a recrutat pe Jane Goodall, Dian Fossey și Birute Galdikas, trimițându-le pe teren pentru a realiza studii de lungă durată asupra cimpanzeilor, gorilelor și urangutanilor, cu siguranță a adus un serviciu primatologiei și științei în general. Exemplul lor a arătat că cercetătorul nu devine mai puțin om de știință atunci când utilizează empatia pentru a înțelege obiectul de studiu și nici atunci când își asumă misiunea de a salva primatele non-umane și de a le proteja în mediul lor. Fiecare dintre cele trei a decis, la un moment dat, în carieră, că necesitatea de a salva speciile pe care le studiau era mai mare decât necesitatea de a-și păstra reputația de cercetători obiectivi și imparțiali, asumându-și riscul de a pierde imaginea respectabilă a unui om de știință, așa cum era ea concepută în mod tradițional. Deși această alegere le-a adus un deficit de imagine în comunitatea științifică mai conservatoare, ele au avut curajul să conteste ceea ce era considerat 'științific' în domeniul lor și au jucat un rol important în impunerea conservării și asigurării bunăstării animalelor drept o componentă activă și recunoscută a științei primatologiei.

4. Este primatologia o știință feministă?

Destabilizarea și corectarea imaginii tradiționale a științei au fost unele dintre obiectivele declarate ale feminismului secolului al XX-lea. Argumentele prezentate anterior par să fie congruente cu o imagine a primatologiei înțeleasă ca o știință feministă, sau care încorporează o perspectivă, obiective și instrumente specifice feminismului. Este această situație caracteristică primatologiei?

Conform Fedigan (2001, 63-64), putem identifica trei modalități prin care feminismul poate influența o știință: (1) poate crea mai multe oportunități pentru femei pentru a fi incluse și a avea succes în cadrul unei științe, (2) poate îmbunătăți conștientizarea aspectelor de gen și sensibilitatea la acestea între practicienii unei științe (3) și poate altera dinamica unei științe prin practica unor specialiști care își asumă obiective feministe. Primatologia prezintă toate aceste influențe în ultimele decenii ale dezvoltării sale. Așa cum am arătat anterior, aceasta a inclus femeile în rândurile practicienilor săi într-o proporție suficient de mare încât să răspundă primului criteriu menționat. În plus, practicienii femei (probabil și bărbații) din domeniul primatologiei au acceptat legitimitatea acceptării unei perspective conștiente și sensibile la aspectele de gen care se pot dovedi deosebit de importante în munca lor. Mai mult, deși relativ puține, există exemple de femei primatolog care s-au identificat public drept feministe (Jeanne Altmann, Sarah Hrdy, Jane Lancaster ș.a.) și care au jucat un rol activ în corectarea tendințelor androcentrice prezente în teoriile avansate inițial de primatologi.

Cu toate acestea, a existat întotdeauna o rezervă din partea femeilor primatolog în a se declara feministe și în a accepta că obiectivele muncii lor sunt congruente cu principiile feministe. Parțial, acest lucru s-a petrecut din cauza îngrijorării că primatologia ar putea fi devalorizată dacă ar fi percepută drept o știință 'feminizată'. Pentru că pregătirea pentru munca de teren și de laborator este riguroasă, mulți primatologi se tem că atenția excesivă acordată femeilor ar putea proiecta o imagine incorectă asupra primatologiei drept 'știință efeminată' (Fedigan 2001, 64), în virtutea devalorizării sistematice, care a funcționat în știință în mod tradițional, a tot ceea ce este considerat feminin sau asociat cu femininul. În plus, ca orice oameni de știință, primatologii tind să se distanțeze de orice ar putea fi identificat drept 'politic' în munca lor, din cauza presupoziției că politica implică părtinire și eșecul de a adera la crezul științific al obiectivității. În plus, feminismul a devenit un 'cuvânt obscen' în percepția publică și comportă conotații negative pentru oamenii de știință (Fedigan 2001, 64). El este perceput ca un curent apărut și dezvoltat în afara științei. Este prezentă, în continuare, în rândul primatologilor, o imagine idealizată a științei ce ar opera într-un domeniu distinct de toate celelalte întreprinderi umane, un „tărâm pur și obiectiv, liber de influențe socio-culturale" (Fedigan 2001, 65); observațiile venite din partea analiștilor feminiști ce pledează pentru o imagine nuanțată a științei constituie amenințări la adresa credibilității și autorității lor (Fedigan 2001, 65).

Mulți primatologi susțin că și-au modificat practicile cu scopul de a face știință mai bună, și nu pentru că, după cum rezultă din perspectiva feministă, ar fi drept, corect din punct de vedere științific, ca studiile lor să contribuie la conturarea unei imagini și despre femelele primate, sau să ia în calcul și punctul de vedere feminin, în egală măsură cu cel masculin, în studiul primatelor (Fedigan 2001, 66).

Cu toate acestea, după cum am arătat în rândurile de mai sus, primatologia, ca disciplină, a evoluat în modalități cel puțin congruente cu principiile feminismului, operând corecții și ajustări compatibile cu obiectivele feministe. Modificarea înțelegerii teoretice, luarea în considerare a 'perspectivei femeii', alegerea de a coopera cu natura în loc de a o domina, distanțarea de dualisme și reducționisme, încorporarea unei viziuni umanitare în știință, includerea grupurilor marginalizate între practicienii disciplinei, toate sunt trăsături ale unei științe feministe (Fedigan 2001, 47-48) ce pot fi regăsite în cazul primatologiei. S-ar putea concluziona, pornind de la aceste observații, că primatologia, dacă nu este în mod declarat o știință feministă, cu siguranță a fost influențată într-o manieră semnificativă de feminism.

Concluzie

Având în vedere toate argumentele expuse în acest articol, consider că se poate afirma, fără riscul de a greși, că primatologia este o știință exemplară prin modul în care a inclus femeile în rândul practicienilor săi și prin schimbările benefice pe care le-au adus acestea disciplinei și științei în general. În prezent, numărul de femei primatolog îl depășește pe cel al bărbaților, dar aceasta nu reprezintă doar o transformare numerică. Ea a permis, în primul rând, modificarea imaginii pe care specialiștii o au asupra lumii și naturii în general. Ei au devenit mai conștienți de valorile contextuale care ne modelează propria percepție asupra lumii pe care o studiem în mod științific; au devenit atenți la limitările pe care ni le impune propria imagine asupra lumii umane, propriile preconcepții atunci când încercăm să înțelegem în mod obiectiv lumea pe care o studiem; au devenit mai atenți la aspectele și diferențele de gen și au început să le acorde prioritate, luând în calcul și un punct de vedere al femeii/femelelor în cercetările lor. O altă schimbare benefică a fost legată de modul în care a început să fie conceptualizată natura; ea este văzută astăzi ca un fenomen complex, în raport cu care oamenii de știință ar trebui să manifeste mai degrabă cooperare decât dominație. Primatele sunt animale complexe, ce trăiesc într-un mediu caracterizat de interacțiuni sociale complexe. Studierea lor în sălbăticie presupune atenție, răbdare, perseverență, empatie, recunoașterea faptului că, în calitatea lor de obiecte ale cercetării, ele trebuie înțelese, nu dominate și controlate. Astfel, primatologii au realizat că atitudinea potrivită este aceea de a colabora cu natura, de a lucra cu ea, nu împotriva ei. De aici a derivat o imagine asupra primatelor care ne permite să înțelegem că acestea sunt ființe conștiente, sensibile, că au o inteligență socială și nu pot fi reduse la simple automate ce răspund unor directive genetice sau hormonale:

> „Acum realizăm rolul enorm pe care îl joacă inteligența individuală, tradițiile și strategiile sociale în determinarea relațiilor de putere dintre primatele non-umane. Ne-am distanțat de conceptul simplist de forță 'brută' și ne-am apropiat de conceptul complex de 'finețe socială'." (Fedigan 1997, 69)

Am înțeles, de asemenea, cât este de important nu doar să le studiem, ci să le și protejăm. Majoritatea primatologilor ce realizează studii de teren sunt implicați în eforturi de conservare a speciilor pe care le studiază. Exemplele date de Jane Goodall, Dian Fossey și Birute Galdikas sunt relevante pentru cum omul de știință

poate dezvolta o ‘poveste de dragoste’, în termenii lui Evelyn Fox Keller (Fox Keller 1985), în care subiecții cercetării sale nu sunt priviți exclusiv prin lentilele obiectivității și imparțialității, ci sunt înțeleși, respectați, considerați demni de a fi salvați și protejați.

Lecția supremă pe care ne-o oferă primatologia este aceea că trebuie să înțelegem că noi înșine suntem parte din natură și că ‘povestea’ pe care o trăim împreună poate fi aceea a cooperării mai degrabă decât a dominației. Au avut femeile primatolog un rol determinant în conturarea acestei imagini științifice despre noi și despre natură? Răspunsul meu este, categoric, afirmativ.

Bibliografie:

- Addessi, Elsa, Marta Borgi și Elisabetta Palagi. 2012. „Is Primatology an Equal-Opportunity Discipline?”. *PLoS ONE* 7 (1): e30458. Disponibil la: https://journals.plos.org/plosone/article/ authors?id=10.1371/ journal.pone.0030458. Accesat la 15.11.2020.
- Aisenberg, Nadya și Mona Harrington. 1988. *Women of Academe: Outsiders in the Sacred Grove*. Amherst: University of Massachussets Press.
- Altmann, Jeanne. 1974. „Observational Study of Behavior: Sampling Methods”. *Behaviour* 49: 227-267.
- –––. 1980. *Baboon Mothers and Infants*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bleier, Ruth. 1984. *Science and Gender: A Critique of Biology and Its Theories on Women*. Elmsford, NY: Pergamon Press.
- Ceci, Stephen J., Wendy M. Williams și Susan M. Barnett. 2009. „Women’s Underrepresentation in Science: Sociocultural and Biological Considerations”. *Psychol Bull* 135: 218–261.
-
- de Waal, Frans (editor). 2001. *Tree of Origin: What Primate Behavior Can Tell Us about Human Social Evolution*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- –––. 2007. *Chimpanzee Politics: Power and Sex Among Apes*. Baltimore, MD: JHU Press.
- de Waal, Frans și Frans Lanting. 1997. *Bonobo: The Forgotten Ape*. Berkeley: University of California Press.
- Fausto-Sterling, Anne. 1997a. „Evolutionary Psychology and Darwinian Feminism”. *Feminist Studies* 23: 403–418.
- –––. 1997b. „Feminism and Behavioral Evolution: A Taxonomy”. În *Feminism and Evolutionary Biology*, editat de Patricia Gowaty, 42–60. New York: Chapman and Hall.
- –––. 2000. *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.

- Fedigan, Linda M. 1994. „Science and the Successful Female: Why There Are So Many Women Primatologists”. *American Anthropologist*, New Series, 96(3): 529-540.
- ––––. 1997. „Is Primatology a Feminist Science?” În *Women in Human Evolution*, editat de Lori Hager, 56-75. New York: Routledge.
- ––––. 2008. „Primatologists Who Focus on Females/Gender”. În *Women, Science and Myth*, editat de Sue V. Rosser, 357-364. Santa Barbara: ABC, CLIO, Inc.
- ––––. 2001. „The Paradox of Feminist Primatology: The Goddess’s Discipline?”. În *Feminism in Twentieth Century Science, Technology and Medicine*, editat de Creager, Angela N.H., Elizabeth Lunbeck și Linda Schiebinger, 46-72. Chicago: University of Chicago Press.
- Fedigan, Linda M. și Laurence Fedigan. 1989. „Gender and the Study of Primates”. În *Critical Reviews of Gender and Anthropology: Implications for Teaching and Research*, editat de Sandra Morgen, 41-64. Washington, DC: American Amthropological Association.
- Fee, Elizabeth 1983. „Women’s Nature and Scientific Objectivity. În *Woman’s Nature: Rationalizations of Inequality*, editat de Marian Lowe și Ruth Hubbard, 9-27. New York: Pergamon Press.
- ––––. 1986. „Critiques of Modern Science: the Relationship of Feminism to Other Radical Epistemologies”. În *Feminist Approaches to Science*, editat de Ruth Bleier, 42-56. New York: Pergamon Press.
- Fehr, Carla. 2018. „Feminist Philosophy of Biology”. În *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/feminist-philosophy-biology/>. Accesat la 21.11.2020.
- Fox Keller, Evelyn. 1985. *Reflections on Gender and Science*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Gilligan, Carol. 1982. *In a Different Voice. Psychological Theory and Women’s Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Haraway, Donna. 1978. „Animal Sociology and a Natural Economy of the Body Politics, part II: The Past is the Contested Zone: Human Nature and Theories of Production and Reproduction in Primate Behavior Studies”. *Signs* 4: 37-60.
- ––––. 1989. *Primate Visions: Gender , Race, and Nature in the World of Modern Science*. New York: Routledge, Chapman & Hall.
- Harding, Sandra. 1986. *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- ––––. 1991. *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women’s Lives*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hrdy, Sarah. 1986. “Empathy, Polyandry, and the Myth of the Coy Female,” În *Feminist Approaches to Science*, editat de Ruth Bleier, 119-146. New York: Pergamon Press.

- Kitcher, Philip. 1985. *Vaulting Ambition: Sociobiology and the Quest for Human Nature*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Kramarae Cheris și Dale Spender. 2000. „Primatology". În *Routledge International Encyclopedia of Women: Global Women's Issues and Knowledge. Volume 3*, 1668-1670. New York, London: Routledge.
- Lancaster, Jane. 1991. "A Feminist and Evolutionary Biologist Looks at Women," *Yearbook of Physical Anthropology* 34: 1–11.
- Longino, Helen. 1990. *Science as Social Knowledge*. Princeton: Princeton University Press.
- Mayr, Ernst. 1989. *Toward a New Philosophy of Biology: Observations of an Evolutionist.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Nelson, Lynn Hankinson. 2017. *Biology and Feminism: A Philosophical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosser, Sue. 1986. „The Relationship between Women's Studies and Women in Science". În *Feminist Approaches to Science*, editat de Ruth Bleier, 165-180. New York: Pergamon Press.
- Sperling, Susan. 1991. „Baboons with Briefcases: Feminism, Functionalism, and Sociobiology in the Evolution of Primate Gender". *Signs* 17(1): 1-27.
- Sterelny, Kim și Paul Griffiths, 1999. *Sex and Death: An Introduction to Philosophy of Biology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Symonds, Matthew R.E., Neil J. Gemmell, Tamsin L. Braisher, Kylie L. Gorringe și Mark A. Elgar. 2006. „Gender Differences in Publication Output: towards an Unbiased Metric of Research Performance". *PLoS ONE* 1: e127. Disponibil la https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0000127. Accesat la 15.11.2020.
- Tuana, Nancy. 1986. „Re-Presenting the World: Feminism and the Natural Sciences". *Frontiers: A Journal of Women Studies* 8(3): 73-75.
- Wilson, Edward O. 1975. *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- ——. 1978. *On Human Nature*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

From Dogs Domestication to Covid-19: Reconsidering Human-Dog Co-Existence in the Anthropocene

Marco Adda
Independent Researcher, AEDC Anthrozoology Education Dogs Canines

Abstract
Studies on domestication reveal the parallel evolution of dogs and humans. The many debates and the difficulty of adapting science to good practices have resulted in some critical confusion around the perception of dogs and has adversely impacted approaches in dog parenting, dog training, and dog behaviour assessment. While many features of dog domestication are still in a grey zone, we need to invest more resources in helping people and the community to understand their relationship with dogs from an evolutionary perspective and to support them in reframing the value of dogs for human societies. More efforts in integrating knowledge about the parallel evolution of dogs and humans to good practices are required. While free-ranging dogs may represent a window on the early domestication stage, pet-companion dogs can provide insight on some essential points. Additionally, the recent Covid-19 pandemic and subsequent massive lockdowns have tremendously impacted the lives of people and animals worldwide, including companion dogs and free-ranging dogs. Changes in the ecology and behaviour of free-ranging and wild animals have been observed and notable gains for the environment have occurred. This significant event recalls the concept of rewilding and fosters reconsiderations of the impact humans have on other species, the ecosystem and the climate. The human-dog interaction and co-existence in the age of the Anthropocene is one aspect that can be reconsidered. As well, the dog-human alliance can be reframed and leveraged. Here we propose some perspectives to support further reflections on these topics with the event of Covid-19 potentially signalling the transition into a new epoch.

Keywords: domestication, dogs, Covid-19, rewilding, Anthropocene

The Holocene and Domestication

Approximately 11,700 years ago the earth shifted from the Pleistocene age to the Holocene age, a shift precipitated by a significant event. The last glaciation is considered the principal circumstance marking that transition (Mikkel-Holger et al., 2020). Such a change inevitably corresponds to a major human transformation: the shift from hunting-gathering groups and lifestyle to pastoral, horticultural, and then agricultural societies (Smith, 1998). Humans transitioned from moving and roaming to a more sedentary lifestyle, learning how to take advantage of plants, land, and animals. In addition, domestication started in different periods and various geographic areas. This phenomenon is widely studied and is critical to the understanding of pet companion dogs, free-ranging dogs, other canids and animals. While some may be familiar already with the term domestication, that is not necessarily the case for all

dog parents, dog caretakers, and other dog lovers. What is domestication, how does it influence the life of dogs and humans, and why is that significant?

Domestication involves two different connotations, namely, the historical period during which humans transformed some animals and plants through cultural and technological innovations (Ellen and Fukui, 1996) and domestication intended as evolution, a 'process by which animal populations become adapted to man and the captive environment by genetic changes' (Price, 1984). Domesticated animals occupy niches created and preserved by humans. By re-organising nature according to their needs, humans have shaped new environments where animals have had to adapt. This process has occurred over time. Some domesticated species became part of human families and shifted from a wild to a human-conditioned lifestyle. That is the case of dogs, cows, sheep, and rabbits, among many others. Dogs are known to have been the first species to be domesticated and the anthropogenic milieu is tangible in the case of dogs. From an evolutionary perspective, domestication equates the adaptation of dogs to a human-modified environment. It reveals essential understanding about dog and human evolution, inspiring the interest of many scientists (biologists, palaeontologists, and zooarchaeologists etc.). If most scientists agree on domestication to have started 10,000–33,000 years ago, where it started is vastly discussed. Here we target the consequences of the domestication process, a new stage in dog and human evolution and history.

An Ancient Alliance
Dogs, Wolves, and Other Canids

Archaeology, zooarchaeology, anthropology and history, among others, invest significant effort into exploring fossil evidence of wolf- and dog-like animals. Most comparative archaeozoologists agree that dogs can be distinguished from wolves by their generally reduced body size, smaller teeth, shorter snout and facial part of the skull (Musil, 2000). However, whether modern dogs have descended from an ancient dog or a wolf is still debated, and where wolves, dogs and/or other ancient canids diverged is not fully clear. Other main questions under investigation are: in what aspects dogs and wolves differed; what happened if dogs hybridised with wolves; and how the encounters among different dog populations occurred when large human populations migrated across continents followed by their dogs. Additionally, some investigations target the cultural aspect of the relationship between dogs and humans, including that there is now evidence people used to practise ritual burial of dogs. Thus, domestication may also reflect a spiritual connection between humans and dogs (Bejenaru and Bodi, 2015; Morey, 2006; Sergis, 2010).

Historical and Cultural Components

Crossing the Bering Strait to America, humans likely migrated to the "New World" well before 16,000 years ago. However, later migrations may have been more prosperous due to dog-like canids accompanying hunter-gatherer humans, around 15,000 years ago (Leonard et al., 2002). The first evidence of dog-like presence in the Americas dates back to 9,000 BP (Grayson et al., 1988). The proclivity to bury

dogs with people suggests a close relationship between Native American hunters and dogs at least until around 7,000 BP. Other dog burials from Egypt emerged by agricultural communities of Merimde dating around 6,800 BP, further suggesting a critical role for canids in these cultures (Brewer et al., 2001; Davis et al., 1978). That timeframe marks the period when dogs likely entered Africa (Von den Driesch and Boessneck, 1985). Remains of drawings and small sculptures dating around 6,000–4,000 BP helped to facilitate the identification of dogs. Egyptian pottery and rock art (5,700 BP) portray dogs like sighthounds with a lean body, curly tails, and straight ears (Brewer et al., 2001). Some dogs may have also reached Australia as well during that period, colonising the continent and bonding with Aboriginals for lengthy periods (Corbett, 1995; Smith & Litchfield, 2009). Evidence suggests that dogs and humans have been intertwined in many ways for at least 10,000 years.

Genetics

Genetic studies are critical to the research and understanding of dog evolution. Recent DNA and other heritable facets have revealed essential elements, while acquiring ancient DNA (aDNA) may disclose fundamental details on evolution. Comparing the mitochondrial DNA (mtDNA) sequence of wolves, coyotes and dogs may shed light on genetic divergence and clarify when and how some canids diverged from others. However, calculating wolf-dog genetic divergence may be problematic in that new wolf populations have undergone underwent a dramatic decline in the last 200 years, losing genetic variability (Leonard et al., 2005; 2007). Similarly, the advent of dog breeds also resulted in a loss of genetic variation (Larson et al., 2012). Therefore, the genetic differences in wolves and dogs today do not accurately reflect the past. Genetic analyses of ancient and endemic breeds may reveal higher proximity of dogs and wolves (Irion et al., 2003), as in the case of Bali dogs, among others (Irion et al., 2005).

Recent Domestication

A recent stage of domestication dates back 200-250 years, and for most dogs 100-150 years or less. Dog breeds, such as German Shepherds, Labradors, Dobermans, and all of the breeds as we know them today, have been “created” by humans. Many people are not necessarily aware that by selecting some traits desired by humans (i.e. physical or behavioural characteristics), only certain individual dogs were allowed to breed. Generation after generation, the desired traits were refined and impressed into the genetics of those animals (genotype) and their observable traits (phenotype). In 200 years, humans selected specific traits and subsequently created about 400 dog breeds now recognised by international organisations (e.g. the Kennel Club–UK, the American Kennel Club–US, and others). That resulted in changes to genetics, appearance, and behaviour of dogs. The same applies to other animals. Furthermore, this “short-term” domestication may also refer to free-ranging dogs present in Indonesia, India, South America, and Eastern Europe, among other countries where changes in economics, landscape, and demographics are rapidly occurring. Such changes impact the behaviour and appearance of free-ranging dogs, and subsequently generate an accelerated process of domestication/breeding for some free-ranging

dogs (Adda, 2016). In fact, that is the case of Bali dogs (Corrieri et al., 2018).

All the above represent complementary areas of research involved in the reconstruction of the origin of dogs and human evolution.

Domestication and Its Biases

The term domestication often comes with biases, imbalances that may hinder a broader comprehension of the events. Among these biases:

1. The term domestication comes from the Latin "domus," a word which refers to the homes of wealthy people of the upper class of the ancient Roman Republic. For the general population's house, the term "insulae' was used (Ball Platner, 1929). Furthermore, while insulae referred to a single place, domus consisted of several areas. Such terminology reflects domestication being perceived as the privileged experience of non-human animals to be part of the human world. Hence, it was generated a crucial bias in the perception of domestication of dogs and how we frame it, and which continues today to inform our behaviour around dogs, for example, free-ranging dogs.
2. Domestication is often referring to dog-human co-evolution. This consideration is at the core of the scientific discussion, for there is no absolute clarity as to whether dogs and humans co-evolved or evolved in parallel. Such an essential difference needs further clarification as the evolution of dogs has been strongly intertwined with human evolution for the last 50,000 years. Knowing and sharing about dog domestication and human-dog evolution can have a significant effect on the knowledge we have about dog behaviour and their interactions with people. That aspect is a central consideration for those working with dogs and humans as consultants, dog behaviour facilitators, dog trainers and others. Co-evolution would indicate a significant selective challenge and an evolutionary response between two species. As such, selective pressure occurs (Thompson, 2005). Thus, both humans and dogs would have changed in functional (adaptive) ways because of their evolutionary relationship. An intriguing illustration of this theory can be found in Paxton (2000). Dogs, due to their superior olfactory ability, may have oriented humans in the environment, which supported selective changes in human facial structures (both nasal and oral) and the development of skills related to speech and sounds. This theory has not been exempted from some critiques (Bekoff, 2000), and despite the widespread credit to the co-evolution of dogs and humans, there is no hard evidence for its support. Nevertheless, undoubtedly, humans and dogs bonded. It is also necessary to remember that while wolves and hunters were competitors due to the overlap in their dietary niche, the two species connected at a certain point. Ultimately, we can be confident that human groups and canine groups have evolved over time and continue to evolve in a parallel manner.
3. Domestication is biased in its perception that it was an event of the past, something dating back centuries and millennia with no effect on the present. However, domestication is not a process that ended at some point in the past. It is an on-going process; it is still occurring today in different forms and geographic areas.

4. Domestication may be gender-biased, namely, it is often related to human males. For example, some canids were associating with human (males) during hunting activities (Brewer et al., 2001; Clutton-Brock, 1984). Conversely, the domestication of dogs may also and importantly relate to women. Possibly women were giving food to canines approaching villages, thus playing a crucial role in the domestication of dogs. This is something to consider and further research.

Figure 1 – “Woman buried with dog (cast).” Photo © The Israel Museum, Jerusalem.

The Anthropocene

The Anthropocene (Cooper et al, 2018; Crutzen, 2006; Lewis et al, 2015) refers to a time when humans substantially impacted the planet. The date is variable, with no clear consensus on when it began. Some allocate it to the 20th century, identifying the atomic bomb of Hiroshima as the starting point. Others date it back to the beginning of farming itself, 5,000-10,000 years ago. However, there is consensus on what the Anthropocene indicates: detrimental effects of human activities on the planet, other animals, and human health. Regardless of when it started, it has clearly impacted the environment and, therefore, the climate. This is particularly important today, with many scientists discussing human activity, rather than natural processes, to be the principal cause of accelerated global warming (Al-Ghussain, 2018). Agriculture, the industrial revolution, urbanisation, massive deforestation around the globe, plastic production, and various forms of pollution have all contributed to astonishing changes to the planet.

For this discussion, the industrial revolution is identified as the starting point of the Anthropocene. In the 18th century, from around 1760, the industrial

revolution occurred, beginning in different periods in the Americas, Europe and other places. During this time, humans underwent a vital transition, shifting from agricultural societies to industrial and later post-industrial societies. As well, that is when the first fossil fuel economy began, corresponding to a critical shift in history. Burning organic carbon in fossil fuels supported large-scale production and resulted in the growth of mines, factories, and mills. While the demand for coal increased, carbon dioxide emission amplified, to the detriment of the environment. With the advent of industrial societies, dogs underwent a crucial passage. Modern dog breeds gradually replaced ancient dog breeds, resulting in the modern breeding of dogs. Humans breeding dogs resulted in approximately 400 dog breeds known nowadays. Previously, the Holocene's advent and a shift to agricultural societies also corresponded to a significant transition in dog history, with domestication occurring. The bottom lineis that humans and dogs have undergone major shifts and significant events in parallel (Miklosi, 2015). Although the data varies depending upon how things are framed historically, geologically, geographically, and by other points of reference, humans and dogs have been walking side-by-side and evolving together for the last 12,000-15,000 years.

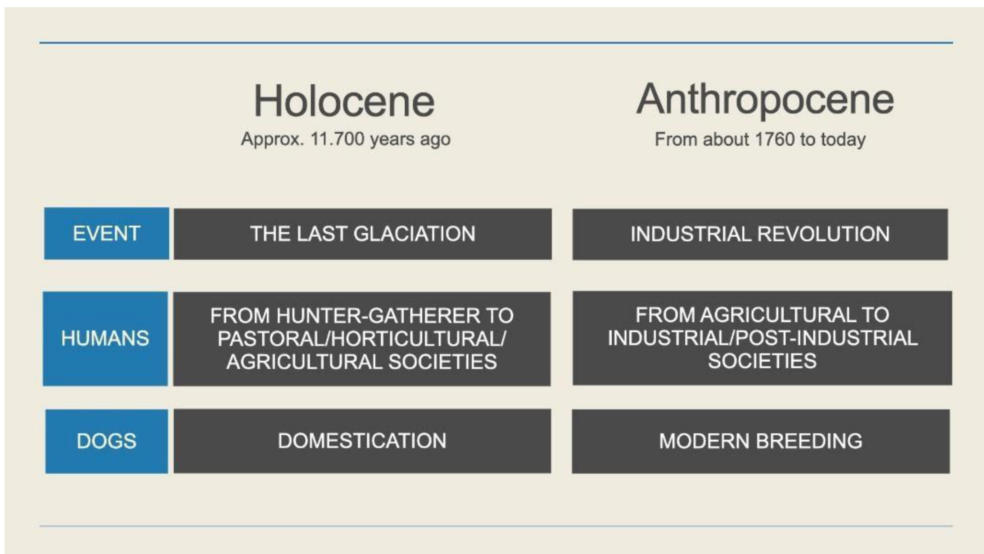

Figure 2 – Holocene and Anthropocene, an infographic overview.

Modern Dogs

Modern dog breeds represent the majority of family dogs today. Such dogs differ from ancient breeds of wolves and dogs and show minimal or absent wolf admixture. Modern breeds date back only about 200 years (Lindblad-Toh et al., 2005; vonHoldt et al., 2010) as the result of high breed-specific selection pressure. Substantial (directional) selection for desired traits has created remarkable morphological differences among dog breeds (Ostrander and Lindblad-Toh 2006) as recent breeding

has stretched the modification from wolf to dog and from ancient dogs to modern breed dogs. Behavioural-functional and aesthetical (morphological) reasons have been determinants for those achievements, with highly specific behaviours targeting specialised functions, such as herding, hunting, guarding and companionship, resulting in quantifiable (behavioural) differences between dog breeds. Additionally, preference for body size, coat colour, tail length, muzzle size and other phenotypical traits has determined a crucial difference in aesthetical appearance.

Recent dog breeding also has impacted the health of *Canis familiaris* due to a dramatic drop in the genetic diversity (heritage) of dogs. A lack of such diversity is central for many of the medical conditions that have emerged in dogs during the last two centuries. Human behaviour also has affected the lifestyle of companion pet dogs and produced behavioural issues and changes in personality traits (Corrieri et al., 2018). In other words, the domestication of dogs has dramatically altered many factors with a high impact on behaviour, including physiology, foraging and food provision, ecology, reproduction, and social structure (Axelsson et al., 2013; Goodwin et al., 1997;). Besides, modern dog breeding has dramatically altered the continuity of wolf/ancient dogs and modern dogs. However, the majority of dogs currently living in the world (about 85%), and some wild dogs, partly preserve the link between ancient and modern canines.

Dogs and Humans: Look at Those Proportions.

Dog Population

When we talk about dogs and humans, we are referring to the two most widely distributed mammals on the planet. The global human population is close to 8 billion, while the global dog population is slightly less than 1 billion. It is a simple equation: there are approximately eight people for every dog on the planet. However, it is relevant to remember that just approximately 15% of dogs present on this planet are pet-companion dogs, that is, dogs living in a house setting with one or more persons. In most cases, those dogs are brought outside with a leash, are getting prepared food and receive medical assistance and other forms of care. Conversely, most dogs present on the planet (85%) are free-ranging. As previously noted, the domus (our homes) is framed as the privileged centre of the human-dog interaction. Therefore, we may tend to perceive that 15% of the global dog population, pet-companion dogs, as the privileged normal, and we may tend to consider as “non-normal” the remaining 85% of dogs, which are free-ranging. Such a perspective may contribute to justifying actions taken towards those “non-normal” dogs, such as elimination, culling, isolation, sterilisation, and other forms of controlling them. Conversely, with pet-companion dogs, we have developed practices like dog parenting, dog training and Animal Assisted Intervention (AAI), among others. While free-ranging dogs are closer to nature and less conditioned by human behaviour, pet-companion dogs garner the main benefit of human companionship. This phenomenon can be observed similarly worldwide, including in Europe, the United States, Australia, and Japan, among other places.

Anthropocentrism

It is imperative to reflect upon and reassess this anthropocentric perspective, where we consider the domus as the centre of the world and reconsider dogs' presence around the globe. Thus, we should review human-dog interactions and reshape such an anthropocentric approach to other-than-human animals (Frasin, 2020). We need to understand domestication in its evolutionary process and bring that knowledge into approaches to dogs and dog-related practices. As part of this shift, it is essential to support both professional and non-professional people in their learning. Through awareness it will be possible to understand that every time humans interact with dogs, they are also determining how the domestication process continues.

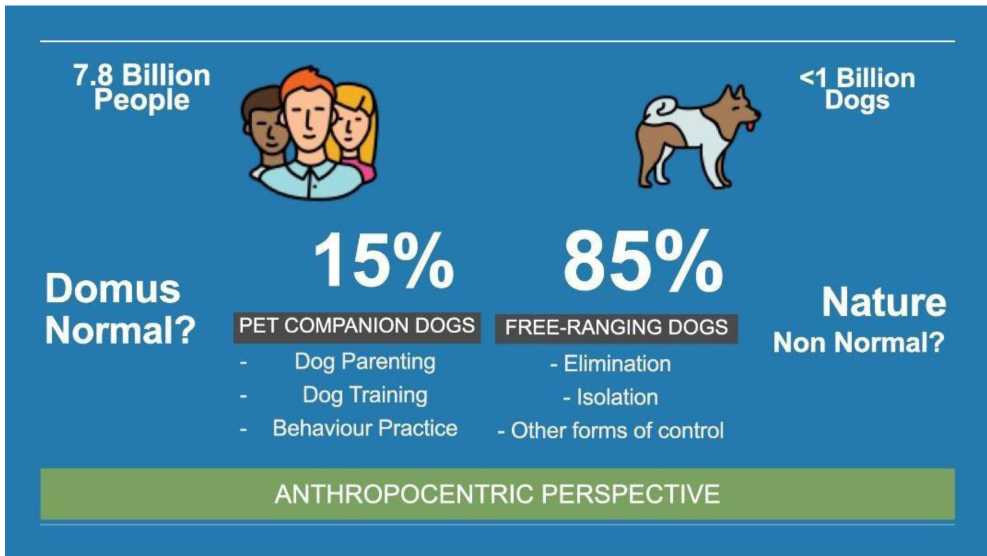

Figure 3 - Dogs vs Humans percentages.

A New Vision

The subject of domestication is an essential topic for those facilitating the interaction of dogs and humans. It reflects the yet-to-be-clarified history of human migration, evolution, diet, rituals and the story of dogs, wolves, and other canines. While domestication resulted in various benefits for dogs regarding food and shelters, it altered several behavioural traits. For example: living in a "safe" environment results in a loss of fitness and reduces the overall responsiveness of dogs to environmental novelties (Adda, 2016; Corrieri, et al., 2018; Price, 1984). Conversely, exposing pet-companion dogs to a broad degree of experiences can improve their overall fitness and wellbeing. While tameness may have been part of the process of domestication (Belyaev, 1979; Hare and Tomasello, 2005), the concept is also at the core of critical confusion in the realms of dog training and behaviour. A widespread perception is that dogs should be obedient, compliant, and submissive. Such a perspective

results in, and justifies forms of, dog training based on dominance, abuse, and the compliance of dogs to human cues. While adaptability is essential for dogs, it does not necessarily match with tameness. In fact, dogs may benefit from being supported in their cognitive skills. Dogs and humans are two species travelling along time, continuing to evolve together and in parallel, influencing each other. Provided such knowledge, people can understand and give a consequent relevance to dogs entering into their homes and lives. People can become open to a broader perspective on human-animal and human-dog interaction. From this perspective, people can reconsider dog behaviour differently, with empathy, self-investigation, and a willingness to work on the relationship they have with their dogs. Ultimately, people can understand that the dog-human interaction implies that process where modern humanity has been shaped. Homes are the place where humans and dogs reshape each other in an anthropogenic (and often anthropocentric) setting. Every interaction we have with a dog today is the consequence, the landmark and the starting point of our past, present and future parallel evolution with dogs (or co-evolution). Understanding that aspect would determine the trajectory of the dog-human reciprocal attendance for decades to come. That is crucial and can further empower the interaction of people and dogs, and can transform the way people behave and interact with their dogs at home or with free-ranging dogs. That can further influence the process of evolution of dogs and humans.

Covid-19 - A Time of Restriction and Transformation

The Covid-19 pandemic has impacted the life of people all around the globe, with critical repercussions for people's lifestyle, food provisions (Butu et al., 2020; Dinu Vasiliu, 2020) and many other aspects of life. Starting with January 2020, we all have undergone some version of a full or partial lockdown. The interaction we previously had with our space and our environment changed. In addition, Covid-19 fatefully impacted the planet's life, including wildlife, people, and dogs (Rutz et al., 2020). Did Covid-19 usher in a new epoch? Did we shift from the Anthropocene to the Covidcene age? That may sound like a preposterous provocation. However, if we reflect upon what happened to the dog-human interaction, referring to those dogs living in the homes of people, that 15% minority of the global dog population, those dogs experienced the same restrictions and limitations as humans (Morgan et al., 2020; Oliva and Johnston, 2020). Although people could still bring dogs outside, they could not go as far as before. They could not drive away from a city to bring a dog to a park or a valley where they were used to going. While undergoing similar restrictions, people and dogs shared their processes. Conversely, free-ranging dogs, that 85% majority of dogs, had more space to roam because people were restricted. While there were fewer humans around, free-ranging dogs expanded. Wildlife expanded too, as well as nature on the whole, land, ecosystem, and plants. Many types of research are investigating those events, and time is required to understand those mechanisms. However, numerous anecdotes, preliminary observations, and camera traps highlight the shift in the ecology of wildlife and the expansion of vegetation. While humans were locked down, nature and wildlife were reclaiming space in those human-dominated landscapes created for the last centuries by taking away that land

from animals and nature. Some wonder what would happen to the planet if humans were long-term restricted or disappeared completely? (Bekoff 2018a; Bekoff 2018b; Pierce and Bekoff 2021; Weisman, 2007). Covid-19 has provided a glimpse into that scenario, a draft response, namely, human and pet-companion dogs get restricted while free-ranging dogs and wildlife and plants get rewilded. Due to post-pandemic restrictions, we have been un-wilding. Rewilding represents a paradoxical response to those events.

Rewilding

Rewilding carries several meanings, all of which are significant. The term is associated with conservation biology and relates to the restoration of wildlife in certain areas (Paul, 2005). It has been used in ecology to restore the land and reconsider the impact that humans have on the planet (Grayson et al, 1988). Although it initiated as an ecological idea, rewilding is gaining traction within and outside environmental settings. The core aspect of rewilding is the preservation of natural ecosystems, including the investment of efforts and resources by humans to repair those ecosystems harmed by human activity. Diversity and abundance have been affected by the human intrusion on land. Rewilding supports nature in recovering its balance, letting the land return to a wild state, one which is diverse, sustaining, and abundant, and where humans and nature are equal parts of a global ecosystem (Jørgensen, 2015). For this to happen, a mind-set shift is essential since human activity has often proved destructive to the biodiversity of the plants. The World Wildlife Fund (WWF) Living Planet Report (2020) alerts our attention to the fact that for 46 years (1970-2016), through hunting, destroying habitats and pollution, 68% of the global animal population has declined or disappeared (WWF, 2020). Conversely, under natural circumstances, ecosystems are self-sustaining and do not require human intervention. As humans have interfered with the ecosystems' health, it is their duty to help ecosystems to recover their natural balance.

There are several approaches to rewilding. For example, the reintroduction of wolves into an area with an over-abundance of ungulates restores a natural balance for those animals, for other species and for the surrounding flora. This approach is observed in Yellowstone National Park, where the reintroduction of wolves has resulted in a healthier ecosystem, with animals and plants benefiting from their presence. (Ripple and Beschta, 2012) Another example is where different areas of wilderness were once part of the same landscape. With time, those areas became separated by human intervention, construction, and occupation. Protecting and creating corridors that link such areas is another core approach to rewilding. (Wolf and Ripple, 2018).Encountering with the natural world, flora, and fauna is another essential component of rewilding. Rewilding is beneficial to the land and the animals but including humans as part of a large and complex natural ecosystem is necessary. Re-establishing wild areas and interacting with them at any level (walking, camping, sighting etc.), allows humans to get in touch with a fundamental part of themselves. Interacting with nature allows humans to flee the sanitised and unnatural environments they have created, enabling an experience evermore crucial following events such as the Covid-19 pandemic.

It is time to engage in the anthrozoological discourse, addressing the questions of how can humans reconnect to nature and how can we reintegrate dogs into nature or let dogs express their wilderness, their natural inclination to be in nature? How can the human-dog bond be expressed more naturally? Provided that rewilding does not mean relocating in a forest with our dog, how can humans recover their connection with nature and rewild, to some degree, through activities? How can pet-companion dogs be rewilded? How can those dogs support and represent an opportunity for humans to reactivate the wildness within? All of these questions need to be included in the conversation.

Conclusion

Understanding domestication and the evolutionary process of dogs and humans across time is at the core of reframing the dog-human interaction. Bringing an evolutionary perspective into dog-human practices is necessary to actively influence the dogs' and humans' side-by-side development. Facilitators, dog trainers, and other professionals are on the frontline of those tasks, and they can help people improve their understanding of domestication and human-dog parallel evolution. Rewilding dogs and humans can convey a renewed perception of the dog-human interaction and provide a new direction for the dog-human advancement and alliance. Further studies, philosophical considerations, and discussions are gravely needed to reveal the underlying links between humans, dogs, other animals, and nature.

Acknowledgements

I want to express my gratitude to the committee for inviting me to the 3rd Edition of the Anthrozoology Symposium, Iasi, Romania. My deep appreciation goes to Irina Frasin, George Bodi and Codrin Dinu Vasiliu for coordinating the edition of this volume and to assist me with this essay. Their work is essential. My thanks also go to all the institutions and colleagues in Romania for their efforts in paving the way to Anthrozoology. Thank you also to Cathirose Petrone for her prompt and precious support on the editing of this essay.

Bibliography

- Adda, Marco. 2016. Bali Dogs. An overview on an endemic canine population. *Unpublished Manuscript.*
- Adda, Marco. 2018. Free-Ranging Dogs as a resource for the community. *Unpublished manuscript.*
- Al-Ghussain, Loiy. 2018. "Global warming: review on driving forces and mitigation". *Environmental Progress & Sustainable Energy*, 5 October. doi:10.1002/ep.13041.
- Axelsson, Erik, Abhirami Ratnakumar, Maja-Louise Arendt, Khurram Maqbool, Matthew T. Webster, Michele Perloski, Olof Liberg, Jon M. Arnemo, Åke Hedhammar, and Kerstin Lindblad-Toh. 2013. "The genomic

signature of dog domestication reveals adaptation to a starch-rich diet". *Nature* 495, 360–64.

- Ball Platner, Samuel. 1929. *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*. London: Oxford University Press.
- Bejenaru, Luminița, and George Bodi. 2015. "Animals in the Economy and Rituals of the Cucuteni Settlement from Poduri–Dealul Ghindaru (Bacău County, Romania)". *Studia Antiqua et Archaeologica* 20(1): 91-101.
- Belyaev, Dimitry K. 1979. "Destabilizing selection as a factor in domestication". *Journal of Heredity*, 55: 301–8.
- Brewer, Douglas J., Terrence Clark, and Adrian A.Phillips. 2001. *Dogs in antiquity: Anubis to Cerberus: The Origin of the Domestic*. Warminster: Aris & Phillips Ltd.
- Butu, Alina, Ioan S. Brumă, Lucian Tanasă, Steliana Rodino, Codrin Dinu Vasiliu, Sebastian Doboș, and Marian Butu. 2020. "The Impact of COVID-19 Crisis upon the Consumer Buying Behavior of Fresh Vegetables Directly from Local Producers. Case Study: The Quarantined Area of Suceava County, Romania". *Int. J. Environ. Res. Public Health* 17(15): 5485. https://doi.org/10.3390/ijerph17155485.
- Bekoff, Marc. 2018a. "As Dogs Go Wild in a World Without Us, How Might They Cope?". *Psychology Today*. September 2. 2021. https://www.psychologytoday.com/us/blog/animal-emotions/201809 /dogs-go-wild-in-world-without-us-how-might-they-cope. Accessed on February 28
- Bekoff, Marc. 2018b. "How Will Dogs Reshape Nature Without Humans to Control Them?". *Psychology Today*. October 14. Accessed February 28, 2021. https://www.psychologytoday.com/us/blog/animal-emotions/ 201810/how-will-dogs-reshape-nature-without-humans-control-them
- Bekoff, Marc. 2020. "Changing Behavior of India's Street Dogs During Lockdown", *The Press, New York,* October 18. https://www.psychologytoday.com/us/blog/animal-emotions/202004/ changing-behavior-indias-street-dogs-during-lockdown. Accessed: 20 Oct. 2020
- Cooper, Anthony H., Teresa J. Brown, Simon J. Price, Jonathan R. Ford, and Colin N. Waters. 2018. "Humans are the most significant global geomorphological driving force of the 21st Century". *The Anthropocene Review* 5(3): 222-229.
- Corrieri Luca, Marco Adda, Ádám Miklósi, and Enikő Kubinyi. 2018. "Companion and free-ranging Bali dogs: Environmental links with personality traits in an endemic dog population of South East Asia". *PLoS ONE* 13(6): e0197354. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197354
- Clutton-Brock, Juliet. 1984. "Dog". In: *Evolution of domesticated animals,* editor Ian Lauder Mason, 198–210. London, New York: Longman.
- Corbett, Laurence K. 1995. *The dingo in Australia and Asia*. New York: Comstock/Cornell University Press,.
- Crutzen, Paul J. 2006. The "Anthropocene". In *Earth System Science in the Anthropocene. Emerging Issues and Problems*, editors Eckart Ehlers, Thomas Krafft. Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/3-540-26590-2_3
- Davis, Simon J.M., and François R.Valla. 1978. "Evidence for domestication

of the dog 12,000 years ago in the Natufian of Israel". *Nature* 276: 608– 10.
- Dinu Vasiliu, Codrin. 2020. "Our Relationship with Pets during COVID-19 Crisis". Conference paper, *Anthrozoology Symposium*, 6-8th of November 2020, Iași, Romania, Gh. Zane ISER.
- Ellen, Roy, and Katsuyoshi Fukui (eds). 1996. *Redefining nature: ecology, culture and domestication*. Oxford: Berg.
- Frasin, Irina. 2020. "Înțelegerea animalelor și re-gândirea relațiilor cu natura și cu cei diferiți". In *Studii de antrozoologie. Gândind dincolo de limite*, editors Irina Frasin, George Bodi, Codrin Dinu Vasiliu, 17-134. București: Editura PRO Universitaria.
- Goodwin, Deborah, John W.S. Bradshaw, and Stephen M. Wickens. 1997. "Paedomorphosis affects agonistic visual signals of domestic dogs". *Animal Behaviour* 53: 297–304.
- Grayson, Donald K., Paul W. Parmalee, Lee R. Lyman, and Jim I. Mead. 1988. *Danger cave, last supper cave and hanging rock shelter: the faunas. Anthropological papers of the AMNH; v. 66, pt. 1*. New York: Museum of Natural History.
- Hare, Brian, and Michael Tomasello. 2005. "Human-like social skills in dogs?". *Trends in Cognitive Sciences* 9: 439–44.
- Irion, Dawn N., Allison L. Schaffer, Tomas R. Famula, Marcia L. Eggleston, Shayne S. Hughes, and Niels C. Pedersen. 2003. „Analysis of Genetic Variation in 28 Dog Breed Populations With 100 Microsatellite Markers". *Journal of Heredity*, 94(1): 81–87. https://doi.org/10.1093/ jhered/esg004
- Jørgensen, Dolly. 2015. "Rethinking Rewilding". *Geoforum* 65: 482–488. http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.11.016
- Larson, Greger, Elinor K. Karlsson, Angela Perri, Matthew T. Webster, Simon Y. W. Ho, Joris Peters, Peter W. Stahl, Philip J. Piper, Frode Lingaas, Merete Fredholm, Kenine E. Comstock, Jaime F. Modiano, Claude Schelling, Alexander I. Agoulnik, Peter A. Leegwater, Keith Dobney, Jean-Denis Vigne, Carles Vilà, Leif Andersson, and Kerstin Lindblad-Toh. 2012. "Rethinking dog domestication by integrating genetics, archeology, and biogeography". *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109(23): 8878-8883. https://doi.org/10.1073/pnas.1203005109
- Leonard, Jennifer A., Robert K. Wayne, Jane Wheeler, Raúl Valadez, Sonia Guillen, and Carles Vilà. 2002. "Ancient DNA evidence for Old World origin of New World Dogs". *Science* 298: 1613–16.
- Lewis, Simon L., and Mark A. Maslin. 2015. Defining the Anthropocene. *Nature* 519:171–180. https://doi.org/10.1038/nature14258
- Lindblad-Toh, Kerstin, Claire M. Wade, Tarjei S. Mikkelsen, Elinor K. Karlsson, David B. Jaffe, Michael Kamal, Michele Clamp, Jean L. Chang, Edward J. Kulbokas III, Michael C. Zody, Evan Mauceli, Xiaohui Xie, Matthew Breen, Robert K. Wayne, Elaine A. Ostrander, Chris P. Ponting, Francis Galibert, Douglas R. Smith, Pieter J. deJong, Ewen Kirkness, Pablo Alvarez, Tara Biagi, William Brockman, Jonathan Butler, Chee-Wye Chin, April Cook, James Cuff, Mark J. Daly, David DeCaprio, Sante Gnerre, Manfred Grabherr, Manolis Kellis, Michael Kleber, Carolyne Bardeleben,

Leo Goodstadt, Andreas Heger, Christophe Hitte, Lisa Kim, Klaus-Peter Koepfli, Heidi G. Parker, John P. Pollinger, Stephen M. J. Searle, Nathan B. Sutter, Rachael Thomas, Caleb Webber, Broad Sequencing Platform members, and Eric S. Lander. 2005. Genome sequence, comparative analysis and haplotype structure of the domestic dog. *Nature* 438: 803–19.

- Miklósi, Ádám. 2015. *Dog Behaviour, Evolution and Cognition*. *2nd Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Mikkel-Holger, Sinding S., Shyam Gopalakrishnan, Jazmín Ramos-Madrigal, Marc de Manuel, Vladimir V. Pitulko, Lukas Kuderna, Tatiana R. Feuerborn, Laurent A. F. Frantz, Filipe G. Vieira, Jonas Niemann, Jose A. Samaniego Castruita, Christian Carøe, Emilie U. Andersen-Ranberg, Peter D. Jordan, Elena Y. Pavlova, Pavel A. Nikolskiy, Aleksei K. Kasparov, Varvara V. Ivanova, Eske Willerslev, Pontus Skoglund, Merete Fredholm, Sanne Eline Wennerberg, Mads Peter Heide-Jørgensen, Rune Dietz, Christian Sonne, Morten Meldgaard, Love Dalén, Greger Larson, Bent Petersen, Thomas Sicheritz-Pontén, Lutz Bachmann, Øystein Wiig, Tomas Marques-Bonet, Anders J. Hansen, and M. Thomas P. Gilbert. 2020. "Arctic-adapted dogs emerged at the Pleistocene-Holocene transition". *Science* 368(6498): 495-1499. doi: 10.1126/science.aaz8599
- Morey, Darcy F. 2006. Burying key evidence: the social bond between dogs and people. *Journal of Archaeological Science* 33: 158–75.
- Morgan, Liat, Alexandra Protopopova, Rune I. D. Birkler, Beata Itin-Shwartz, Gila A. Sutton, Alexandra Gamliela, Boris Yakobsone, and Tal Raz. 2020 "Human-dog Relationships During COVID-19 Pandemic; Booming Dog Adoption During Social Isolation." SocArXiv. June 5. doi:10.31235/osf.io/s9k4y.
- Musil, Rudolf. 2000. "Evidence for the domestication of wolves in Central European Magdalenian sites". In: *Dogs through time: an archaeological perspective*, editor Susan J. Crockford, 21–8. Oxford: Archeopress.
- Oliva, Jessica Lee, and Kim Louise Johnston. 2020. "Puppy love in the time of Corona: Dog ownership protects against loneliness for those living alone during the COVID-19 lockdown". *International journal of social psychiatry*. doi:10.1177/0020764020944195
- Ostrander, Elaine A., Urs Giger, and Kerstin Lindblad-Toh, eds. 2006. *The dog and its genome*. New York: Cold Spring Harbor Laboratory Press.
- Paul S. Martin. 2005. *Twilight of the mammoths: ice age extinctions and the rewilding of America*. Berkeley: University of California Press.
- Paxton, David W. 2000. "A case for a naturalistic perspective". *Anthrozoös* 13: 5– 8.
- Pierce, Jessica, and Marc Bekoff. 2021. *A Dog's World: Imagining the Lives of Dogs in a World without Humans.* Princeton: Princeton University Press.
- Price, Edward O. 1984. "Behavioral aspects of animal domestication". *The Quarterly Review of Biology* 59: 1–32.
- Ripple, William J., and Robert L. Beschta. 2012. "Trophic cascades in Yellowstone: The first 15years after wolf reintroduction". *Biological Conservation* 145(1): 205-213. https://doi.org/10.1016/j.biocon.2011.11.005.

- Rutz, Christian, Matthias-Claudio Loretto, Amanda E. Bates, Sarah C. Davidson, Carlos M. Duarte, Walter Jetz, Mark Johnson, Akiko Kato, Roland Kays, Thomas Mueller, Richard B. Primack, Yan Ropert-Coudert, Marlee A. Tucker, Martin Wikelski, and Francesca Cagnacci. 2020. "COVID-19 lockdown allows researchers to quantify the effects of human activity on wildlife". *Nat Ecol Evol* 4:1156–1159. https://doi.org/10.1038/s41559-020-1237-z
- Sergis, Manolis G. 2010. "Dog sacrifice in ancient and modern Greece: From the sacrifice ritual to dog torture (kynomartyrion)". *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 45: 61–88.
- Smith, Bruce D. 1998. *The emergence of agriculture.* New York: Scientific American Library.
- Smith Bradley P., and Carla A. Litchfield. 2009. "A Review of the Relationship between Indigenous Australians, Dingoes (*Canis dingo*) and Domestic Dogs (*Canis familiaris*)". *Anthrozoös* 22(2): 111-128. doi: 10.2752/175303709X434149
- Thompson, John N. 2005. *The geographic mosaic of coevolution.* Chicago: University of Chicago Press.
- vonHoldt, Bridgett M., John P. Pollinger, Kirk E. Lohmueller, Eunjung Han, Heidi G. Parker, Pascale Quignon, Jeremiah D. Degenhardt, Adam R. Boyko, Dent A. Earl, Adam Auton, Andy Reynolds, Kasia Bryc, Abra Brisbin, James C. Knowles, Dana S. Mosher, Tyrone C. Spady, Abdel Elkahloun, Eli Geffen, Malgorzata Pilot, Wlodzimierz Jedrzejewski, Claudia Greco, Ettore Randi, Danika Bannasch, Alan Wilton, Jeremy Shearman, Marco Musiani, Michelle Cargill, Paul G. Jones, Zuwei Qian, Wei Huang, Zhao-Li Ding, Ya-ping Zhang, Carlos D. Bustamante, Elaine A. Ostrander, John Novembre, and Robert K. Wayne. 2010. "Genome-wide SNP and haplotype analyses reveal a rich history underlying dog domestication". *Nature*, 464(7290): 898–902. https://doi.org/10.1038/ nature08837
- Weisman, Alan. 2007. *The world without us*. New York: St. Martin's Press.
- Wolf, Christopher and William J. Ripple. 2018. "Rewilding the world's large carnivores". *R. Soc. Open Sci.* 5: 172235. http://doi.org/10.1098/rsos.172235
- World Wildlife Fund (WWF) Living Planet Report, 2020. Accessed on February 28, 2021. https://ec.europa.eu/jrc/en/science-update/wwf-living-planet-report-2020-reveals-68-drop-wildlife-populations

Noi și pisicile comunitare: Coexistență optimă prin soluții bazate pe educație (Service-Learning)

Alina S. Rusu
Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Abstract
This paper introduces an example of good practices of Service-Learning (SL, community-oriented pedagogy), that can be used in primary and middle schools to address the problem of community cats in urban areas, by civically engaging the students. The learning goals of the SL program to be presented here are: students will we able to enrich their curricular knowledge by communicating with experts and professionals in the fields of human-animal interactions (veterinarians and NGOs representatives in charge with Trap-Neuter-Return programs); students will learn about behavioral data collection methods and how to use the data in the process of elaborating educational materials/ campaigns; c) students will be able to plan their own projects in relation to the identified needs and the curricular content; d) students will be able to reflect in a meaningful manner on the significance of their actions and the impact on people, animals and environment. The paper includes several research-informed recommendations on the ways students can learn to document and present factors that are associated with favorable attitudes of local people towards community cats: education, family values, experience of owning an animal, volunteering activities etc., and how they can use this knowledge and the new connections to create a positive change in the beliefs and behavior of local people towards the community cats and other animals in similar conditions.

Key words: community animals, Trap-Neuter-Return, humane education, Service-Learning

Introducere

Interacțiunile dintre oameni și pisicile comunitare (care trăiesc libere, fără stăpân, semi-sălbatice) sunt caracterizate printr-o diversitate de atitudini și comportamente la nivel de societate umană, unele adesea contradictorii în interiorul aceleași comunități, acestea putându-se manifesta de la oferire de grijă prin acces la hrană, adăpost și servicii medical veterinare, până la acte de cruzime și exterminare. Diversitatea de poziții la nivel de percepții și comportamente față de prezența pisicilor comunitare în viața comunităților urbane este reflectată și în strategiile de adresare și prevenție a situațiilor de criză de tip supra-populație în zonele urbane, cele mai multe țări neavând politici clare și coerente la nivel național de control populațional și oferire de programe de conștientizare și educație timpurie a interacțiunilor responsabile cu animalele comunitare (Van Patter, și alții 2019). Rapoartele din ultimii zece ani privind sterilizarea pisicilor, cu și fără deținători, prin metode chirurgicale în Europa, indică faptul că procentul pisicilor sterilizate raportat la numărul total de pisici

adulte variază între 43% (Italia) și 93% (UK), aceste date referindu-se la pisicile cu deținători (Courcier, și alții 2012, Murray, și alții 2015). În ceea ce privește datele referitoare la sterilizarea pisicilor comunitare, libere sau deținute parțial, informațiile sunt de obicei oferite de organizații non-guvernamentale din diferite regiuni ale țărilor Europene, fără să existe o bază de date unitară care să permită analize comparative transculturale (Murray, și alții 2015).

Controlul fertilității pisicilor comunitare: Metoda capturării-sterilizării-returnării

Capturarea-sterilizarea-returnarea, cunoscută în limba engleză Trap-Neuter-Return (TNR), este definită ca o abordare non-letală, sterilizare de management a populațiilor și indivizilor de pisici comunitare din mediul urban, fiind utilizată eficient la nivel internațional pentru a controla creșterea numerică a acestora (Robertson, 2008, Uetake, Yamada și Tanaka 2014, Rand, Hayward și Tan 2019, Wolf și Schaffner 2019). De obicei, metoda TNR implică și o serie de servicii medicale (deparazitare internă și externă, examinare corporală și administrare de tratament pentru rănile deschise sau aflate la risc de infectare etc.), promovarea pentru adopție a puilor ridicați din teren și a adulților cu nivel crescut de socializare, precum și instalarea de adăposturi în zonele de capturare unde acestea lipsesc, cel mai adesea în colaborare cu persoanele din comunitate care hrănesc periodic pisicile (Wolf și Schaffner 2019). Studiile longitudinale de monitorizare a coloniilor de pisici comunitare din zonele urbane și peri-urbane unde se practică metoda TNR, raportează o scădere numerică a acestora, mai ales dacă pisicile noi intrate în colonii sunt capturate rapid și sterilizate (Rand, Hayward și Tan 2019, Wolf și Schaffner 2019).

Într-un studiu recent intitulat „*The Road to TNR: Examining Trap-Neuter-Return Through the Lens of Our Evolving Ethics*” (Wolf și Schaffner 2019), autorii sumarizează o serie de aspecte în favoarea TNR în comparație cu metoda capturare-eutanasiere, cum ar fi: susținerea financiară din partea comunității (prin intermediul strângerilor de fonduri sub formă de campanii, cel mai adesea planificate de către organizații non-guvernamentale și care permit implicarea unor categorii foarte diverse de susținători), care este semnificativ mai mare decât în cazurile programelor de tip capturare-eutanasiere; reducerea supra-aglomerării în adăposturile publice și private; nivel mai scăzut de stres ocupațional și de oboseală emoțională la lucrătorii din adăposturi și serviciile medicale veterinare responsabile și/ sau implicate în activitățile de control populațional al pisicilor fără deținători.

Aspectele pozitive ale sterilizării se mai referă și la faptul că, în comparație cu masculii intacți, masculii sterilizați se implică mai puțin frecvent în comportamente de explorare spațială și interacțiuni agresive cu alți masculi, reducând astfel riscul transmiterii unor boli infecțioase și a agenților zoonotici (Wolf și Schaffner 2019). În ceea ce privește eficiența metodei TNR în controlul numeric al pisicilor comunitare în diferitele țări, studiile indică faptul că, în condițiile asigurării unei rate de sterilizare adecvate (minim 50% din populația reproductivă de pisici comunitare sterilizate anual), dublată de promovarea adopției puilor și indivizilor adulți sociabili, aceasta poate să fie una foarte bună, mai ales în zonele urbane (Longcore, Rich și Sullivan 2009, Wolf și Schaffner 2019).

Așa cum s-a prezentat mai sus, deși TNR este una dintre cele mai practicate metode de control chirurgical al fertilității populațiilor de pisici comunitare la nivel internațional, implementarea și succesul acestei metode de către organizațiile din domeniul protecției animalelor în colaborare cu profesioniști veterinari, s-a dovedit că depinde de o mare varietate de factori sociali, culturali și de mediu (Murray, și alții 2015), cum ar fi: atitudinile, nivelul de cunoştinţe despre metodă, comportamentele de acceptare și/ sau implicare ale persoanelor din comunitate (de exemplu, persoane care hrănesc pisicile comunitare și se consideră deținători parțiali ai acestora/ le oferă hrană constant, adăpost și servicii veterinare în situații de criză, personal al adăposturilor de animale etc.), precum și factori de tip norme culturale, sociale și considerații economice.

Așa cum indică studiile referitoare la factorii asociați cu decizia de sterilizare a animalelor comunitare prin metoda TNR în contextul controlului populațional al pisicilor libere din spațiul public, această decizie pare a avea o componentă emoțională puternică ca urmare a diversității percepțiilor publice asupra pisicilor comunitare și a modurilor variate în care oamenii interacționează cu acestea (Wolf și Schaffner 2019), existând cazuri când, în aceeași locație din jurul unei locuințe comune de tip bloc, un grup de pisici să fie tratat prin forme de interacțiuni diametral opuse de către oameni, adică fie prin grijă sub formă de oferire de adăpost și hrană, sau prin interacțiuni negative de tip cruzime (lovire, otrăvire).

În lucrarea „*Metode de control al fertilității: Atitudinile și comportamentele deținătorilor, crescătorilor și veterinarilor*” (Murray, și alții 2015), se prezintă și se discută critic o serie de factori asociați cu decizia de sterilizare a pisicilor cu sau fără deținător, la nivel individual, de comunitate și de societate. În ceea ce privește nivelul individual (credințe, cunoștințe și conștientizare), sunt indicați următorii factori care apar mai frecvent în anchetele publicate în literatura de specialitate: costurile ridicate ale procedurii medical veterinare (acest factor este invocat cel mai adesea de către deținătorii de pisici), credința că femelele ar trebui să aibă pui cel puțin o dată înainte de sterilizare, dorința de a avea pui de pisică pentru recreere sau a obține beneficii materiale în urma comercializării, lipsa de informație privind vârsta de maturizare sexuală a femelelor de pisică (unele persoane respondente afirmau că pisicile femele nu sunt capabile să aibă gestație decât după vârsta de un an), credințe legate de impactul negativ al sterilizării chirurgicale asupra sănătății și bunăstării pisicilor etc. (Murray, și alții 2015, Rand, Hayward și Tan 2019, Rusu, Pop și Turner 2018, Cocia și Rusu 2010).

În România, dar și în alte țări, rolul organizațiilor non-guvernamentale (ONG-uri) în modelarea nivelului de acceptare a strategiilor de control populațional a pisicilor prin metoda TNR este unul major (Rusu, Pop și Turner 2018). Un număr tot mai mare de ONG-uri organizează campanii de conștientizare a populației privind importanța controlului fertilității pisicilor cu stăpân și comunitare, oferind periodic acțiuni gratuite de capturare-sterilizare-returnare în colaborare cu cabinetele veterinare private sau aparținând instituțiilor de stat, permițând astfel accesul la sterilizare a pisicilor deținute de persoane cu venit socio-economic scăzut.

O serie de autori din domeniul antrozoologiei consideră creșterea preferinței publicului pentru metode de gestionare a animalelor comunitare prin TNR, ca fiind o reflecție a unei mișcări globale umane de schimbare atitudinală și comportamentală dinspre un cadru etic antropocentric utilitar, în ceea ce privește percepția asupra

animalelor (bazat pe valoarea instrumentală a animalelor și orientat în principal spre starea de bine a speciei umane), spre un cadru etic de tip zoocentric, caracterizat de virtuți în acțiune de tip respect, compasiune, responsabilitate și recunoaștere a valorilor intrinseci ale animalelor dincolo de instrumentalitate (Wolf și Schaffner 2019). Cu toate că metoda TNR continuă să fie tot mai acceptată în cele mai multe societăți, România este una dintre țările unde acțiunile de control populațional de tip TNR realizate de către ONG-urile din domeniul protecției animalelor, precum și de cabinete veterinare individuale, se lovesc adesea de bariere educaționale, atitudinale și comportamentale din partea persoanelor din comunitate. Evaluarea nivelului de susținere publică pentru campaniile de TNR se consideră un element vital pentru succesul implementării acestora, dar și pentru construirea sprijinului legislativ la nivel de administrație locală și națională ale acestor strategii de control non-letal al fertilității pisicilor comunitare (Wolf și Schaffner 2019).

O categorie importantă de susținători sau potențiali susținători ai implementării programelor de tip TNR pentru controlul fertilității pisicilor comunitare este reprezentată de persoanele din comunitate care le hrănesc periodic. Într-un studiu recent privind investigarea caracteristicilor demografice și psihologice ale acestor persoane, numite în engleză *cat feeders* (Gunther, și alții 2016), autorii punctează că acestea pot reprezenta o sursă prețioasă de informație privind distribuția spațială, densitatea populațională, tipurile de comportamente în interiorul coloniilor, starea de sănătate și organizarea spațială și temporală a pisicilor din jurul punctelor de oferire a hranei, în special din mediile urbane, fiind astfel recomandată cooperarea cu aceste persoane din comunitate în planificarea și implementarea acțiunilor de tip TNR de către ONG-urile de profil. Numărul acestor persoane poate varia în diferitele zone și țări, acesta fiind evaluat în America de Nord în zonele urbane (New York) ca fiind de aproximativ 28 de persoane care hrănesc zilnic pisicile comunitare la 1000 de locuitori (Haspel și Calhoon 1993).

În ceea ce privește practicile de hrănire și trăsăturile de personalitate ale persoanelor care hrănesc pisicile fără deținători din zonele urbane din Israel (Gunther, și alții 2016), autorii punctează importanța acestor date în ceea ce privește deciziile de implementare a programelor TNR în anumite comunități, recomandându-se ca în aceste decizii să se ia în calcul atât persoanele care cooperează cu organizatorii programelor TNR sau sunt potențiali aliați, dar și persoanele care nu cooperează sau manifestă comportamente de tip anti-social față de reprezentanții ONG-urilor în teren. Chiar dacă se știe că există peste tot în lume persoane care hrănesc constant sau sporadic pisicile fără deținători, există date relativ puține despre trăsăturile psiho-sociale ale acestora (atitudini față de animale, motivația hrănirii pisicilor, trăsături de personalitate etc.) și despre strategiile optime de colaborare cu acestea în direcția implicării lor în planificarea și implementarea cu succes a programelor de tip TNR.

În studiile desfășurate în Israel (Gunther, și alții 2016) și America de Nord (Centonze și Levy 2002), datele indică o predominanță a populației feminine în categoria persoanelor care hrănesc zilnic pisicile comunitare, cu o mediană a vârstei de 45 de ani. În interiorul acestor categorii, sub-categoria de *heavy feeders*, care hrăneau zilnic mai mult de cinci pisici comunitare, datele indică o preponderență a persoanelor necăsătorite și fără copiii, de obicei deținătoare de animale de companie, în special pisici (Gunther, și alții 2016). Se consideră că înțelegerea trăsăturilor de personalitate și a factorilor motivaționali din spatele comportamentelor de hrănire a

pisicilor comunitare, unele persoane chiar parcurgând zilnic distanțe mari pentru a ajunge la locurile preferate de hrănire a pisicilor, poate contribui la colaborarea între organizatorii programelor TNR, comunitate și autoritățile locale.

Învățarea orientată spre comunitate (Service-Learning) în contextul programelor de tip TNR

Într-un studiu aflat în curs de publicare în care s-au analizat calitativ reflecțiile unor ONG-uri privind situațiile problematice în ceea ce privește animalele comunitare în România (Rusu, Criste și Dezmirean în curs de publicare), unul dintre factorii semnalați de toate ONG-urile participante este lipsa de educație timpurie privind interacțiunea responsabilă cu animalele de companie și comunitare. Pornind de la semnalarea acestui factor, precum și de la informațiile prezentate în secțiunile anterioare privind diversitatea de atitudini și comportamente ale membrilor comunității față de pisicile comunitare și față de organizațiile implicate în programele de control al fertilității animalelor fără stăpân, în cele ce urmează se va prezenta o recomandare de strategie educațională inovativă de tip învățare experiențială bazată pe nevoile comunității (în engleză Service-Learning/ SL), în care copiii din gimnaziu pot fi implicați de timpuriu în planificarea și implementarea programelor de tip TNR în zonele din jurul școlilor, aceștia putând, la rândul lor, să devină agenți motivaționali și educaționali (agenți ai schimbării) pentru familiile lor și ceilalți membri ai comunității.

În ultimul deceniu, acestă formă de strategie pedagogică a început să capete tot mai mult teren în învățământul preuniversitar și universitar din România (Rusu 2020). SL permite combinarea în manieră optimă serviciilor care se adresează nevoilor comunității (în acest caz, controlul în manieră bazată pe compasiune și responsabilitate a populațiilor de pisici comunitare în zonele urbane) cu oportunitățile de învățare oferite elevilor, acestea fiind conectate cu elemente de conținut curricular (Furco și Root 2010, Bringle și Clayton 2012, Rusu 2020). Unul dintre procesele transversale semnificative care caracterizează SL este reflecția, care permite elevilor să analizeze critic stările afective, procesele cognitive de tip decizional, comunicarea cu ceilalți și alte aspecte asociate cu planificarea, derularea și încheierea activităților de implicare în comunitate, în conexiune cu procesul de învățare. Literatura de specialitate care analizează beneficiile SL asupra elevilor indică faptul că implicarea în rezolvarea problemelor reale ale comunității este asociată cu dezvoltarea competențelor sociale de tip oferire de grijă, răspuns empatic, gândire critică, muncă în echipă, toate acestea în conexiune cu curricula în contextul căreia se plasează serviciile spre comunitate, permițând astfel aplicarea cunoștințelor în experiențe reale de viață (Furco și Root 2010, Copaci și Rusu 2016).

În spațiul nord-american, unde pedagogia de tip SL are tradiție de peste trei decenii în ceea ce privește implementarea și susținerea la nivel instituțional, cele mai frecvente tipuri de activități orientate spre comunitate conectate curricular sunt: (1) activități de implicare a elevilor în ajutorarea categoriilor fragile de persoane din comunitate, pe baza identificării nevoilor acestora, cum ar fi persoanele vârstnice, prin activități de suport social și de facilitare a accesului la resurse necesare unei calități optime a vieții; (2) activități legate de calitatea vieții animalelor, cum ar fi implicarea în munca din adăposturile publice sau private, participarea la activități de capturare-

sterilizare-returnare a animalelor comunitare etc.; (3) activități de sensibilizare/ susținere a persoanelor cu dizabilități; (4) activități legate de educație, cum ar fi servicii de tutoriat și mentorat de tip student-pentru-student; (5) activități legate de mediu, cum ar fi activități de ecologizare și reciclare și altele (Furco și Root 2010 citat în Rusu, Bencic, și Hodor 2014). Toate aceste activități pot fi realizate fie *direct*, prin contact față-în-față cu beneficiarii, sau *indirect*, prin organizarea de campanii de conștientizare sau susținerea unor cauze, strângeri de fonduri etc. (Copaci și Rusu 2016, Rusu 2020). Așa cum se observă, implicarea elevilor în programe de tip TNR prin intermediul pedagogiei de tip SL este deja un model testat în diferite societăți la nivel internațional.

Există o serie de modele utilizate pentru organizarea activităților de tip SL pentru elevi și studenți, toate având structură similară a pașilor și a elementelor transversale. În cadrul acestui capitol, se va descrie o propunere de proiect de tip TNR cu implicarea elevilor din ciclul gimnazial, în colaborare cu ONG-uri din domeniul protecției animalelor și a medicilor veterinari din comunitate și/ sau a studenților de la specializarea Medicină Veterinară.

Modelul de implementare a SL pe care se va baza această propunere de proiect este **modelul în patru pași** interconectați, elaborat în cadrul proiectului Erasmus+ SLIHE (www.slihe.eu), desfășurat în perioada 2017-2020, sub coordonarea Universității Matej Bel din Slovacia, având printre parteneri și Universitatea Babeș-Bolyai din România. Modelul SL în patru pași este descris în manualul de formare în SL adresat profesorilor din învățământul superior (disponibil gratuit în limba română pe pagina proiectului SLIHE, www.slihe.eu), dar acesta poate fi utilizat de cadrele didactice de la orice nivel de pregătire educațională. Cei patru pași sunt următorii: pregătire și planificare, implementare, evaluare și testare, încheiere și celebrare, cărora li se asociază următoarele procese transversale: reflecție, comunicare & promovare, monitorizare & documentare. P**regătirea și planificarea** activităților de tip SL cuprind următoarele elemente: 1. **Motivația**, care se referă la dorința individuală și/ sau instituțională de a derula proiectul SL, la cunoașterea și înțelegerea conceptului de SL, precum și la conștientizarea importanței relației procesul de învățare și rolurile elevilor ca agenți ai schimbării sociale și viitori cetățeni activi; 2. **Diagnostic**, care se referă la identificarea sau cartografierea nevoilor sau problemelor din comunitate care pot fi abordare de către elevi prin colaborare cu alți reprezentanți ai comunității, precum și analiza posibilității susținerii proiectului la nivelul școlii unde se găsesc elevii (materiale necesare, infrastructură, locație, timp, aprobări necesare etc.); 3. **Obiectivele de învățare și cele care țin de serviciul în comunitate,** acestea referindu-se la beneficiile așteptate la nivelul tuturor părților implicate (elevi, comunitate, școală) ale serviciului în contextul procesului de învățare (www.slihe.eu).

În cele ce urmează, se prezintă faza de planificare a unui proiect de tip SL, care are ca obiectiv implicarea unor elevi de la o Școală Gimnazială din orașul Cluj-Napoca, situată în apropierea unei zone caracterizate de o densitate relativ mare de pisici comunitare. Titlul potențial al proiectului se numește „Școala de vară de învățare orientată spre comunitate: Coexistența cu pisicile comunitare”. În cadrul acestei propuneri de proiect, se presupune realizarea unui cadrul colaborativ între școala gimnazială din zona respectivă, un ONG din categoria protecției animalelor care organizează frecvent în zonă campanii de tip TNR, precum și cu un cabinet veterinar

local și cu studenți ai specializării medicină veterinară din cadrul Universității de Științe Agricole și Medicină Veterinară din Cluj-Napoca. Prezentăm pe puncte structura pasului de planificare a școlii de vară de tip SL, care se preconizează să aibă o durată de două săptămâni:

Prezentarea problemelor/ nevoilor

Zona în care se află școala gimnazială este caracterizată de o densitate relativ mare de grupuri de pisici comunitare cu niveluri variate de socializare (unele fiind abandonate în zonă după ce au fost deținute o perioadă, cele mai multe fiind nativ semi-sălbatice, neavând experiența de a fi deținute de oameni). În vecinătatea școlii, se mai găsesc o serie de spații verzi, inclusiv Grădina Botanică municipală, care găzduiesc diverse specii de animale sălbatice: păsări, reptile și micromamifere. Pisicile sunt hrănite în mod aleatoriu sau constant de către localnici și doar câteva dintre acestea sunt sterilizate (pisicile sterilizate poartă indicatorul internațional al sterilizării: vârful tăiat al urechii stângi). Pisicile sunt adesea victime ale accidentelor auto, dar și ale comportamentului abuziv, inclusiv otrăvirea și alte forme de exterminare (se consideră că sunt prea numeroase și că marchează peste tot cu urină). S-a observat că majoritatea pisicilor sunt grupate în principal în jurul tomberoanelor și a zonelor de colectare a deșeurilor din cartier. De asemenea, există persoane în zonă care nu sunt conștiente de existența programelor de tip TNR oferite de ONG-urile locale, nu cunosc semnele care indică faptul că un animal a fost sterilizat, precum și un număr foarte redus de persoane, care, din diferite motive, se opun procesului de sterilizare a pisicilor comunitare pe care le hrănesc, manifestând uneori comportamente de tip agresiv față de reprezentanții ONG-urilor în teren. În jurul unora dintre blocurile din proximitatea școlii gimnaziale au început să apară staționare de hrănire și adăposturi izolate termic pentru pisicile comunitare, indicând astfel nivelul de acceptabilitate și responsabilitate al acelor locatari față de pisicile comunitare.

Diagnostic: Identificarea serviciilor adecvate adresării nevoilor

După prezentarea nevoilor, elevii vor fi învățați să utilizeze diferite metode de cartografiere a locației și densității pisicilor comunitare în zona din jurul școlii, o atenție specială fiind oferită staționarelor de hrănire a pisicilor comunitare, aici fiind incluse nu doar spațiile amenajate în jurul anumitor blocuri, ci și spațiile destinate colectării deșeurilor menajere. În următoarea fază, elevii vor putea decide să se implice în mai multe categorii de servicii, incluse în următoarele două teme majore (aceste teme se stabilesc de obicei de către cadrele didactice coordonatoare împreună cu colaboratorii din cadrul comunității): (1) sterilizarea ca metodă de control al fertilității animalelor de companie și comunitare; (2) interacțiunile pozitive și responsabile om-animal (persoane din comunitate – pisici fără stăpân). În cadrul acestor teme, enumerăm câteva dintre posibilele acțiuni de tip serviciu: colectarea/ documentarea de povești de la locatarii din zonă care hrănesc frecvent pisicile, vecini, prieteni, rude privind credințele, atitudinile și modul de interacțiune al acestora cu pisicile comunitare, participarea împreună cu reprezentanți ai ONG-urilor la instalarea cuștilor de capturare (după participarea în prealabil la prezentări din

partea studenților la medicină veterinară privind procesul de controlul al fertilității, anatomia organelor reproducătoare, biologia reproducerii la pisici etc.), vizitarea adăposturilor de pisici în cadrul unor ONG-uri locale și implicarea în activități de îmbogățire comportamentală prin construire de spații de joacă și adăposturi pentru pisici, utilizarea unor materiale reciclate pentru construirea unor adăposturi izolate termic pentru pisicile comunitare, observarea comportamentelor pisicilor sterilizate și pregătirea unor broșuri informaționale pentru comunitate, în care să se includă figuri cu semnele de identificare a pisicilor sterilizate, ce înseamnă TNR, precum și informații despre importanța sterilizării în controlul fertilității, a agresivității inter-individuale, a comportamentelor adesea identificate ca deranjante de către comunitate, cum ar fi marcarea cu urină de către masculi, precum și zgomotele asociate perioadei de reproducere.

Obiectivele generale și specifice ale învățării și serviciului

Obiectivele generale ale acestei propuneri de școală de vară de tip Service-Learning pentru elevii din ciclul gimnazial sunt următoarele: (1) elevii își vor putea îmbogăți cunoștințele curriculare comunicând cu experți și profesioniști în domeniile interacțiunilor om-animal (medici veterinari, reprezentanți ai ONG-urilor din domeniul protecției animalelor); (2) elevii vor dobândi cunoștințe teoretice și practice despre metodele de colectare a datelor comportamentale și despre modul de utilizare a datelor în procesul de elaborare a materialelor/ campaniilor educaționale în contextul promovării interacțiunilor responsabile cu animalele comunitare, dar și de companie în general; (3) elevii vor putea să-și planifice propriile proiecte în raport cu nevoile identificate și conținutul curricular; (4) elevii vor avea oportunități de a reflecta într-un mod semnificativ asupra semnificației acțiunilor lor și a impactului acestora asupra oamenilor, animalelor și mediului.

În ceea ce privește obiectivele specifice pentru cele două teme identificate, acestea pot fi formulate astfel: înțelegerea procesului biologic de sterilizare a animalelor comunitare (și a celor de companie) în contextul controlului populațional și al asigurării bunăstării animalelor fără stăpân în zonele urbane, înțelegerea normelor etice și profesionale ale profesiei de medic și/ sau tehnician veterinar, ale lucrătorilor în adăposturilor de animale și a ceea ce înseamnă conceptul de organizație non-guvernamentală din domeniul protecției animalelor, conștientizarea importanței cunoașterii comportamentului animal și uman pentru elaborarea de materiale informaționale pentru membrii comunității în direcția facilitării implementării de succes a programelor de tip TNR în comunitatea în care trăiesc. Disciplinele care se recomandă ca să fie conectate cu aceste activități de tip Service-Learning sunt: științele naturii, zoologie (biologie), educație pentru sănătate și dezvoltare civică.

În concluzie, considerăm că un astfel de program bazat pe învățare experiențială de tip Service-Learning și pe compasiune (răspuns empatic pliat pe nevoile comunității) poate contribui de timpuriu la formarea unor actori civici conștienți de importanța colaborării dintre membrii comunității și profesioniști în abordarea sinergică a nevoilor animalelor comunitare, adesea supuse unor reacții atitudinale și comportamentale ambigue din partea oamenilor, mai ales în zonele unde nu există încă mecanisme procedurale care să susțină cadrul legislativ în vigoare privind interacțiunile om-animal. De asemenea, pe baza rezultatelor privind

beneficiile programelor de Service-Learning asupra elevilor (pentru o sinteză a acestora a se vedea Rusu 2020), se preconizează ca prin programul propus, elevii să învețe să documenteze și să prezinte factorii care sunt asociați cu atitudinile favorabile ale localnicilor față de pisicile comunitare: educație, valori familiale, experiența de a deține un animal de companie, implicarea împreună cu familia în activități de voluntariat etc., și cum pot folosi aceste cunoștințe și conexiunile formate în timpul activităților de Service-Learning pentru a favoriza sau produce schimbări pozitive în credințele și comportamentele oamenilor față de pisicile comunitare, dar și față de alte ființe aflate în condiții similare.

Bibliografie

- Bringle, Robert G., și Patti H. Clayton. 2012. "Civic Education through Service Learning: What, How, and Why?". În *Higher Education and Civic Engagement*, editori Lorraine McIlrath, Ann Lyons, Ronaldo Munck, 101–124. New York: Palgrave McMillan. https://doi.org/10.1057/9781137074829_7.
- Centonze, Lisa A., și Julie K. Levy. 2002. "Characteristics of Free-Roaming Cats and Their Caretakers". *Journal of the American Veterinary Medical Association* 220(11): 1627–1633. https://doi.org/10.2460/javma.2002.220.1627.
- Cocia, Roxana I., și Alina S. Rusu. 2010. "Attitudes of Romanian Pet Caretakers towards Sterilization of Their Animals: Gender Conflict Over Male, but Not Female, Companion Animals". *Anthrozoös* 23(2): 185–191. https://doi.org/10.2752/1753 03710x12682332910097.
- Copaci, Iulia A., și Alina S. Rusu. 2016. "Trends in Higher Education Service-Learning Courses for Pre-Service Teachers: A Systematic Review". În *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences EpSBS*, vol. 18, editori Vasile Chiș, Ion Albulescu, 1-11. Future Academy. https://doi.org/10.15405/epsbs.2016.12.1.
- Courcier, E. A., D. J. Mellor, E. Pendlebury, C. Evans, și P. S. Yam. 2012. "An Investigation into the Epidemiology of Feline Obesity in Great Britain: Results of a Cross-Sectional Study of 47 Companion Animal Practises". *Veterinary Record* 171(22): 560–560. https://doi.org/10.1136/vr.100953.
- Furco, Andrew, și Susan Root. "Research Demonstrates the Value of Service Learning." 2010. *Phi Delta Kappan* 91(5): 16–20. https://doi.org/10.1177/003172171009100504.
- Gunther, Idit, Tal Raz, Yehonatan Even Zor, Yuval Bachowski, și Eyal Klement. 2016. „Feeders Of Free-Roaming Cats: Personal Characteristics, Feeding Practices, And Data On Cat Health And Welfare In An Urban Setting Of Israel". *Frontiers In Veterinary Science* 3. doi:10.3389/fvets.2016.00021.
- Haspel, Carol, și Robert E. Calhoon. 1990. "The Interdependence of Humans and Free-Ranging Cats in Brooklyn, New York". *Anthrozoös* 3(3): 155–161. https://doi.org/10.2752/0892793 90787057630.
- Longcore, Travis, Catherine Rich, și Lauren M. Sullivan. 2009. "Critical Assessment of Claims Regarding Management of Feral Cats by Trap-Neuter-

Return”. *Conservation Biology* 23(4): 887–894. https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2009.01174.x.

- Murray, Jane K., Jill R Mosteller, Jenny M. Loberg, Maria Andersson, și Valerie A. Benka. “Methods of Fertility Control in Cats”. 2015. *Journal of Feline Medicine and Surgery* 17(9): 790–799. https://doi.org/10.1177/1098612x15594994.
- Rand, Jacquie, Andrea Hayward, și Kuan Tan. 2019. “Cat Colony Caretakers’ Perceptions of Support and Opposition to TNR”. *Frontiers in Veterinary Science* 6: 57. https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00057.
- Robertson, Sheilah A. “A Review of Feral Cat Control”. 2008. *Journal of Feline Medicine and Surgery* 10(4): 366–375. https://doi.org/ 10.1016/j.jfms.2007.08.003.
- Rusu, Alina S. 2020. *Educația bazată pe compasiune și învățarea spre comunitate (Service-Learning)*. Cluj: Presa Universitară Clujeană.
- Rusu, Alina Simona, Adriana Dalila Criste, și Daniel Severus Dezmirean “Voices of NGOs supporting the first Master’s degree program in Ethology and Human-Animal Interactions in Romania: An exploratory thematic analysis” *(under review)*.
- Rusu, Alina Simona, Aurora Bencic, și Teodor Ioan Hodor. 2014. “Service-Learning Programs for Romanian Students – An Analysis of the International Programs and Ideas of Implementation”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 142: 154–161. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.632.
- Rusu, Alina Simona, Denisa Pop, și Dennis C. Turner. 2018. “Geographically apart, attitudinally very close: A comparison of attitudes toward animals between Romania and Mexico City”. *People and Animals: The International Journal for Research and Practice*, 1: 1–14.
- SLIHE - “What Does It Mean To Be(come) an Engaged University”. Accessed March 30, 2021. http://www.slihe.eu/.
- Uetake, Katsuji, Sayoko Yamada, Mei Yano, și Toshio Tanaka. 2013. “A Survey of Attitudes of Local Citizens of a Residential Area Toward Urban Stray Cats in Japan”. *Journal of Applied Animal Welfare Science* 17(2): 172–177. https://doi.org/10.1080/ 10888705.2013.798558.
- Van Patter, Lauren, Tyler Flockhart, Jason Coe, Olaf Berke, Rodrigo Goller, Alice Hovorka, și Shane Bateman. 2019. “Perceptions of community cats and preferences for their management in Guelph, Ontario. Part I: A quantitative analysis”. *Canadian Veterinary Journal* 60 (1): 41 – 47.
- Wolf, Peter Joseph, și Joan E. Schaffner. 2019. “The Road to TNR: Examining Trap-Neuter-Return Through the Lens of Our Evolving Ethics”. *Frontiers in Veterinary Science* 5: 341. https://doi.org/10.3389/fvets.2018.00341.

Relația copil-animal de companie în era digitală. Rolul animalelor de companie în dezvoltarea psihologică a copilului

Aurora Hrițuleac

Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română Filiala Iași.

Abstract

Surprisingly enough, not only digital devices are omnipresent in children's life. Pets are too. Developmental psychology pays an increased attention to the impact of digital devices on cognitive, emotional, and relational children's behavior. Is the pet's influence equally addressed? The literature review demonstrates that the child-pet interactions and their effects on children's development remain often disregarded topics. However, we still have a certain amount of significant research. The results are conclusive and emphasize the depth and complexity of the child-pet bond. In a context in which parents must struggle for "quality time" with their children, a pet can be companion, teacher, and guide on matters of life and death. Moreover, as developmental research demonstrates, the pet has, in digital era, a crucial role in children's psychological healthy development, as a counterpart to a certain emotional and relational "alienation" induced by the excessive interaction with the digital devices. My study revisits the early stages of individual development through the child-pet bond perspective.

Key words: child; pet; developmental psychology; loss; grief.

Relația dintre copil și animal a fost și, după cum voi argumenta în studiul meu, continuă să fie de o excepțională relevanță. În fapt, până relativ recent în istoria speciei noastre, condiția copilului a fost adesea asimilată condiției animalului. Comparat adesea cu un „animal sălbatic”, copilul trebuia în prealabil să fie „umanizat”, adică modelat corespunzător regulilor și expectanțelor societății în care urma să fie integrat și ale cărei valori urma să le respecte și să le promoveze. Asemeni animalului sălbatic domesticit pentru a satisface nevoile stăpânului său uman, copilul era „umanizat” pentru a satisface cerințele familiei și societății din care făcea parte. Astăzi, ambele viziuni tradiționaliste, atât cea a copilului cât și cea a animalului, sunt considerate nu doar obsolete ci chiar imorale și nocive.

Din punct de vedere formal. Pentru că, în realitate, condiția copilului, ca și aceea a animalului, continuă să fie marcată de atavisme cu consecințe dramatice la nivel individual și colectiv. Cu toate acestea, schimbările de mentalitate și cele atitudinale devin tot mai congruente, rezultatele cercetărilor științifice regăsindu-se tot mai des în reglementări legislative care impun atât respectarea drepturilor copiilor cât și pe acelea ale animalelor.

Legătura copil-animal de companie

Relația dintre copil și animal este perenă din moment ce, încă de la începuturile evoluției umane, copiii au crescut și s-au dezvoltat în proximitatea animalelor. Faptul este confirmat de o multitudine de descoperiri arheologice, emblematice în acest sens fiind cele din Natufian, de pe teritoriul Israelului de azi (datate ca având o vechime de 12.000 de ani), unde au fost descoperite mai multe cazuri în care rămășițele umane erau asociate cu cele ale unor canide (Corsaro 1985).

Totodată, această legătură este și organică deoarece, așa cum a argumentat Freud (1912/2009), în prima parte a vieții sale copilul nu face o diferență de esență între sine și animalele cu care interferează. Relevanța legăturii dintre copil și animal capătă noi valențe în contextul societății contemporane care, prin dinamica și evoluțiile culturale, tehnologice, economice și sociale care o caracterizează, generează un clivaj tot mai accentuat între copil și mediul său natural de dezvoltare. Animalul de companie devine, în acest context, reprezentantul simbolic al lumii naturale și, de multe ori, singura legătură directă, nemijlocită și cotidiană cu aceasta.

Cea mai mare parte a părinților chestionați pe această temă declară că au luat animalele de companie „pentru copii”, având convingerea că ele îmbogățesc dezvoltarea copiilor și contribuie la echilibrarea lor emoțională și relațională (Ascione 2005; Walsh 2009a; Fine 2020). Totodată, mulți dintre ei susțin că interacțiunea copilului cu animalul de companie reprezintă fundamentul educației ecologice, ducând la „învățarea sensibilității și conștienței ecologice” (Kahn 1999). În această calitate, de „ghid” în înțelegerea experiențială a lumii animale și, în sens mai larg, a lumii naturale, animalul de companie asigură, cred eu, contraponderea necesară și chiar, cu riscul de a folosi un termen neacademic, „providențială” la supraexpunerea copilului, încă de la o vârstă fragedă, la tehnologia digitală. Pentru că, dincolo de beneficiile incontestabile sub raport informațional și al interconectării extinse, digitalizarea generează și riscuri și chiar consecințe negative pentru dezvoltarea psihologică a copilului.

Implicațiile psihologice negative ale digitalizării, asupra cărora voi reveni ulterior, sunt potențate de o serie de evoluții de natură sociologică. Relația copil-animal de companie apare cu atât mai importantă, după cum a argumentat Melson (2001), în contextul schimbărilor demografice actuale, care se reflectă mai ales în mărimea și compoziția familiei. Tendințele demografice pe termen lung (rate mai scăzute ale natalității dar și trecerea la familia nucleară) reduc șansele copiilor de a avea (mai mulți) frați sau surori.

De asemenea, mai ales în societatea occidentală, posibilitatea ca generații multiple să locuiască în aceeași casă sau în proximitate este tot mai redusă. Din moment ce numărul membrilor umani ai familiei este în continuă scădere, prezența animalelor de companie devine tot mai semnificativă și sunt văzute de către copii, dar și de către adulți, ca membri semnificativi ai familiei, oarecum similari fraților și surorilor (Corr, 2003-2004).

Perceperea animalelor de companie ca membri de familie adaugă un nou nivel de complexitate emoțională structurii familiale. Teorii precum cea a sistemelor ecologice (Bronfenbrenner 1979) sau a perspectivelor dezvoltării copilului (Kaplan și Garner 2017) evidențiază că toate relațiile dintr-o familie se influențează simultan

și reciproc. Iar această realitate este valabilă și în cazul membrilor non-umani ai familiei Având în vedere parcursul mai scurt al vieții animalelor de companie comparativ cu cel al oamenilor, copiii pot crește cu mai multe animale, confruntându-se cu moartea acestora și cu suferința emoțională subsecventă. Cercetătorii atrag atenția asupra faptului că este probabil ca orice relație curentă cu un anumit animal de companie să fie influențată de relațiile anterioare cu animale de companie care nu mai sunt în viață, colorând astfel într-un mod specific legătura emoțională dintre copil și animalul de companie.

La fel ca și dispozitivele electronice, animalele de companie sunt omniprezente în viața actuală a copiilor. Majoritatea covârșitoare a copiilor etichetează relația lor cu animalele de companie ca fiind foarte strânsă și afectivă. Natura și calitatea legăturii copil-animal de companie au fost explorate mai ales printr-o serie de interviuri cu copiii pe această temă. Astfel, încă din 1989, Furman a constatat că mulți dintre copiii intervievați au indicat animalele lor de companie drept cea mai de încredere sursă de suport afectiv. Într-un alt studiu, realizat de către Melson (2001), 42% dintre copiii în vîrstă de 5 ani care au fost intervievați au mărturisit că, atunci când se simt triști, singuri, anxioși sau doresc să împărtășească un secret își iau drept confident animalul de companie.

Suportul emoțional declarat de copii a fost a fost confirmat de mărturii ale părinților referitoare la o anxietate diminuată și la o mai bună adaptare atunci când copiii au început să meargă la grădiniță. Deși recursul la animalul de companie ca sursă fundamentală de sprijin emoțional poate surprinde, acest fapt reflectă o altă realitate demografică neliniștitoare a timpurilor noastre. Conform unei cercetări realizate de către Robin, ten Bensel, Qiugley și Anderson (1983), în societatea americană animalele de companie sunt, într-o proporție ridicată, mai prezente în viața copiilor decât frații/surorile sau tații.

Relația copil – animal de companie din perspectiva psihologiei dezvoltării

Factorii socio-demografici prezentați anterior, deși semnificativi, au doar valoare contextuală în înțelegerea și interpretarea naturii și complexității relației copil-animal de companie. Ei au fost, totuși, mai vizibili în analiza temei menționate, în timp ce abordările psihologice au fost, multă vreme, mai degrabă fragmentare și punctuale. Ceea ce poate induce impresia falsă că studierea impactului psihologic al animalului de companie asupra dezvoltării copilului este un demers caracteristic doar ultimelor decenii.

În fapt, cercetarea psihologică a legăturii dintre copil și animal a fost inițiată la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. George Stanley Hall și John Watson, doi dintre fondatorii psihologiei științifice, sunt printre primii care au constatat ruptura de mediul natural al copiilor din mediul urban și au argumentat necesitatea psihologică a restabilirii contactului primar dintre copii și animale. Rezultatele cercetărilor i-au determinat pe psihologi să propună măsuri pentru includerea în programa școlară a unor obiecte de studiu care să faciliteze înțelegerea, de către copii, a mediului lor natural de viață. A fost avansată chiar

propunerea ca fiecărei clase de elevi să îi fie „repartizat” în grijă un animal de companie în scopul sensibilizării copiilor față de nevoile altor specii animale. Dar aceste cercetări vizionare, care se focalizau pe studierea interacțiunii și influențelor reciproce dintre copil și animal, au rămas mai degrabă singulare. Chiar dacă, la momentul respectiv, psihologia dezvoltării copilului se baza în mare măsură pe date obținute din studierea animalelor, al căror ciclu de dezvoltare și viață este, de regulă, mult mai scurt decât cel al oamenilor, accentul era pus, exclusiv, pe identificarea diferențelor și similarităților care făceau posibilă înțelegerea evoluției copilului. De altfel, ulterior, niciunul dintre autorii teoriilor fondatoare ale psihologiei dezvoltării, respectiv Jean Piaget (teoria dezvoltării cognitive), Lawrence Kohlberg (teoria dezvoltării morale) și Erik Erison (teoria dezvoltării psihosociale), nu au făcut referire decât la de interacțiuni umane cu rol în dezvoltare. Nici chiar John Bowlby, a cărui teorie a atașamentului este actualmente cel mai des invocată în analizarea psihologică a relației dintre copil și animalul de companie, nu a luat în considerare ipoteza stabilirii unei legături emoționale semnificative în afara celei interumane.

Melson (2001) a subliniat că această focalizare antropocentrică a blocat, pe termen lung, atât analiza extinsă cât și cea în profunzime a semnificației developmentale a animalelor, în special a animalelor de companie, pentru copii. Deși minoritari, au fost totuși și psihologi ai dezvoltării, precum Kahn și Friedman (1998) care au pledat insistent pentru o schimbare de paradigmă, argumentând și demonstrând necesitatea unei abordări „biocentrice” a dezvoltării copiilor. O asemenea abordare prezumă interesul copiilor pentru aspectele non-umane, nu doar pentru cele umane, ale mediului lor. În acord cu ipoteza deja clasică a biofiliei (Wilson 1984), care susține că oamenii s-au adaptat să fie atenți la toate formele vieții, copiii, se presupune, vor arăta un interes firesc, inerent pentru toate creaturile vii, în special pentru animale.

Pentru a argumenta pertinența, dar și utilitatea, unei asemenea abordări voi analiza câteva aspecte psihologice semnificative ale relației copiilor cu animalele lor de companie, aducând argumente în susținerea faptului că explorarea acestei legături poate aprofunda, extinde și nuanța înțelegerea dezvoltării cognitive, sociale și emoționale a copiilor în scopul optimizării acesteia.

Un prim argument poate fi identificat la nivelul percepției și cogniției. Cercetările efectuate au constatat că obținerea cunoașterii de către copii se face privind, ascultând, simțind, gustând și acționând asupra obiectelor, descoperind așadar ce pot face ei cu obiectele respective sau, după cum precizează autoarea studiului, ce le *permit* (afford) obiectele să facă cu ele (Gibbson, 1988).

În cadrul teoriei *permisiunilor/posibilităților perceptive* (*perceptual affordances*), Gibbson susține că ființele vii, precum o pisică, au *permisiuni* (affordances) fundamental diferite de cele pe care le are o pisică de pluș de aceleași dimensiuni. *Permisiunile* (affordances) animalelor sunt extrem de incitante din punct de vedere perceptiv pentru copii, întreținându-le atenția și motivându-le, totodată, curiozitatea.

Au fost făcute experimente ulterioare care au explorat și confirmat teza lui Gibson. Spelke, Phillips și Woodward (1995) au demonstrat că, încă de la vârsta de 7 luni, copiii exprimă surprindere și interes la vederea unui obiect inanimat care se mișcă (aparent) singur dar nu manifestă aceleași reacții atunci cînd obiectul este pus în mișcare de o persoană. Rezultate similare au fost obținute de către Inagaki și

Hatano (2006) care au confirmat distincția clară făcută de copii între organismele vii și obiectele lipsite de viață, precum și orientarea clară către primele. Toate aceste date arată că, oricât de interesante sau sofisticate sunt jucăriile de care dispun, copiii vor prefera întotdeauna interacțiunea cu un organism viu, precum animalul de companie. Preferința pentru organismele vii poate explica, într-o anumită măsură, și fascinația copiilor pentru jocurile pe calculator care sunt o combinație între ceva (aparent) animat și o jucărie.

Un alt argument care susține relevanța interacțiunii cu animalul de companie în dezvoltarea copilului decurge din calitatea de îngrijitor care îi revine acestuia din urmă (Melson, 2003; Melson et al. 2009; Ascione 2005; Walsh 2009a, 2009b). Prin exercitarea acestei funcții, care altfel i-ar rămâne străină până la vârsta adultă, copilul este pus în situația de a-și depăși egocentrismul, făcând un pas important în direcția competenței psihosociale. Pe lângă dezvoltarea inteligenței emoționale, în absența căreia nu este posibilă identificarea, înțelegerea și satisfacerea nevoilor celuilalt, copilul capătă primele abillități în direcția competenței parentale și a integrării sociale. Socializarea nu se mai face de maniera clasică, atât de asemănătoare „domesticirii", prin sancțiuni, recompense și, eventual, nesfârșite moralizări culpabilizatoare, ci printr-o experiență organică, naturală, în cadrul căreia viața afectivă a copilului este stimulată și recompensată de reacția instantanee și deplin autentică a animalului îngrijit.

Copilul își sporește progresiv stima de sine, devenind conștient de capacitatea sa de a fi util dar și competent în susținerea nevoilor altuia. Totodată, el devine la fel de conștient de responsabilitățile care decurg din calitatea de îngrijitor asumată, extinzând treptat această responsabilitate, în sens moral, de la propriul său animal de companie către totalitatea animalelor și a naturii ca atare. Am putea chiar prezuma că, în virtutea conștientizării și asumării timpurii a responsabilității pentru o altă persoană, fie ea și non-umană, copilul are șanse mai mari ca pe parcursul vieții adulte să realizeze, în termenii teoriei dezvoltării morale a lui Kohlberg, trecerea de la stadiul heteronom la stadiul autonom de moralitate. Este un aspect care nu a fost, cel puțin după știința mea, investigat ca atare, deși are multiple implicații atât la nivel individual cât și social.

Un fenomen interesant care merită să fie menționat în acest context, deși este mai puțin evidențiat de literatura de specialitate, este acela al impactului îngrijirii animalului de companie în diminuarea și chiar eliminarea stereotipiilor de gen. După cum au demonstrat studiile realizate pe această temă (Melson, Fogel și Toda, 1986; Melson și Fogel 1989), îngrijirea animalului de companie este percepută, de către copii, ca fiind neutră de gen. Deși fetele se implică mai mult iar băieții mai puțin în îngrijirea unui bebeluș, gradul de implicare crește și devine echivalent în activitatea de îngrijire a animalului de companie.

În fine, la fel de importantă se dovedește prezența animalului de companie pentru stimularea activității de învățare, nu doar în direcția a ceea ce psihologii numesc „biologie naivă" (Carey, 1985) ci a unei multitudini de cunoștințe care sunt necesare în interacțiunea cu și în îngrijirea acestuia: noțiuni medicale, reguli de socializare, limbajul corpului (de astă dată, animal), modalități de comunicare non-verbală etc. Învățarea, în acest context, întâlnește doi factori puternic motivatori: implicarea emoțională și existența unei relații semnificative.

Copilul și pierderea, prin moarte, a animalului de companie

Investirea afectivă și caracterul semnificativ al relației cu animalul de companie capătă alte reverberații în contextul pierderii, prin moarte, a animalului de companie. Deși există tendința de a se aborda prioritar, din punct de vedere psihologic, partea pozitivă și benefică a relației copil – animal de companie, literatura de specialitate menționează că, nu de puține ori, copiii resimt și verbalizează raportează anxietate și stres relaționate cu animalele lor de companie, cum ar fi preocupări referitoare la starea de sănătate sau la siguranța animalului atunci când copilul nu este prezent (Bryant 1990).

Existența îngrijorării, a stresului și, cu atât mai mult, a unor experiențelor prealabile negative cu animalele de companie au multiple implicații pentru experiențele copiilor în contextul morții animalelor de companie. Atunci când manifestă sistematic anxietate sau pun întrebări repetitive privind siguranța animalelor este probabil că, fie și doar la nivelul inconștientului, copiii au deja o oarecare conștientizare a riscurilor sau inevitabilității pierderii, prin moarte, a animalului de companie.

Literatura dedicată pierderii, durerii și doliului precizează că, dat fiind ciclul relativ scurt de viață al animalelor de companie, există o mare probabilitate ca prima întânire cu moartea a copilului să fie pierderea animalului de companie și, per ansamblu, confirmă această stare de fapt (Jeffrey 2005; Corr și Corr 2013). Această primă experiență tanatologică poate configura un tipar de „înțelegere”” sau de „neînțelegere” a morții în special, a pierderii în general. Prin urmare, și acest aspect este fundațional, pierderea animalului de companie poate modela sau afecta răspunsul la viitoarele pierderi, umane sau ale altor animale de companie. Copiii vor trăi, cel mai adesea, pierderea animalului de companie ca o ruptură semnificativă într-un atașament sau într-o legătură emoțională. Modul în care copilul experimentează moartea animalului de companie poate „configura”, și de regulă o face, înțelegerea cognitivă a ceea ce este moartea ca atare. Totodată, nivelul de maturitate emoțională a copilului va modela atât înțelegerea cognitivă cât și reacția emoțională a copilului.

Psihologia dezvoltării copilului indică dezvoltarea „biologiei naive” drept un aspect crucial al dezvoltării cognitive. Constructul menționat se referă la înțelegerea intuitivă de către copil a lumii biologice, inclusiv distincția dintre viu, ne-viu sau lucruri fără viață, caracteristicile organismelor biologice versus lucruri non-biologice și, în fapt, ce înseamnă a fi „viu„ versus „mort„ sau „lipsit de viață”. Cercetarea confirmă, cum este, de altfel, predictibil, în cazul evoluției normale, o dezvoltare progresivă a acestei înțelegeri pe măsura înaintării în vârstă:

- înaintea vârstei de 4 ani, copiii identifică moartea ca o stare diferită a vieții active, mai exact ca o stare prelungită de somn;
- între 4 și 7 ani emerge gradual o înțelegere tot mai clară a caracteristicilor morții: faptul că moartea este universală, definitivă și ireversibilă, fiind consecința, în ultimă instanță, a încetării proceselor biologice esențiale vieții.

În desfășurarea acestei înțelegeri, primul pas important este cel al înțelegerii caracterului definitiv, final al morții iar înțelegerea cauzalității morții este ultimul pas. După cum au demonstrat recent Panagiotaki, Nobes, Ashraf și Aubby (2015),

această progresie are un caracter cultural universal. Pe baza interviurilor făcute cu copii între 4 și 7 ani aparținând unor culturi diferite din Marea Britanie (britanici creștini, britanici musulmani și britanici pakistanezi), ei au descoperit tipare similare de desfășurare a înțelegerii morții.

Dincolo de aceste tipare universale, există și variații contextuale:

- copiii din zonele rurale ca și, dar mai ales, cei din zonele de conflict și război sunt mult mai expuși atât morții animalelor cât și a oamenilor; pe cale de consecință, ei au o înțelegere mai adâncă a morții de la o vârstă mult mai fragedă dar și un risc sporit de a dezvolta tulburări emoționale și comportamentale;
- un alt factor contextual semnificativ este reprezentat de obiectul pierderii, respectiv de relevanța ființei care a fost pierdută, intensitatea legăturii dar și gradul de dependență al copilului în raport cu aceasta;
- specificul pierderii sau morții respective; la nivelul reacției emoționale legate de pierderea animalului de companie există o diferență evidentă între situația în care moartea este anticipată, permițând acompanierea și adaptarea graduală, și moartea instantanee, cauzată, de exemplu, de un accident.

După cum a fost subliniat de către toți cercetătorii de referință ai acestei problematici, precum Elisabeth Kübler Ross (1983, 2008), Levine (2009), Corr și Corr (2013) etc., problema morții este, înainte de toate, o problemă și o experiență emoțională. Este un aspect fundamental pentru înțelegerea și susținerea psihologică a copiilor care se confruntă cu pierderea animalului de companie. Deși moartea animalului de companie le declanșează emoții extrem de intense, majoritatea dintre ei nu posedă vocabularul necesar și nici măcar suficientă înțelegere de sine pentru a identifica, eticheta și verbaliza emoțiile resimțite. Nu mai puțin relevant este și faptul că, fiind o experiență culturală, copiii se confruntă pentru prima dată și devin conștienți de expresiile emoționale cultural ale pierderii, durerii și doliului.

Emoții precum tristețea, furia, sentimentele de abandon, respingerea și vinovăția sunt reacții obișnuite la pierderea, prin moarte, a unei relații semnificative. Problema este că, deși simt aceste emoții, copiii au, de foarte puține ori, cuvintele necesare pentru a le identifica în ei sau în alții. De asemenea, ca urmare a presiunii/expunerii sociale și culturale, copiii pot simți că asemenea emoții nu sunt valorizate/acceptate și, prin urmare, pot decide să nu le exprime. Răspunsurile emoționale la moarte sunt colorate/marcate de contextul altor pierderi – anterioare sau cvasi-simultane.

Deja s-a demonstrat că pierderile multiple într-o marjă temporală limitată pot complica suferința pierderii (Kaufman și Kaufman 2006), ducând la depresie, anxietate, retragere socială, probleme comportamentale și dificultăți școlare. O pierdere, cum ar fi aceea a animalului de companie, poate declanșa reacții la pierderile anterioare cum ar fi moartea unui bunic sau separarea de un părinte ca urmare a unui divorț. Prin urmare, moartea animalului de companie în contextul unei alte pierderi umane poate declanșa „suferința complicată” – o formă mai severă de suferință la pierdere.

Adulții în general, părinții în special au tendința de a le ascunde copiilor realitatea morții. Dar acest lucru nu este realmente posibil iar explicarea acestui fenomen și a acestei realități existențiale este absolut necesară. Din păcate, atunci când

părinții sunt ei înșiși implicați în suferința pierderii pot avea puțină disponibilitate și resurse pentru a oferi copiilor confortul emoțional și explicațiile de care aceștia au nevoie.

Atunci când pierderea animalului de companie este minimalizată de către alții, copilul este probabil să simtă lipsa suportului sau empatiei, respectiv a „suferinței devalidate”. De aceea, pentru profesioniștii (psiholog sau veterinar) care vin în contact cu un copil care și-a pierdut animalul de companie, cel mai important este recunoașterea și respectarea suferinței rezultate. Transformarea „suferinței devalidate” în „suferință validată” (care înseamnă suferință recunoscută social și cultural) este crucială.

Animalul de companie – factor al sănătății psihologice în contextul erei digitale

Conform unei ipoteze avansate de către specialistul IT Mark Prensky (2001), anul 1980 marchează o ruptură radicală între generațiile anterioare și cele născute începând cu anul anterior menționat. Deși această dată nu reprezintă, aparent, nimic semnificativ pentru cei mai mulți dintre noi, 1980 este considerat un moment de referință în expansiunea tehnologiei digitale dar și a dispozitivelor prin care ea poate fi accesată. Crearea și, mai ales, diseminarea rapidă în ultimele decenii ale secolului XX, a tehnologiei digitale ar fi condus la apariția unor generații care diferă radical, prin modul selectării și prelucrării informației, de cele anterioare.

Prensky vorbește în acest sens de o „discontinuitate” în evoluția speciei umane și susține că, dată fiind expunerea și funcționarea, de la începutul vieții lor, într-un mediu puternic digitalizat, creierele *nativilor digitali* sunt structurate și funcționează diferit de cele ale *imigranților digitali*, cum îi numește el pe cei născuți anterior anului 1980 (Prensky 2001:2). Ele își susține afirmațiile făcând trimitere la cele mai noi descoperiri din domeniul neuroștiinței, inclusiv cele referitoare la neuroplasticitate, fără să dispună, totuși, de dovezi științifice care să confirme empiric modificarea cerebrală structurală pe care o invocă. Conform profilului de ansamblu propus de către Pransky, *nativul digital* este obișnuit cu acces rapid la informație, este multitask și se angajează, simultan, în procese paralele, preferă grafica textului scris și funcționează optimal atunci când este conectat în rețea, *vrea gratificare imediată, precum și recompense frecvente* (s.m.) (Prensky 2001).

Dincolo însă de caracterul speculativ și de generalizările dezinvolte, care au fost analizate corespunzător de către psihologi și sociologi (Greenfield 2015), este de domeniul evidenței că tehnologia digitală a modificat, de o manieră radicală, lumea în care trăim, dinamica și structura vieții noastre, modul de relaționare cu ceilalți și, în ultimă instanță, chiar multe din valorile pe care le credeam, la un moment dat, sacrosancte.

Bineînțeles, acesta este punctul de vedere al unui *imigrant digital.* În perspectivă istorică, mulți *imigranți digitali* se pot regăsi în angoasele, temerile și stuporile ce au definit Revoluția Industrială. Referința mea la Revoluția Industrială are însă o altă țintă, mult mai precisă decât nostalgia unui imigrant rătăcind într-o țară străină. Analiștii relației dintre copil și animal identifică acest moment istoric

drept punctul inițial al rupturii copilului de lumea naturală în general, de cea animală în special (Melson, 2001). Din punctul meu de vedere, era digitală comportă, tocmai pentru *nativii digitali*, un risc asemănător.

A nu vedea avantajele diseminării rapide și extinse este, după părerea mea, un semn de cecitate mentală. Pe de altă parte, oportunitățile erei digitale nu trebuie să ne facă să pierdem din vedere și riscurile inerente, mai ales când este vorba despre copii ai căror primi ani de dezvoltare (fizică, emoțională, cognitivă și relațională) sunt determinanți pentru evoluția lor ulterioară. Psihologia dezvoltării a acordat și acordă o atenție din ce în ce mai mare impactului dispozitivelor digitale asupra comportamentelor copiilor, asupra aspectelor cognitive, emoționale și relaționale care suferă modificări în urma prezenței și influenței digitalizării în viața lor personală și școlară. Studiile și cercetările pe această temă sunt tot mai numeroase și analizează în profunzime schimbările structurale, nu întodeauna pozitive, care apar în profilul psihologic al copilului. S-au identificat, astfel, asocieri între folosirea excesivă și investirea emoțională în rețelele sociale și calitatea necorespunzătoare a somnului, niveluri ridicate de anxietate și depresie (Woods și Scott 2016). Rețelele sociale au fost, de asemenea, asociate cu tulburări de nutriție (Holland și Tiggerman 2016) și cu preocupări legate de imaginea corporală (Fardouly și Vartanian 2016). Pe alt palier, cercetările identifică tulburări de atenție și concentrare dar și la nivel emoțional și de integrare socială. O altă asociere investigată este aceea dintre folosirea rețelelor media și starea de bine a copiilor și adolescenților. Rezultatele indică o asociere negativă între folosirea îndelungată dar și între imposibilitatea folosirii internet-ului și niveluri scăzute ale stării de bine, precum și asociere pozitivă între folosirea moderată a internet-ului și niveluri ridicate ale stării de bine ale copiilor și adolescenților. Un risc major, alături de cyberbullying, este acela al îndepărtării copiilor de lumea reală, inclusiv de lumea animală și, în sens mai larg, de natură în general.. Din această perspectivă, animalul de devine elementul privilegiat de echilibrare emoțională și relațională, ancorând copilul în realitatea concretă, primară și stimulându-i comportamente și reacții care sunt, nu de puține ori, distorsionate sau edulcorate în lumea virtuală.

Concluzii

Datele prezentate anterior arată că nu doar dispozitivele digitale sunt omniprezente în viața cotidiană a copiilor. Ci și animalele de companie. Rolurile semnificative ale animalelor în societatea actuală sunt tot mai diverse și mai complexe. Folosite în terapie, pentru asistarea. persoanelor cu dizabilități, pentru recuperarea după o boală, ca ajutor în asigurarea protecției sau în operațiuni mai complexe, cum sunt acelea de salvare în situații de catastrofe naturale. Cel mai obișnuit rol pe care îl joacă animalele în societatea occidentală este acela de animal de companie, fiind sursă de suport, confort, și securitate pentru indivizi și familiile lor. Dar, sub multe aspecte, legătura dintre copil și animalul de companie este de o intensitate și de o relevanță care o singularizează. Faptul de a crește cu un animal de companie, de a se juca, a învăța și a descoperi lumea împreună cu el, precum și privilegiul de a trăi, în relația cu animalul său de companie, o experiență pe care o va regăsi foarte rar în afara lumii naturale non-umane, aceea a autenticității, conduce la dezvoltarea unor

legături extrem de profunde și puternice între un copil și animalul lui de companie. Asumându-și un rol activ în îngrijirea animalului său de companie, copilul își dezvoltă empatia, toleranța, responsabilitatea și comportamentul pro-social. Copiii care stabilesc atașamente semnificative cu animalele de companie sunt mult mai predispuși să construiască atașamente reușite în adolescență și la maturitate De asemenea, interacțiunile cu animalele îi ajută pe copii să ia în considerare o serie de probleme morale de o extremă actualitate – cum ar fi tratamentul animalelor, conservarea sau protecția speciilor și, în sens mai larg, prezervarea naturii sub toate aspectele ei.

Referințe

- Ascione, Frank R. 2005. *Children & Animals. Exploring the Roots of Kindness & Cruelty*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press.
- Bronfenbrenner, Urie. 1979. *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bowlby, John. 1969. *Attachment and loss*, Vol.1, *Attachment*. New York: Basic Books.
- Bryant, Brenda K. „The Richness of the Child-Pet Relationship: A Consideration of Both Benefits and Costs of Pets to Children". *Antrozoös* 3(4): 253-261.
- Carey, Susan. 1985. *Conceptual Change in Childhood*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Corr, Charles A. 2003-2004. „ Pet Loss in Death-Related Literature for Children". *OMEGA – Journal of Death and Dying* 48(4): 399-414.
- Corr Charles A. și Donna M. Corr 2013. *Death & Dying, Life & Living*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Corsaro, William A. 1985. *Friendship and Peer Culture in the Early Years*. Nordwood, N.J.: Harvard University Press.
- Greenfield, Susan. 2015. *Mind change: how digital tehnologies are leaving their mark on our brain*, New York: Random House.
- Fardouly Jasmine și Lenny R. Vartanian. 2016. „Social Media and Body Image. Concerns: Current Research and Future Directions". *Current Opinion in Psychology* 9: 1-5. http://dx.doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.005
- Fine, Aubrey H. 2020. „The Eternal Bond: Understanding the Importance of the Human-Animal Bond and its Impact on Pet Loss". În *Pet Loss, Grief, and Therapeutic Interventions. Practitioners Navigating the Human-Animal Bond,* Lorri Kogan și Phyllis Erdman editori, 5-18. New York, NY: Routledge.
- Freud, Sigmund. 2009. „Totem și tabu". În *Opere esențiale vol.9, Studii despre societate și religie*. București: Editura Trei, 336-535.
- Friedman, Russell, Cole James și John W. James. 2014. *The Grief Recovery. Handbook for Pet Loss*. Lanham, Maryland: Taylor Trade Publishing.
- Holland, Grace, Marika Tiggerman. 2016. „A systematic review of the use of social networking sites on body image and disorder eating outcomes". *Body*

Image 17*:*100-110. http://dx.doi.org/10.1016/j.bodyim.2016.02.008
- Inagaki, Kyoko și Giyoo Katano. 2006. „Young children's conception on the biological world". *Psychological Science* 15(4): 177-181.
- Kahn, Peter H. Și Batya Friedman. 1998. "On Nature and Environmental Education: black parents speak from the inner city". *Environmental Education Research* 4(1): 25-38.
- Kahn, Peter H. 1999. *The Human Relationship with Nature: Development and Culture*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kaplan, Avi și Joanna K. Garner. 2017. „A complex dynamic systems perspective on identity and its development: The dynamic model of role identity". *Developmental Psychology* 53: 2006-2051.
- Kaufman, Kenneth R. și Nathaniel D. Kaufman. 2006. „And then the dog died". *Death Studies* 30: 61-67.
- Kogan, Lorri și Phyllis Erdman (eds.). 2020. *Pet Loss, Grief, and Therapeutic Interventions. Practitioners Navigating the Human-Animal Bond*. New York: Routledge.
- Kübler-Ross, Elisabeth. 1983. *On Children and Death*. New York: Touchstone, Schuster & Schuster.
- —2008. *Despre moarte și a muri*. București: Elena Francisc Publishing.
- Levine, Stephen. 2009. *Cine moare?*. București: Elena Francisc Publishing.
- Melson, Gail F. 2001. *Why the wild things are. Animals in the lives of children*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- —. 2003. „Child Development and the Human-Companion Animal Bond", *American Behavioral Scientist* 47(1): 31-39. DOI: 10.1177/002764203255210.
- Melson, Gail F., Peter H. Kahn, Alan Beck, Batya Friedman, Trace Roberts, Erik Garrett și Brian T. Gill. 2009. „Children's behavior toward and understanding of robotic and living dogs". *Journal of Applied Developmental Psychology* 30(2): 92-102.
- Melson, Gail F. și Alan F. Fogel. 1989. „Children's Ideas about Animal Young and Their Care: A Reassessment of Gender Differences in the Development of Nurturance". *Anthrozoös* 2(4): 265-273.
- Melson, Gail F., Alan F. Fogel și Sueko Toda. 1986. „Children's Ideas about Infants and Their Care". *Child Development* 57: 1519-1527.
- Panagiotaki, Georgia, Gavin Nobes și Aisha Ashraf. 2015. „British and Pakistani children's understanding of death: cultural and developmental influences". *British Journal of Developmental Psychology* 33(1):31-44.
- Prenky, Mark. 2001. „Digital Natives, Digital Immigrants Part 1". *On the Horizon* 9(5):1-6.
- Robin, Michael, Robert ten Bensel, Joseph S. Quigley și Robert K. Anderson. 1983. "Childhood Pets and the Psychological Development of Adolescents". În *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals*, Aaron H. Katcher și Alan M. Beck, editori, 436-448. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Spelke Elizabeth S., Ann T. Phillips și Amanda L. Woodward. 1995. „Infants' knowledge of object motion and human action". În: *Causal cognition: A multidisciplinary debate,* Dan Sperber, David Premack și Ann James Premack, editori, 44-78. Oxford: Oxford University Press.

- Walsh, Froma. 2009a. „Human-Animal Bonds I: The Role of Pets in Family Systems and Family Therapy”. *Family Process* 48(4): 462- 480.
- —. 2009b. „Human-Animal Bonds: The Role of Pets in Family Systems and Family Therapy”. *Family Process* 48(4): 481- 499.
- Wilson, Edward O. 1984. *Biophilia*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Woods, H., Scott, H. 2016. ”# Sleepyteens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem”. *Journal of Adolescence* 51:41-49.

Protecția animalelor de companie în legislația din România

Lavinia Andreea Codrea
Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași

Abstract
A certain interest in regulating issues regarding companion animals can be seen, in the Romanian space, since the early 2000's. A few governmental pieces of legislation have been adopted in order to regulate the management of stray dogs and the ownership of dangerous or aggressive dogs, aiming to protect the general population rather than the animals subject to these laws. In 2004, however, the Romanian Law regarding Animal Protection (no. 205/2004) was adopted, showing a distinctive interest in the welfare of animals in general, including companion animals. Ever since, several particular issues have been subjected to the adoption and enforcement of specific state and local legislation. Law no. 205/2004 was itself modified multiple times, sometimes in accordance with European legislation and corresponding state obligations, sometimes in order to adapt its provisions to the national context or towards better enforceability. In this context, the paper aims at providing an analysis of the Romanian legislation on the protection of companion animals and an overview of the main enforceability and institutional issues precluding its proper application.

Keywords: animal protection; companion animals; Law no. 205/2004; owners' obligations.

1. Introducere

Animalele de companie au o influență aparte asupra modului nostru de viață și a relațiilor pe care le avem, dobândind, uneori, rolul de „oameni surogat, substitut de copii sau prieteni umani” (Frasin 2020, 26). În reprezentările umane, animalul de companie, acest „element specific spațiului privat”, este „cel mai bun candidat pentru a deveni animalul prieten sau animalul ca rudă (membru al familiei)” (Dinu Vasiliu 2020, 19-20). Astfel de relații cu animalele de companie și reprezentările lor subsecvente au determinat creșterea interesului uman față de calitatea vieții animalelor de companie. Altfel spus, „compania animalului de companie impune responsabilități” (Dinu Vasiliu 2020, 20), una dintre acestea fiind responsabilitatea de a-i asigura bunăstarea.

Conceptul de bunăstare a animalelor desemnează calitatea vieții acestora, într-o reprezentare a preocupării pentru buna lor creștere și îngrijire (Gașpar, Rusu și Ailincăi 2020a, 171). Asigurarea bunăstării animalelor de companie, așadar a calității vieții acestora, presupune forme de protecție prin intervenție umană, de la garantarea propriu-zisă a unor condiții de trai adecvate la existența unei legislații eficiente care, aplicată corespunzător, să confirme și să sistematizeze cel puțin standardele minime cu privire la îngrijirea lor, dar și să sancționeze și să diminueze abuzurile asupra animalelor. În România, cadrul legislativ aplicabil prin care se tinde la protejarea animalelor de companie are o natură complexă, incluzând atât acte normative

adoptate la nivelul Uniunii Europene și Consiliului Europei, potrivit obligațiilor internaționale asumate de statul român, cât şi legislație națională distinctă.

Astfel, sunt direct aplicabile în sistemul de drept român o serie de regulamente adoptate la nivelul Uniunii Europene care vizează forme de protecție a animalelor într-un sens general, dar și, specific, a animalelor de companie. Printre cele mai relevante astfel de regulamente aflate în vigoare sunt Regulamentul (CE) nr. 1/2005 al Consiliului (22 decembrie 2004) privind protecția animalelor în timpul transportului și al operațiunilor conexe, ce are în atenție animalele vertebrate vii (inclusiv cele de companie) și Regulamentul (UE) nr. 2016/429 al Parlamentului European și al Consiliului (9 martie 2016) privind bolile transmisibile ale animalelor *(Legea privind sănătatea animală*). De asemenea, vizând în mod specific animalele de companie, sunt în prezent în vigoare Regulamentul (CE) nr. 1523/2007 al Parlamentului European și al Consiliului (11 decembrie 2007) de interzicere a introducerii pe piață și a importului în Comunitate sau a exportului din Comunitate de blănuri de pisică şi de câine şi de produse care conţin asemenea blănuri și Regulamentul (UE) nr. 576/2013 al Parlamentului European și al Consiliului (12 iunie 2013) privind circulația necomercială a animalelor de companie.

La nivelul Consiliului Europei sunt în vigoare cinci convenții ce au ca element principal de interes bunăstarea animalelor, între care *Convenția europeană pentru protecția animalelor în timpul transportului internațional* (varianta revizuită, 6 noiembrie 2003, în vigoare din 14 martie 2006; ratificată de România prin Legea nr. 71/2006), precum și, într-un sens specific, *Convenția europeană pentru protecția animalelor de companie* (13 noiembrie 1987, în vigoare din 1 mai 1992). Statul român este semnatar al *Convenției europene pentru protecția animalelor de companie* din 23 iunie 2003 (ratificarea fiind efectuată prin Legea nr. 60/2004), intrarea în vigoare pentru România având loc la 1 martie 2005. Obligația pe care această convenție o creează în sarcina statelor părți, potrivit art. 2 al textului, este aceea de a lua măsurile necesare pentru punerea în aplicare a dispozițiilor sale.

În România au fost adoptate și sunt în vigoare și acte normative naționale ce vizează protecția animalelor în general ori a anumitor categorii de animale de companie, în reglementări specifice. În acest sens, lucrarea își propune să ofere o analiză a principalelor acte normative din România privitoare la protecția animalelor de companie, distincte de cele direct aplicabile din legislația Uniunii Europene ori adoptate pentru ratificarea convențiilor din sistemul Consiliului Europei. Mai mult, lucrarea va urmări, într-o privire de ansamblu, principalele probleme instituționale și de eficiență a acestor acte normative, precum și modalitățile cele mai recente prin care autoritățile române au căutat să le soluționeze.

2. Cadrul legislativ specific din România. Obligații ale deținătorilor de animale

În afară de Legea nr. 60/2004 privind ratificarea Convenţiei europene pentru protecţia animalelor de companie și Legea nr. 71/2006 privind ratificarea Convenţiei europene pentru protecţia animalelor în timpul transportului internaţional (revizuită), în România au fost adoptate diverse acte normative ce au avut în vedere problematica animalelor, a bunăstării lor și, în același timp, a protecției populației umane.

Adoptarea acestora a avut motivații destul de diverse, precum respectarea obligațiilor asumate de către statul român, armonizarea prevederilor naționale cu conceptele, terminologia și măsurile regăsite în documente similare din alte state ori adoptate la nivel european, dar și gestionarea unor probleme specifice la nivel național.

În ceea ce privește animalele în general, principalul act normativ în vigoare este reprezentat de Legea nr. 205/2004 privind protecţia animalelor, urmat de Ordinul Autorității Naționale Sanitare Veterinare și pentru Siguranța Alimentelor și Ministerului Internelor și Reformei Administrative nr. 31/523/2008 pentru aprobarea normelor metodologice de aplicare a acestei legi. Cu privire la animalele de companie au fost reglementate, însă, și anumite problematici specifice. O preocupare aparte a fost aceea a gestionării câinilor fără stăpân, de altfel și prima reflectată în legislație, prin acte normative precum Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 155/2001 privind aprobarea programului de gestionare a câinilor fără stăpân, Legea nr. 227/2002 pentru aprobarea acestei ordonanţe și Hotărârea Guvernului nr. 1059/2013 pentru aprobarea normelor metodologice de aplicare a O.U.G. nr. 155/2001. O altă problematică avută în vedere a fost aceea a câinilor agresivi sau periculoși, reflectată legislativ în Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 55/2002 privind regimul de deținere al câinilor periculoși sau agresivi.

Propriu-zis, cronologic vorbind, prima problematică referitoare la animalele de companie care și-a găsit o reflectare legislativă este aceea a gestionării câinilor fără stăpân (2001), urmată de chestiunea deținerii de câini periculoși sau agresivi (2002), în timp ce actele normative generale privitoare la protecția animalelor au reprezentat o preocupare ulterioară (începând cu 2004). Voi urmări, așadar, principalele prevederi ale acestor acte normative specifice într-o abordare cronologică, reflectând ordinea și modalitatea în care ele au constituit o preocupare pentru legislatorii români, precum și soluțiile propuse de autorități.

Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 155/2001 a introdus obligația autorităților locale de a înființa servicii specializate pentru gestionarea câinilor fără stăpân și a stabilit modul de funcționare a acestor servicii specializate, obligațiile lor specifice, condițiile minime ce trebuie îndeplinite pentru funcționarea unui adăpost pentru câini, condițiile pentru adoptarea câinilor, interdicția abandonului etc. Pentru identificarea acelor câini care se califică drept „câini fără stăpân", și cu privire la care s-ar aplica aceste prevederi, forma inițială a textului actului normativ prevedea o definiție sumară, vastă și în mod deosebit vagă a acestora, respectiv „acei câini care circulă liberi, fără însoţitor, în locuri publice". În același timp, textul *Convenției europene pentru protecția animalelor de companie* (care, însă, în acel moment, nu intrase în vigoare pentru România), în art. 1 alin. (5), conținea deja o definiție mai extinsă și mai clară, arătând că prin animal fără stăpân se înțelege orice animal de companie care fie nu are adăpost, fie se găseşte în afara proprietăţii stăpânului sau deţinătorului său și care nu este sub controlul ori supravegherea directă a niciunui proprietar sau deţinător. Problema definirii defectuoase a câinilor fără stăpân în textul O.U.G. nr. 155/2001 a fost soluționată odată cu adoptarea Legii nr. 258/2013, prin care textul ordonanței în discuție a fost modificat în mod semnificativ, printre cele mai importante astfel de modificări numărându-se și detalierea și clarificarea conceptului de câini considerați a fi fără stăpân. Potrivit reglementării în noua formă, expresia a dobândit următoarea semnificație: „orice câine crescut, adăpostit, ţinut pe domeniul public, în locuri publice sau în spaţiile adiacente acestora, în afara

proprietăţii stăpânului sau deţinătorului acestuia, necontrolat, nesupravegheat, liber, abandonat, inclusiv cei identificaţi prin microcipare sau alt mijloc alternativ de identificare, stabilit de către Autoritatea Naţională Sanitară Veterinară şi pentru Siguranţa Alimentelor" (art. I pct. 1 din Legea nr. 258/2013, art. 1[1] din O.U.G. nr. 155/2001).

De asemenea, de la intrarea în vigoare a formei de bază a O.U.G. nr. 155/2001 se observă o modificare semnificativă a modului de gestionare a problemei sterilizării câinilor fără stăpân. Potrivit formei inițiale a textului, încredinţarea câinilor revendicați (în ipoteza în care aceștia aveau stăpân, însă erau pierduți sau, din orice alt motiv, circulau liber, fără însoțitor, în locuri publice) sau ceruți spre adopţie se făcea numai după ce aceştia au fost sterilizați, vaccinați antirabic, deparazitați şi identificați prin cele două metode concomitente aplicate în perioada respectivă (tatuare şi aplicarea zgărzii cu plăcuța numerotată). La prima modificare a ordonanței, însă, potrivit Legii nr. 227/2002, câinii revendicați nu urmau a fi și sterilizați (sterilizarea rămânând, propriu-zis, decizia stăpânului ce revendica animalul). Această politică a fost înlăturată prin modificarea din 2013 a ordonanței (prin Legea nr. 258/2013), ce a revenit la sterilizarea obligatorie a câinilor revendicaţi sau adoptaţi, excepţie făcând câinii cu regim special, astfel cum sunt definiţi în normele metodologice de aplicare a O.U.G. nr. 155/2001. Mai mult, modificarea din 2013 a introdus o obligație generală de sterilizare a câinilor cu sau fără stăpân, aparţinând rasei comune, precum și a metişilor acestora, cu excepţia exemplarelor cu regim special. De asemenea, prin Legea nr. 258/2013 au fost introduse și anumite condiții cumulative pentru adopţia câinilor din adăposturi: prezentarea de către adoptator a dovezii spaţiului, din care să rezulte condiţiile corespunzătoare de creştere şi adăpostire a câinilor; prezentarea de către adoptator a dovezii resurselor materiale pentru creşterea şi întreţinerea câinilor; prezentarea de către adoptator a acordului asociaţiilor de proprietari sau, după caz, a vecinilor, în cazul adoptării a mai mult de 2 câini; înregistrarea, imediat după adopţie, a câinilor în Registrul de evidenţă a câinilor cu stăpân. Totodată, a fost introdusă obligația identificării câinilor prin microcipare sau prin alt mijloc de identificare stabilit de către Autoritatea Naţională Sanitară Veterinară şi pentru Siguranţa Alimentelor, atât de către proprietari sau deținători, cât și în sistemul de gestionare a câinilor fără stăpân, înainte de revendicarea sau adopția acestora.

Într-o altă direcție, O.U.G. nr. 155/2001 a prevăzut, încă din forma inițială, o interdicție generală cu privire la organizarea sau participarea la luptele cu câini, abandonarea acestora, precum și inducerea de suferinţe câinilor (art. 13). Modificarea ordonanței prin Legea nr. 187/2012 (art. 100) a eliminat din textul art. 13 referințele la luptele cu câini și inducerea de suferințe acestora (ce au fost „mutate" ori se regăseau deja în alte acte normative), însă a menținut interdicția abandonului. Potrivit modificării, abandonul a fost și definit, în sensul în care urma să reprezinte lăsarea unui câine revendicat ori adoptat în condiţiile ordonanţei de urgenţă pe domeniul public, fără hrană, adăpost ori tratament medical. Așadar, pe de o parte, a fost restrânsă categoria de animale cu privire la care ordonanța sancționa abandonul (aceasta nu mai conține o interdicție generală, ci una privitoare la câinii revendicați ori adoptați în condițiile ordonanței), dar, pe de altă parte, a fost dezambiguizată noțiunea de abandon, introducându-se elementele definitorii ale acestui act. În categoria prevederilor cu caracter general conținute de O.U.G. nr. 155/2001, prin modificarea din 2013 (Legea nr. 258/2013) a fost introdusă și

obligația tuturor proprietarilor şi deţinătorilor de câini de a menţine igiena în spaţiile publice, în spaţiile adiacente acestora, în holurile şi căile de acces ale spaţiilor locative, obligație menținută în ordonanță, în paralel cu obligațiile prevăzute de alte acte normative.

O altă problemă privitoare la animalele de companie, ce și-a regăsit un ecou legislativ la începutul anilor 2000, a fost reprezentată de câinii periculoși sau agresivi, în acest sens fiind adoptată Ordonanța de urgență nr. 55/2002 (modificată prin Legea nr. 60/2003 și republicată în 2014), reglementând regimul de deţinere a acestora. Textul ordonanței debutează cu o delimitare și clarificare a sensului noțiunilor de „câini periculoși" și „câini agresivi". Astfel, în sensul ordonanţei, „câini periculoși" sunt câinii aparţinând anumitor rase, respectiv, pe de o parte, câinii de luptă şi de atac (categoria I), asimilaţi prin caracterele morfologice cu câini de tipul Pit Bull, Boerbull, Bandog şi metișii lor și, pe de altă parte (categoria a II-a), câinii din rasele Staffordshire Bull Terrier, American Staffordshire Terrier, Tosa, Rottweiler, Dog Argentinian, Mastino Napoletano, Fila Brasileiro, Mastiff, Ciobănesc Caucazian, Cane Corso şi metișii lor. Pentru deținerea acestora, ordonanța a prevăzut, în art. 3 alin. (1), anumite condiții ce trebuie îndeplinite cumulativ atât de proprietar, cât și de deținător (fie și de un deținător temporar), și anume să aibă vârsta minimă de 18 ani, să aibă capacitate deplină de exerciţiu și să nu fi fost condamnat pentru săvârşirea unei infracţiuni contra persoanei.

Proprietarii de câini periculoși au obligația să depună la sediul poliției în a cărei rază este situat imobilul în care este deținut câinele o adeverință în fotocopie, eliberată de Asociația Chinologică Română (afiliată la Federația Chinologică Internațională), din care să rezulte încadrarea câinelui în categoriile I sau II, precum și o declarație pe propria răspundere, cuprinzând numărul de identificare al câinelui, efectuarea vaccinării antirabice și a rapelurilor, precum și, pentru câinii din categoria I, efectuarea sterilizării (cu privire la câinii din categoria I, în mod specific, a fost prevăzută obligativitatea sterilizării, indiferent de sex) și existența unei asigurări de răspundere civilă pentru eventualele pagube produse de acești câini. În cazul schimbării adresei imobilului în care este deținut câinele periculos, proprietarii au obligația să depună aceste documente, în termen de 48 de ore, la sediul poliției în a cărei rază se află noua adresă, și vor fi declarate la sediul poliției în a cărei rază se află imobilul de deținere al câinelui (în termen de 48 de ore) pierderea sau decesul unui câine periculos, precum și înstrăinarea câinilor din categoria a II-a (în condițiile în care importul sau comercializarea câinilor prevăzuți la categoria I sunt interzise, potrivit acestei ordonanțe).

În ceea ce privește câinii agresivi, aceștia sunt definiți, în ordonanță, ca reprezentând, pe de o parte, orice câine care, fără să fie provocat, mușcă sau atacă persoane ori animale domestice în locuri publice sau private, și, pe de altă parte, orice câine care participă la lupte între câini sau care a fost antrenat în acest scop. În același timp, textul ordonanței stabilește și faptul că nu intră în această categorie câinele care atacă sau mușcă o persoană care a pătruns fără drept, în orice mod, într-o proprietate privată sau publică protejată de acel câine, și nici câinele folosit de unitățile de poliție, de jandarmerie, de alte unități militare, de unitățile vamale sau de serviciile publice de securitate, protecție și pază, care, aflându-se în misiune, a atacat sau a muşcat o persoană. Într-un sens general, atât proprietarii sau deținătorii temporari ai câinilor periculoși, cât și ai celor agresivi au obligația să înregistreze câinii la

Asociația Chinologică Română (afiliată la Federația Chinologică Internațională), precum și să inscripționeze în mod vizibil, la intrarea în apartament sau în imobil ori pe împrejmuirea aferentă imobilului respectiv, avertismentul „Câine periculos" sau, după caz, „Câine agresiv". De asemenea, proprietarul sau deținătorul temporar al câinelui periculos sau agresiv, dacă este însoțit de acesta atunci când conduce animale izolate, în turmă sau în cirezi, pe drumurile publice pe care accesul le este permis, are obligația de a supraveghea câinele și de a împiedica atacul canin asupra unei persoane. Mai mult, Consiliile locale ale unităților administrativ-teritoriale, așa cum stabilește ordonanța, sunt considerate proprietari ai câinilor fără stăpân și ai câinilor care circulă liberi, fără însoțitor, în locuri publice, care nu au fost revendicați ori adoptați în condițiile prevederilor legale, și acestor Consilii locale le revine obligația de a captura și escorta acești câini, prin intermediul personalului calificat. Prin această ordonanță a fost reiterată, într-un sens general, interdicția organizării luptelor între câini, a antrenării câinilor în acest scop și a participării cu câini la astfel de lupte, indiferent cărei rase îi aparţin câinii (chestiune anterior reglementată, însă mai puțin detaliat, de O.U.G. nr. 155/2001) și au fost introduse interdicția reproducerii câinilor periculoși și agresivi care nu au acte de origine recunoscute de Asociația Chinologică Română, precum și interdicția abandonării câinilor periculoși și agresivi.

Dacă aceste două ordonanțe, O.U.G. nr. 155/2001 și O.U.G. nr. 55/2002, au fost adoptate pentru a gestiona două probleme particulare vizând animalele de companie și, în subsidiar, au introdus o serie de obligații generale ale deținătorilor acestora, în anul 2004 a fost adoptată și o lege ordinară privitoare la protecția animalelor, într-un sens general. Proiectul de lege (PL-x nr. 139/2004, Camera Deputaților) a fost inițiat în ianuarie 2004 de către Guvern, care a considerat, așa cum explică în expunerea de motive privitoare la adoptarea proiectului, că acesta „răspunde necesității deosebite [...] într-un sector important al vieții sociale și al conștiinței umane". Mai precis, inițiatorii proiectului de lege au arătat că măsurile de protecție a animalelor constituie „o obligație morală", vizând, în același timp, „asigurarea unor condiții de confort și bunăstare a animalelor" de către toți cetățenii – având, așadar, și o componentă socială și coercitivă. Expunerea de motive a proiectului de lege menționează și anumite principii ce au stat la baza sa, precum „respectul față de animale, de viață în general", și au indicat necesitatea adoptării unor norme internaționale și naționale „cu caracter științific și etic, în întregul domeniu cu privire la protecția animalelor". Inițiatorii proiectului au considerat că „respectul față de viață și ființe, de animale în general, constituie o latură definitorie a demnității și spiritualității omului", arătând și componenta uman-socială și psihologică ce a stat la baza conceperii proiectului. Mai precis, aceștia au semnalat „relația existentă între agresivitatea față de animale și apariția unor comportări violente ale unui individ în mediul social", ceea ce impune statului promovarea unor acțiuni educative asupra populației și asupra personalului tehnic ce lucrează cu animale, având obiective diverse, precum „o comportare civilizată, omenească față de animale", cunoașterea normelor naționale de protecție a animalelor, dar și protecția sănătății publice și a mediului. Mai mult, inițiatorii proiectului au arătat că suprimarea vieții unui animal, deși „juridic acceptată", va fi realizată, conform proiectului, „cu respectarea riguroasă a prevederilor internaționale și naționale, în raport cu specia, categoria de animale și împrejurările, pentru a se evita, pe cât este posibil, suferința fizică și

psihică a acestora" (Proiect de Lege privind protecţia animalelor, PL-x nr. 139/2004, Expunere de motive[1]). Acestea sunt, așadar, premisele pe care a fost întemeiat textul proiectului de lege, în forma propusă, care a fost dezbătut în plenul Camerei Deputaților și adoptat, în forma finală, pe 18 mai 2004, legea intrând în vigoare pe 24 iunie 2004.

Legea nr. 205/2004 privind protecţia animalelor, astfel cum a fost denumită, a suferit și câteva modificări importante. Un prim set de modificări a fost introdus prin Legea nr. 9/2008, dedicată întocmai modificării și completării acestui act normativ, care a urmărit, între altele, și armonizarea legislației naționale cu alte acte normative internaționale și europene, inclusiv cu textul *Convenției europene pentru protecția animalelor de companie* a Consiliului Europei. De asemenea, Legea nr. 205/2004 a fost modificată prin Legea nr. 187/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal și, în 2014, a fost și republicată în temeiul acestei din urmă legi. Ulterior republicării, au mai fost produse modificări prin Legea nr. 171/2017, dedicată completării Legii nr. 205/2004, precum și prin O.U.G. nr. 175/2020 pentru completarea unor acte normative cu incidență în protecția animalelor.

În forma aflată în vigoare, Legea nr. 205/2004 reglementează măsurile necesare pentru asigurarea condițiilor de viață și bunăstare ale animalelor cu sau fără deținător (art. 1). În sensul acestei legi, deținătorul de animale este definit ca fiind proprietarul acestuia, dar și persoana care deține animalul cu orice titlu valabil, precum și orice persoană fizică sau juridică în îngrijirea căreia se află animalul (art. 2). Este vorba, așadar, de un sens larg al termenului de „deținător", ce depășește sensul de proprietar, obligațiile stipulate de lege revenind oricărei persoane ce îngrijește un animal.

Unele dintre aceste obligații au caracter general, aplicându-se tuturor deținătorilor de animale, precum: obligația de a asigura aplicarea normelor sanitare veterinare și de zooigienă privind adăpostirea, hrănirea, îngrijirea, reproducția, exploatarea, protecția și bunăstarea animalelor (art. 3); obligația de a avea un comportament lipsit de brutalitate față de acestea; de a asigura condițiile elementare necesare scopului pentru care sunt crescute; de a nu le abandona și/sau izgoni (art. 4) – abandonul fiind definit ca lăsarea unui animal aflat în proprietatea și îngrijirea omului, pe domeniul public, fără hrană, adăpost și tratament medical (art. 7); de a asigura animalelor, în funcție de nevoile etologice, specie, rasă, sex, vârstă și categorie de producție, un adăpost corespunzător, hrană și apă suficiente, posibilitatea de mișcare suficientă, îngrijire și atenție, precum și asistență medicală (art. 5); de a îngriji și trata în mod corespunzător un animal bolnav sau rănit (art. 12). Există, însă, și o serie de obligații ce revin doar anumitor categorii de deținători de animale. Spre exemplu, deținătorilor de animale care selecționează un animal pentru reproducție le revine obligația de a respecta caracteristicile anatomice, fiziologice și comportamentale ale speciei și rasei respective, astfel încât să nu fie compromise performanțele, sănătatea și bunăstarea descendenților (art. 13); persoanei care contribuie la dresarea unui animal îi revine obligația de a folosi mijloace de dresaj care să nu provoace traume psihice sau fizice, precum și de a folosi metode care să nu prejudicieze sănătatea ori

1 Disponibil la: http://www.cdep.ro/proiecte/2004/100/30/9/em139.pdf.

bunăstarea animalului (art. 14); transportatorilor le revine obligația de a transporta animalele în condiții corespunzătoare, pentru a evita rănirea ori epuizarea fizică și/sau psihică a acestora (art. 16) etc.

În concordanță cu preocuparea pentru comportamentul uman față de animale, legea interzice deținătorilor de animale, potrivit art. 5 alin. (2), să aplice acestora rele tratamente și cruzimi. Relele tratamente sunt definite, în sensul legii, ca reprezentând comportamentul brutal, abuzul în utilizarea animalelor, supunerea animalelor la eforturi inutile, precum și neasigurarea condițiilor de viață și îngrijire referitoare la adăpost corespunzător, hrană și apă suficiente, posibilitatea de mișcare suficientă, îngrijire și atenție, precum și asistență medicală (în funcție de nevoile etologice, specie, rasă, sex, vârstă și categorie de producție). În ceea ce privește cruzimile ce pot fi exercitate asupra animalelor, acestea beneficiază, în sensul legii, de o definiție complexă, fiind considerate astfel următoarele fapte: omorârea animalelor, cu intenție; practicarea tirului pe animale domestice sau captive; organizarea de lupte între animale sau cu animale; folosirea de animale vii pentru dresajul animalelor sau pentru a le controla agresivitatea; folosirea de animale pentru expoziții, spectacole, publicitate, realizare de filme și în scopuri asemănătoare, dacă aceste activități le provoacă suferințe fizice și psihice, afecțiuni sau răniri; abandonarea și/sau alungarea unui animal a cărui existență depinde de îngrijirea omului; administrarea de substanțe destinate stimulării capacităților fizice ale animalelor în timpul competițiilor sportive, sub forma dopajului; maltratarea și schingiuirea animalelor; intervențiile chirurgicale destinate modificării aspectului unui animal sau altor scopuri necurative, cum ar fi codomia, cuparea urechilor, secționarea corzilor vocale, ablația ghearelor, coltilotul ciocului și dinților; provocarea de suferințe fizice și psihice prin orice mijloace; despărțirea puilor de mamă până la vârsta de minimum opt săptămâni de viață; capturarea animalelor prin alte metode decât cele prevăzute de lege; folosirea armelor cu tranchilizant în alte situații decât pentru imobilizarea animalelor (art. 6). Legea stabilește, de asemenea, că nici animalelor folosite în scopuri experimentale nu trebuie să li se provoace suferințe inutile (art. 8), precum și că animalele nu vor fi supuse unor suferințe inutile în cazul sacrificării sau uciderii, care se vor efectua cu respectarea prevederilor legale specifice, mai puțin în cazul animalelor care, din cauza unor accidente sau boli, trebuie sacrificate ori ucise imediat (art. 21-23). Eutanasierea câinilor, a pisicilor și a altor animale realizată cu nerespectarea procedurii prevăzute de lege este, la rândul său, interzisă, excepție făcând animalele cu boli incurabile constatate în condițiile legii de medicul veterinar (art. 9).

Potrivit Legii nr. 205/2004, condițiile de deținere, adăpostire și întreținere a animalelor se stabilesc prin ordin al președintelui Autorității Naționale Sanitare Veterinare și pentru Siguranța Alimentelor, sens în care această lege a beneficiat și de un set de norme metodologice, adoptate prin Ordinul nr. 31/523/2008, emis de președintele acestei instituții și ministrul internelor și reformei administrative (potrivit denumirii din 2008). Textul ordinului aprobă Normele metodologice de aplicare a Legii nr. 205/2004 și stabilește în sarcina deținătorilor de animale ducerea la îndeplinire a prevederilor sale.

Normele metodologice astfel adoptate reglementează măsurile necesare în vederea asigurării condiţiilor de bunăstare şi protecţie a animalelor, aplicându-se pentru animalele de interes economic, animalele de companie, animalele sălbatice, precum și animalele utilizate în scopuri experimentale sau în alte scopuri ştiinţifice.

În ceea ce privește animalele de companie, acestea au beneficiat, în primul rând, de o definiție, respectiv „animalele, astfel cum sunt definite în Legea nr. 60/2004 privind ratificarea Convenţiei europene pentru protecţia animalelor de companie, semnată la Strasbourg la 23 iunie 2003”. Trimiterea la textul Convenției din sistemul Consiliului Europei indică faptul că este considerat animal de companie orice animal deţinut sau destinat a fi deţinut de către om, în special pe lângă casă, pentru agrement sau companie, așa cum se prevede în art. 1 alin. (1) al Convenției.

Ordinul conține, în capitolul III, norme specifice privitoare la protecția și bunăstarea animalelor de companie, incluzând, pe de o parte, o trimitere la textul *Convenției europene pentru protecția animalelor de companie* și, pe de altă, parte, un set de norme introduse distinct de legiuitorul român. Astfel, potrivit art. 6 al Normelor metodologice, condiţiile care trebuie respectate de către deţinătorii animalelor de companie sunt cele prevăzute în Legea nr. 60/2004, așadar sunt direct cele stipulate în *Convenția europeană pentru protecția animalelor de companie*. În capitolul II, intitulat „Principii care trebuie respectate de către deținătorii de animale de companie”, convenția include principii de bază pentru bunăstarea animalelor (nimeni nu trebuie să cauzeze inutil durere, suferinţe fizice sau psihice unui animal de companie; nimeni nu trebuie să abandoneze un animal de companie), precum și prevederi referitoare la deținerea, reproducția, limita de vârstă pentru achiziționare (16 ani sau, anterior împlinirii acestei vârste, cu consimţământul expres al părinţilor sau al altor persoane care exercită responsabilităţi parentale), dresajul, comercializarea, creşterea în scop comercial, refugiile pentru animale etc. Condițiile stipulate în Convenție sunt incluse, așadar, direct în legislația națională prin intermediul acestei trimiteri realizate în Normele metodologice de aplicare a Legii nr. 205/2004.

Aceste norme metodologice, însă, conțin și un set de prevederi introduse direct de legiuitorul național, având în vedere elemente specifice a căror reglementare apărea ca necesară în contextul deținerii de animale de companie în România. Pe de o parte, se poate identifica o preocupare generală, inclusiv sub influența Convenției, privitoare la sănătatea animalelor (deţinătorii de animale de companie au obligaţia de a le asigura acestora asistenţă medicală, constând în deparazitări interne şi externe periodice, vaccinări, precum şi tratamente profilactice sau în scop terapeutic, în funcţie de necesităţi – art. 7), condițiile dresajului (art. 8) etc. Pe de altă parte, se observă o preocupare distinctă pentru problematica deținerii animalelor de companie în aer liber. În acest sens, textul prevede, într-un sens general, că deţinătorii animalelor de companie ţinute în aer liber trebuie să le asigure acestora un adăpost individual, construit în funcţie de necesităţi, care să ofere protecţie împotriva intemperiilor, să fie confecţionat din materiale ce nu dăunează sănătăţii animalului şi care pot fi întreţinute cu uşurinţă. Mai mult, potrivit textului, adăposturile şi accesoriile pentru legarea animalelor de companie trebuie să fie construite şi întreţinute astfel încât să nu aibă margini ascuţite sau proeminenţe care pot răni animalul. Se observă, inclusiv din lectura articolelor ulterioare, că preocuparea pentru legarea animalelor de companie, deși formulată într-un sens general, are în vedere, în fapt, câinii (sub presupunerea că legiuitorul nu a imaginat legarea și a altor animale de companie, cum ar fi iepurii sau pisicile). Ca atare, legiuitorul a și abordat, distinct, problematica adăpostirii și legării câinilor, introducând un set de norme specifice. Potrivit acestor norme, cuştile utilizate pentru adăpostirea câinilor vor fi dimensionate în funcţie de talia animalului, oferindu-i acestuia posibilitatea de a sta în picioare şi de a se

întoarce. Mai mult, pentru câinii care sunt legaţi, zgarda trebuie să fie confecţionată dintr-un material care să nu fie dăunător sănătăţii animalului, și trebuie să fie astfel concepută încât să se elimine riscul de strangulare. De asemenea, se reglementează mijloacele permise pentru limitarea mişcării câinilor ţinuţi în aer liber, respectiv fie lanţ confecţionat din zale metalice, cu lungimea minimă de 2 m (lanţul va fi ancorat la punct fix sau va culisa pe un cablu metalic şi va fi prevăzut la extremităţi cu dispozitive de tip „vârtej"), fie padoc împrejmuit, cu o suprafaţă minimă de 6 ori mai mare decât cea a cuştii; padocul va fi împrejmuit astfel încât să nu permită evadarea câinilor. Utilizarea altor metode pentru limitarea mişcărilor câinilor ţinuţi în aer liber este interzisă (art. 6).

Așadar, există în legislația română o serie de norme privitoare la bunăstarea animalelor și protejarea acestora, inclusiv (mai ales, aș spune) față de oameni (Gaşpar, Rusu și Ailincăi 2020b, 184). Aceste norme fie fac trimitere la documente internaționale și europene de profil, fie sunt introduse de legiuitorul român pentru gestionarea unor probleme rezultate din practica deținerii de animale sau îngrijirii animalelor la nivel național.

3. Infracțiuni din sfera protecției animalelor de companie

Legislația națională din câmpul protecției animalelor a introdus și o serie de sancțiuni pentru nerespectarea anumitor prevederi. Inițial, modalitatea de sancționare a comportamentelor contrare normelor legislative a fost prin intermediul stabilirii de fapte ce constituie contravenții, sancționabile, de regulă, cu amendă.

Astfel, în forma de bază a O.U.G. nr. 155/2001 privind aprobarea programului de gestionare a câinilor fără stăpân nu au figurat deloc fapte ce constituie infracțiuni, ci doar contravenții, constatarea acestora și aplicarea sancțiunilor urmând a fi efectuate de inspectorii poliţiei sanitare veterinare. Această abordare a fost abandonată prin modificarea din 2013 a ordonanței, urmare a adoptării Legii nr. 258/2013 (modificările introduse aflându-se în vigoare și în prezent), care a elaborat și detaliat componenta instituțională și a stabilit necesitatea sancționării ca infracțiuni a anumitor fapte. Așadar, pe de o parte, constatarea contravenţiilor şi aplicarea sancţiunilor urmau a se efectua, după caz, de persoane împuternicite, potrivit atribuţiilor de serviciu, din cadrul Autorităţii Naţionale Sanitare Veterinare şi pentru Siguranţa Alimentelor, Ministerului Afacerilor Interne, precum şi de inspectorii serviciilor specializate pentru gestionarea câinilor fără stăpân din unităţile administrativ-teritoriale, conform Normelor metodologice de aplicare a O.U.G nr. 155/2001. Pe de altă parte, au devenit sancționabile ca infracțiuni fapte precum: uciderea câinilor de către alte persoane decât cele prevăzute în O.U.G. nr. 155/2001 sau prin alte metode decât eutanasierea; cruzimile faţă de animale, prevăzute la art. 6 alin. (2) din Legea nr. 205/2004 (fapte sancţionabile cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă penală şi confiscarea câinilor); nerespectarea dispoziţiilor art. 9 din O.U.G. nr. 155/2001, referitor la obligativitatea incinerării cadavrelor câinilor eutanasiaţi sau a celor colectate de pe străzi, cu respectarea normelor sanitar-veterinare în vigoare, interzicându-se folosirea lor pentru obţinerea de piei, grăsimi, carne, făină proteică şi de alte produse (sancţiunea prevăzută fiind închisoarea de la un an la 3 ani); organizarea sau participarea la luptele cu câini; abandonarea sau inducerea de suferinţe câinilor (închisoare de la 2 la 5 ani).

În ceea ce privește O.U.G. nr. 55/2002 privind regimul de deţinere al câinilor periculoși sau agresivi, aceasta a prevăzut încă de la adoptare, în forma de bază, o serie de fapte considerate infracțiuni, respectiv: neluarea măsurilor de prevenire a atacului canin de către proprietarul câinelui sau de deţinătorul temporar al acestuia asupra unei persoane (închisoare de la 6 luni la 5 ani); fapta persoanei de a determina în orice mod atacul câinelui, aparţinând oricărei rase, asupra unei persoane, dacă a avut ca urmare o vătămare (faptă pedepsită conform art. 181-183 din Codul penal din 1968); aceeași faptă, dacă a avut ca urmare moartea victimei (închisoarea de la 10 la 20 de ani); importul sau comercializarea câinilor din rasele prevăzute la art. 1 lit. a) din ordonanță, respectiv câinii de luptă și de atac, asimilați prin caracterele morfologice cu câini de tipul Pit Bull, Boerbull, Bandog și metișii lor (închisoare de la 2 ani la 7 ani şi confiscarea acestora); fapta persoanei de a organiza lupte între câini, de a-i pregăti în acest scop, precum şi de a participa cu câini la astfel de lupte (închisoare de la 6 luni la 3 ani). Urmare a modificărilor survenite la textul O.U.G nr. 55/2002, inclusiv pe fondul intrării în vigoare a Codului penal actual, în prezent constituie infracțiuni: neluarea de către proprietarul câinelui sau deținătorul temporar al acestuia a măsurilor de prevenire a atacului canin asupra unei persoane, prevăzute la art. 6, dacă atacul a avut loc (închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă); aceeași faptă, dacă a produs urmări dintre cele prevăzute la art. 193 alin. (2), art. 194 sau 195 din Codul penal (caz în care maximul special al pedepselor prevăzute în aceste articole se majorează cu 2 ani); introducerea în țară sau comercializarea câinilor din rasele prevăzute la art. 1 lit. a) din ordonanță, respectiv câinii de luptă și de atac, asimilați prin caracterele morfologice cu câini de tipul Pit Bull, Boerbull, Bandog și metișii lor (închisoare de la 3 luni la 2 ani sau amendă); fapta persoanei de a organiza lupte între câini, de a-i pregăti în acest scop, precum și de a participa cu câini la astfel de lupte (închisoare de la 6 luni la 3 ani sau amendă). Nu constituie, însă, infracțiune (în forma de bază a textului, constituiau infracțiune, dar nu se pedepseau) faptele prevăzute de această ordonanță în situația în care victima actelor incriminate a pătruns fără drept, în orice mod, într-o proprietate privată sau publică protejată de câine ori dacă intervenția câinelui a fost determinată de apărarea proprietarului sau a deținătorului temporar, victimă iminentă a unei infracțiuni de violență săvârșite împotriva sa. Ce se observă la infracțiunile prevăzute în această ordonanță este că ele protejează mai degrabă viața și sănătatea umană decât pe cea animală non-umană, cu excepția infracțiunii de organizare de lupte între câini, pregătire a câinilor în acest scop și participare cu câini la astfel de lupte, în cazul căreia se poate identifica un interes față de protejarea animalului în sine.

Legea nr. 205/2004 privind protecția animalelor nu a prevăzut, în forma inițială, decât fapte ce constituie contravenții și sunt sancționabile cu amendă contravențională, existând, însă, posibilitatea confiscării animalului în cazul săvârșirii unor fapte anume de trei ori pe o perioadă de 2 ani. Odată cu modificările introduse prin Legea nr. 9/2008, însă, au fost prevăzute și o serie de fapte ce constituie infracțiuni, respectiv: deţinerea şi comercializarea de animale sălbatice de către persoane fizice şi juridice neautorizate, cu excepţia grădinilor zoologice (închisoare de la o lună la un an sau amendă penală şi confiscarea animalelor); folosirea animalelor pentru cerşetorie, în scopul obţinerii de foloase necuvenite (închisoare de la 3 luni la un an sau amendă penală şi confiscarea animalelor); faptele prevăzute la art. 6, respectiv rele tratamente și cruzime față de animale (închisoare

de la 6 luni la 3 ani sau amendă penală şi confiscarea animalelor); organizarea de lupte între animale sau cu animale (închisoare de la 3 luni la un an sau amendă penală şi confiscarea animalelor); folosirea de animale vii pentru dresajul animalelor sau pentru a le controla agresivitatea (închisoare de la 3 luni la un an sau amendă penală şi confiscarea animalelor). În cazul constatării unei infracţiuni, instanţa putea dispune pe seama proprietarului interdicţia de a deţine animale pe o perioadă de 5 ani.

Urmare a modificărilor succesive ale Legii nr. 205/2004, produse inclusiv prin intrarea în vigoare a noului Cod penal, potrivit formei actuale constituie infracțiuni și se pedepsesc cu închisoare de la 3 luni la un an sau cu amendă: uciderea animalelor, cu intenție, fără drept; practicarea tirului pe animale domestice sau pe animale sălbatice captive; organizarea de lupte între animale sau cu animale; folosirea de animale vii pentru dresajul animalelor sau pentru a le controla agresivitatea; rănirea sau schingiuirea animalelor; intervențiile chirurgicale destinate modificării aspectului unui animal sau altor scopuri necurative, cum ar fi codomia, cuparea urechilor, secționarea corzilor vocale, ablația ghearelor, coltilotul ciocului și dinților; folosirea animalelor aparținând subîncrengăturii vertebratelor, indiferent de gradul de îmblânzire, născute în captivitate sau capturate din natură, în spectacole de circ, circuri ambulante, caravane și trupe de artiști ambulanți, precum și în orice alte tipuri de spectacole similare. În cazul condamnării pentru una dintre aceste infracțiuni, instanța poate dispune, ca pedeapsă complementară, interdicția de a deține animale pentru o perioadă de la un an la 5 ani. De asemenea, chiar și în cazul constatării unei infracțiuni, instanța poate dispune pe seama proprietarului interdicția de a deține animale pe o perioadă de 5 ani, fără să fie necesar, așadar, să existe și o condamnare.

O analiză asupra infracțiunilor prevăzute în art. 25 al Legii nr. 205/2004 arată că obiectul juridic al acestor infracțiuni, valoarea socială a cărei protecție este urmărită prin incriminarea anumitor fapte, este destul de dificil de identificat. În doctrina de specialitate internațională există diverse teorii referitoare la acest aspect: cea conform căreia nu există o relație socială care să justifice intervenția dreptului penal; cea potrivit căreia acest obiect juridic există și incriminarea este necesară, însă relațiile sociale protejate vizează, în esență, omul și realitatea ce îl înconjoară, obligațiile morale ale acestuia etc.; teoria conform căreia infracțiunea trebuie să protejeze însuși animalul, în postura sa de ființă vie; perspectiva de dată mai recentă ce susține necesitatea instituirii unui regim juridic distinct pentru animale, manifestat atât în câmpul dreptului civil (depășind paradigma considerării animalelor ca bunuri obișnuite), cât și în câmpul dreptului penal. Se susține, astfel, că incriminarea ca infracțiune a unei astfel fapte ar trebui să vizeze, în primul rând, „bunăstarea și modul de viață normal al animalului", în contextul în care „nu putem face abstracție de caracteristica sa fundamentală, anume că este viu" (Manea și Ivan 2020, 5-7). Având în vedere și conținutul Legii nr. 205/2004, prevederile sale generale, obligațiile deținătorilor de animale, astfel cum sunt stabilite etc., Manea și Ivan, autorii unicului demers de cercetare și sistematizare a practicii judiciare din România cu privire la infracțiunile în discuție, apreciază că acestea „protejează acele relații sociale privind demnitatea, bunăstarea și dezvoltarea firească a animalelor, care trebuie să ducă o viață normală, ferite de suferințe inutile și gratuite" (Manea și Ivan 2020, 8). În ceea ce privește modalitatea efectivă de reglementare a acestor texte de incriminare,

aceasta este amplu criticată, sancțiunea penală prevăzută și limitele pedepsei fiind aceleași, indiferent de fapta incriminată – toate se sancționează cu închisoare de la 3 luni la un an sau cu amendă. Mai mult, urmărind practica judiciară din România în aplicarea dispozițiilor art. 25 din Legea nr. 205/2004, comportamentele umane constatate în practică și pedepsele efectiv stabilite prin raportare la acestea, se poate opina cu ușurință că limitele de pedeapsă sunt „de-a dreptul ridicole" (Manea și Ivan 2020, 15) – comparativ, arată autorii, tulburarea ordinii și liniștii publice se sancționează cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau cu amendă. Se alege adesea calea amânării pedepsei, se aplică amenzi penale în cuantumuri extrem de reduse etc. Astfel de sancțiuni, care nu reflectă în mod real gradul de pericol social al autorilor faptelor, fac ca infracțiunile să fie văzute „ca o glumă" și ca textul art. 25 să nu își atingă scopul preventiv (Manea și Ivan 2020, 15-16).

4. Dificultăți în aplicarea prevederilor legale sancționatoare

Odată cu intrarea în vigoare a prevederilor referitoare la impunerea de sancțiuni (administrative și penale) în sfera protecției animalelor, a intervenit și o problemă de aplicare a lor, atât de natură instituțională (privitoare la atribuțiile diverselor instituții care ar fi putut sau ar fi trebuit să aibă competență în acest sens), cât și de natură practică (parțial, ca o expresie a dificultăților instituționale).

În ceea ce privește instituțiile ce urmează să monitorizeze aplicarea Legii nr. 205/2004, încă de la modificarea din 2008 se precizează că acestea sunt Autoritatea Naţională Sanitară Veterinară şi pentru Siguranţa Alimentelor, precum și Ministerul Afacerilor Interne, prin organele abilitate, în colaborare cu reprezentanţii organizaţiilor de protecţie a animalelor. Este necesară, însă, o distincţie între tipurile de fapte contrare legii (ce determină și tipul și natura sancțiunilor ce pot fi aplicate), în contextul în care instituții diferite ale statului au competențe în acest domeniu.

În ceea ce privește contravențiile, acestea sunt definite în art. 1 din Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 ca fiind fapte săvârșite cu vinovăție, stabilite și sancționate prin diverse tipuri de acte normative. Potrivit art. 15 din O.U.G nr. 2/2001, constatarea contravențiilor se efectuează de către persoanele anume prevăzute în actul normativ care stabilește și sancționează contravenția, denumite în mod generic agenți constatatori. Astfel de agenți constatatori pot fi inclusiv ofițerii și subofițerii din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, special abilitați, dar și alte categorii de persoane (primarii, persoanele împuternicite în acest scop de anumite autorități centrale și locale, precum și de alte persoane prevăzute în legi speciale). Ofițerii și subofițerii din cadrul Ministerului Afacerilor Interne au competența de a constata contravenții în domeniile apărării ordinii publice, circulației pe drumurile publice, regulilor generale de comerț, vânzării, circulației și transportului produselor alimentare și nealimentare, țigărilor și băuturilor alcoolice, precum și în alte domenii de activitate stabilite prin lege sau prin hotărâre a Guvernului. Sancțiunile contravenționale principale sunt avertismentul, amenda contravențională și prestarea unei activități în folosul comunității (art. 5 din O.G. nr. 2/2001) și, potrivit art. 8 alin. (1) din aceeași ordonanță, sancțiunea amenzii contravenționale are caracter administrativ.Infracțiunea, pe de altă parte, este fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o, și reprezintă singurul temei al răspunderii

penale (art. 15 din Codul penal). Așadar, legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni (art. 1 C.pen.), în timp ce legea contravențională apără valorile sociale care nu sunt ocrotite prin legea penală (art. 1 din O.G. nr. 2/2001). Legea penală prevede pedepsele aplicabile și măsurile educative ce se pot lua față de persoanele care au săvârșit infracțiuni, precum și măsurile de siguranță ce se pot lua față de persoanele care au comis fapte prevăzute de legea penală (art. 2 C.pen.). Potrivit art. 53 C.pen., pedepsele principale sunt detențiunea pe viață, închisoarea și amenda penală.

În cadrul procesului penal se exercită o serie de funcții judiciare, prima dintre acestea fiind urmărirea penală (art. 3 din Codul de procedură penală). Potrivit alin. (4) al art. 3 C.proc.pen., în exercitarea funcției de urmărire penală, procurorul și organele de cercetare penală strâng probele necesare pentru a se constata dacă există sau nu temeiuri de trimitere în judecată. În scopul aflării adevărului, organele de urmărire penală au obligația de a strânge și de a administra probe – atât în favoarea, cât și în defavoarea suspectului sau inculpatului (art. 5 C.proc.pen). Potrivit art. 29-30 C.proc.pen., organele judiciare, respectiv organele specializate ale statului care realizează activitatea judiciară, sunt organele de cercetare penală, procurorul, judecătorul de drepturi și libertăți, judecătorul de cameră preliminară și instanțele judecătorești. În ceea ce privește organele de urmărire penală, acestea sunt, potrivit art. 55 C.proc.pen., procurorul, organele de cercetare penală ale poliției judiciare, precum și organele de cercetare penală speciale. Se observă, așadar, caracterul specializat în câmpul problematicii de natură penală, așadar a infracțiunilor, al organelor implicate ale statului – cercetarea infracțiunilor și urmărirea penală se realizează, în mod specific, de organele de cercetare penală și de procuror.

Mai mult, Codul de procedură penală stabilește, în alin. (4) al art. 55, că atribuțiile organelor de cercetare penală ale poliției judiciare sunt îndeplinite de lucrători specializați din Ministerul Administrației și Internelor anume desemnați în condițiile legii speciale, iar atribuțiile organelor de cercetare penală speciale sunt îndeplinite de ofițeri anume desemnați în condițiile legii. Potrivit art. 57 C.proc.pen., organele de cercetare penală ale poliției judiciare efectuează urmărirea penală pentru orice infracțiune care nu este dată, prin lege, în competența organelor de cercetare penală speciale sau procurorului (precum și în alte cazuri prevăzute de lege).

Așadar, competența de a efectua cercetarea infracțiunilor prevăzute în art. 25 din Legea nr. 205/2004 le revine organelor de cercetare penală ale poliției judiciare, care este organizată și funcționează în cadrul structurilor specializate ale Ministerului Afacerilor Interne (Poliția Română), așa cum se prevede în art. 1 din Legea nr. 364/2004 privind organizarea și funcționarea poliției judiciare. Potrivit art. 26 alin. (1) pct. 1 și 2 din Legea nr. 218/2002, Poliția Română are ca atribuții principale (printre altele) apărarea vieții, integrității corporale și libertății persoanelor, a proprietății private și publice și a celorlalte drepturi și interese legitime ale cetățenilor și ale comunității, precum și aplicarea de măsuri pentru menținerea ordinii și siguranței publice și, potrivit competențelor stabilite prin lege, „pentru prevenirea și combaterea fenomenului infracțional și terorismului, de identificare și contracarare a acțiunilor elementelor care atentează la viața, libertatea, sănătatea și integritatea persoanelor, a proprietății private și publice, precum și a altor interese legitime ale comunității”. Aceste atribuții sunt astfel formulate încă de la adoptarea Legii privind organizarea și funcționarea Poliției Române (2002). Prin urmare, dacă

în materia contravențiilor (constatarea lor și aplicarea sancțiunilor specifice) există mai multe categorii profesionale și instituții implicate (inclusiv A.N.S.V.S.A. şi Poliția locală), în privința infracțiunilor acționează personal specializat din cadrul Poliției Române.

La nivelul aplicării efective a normelor cu caracter sancționator din Legea nr. 205/2004, însă, pot fi identificate variate disfuncționalități. Propriu-zis, procedurile și instituțiile implicate nu au fost prezentate nici publicului larg, nici personalului calificat într-un mod clar și consistent. Persoanele care doreau să semnaleze fapte contrare legii nu cunoșteau cu exactitate cui trebuie să se adreseze; numai apariția (la 22 iulie 2013) și succesul unui grup public intitulat „113 Poliția Animalelor", pe o rețea de socializare, a făcut ca multe persoane să apeleze sau să recomande apelarea acestui număr de telefon pentru semnalarea unor astfel de fapte. Grupul în cauză nu aparține, însă, unor instituții ale statului și denumirea sa reprezintă „un nume pamflet", prin alegerea căruia s-a intenționat atragerea atenției asupra necesității înființării unei structuri abilitate pe lângă M.A.I. și asupra lipsei unei reale aplicări a Legii privind protecția animalelor la momentul respectiv, așa cum explică administratorii grupului în descrierea acestuia[2]. Adesea, când o persoană se adresa unei instituții, aceasta din urmă refuza efectuarea demersurilor necesare sau își declina competența, fiind semnalate foarte multe cazuri în care agenții acestor instituții nici nu cunoșteau prevederile Legii nr. 205/2004 ori faptul că aveau atribuții subsumate aplicării acestei legi. Toate acestea au condus la o aplicare oarecum haotică a prevederilor în discuție și, în orice caz, deficitară, realizată într-o proporție mult mai mică față de necesitatea efectivă observată și/sau solicitată la nivelul social și al opiniei publice.

În contextul disfuncționalităților legislative și practice în privința protecției animalelor, ce trebuia înfăptuită prin intervenția autorităților competente, și în contextul în care numărul de sesizări privind fapte penale prevăzute de Legea nr. 205/2004 și de O.U.G. nr. 55/2002 a crescut semnificativ (1098 în primele 8 luni ale anului 2020 față de 855 în aceeași perioadă a anului 2019, potrivit Notei de Fundamentare a O.U.G. nr. 175/2020[3]), în octombrie 2020 a avut loc o intervenție legislativă semnificativă, în vederea îmbunătățirii și eficientizării aplicării acestor acte normative. Astfel, prin O.U.G. nr. 175/2020 pentru completarea unor acte normative cu incidenţă în protecţia animalelor a fost adăugată o competență specifică a Poliției Române, o atribuție principală distinctă și expres desemnată în art. 26 alin. (1) pct. 16^1 din Legea nr. 218/2002, potrivit căreia Poliția Română „desfășoară activități specifice, direct sau în cooperare cu alte entități publice sau private, potrivit competențelor stabilite prin lege, pentru protecția animalelor".

Același act normativ, O.U.G. nr. 175/2020, a introdus o serie de prevederi noi în Legea nr. 205/2004, în fapt un întreg capitol nou, Capitolul VI^1, intitulat „Măsuri pentru protecția temporară a animalelor aflate într-o situație de pericol". Potrivit acestuia, polițiștii din cadrul Poliției Române care, în exercitarea atribuțiilor

2 https://www.facebook.com/pg/113PolitiaAnimalelor/about/.

3https://gov.ro/ro/guvernul/procesul-legislativ/note-de-fundamentare/nota-de-fundamentare-oug-nr-175-14-10-2020&page=3, https://gov.ro/fisiere/subpagini_fisiere/NF_OUG_175-2020.pdf.

de serviciu, constată că un animal se află într-o situație de pericol emit, de îndată, ordin de plasare a animalului în adăpost pentru o perioadă de 45 de zile, stabilindu-se, în același timp, ce tipuri de situații pot determina emiterea unui astfel de ordin și condițiile validității acestuia. Mai mult, textul stabilește o obligație în sarcina Consiliilor județene de a asigura cu caracter continuu și permanent servicii publice de adăpostire a animalelor ce fac obiect al ordinului de plasare în adăpost. Această obligație se poate îndeplini fie prin organizarea și funcționarea unor adăposturi proprii, fie prin încheierea unor contracte cu grădini zoologice, acvarii publice și centre de reabilitare și/sau îngrijire pentru animalele din fauna sălbatică, inclusiv cele deținute de organizații neguvernamentale de protecție a animalelor, fie prin încheierea unor contracte cu adăposturi pentru câini fără stăpân sau a altor adăposturi pentru animale domestice, inclusiv cele deținute de organizații neguvernamentale de protecție a animalelor. Serviciile publice în discuție constau în capturarea/preluarea/ridicarea, asistența veterinară de urgență, inclusiv intervenția chirurgicală, transportul, cazarea, hrănirea, deparazitarea, vaccinarea și controlul bolilor animalelor, conform legislației sanitar-veterinare, astfel cum indică art. 24^{3} alin. (3) din Legea nr. 205/2004, ulterior acestei modificări. Sunt stabilite, de asemenea, punerea în executare a ordinului de plasare în adăpost, modalitățile de contestare a acestuia, condițiile restituirii animalului către deținător etc.

Pentru ca un ordin de plasare a animalului în adăpost să fie emis, legea prevede anumite condiții privitoare la starea animalului și la modalitatea de luare la cunoștință despre situația acestuia. Astfel, potrivit art. 24^{1} alin. (2) din Legea nr. 205/2004, prin animal aflat într-o situație de pericol se înțelege animalul aflat în oricare dintre următoarele situații: animal care a fost rănit sau schingiuit; animal care a fost implicat în lupte între animale sau cu animale; animal domestic sau animal sălbatic captiv asupra căruia a fost practicat tirul; animal folosit pentru dresajul altor animale sau pentru a controla agresivitatea altor animale; animal domestic expus forțat la temperaturi foarte ridicate ori foarte scăzute; animal din speciile ecvidee, bovine, ovine și caprine aflat, fără supraveghere, pe căile de circulație publică. Potrivit alin. (3) al aceluiași articol, polițiștii constată existența situației de pericol pe baza evaluării situației de fapt și a stării fizice a animalului, care rezultă, după caz, din: constatarea directă și consemnarea celor constatate într-un înscris ori înregistrarea celor constatate cu mijloace tehnice; declarațiile persoanelor implicate în activitățile desfășurate cu privire la situațiile de pericol menționate sau ale persoanelor care au asistat la activitățile respective sau au cunoștință despre desfășurarea acestora; înregistrări video sau audio ori fotografii, indiferent de proveniența acestora; înscrisuri, inclusiv cele de natura mesajelor sau publicărilor în mediul electronic și/sau de telefonie mobilă; fișa de observație clinică întocmită de un medic veterinar. Cu atât mai important este faptul că, în situația săvârșirii unei infracțiuni din cele prevăzute la art. 25 din Legea nr. 205/2004, fără urmă de dubiu, polițistul, pentru a prinde autorul unei infracțiuni flagrante, comisă în anumite condiții (prin folosirea unei arme ori substanțe explozive, narcotice sau paralizante, prin violență, ori de către o persoană mascată, deghizată sau travestită), poate pătrunde într-o locuință sau într-un spațiu delimitat ce aparține ori este folosit de o persoană fizică sau juridică, fără consimțământul acesteia sau al reprezentantului legal, dacă există indicii că autorul se află în acel spațiu. Această certitudine rezultă din prevederile articolului 24^{4} alin. (3) din Legea nr. 205/2004 (nou adăugat prin O.U.G. nr. 175/2020), coroborat cu art.

52 alin. (2) lit. c) din Legea nr. 218/2002 privind organizarea și funcționarea Poliției Române. Mai mult, O.U.G. nr. 175/2020 a introdus o serie de prevederi subsumate obligației de informare și menite să asigure cunoașterea atât de către publicul larg, dar și de către personalul specializat, a elementelor de noutate legislativă și practică introduse. Astfel, în Legea nr. 205/2004 a fost adăugată obligația consiliilor județene de a pune la dispoziție, pe site-ul propriu, informații privind datele de contact ale entităților care asigură serviciile publice de adăpostire a animalelor protejate prin emiterea unui ordin de plasare în adăpost, precum și informații cu privire la locațiile în care se desfășoară aceste activități. De asemenea, pentru o perioadă de 180 de zile de la data intrării în vigoare a O.U.G. nr. 175/2020, Ministerul Afacerilor Interne, Poliția Română și Autoritatea Națională Sanitară Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor au fost obligate să desfășoare activități de informare a populației cu privire la dispozițiile ordonanței de urgență, informare efectuată prin intermediul mai multor instrumente și/sau acțiuni specifice, cum ar fi (fără a se limita la acestea) comunicate de presă și informare prin mass-media, postarea informațiilor pe pagina de internet a instituției, organizarea unor acțiuni specifice în trafic, ori cu ocazia executării unor misiuni de ordine publică. În același timp, unitățile de poliție au avut obligația de a asigura pregătirea profesională a polițiștilor cu privire la cunoașterea cadrului normativ și la modul de acțiune și intervenție în materia protecției animalelor, iar, pentru pregătirea profesională a acestei resurse umane, se prevede că unitățile de poliție colaborează cu organizațiile neguvernamentale de protecție a animalelor, cu Autoritatea Națională Sanitară Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor, precum și cu alte entități publice sau private (art. V din O.U.G. nr. 175/2020). S-a încercat, în această formă, un răspuns față de multiplele dificultăți legislative și de aplicare practică semnalate în privința protecției animalelor, inclusiv aceea a informării ample a populației și instruirii corpului profesional cu atribuții în domeniu, astfel încât acesta să își cunoască propriile competențe și să fie bine pregătit în a le exercita corespunzător.

Deși O.U.G. nr. 175/2020 a fost prezentată publicului larg ca act de înființare a unei așa-numite „Poliții a animalelor" (în special prin declarații publice ale ministrului administrației și internelor de la momentul dezbaterii și adoptării sale[4]), corespunzător solicitării adresate adesea de către opinia publică și asociațiile nonguvernamentale implicate în activitatea de protecție a animalelor, lectura textului nu indică, propriu-zis, un astfel de demers. El poate fi dedus, însă, prin stabilirea atribuțiilor specifice ale „polițiștilor din cadrul Poliției Române care, în exercitarea atribuțiilor de serviciu, constată că un animal se află într-o situație de pericol" (art. I din O.U.G. nr. 175/2020) sau prin stabilirea obligațiilor unităților de a asigura pregătirea profesională a polițiștilor cu privire la cunoașterea cadrului normativ și la modul de acțiune și intervenție în materia protecției animalelor (art. V. din același act normativ). Cea mai concretă referire la o astfel de schimbare instituțională este obținută prin interpretarea art. III al O.U.G. nr.

4 https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/premiera-in-romania-se-infiinteaza-politia-animalelor-autoritatile-pot-actiona-fara-mandat-daca-un-animal-este-torturat-1358201, https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24355322-politia-animalelor-infiintata-prin-oug-avea-499-angajati-plus-88-medici-veterinari-marcel-vela.htm, https://m.facebook.com/vela.marcel/photos/a.813347758803999/1786982724773826/?type=3&source=48.

175/2020, care invocă „încadrarea funcțiilor de polițist din structura Poliției Române cu atribuții în protecția animalelor". Așadar, prin această ordonanță nu s-a înființat, propriu-zis, o „poliție" aparte, ca structură instituțională, ci doar s-au stabilit anumite condiții specifice pe care le pot îndeplini polițiștii „din structura Poliției Române cu atribuții în protecția animalelor", ceea ce înseamnă doar că a fost menționată existența – prezumtivă – a acestei „structuri". În luna noiembrie a anului 2020, ulterior adoptării ordonanței, a fost înființată, totuși, ca structură de specialitate din cadrul Inspectoratul General al Poliției Române (așadar, la nivelul Poliției Române), Direcția pentru Protecția Animalelor (informația privitoare la momentul înființării provine de pe site-ul oficial al I.P.J Tulcea[5]). Aceasta are, potrivit site-ului oficial al Poliției Române[6], „competență teritorială generală în domeniul coordonării activităților privind prevenirea și combaterea faptelor de natură contravențională [și] penală care au ca obiect animalele aflate într-o situație de pericol". Aceeași sursă indică faptul că „pentru îndeplinirea atribuțiilor de specialitate și funcționale, a misiunilor și sarcinilor profesionale, direcția coordonează, îndrumă și controlează, pe linie de specialitate, activitatea structurilor cu competențe în domeniul protecției animalelor constituite la nivelul inspectoratelor județene de poliție și a Direcției Generale de Poliție a Municipiului București". De asemenea, au existat concursuri de încadrare pe posturi disponibile în cadrul acestei direcții specializate, care, astfel, a devenit și funcțională. Într-o declarație din luna martie a anului 2020, directorul acestei instituții anunța că nu se aștepta „să fie atât de multe cazuri de maltratare de animale într-un timp atât de scurt"[7], referindu-se, cel mai probabil, la un număr de sesizări mai mare decât cel preconizat, ceea ce indică faptul că populația apelează la această instituție și că sesizările sunt cel puțin înregistrate. În ceea ce privește operaționalitatea sa efectivă, resursele de care ea beneficiază și interesul efectiv pentru aplicarea legii, precum și posibile suprapuneri instituționale cu alte structuri competente (precum Poliția locală, de exemplu), este nevoie de un interval mai mare de funcționare a acestei direcții și a unităților sale pentru o analiză concludentă. Chiar și așa, pasul instituțional este semnificativ. Pe de altă parte, însă, chiar și în ipoteza unei funcționări optime a instituției, faptul că sancțiunile prevăzute de lege sunt atât de reduse rămâne un element care afectează credibilitatea eforturilor autorităților pentru prevenirea și combaterea faptelor contravenționale și penale din domeniul protecției animalelor.

5. Concluzii

În România se aplică, în domeniul protecției animalelor de companie, atât acte normative adoptate la nivelul Uniunii Europene și Consiliului Europei, cât și acte normative naționale ce vizează protecția fie a animalelor în general, fie a unor categorii de animale de companie, în reglementări specifice. În acest sens, O.U.G. nr. 155/2001 și O.U.G. nr. 55/2002 au fost adoptate pentru a gestiona anumite probleme

5 https://tl.politiaromana.ro/ro/stiri-si-media/comunicate/atributiile-politistilor-din-cadrul-biroului-pentru-protectia-animalelor.
6 https://www.politiaromana.ro/ro/politia-romana/unitati-centrale/directia-pentru-protectia-animalelor.
7 https://ziare.com/stiri/politie/zeci-dosare-penale-schingiurie-doar-doua-luni-functioneaza-politia-animalelor-nu-asteptam-1666183.

particulare vizând animalele de companie, rezultate din practica deținerii de animale sau îngrijirii animalelor la nivel național. Legislatorii au mers chiar mai departe și, în aceleași acte normative, au introdus și o serie de obligații generale ce le incumbă deținătorilor de animale de companie.

În anul 2004 a fost adoptată și o lege ordinară privitoare la protecția animalelor, într-un sens general, respectiv Legea nr. 205/2004. Alături de normele generale care fac referire la bunăstarea animalelor, modificate și actualizate în timp pentru includerea terminologiei și prevederilor din legislația europeană în domeniu, această lege conține și principalele infracțiuni din domeniul protecției animalelor. Aplicarea efectivă a normelor cu privire la infracțiuni a fost însoțită, însă, de o serie vastă de disfuncționalități. O problemă fundamentală a fost reprezentată de necunoașterea legii de către organele competente. Acest fapt a dus la confuzia cetățenilor și a autorităților și la percepția lipsei de disponibilitate și/sau de resurse în cazul acestora din urmă pentru efectuarea cercetărilor.

O modificare de dată recentă a legislației în domeniu, realizată prin O.U.G. nr. 175/2020, a căutat să soluționeze, măcar parțial, deficiențele de legislație și de aplicare practică semnalate în timp în domeniul protecției animalelor. Aceasta a introdus o atribuție lipsită de echivoc a Poliției Române în acest câmp, a stipulat posibilitatea și condițiile emiterii unui ordin de plasare în adăpost a animalului aflat într-o stare de pericol și a accentuat obligația autorităților de informare a populației și de instruire corespunzătoare a corpului profesional cu atribuții în domeniu. Mai mult, adoptarea acestei ordonanțe a fost prezentată ca actul de înființare a unei îndelung solicitate „Poliții a Animalelor", o structură specializată cu atribuții în domeniu. Deși, propriu-zis, o astfel de instituție nu a fost înființată prin O.U.G. nr. 175/2020, este adevărat că, la scurt timp după adoptarea acesteia, la nivelul Inspectoratului General al Poliției Române a fost înființată Direcția pentru Protecția Animalelor, inclusiv cu structuri în teritoriu, care a și devenit funcțională. Informațiile de până la data finalizării prezentului studiu (martie-aprilie 2021) indică faptul că populația apelează la această instituție, numărul de sesizări depășindu-l pe cel preconizat de conducerea sa. În contextul în care nu se poate analiza în mod concludent operaționalitatea acestei direcții și a structurilor din teritoriu, acestea fiind funcționale de foarte puțin timp, precizez, totuși, că este vorba de un pas instituțional semnificativ, care indică o creștere a interesului autorităților centrale pentru problematica protecției animalelor.

Având în vedere că infracțiunile din domeniul protecției animalelor au fost cercetate și au existat condamnări penale și până acum, chiar și în lipsa instituțiilor recent înființate, așa cum indică practica judiciară din acest domeniu, rămâne de soluționat – ar fi fost prioritară, aș spune – problema sancțiunilor atât de reduse prevăzute de lege. Propriu-zis, toate infracțiunile prevăzute în Legea nr. 205/2004 se pedepsesc cu aceleași sancțiuni, în aceleași limite, închisoare de la 3 luni la un an sau amendă penală, iar limitele atât de reduse ale pedepsei permit posibilitatea amânării pedepsei; mai mult decât atât, a fost observată preferința judecătorilor de a aplica pedepse cât mai reduse odată cu condamnările pentru comiterea de astfel de infracțiuni. Toate aceste elemente, chiar și în ipoteza unei funcționări instituționale optime în domeniul sesizărilor și cercetărilor, afectează credibilitatea autorităților în câmpul prevenirii și combaterii infracțiunilor specifice și lipsesc normele aferente atât de efectul sancționator propriu-zis, cât și de rolul lor preventiv.

Bibliografie

- Dinu Vasiliu, Codrin. 2020. ”Cum vedem animalele. Postalteritatea și regimurile reprezentării.” În *Studii de Antrozoologie. Gândind dincolo de limite*, coord. Irina Frasin, George Bodi, Codrin Dinu Vasiliu, 11-24. București: Pro Universitaria.
- Frasin, Irina. 2020. ”Înțelegerea animalelor şi re-gândirea relaţiilor cu natura şi cu cei diferiți.” În *Studii de Antrozoologie. Gândind dincolo de limite*, coord. Irina Frasin, George Bodi, Codrin Dinu Vasiliu, 25-56. București: Pro Universitaria.
- Gaşpar, Corneliu, Oana Raluca Rusu și Luminița-Iuliana Ailincăi. 2020a. ”Principiile generale și legislația privind protecția și bunăstarea animalelor. (A) Principiile generale și legislația privind bunăstarea animalelor.” În *Studii de Antrozoologie. Gândind dincolo de limite*, coord. Irina Frasin, George Bodi, Codrin Dinu Vasiliu, 169-81. București: Pro Universitaria.
- Gaşpar, Corneliu, Oana Raluca Rusu şi Luminița-Iuliana Ailincăi. 2020b. ”Principiile generale și legislația privind protecția și bunăstarea animalelor. (B) Principiile generale și legislația privind protecția animalelor.” În *Studii de Antrozoologie. Gândind dincolo de limite*, coord. Irina Frasin, George Bodi, Codrin Dinu Vasiliu, 183-87. București: Pro Universitaria.
- Hotărârea Guvernului nr. 1059/2013 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 155/2001 privind aprobarea programului de gestionare a câinilor fără stăpân (M. Of. nr. 829 din 23 decembrie 2013).
- Legea nr. 218/2002 privind organizarea și funcționarea Poliției Române, republicată (M. Of. nr. 170 din 2 martie 2020).
- Legea nr. 227/2002 pentru aprobarea Ordonanţei de urgenţă a Guvernului nr. 155/2001 privind aprobarea programului de gestionare a câinilor fără stăpân (M. Of nr. 289 din 29 aprilie 2002).
- Legea nr. 60/2003 pentru aprobarea Ordonanţei de urgenţă a Guvernului nr. 55/2002 privind regimul de deţinere al câinilor periculoși sau agresivi (M. Of. nr. 183 din 24 martie 2003).
- Legea nr. 60/2004 privind ratificarea Convenţiei europene pentru protecţia animalelor de companie, semnată la Strasbourg la 23 iunie 2003 (M. Of. nr. 400 din 5 mai 2004).
- Legea nr. 205/2004 privind protecţia animalelor, republicată (M. Of. nr. 320 din 30 aprilie 2014).
- Legea nr. 364/2004 privind organizarea și funcționarea poliției judiciare, republicată (M. Of. nr. 305 din 24 aprilie 2014).
- Legea nr. 71/2006 privind ratificarea Convenţiei europene pentru protecţia animalelor în timpul transportului internaţional (revizuită), semnată la Chişinău la 6 noiembrie 2003 (M. Of. nr. 316 din 7 aprilie 2006).
- Legea nr. 9/2008 pentru modificarea şi completarea Legii nr. 205/2004 privind protecţia animalelor (M. Of. nr. 29 din 15 ianuarie 2008).
- Legea nr. 286/2009 privind Codul penal (M. Of. nr. 510 din 24 iulie 2009).
- Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală (M. Of. nr. 486 din 15 iulie 2010).

- Legea nr. 187/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal (M. Of. nr. 757 din 12 noiembrie 2012).
- Legea nr. 258/2013 pentru modificarea şi completarea Ordonanţei de urgenţă a Guvernului nr. 155/2001 privind aprobarea programului de gestionare a câinilor fără stăpân (M. Of. nr. 601 din 26 septembrie 2013).
- Legea nr. 171/2017 pentru completarea Legii nr. 205/2004 privind protecția animalelor (M. Of. nr. 576 din 19 iulie 2017).
- Manea, Teodor și Dragoș Lucian Ivan. 2020. *Violența împotriva animalelor. Dispozițiile art. 25 din Legea nr. 205/2004 privind protecția animalelor comentate și adnotate. Practică judiciară recentă*. București: Hamangiu.
- Nota de Fundamentare la Ordonanță de urgență a Guvernului nr. 175/2020 pentru completarea unor acte normative cu incidență în protecția animalelor, precum și pentru stabilirea unor măsuri organizatorice, disponibilă la https://gov.ro/ro/guvernul/procesul-legislativ/note-de-fundamentare/nota-de-fundamentare-oug-nr-175-14-10-2020&page=3, https://gov.ro/fisiere/subpagini_fisiere/NF_OUG_175-2020.pdf (accesat 15 aprilie 2021).
- Ordinul A.N.S.V.S.A. și Ministerului Internelor și Reformei Administrative nr. 31/523/2008 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Legii nr. 205/2004 privind protecţia animalelor (M. Of. nr. 511 din 8 iulie 2008).
- Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor (M. Of. nr. 410 din 25 iulie 2001).
- Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 155/2001 privind aprobarea programului de gestionare a câinilor fără stăpân (M. Of. nr. 794 din 13 decembrie 2001).
- Ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 55/2002 privind regimul de deținere al câinilor periculoși sau agresivi, republicată (M. Of. nr. 146 din 27 februarie 2014).
- Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 175/2020 pentru completarea unor acte normative cu incidență în protecția animalelor, precum și pentru stabilirea unor măsuri organizatorice (M. Of. nr. 954 din 16 octombrie 2020).
- Proiect de Lege privind protecţia animalelor, PL-x nr. 139/2004, disponibil la: http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck2015.proiect?idp=5395 (accesat 15 aprilie 2021).
- https://www.facebook.com/pg/113PolitiaAnimalelor/about/.
- https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/premiera-in-romania-se-infiinteaza-politia-animalelor-autoritatile-pot-actiona-fara-mandat-daca-un-animal-este-torturat-1358201.
- https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24355322-politia-animalelor-infiintata-prin-oug-avea-499-angajati-plus-88-medici-veterinari-marcel-vela.htm.
- https://m.facebook.com/vela.marcel/photos/a.813347758803999/1786982724773826/?type=3&source=48.
- https://tl.politiaromana.ro/ro/stiri-si-media/comunicate/atributiile-politistilor-din-cadrul-biroului-pentru-protectia-animalelor.
- https://www.politiaromana.ro/ro/politia-romana/unitati-centrale/directia-pentru-protectia-animalelor.
- https://ziare.com/stiri/politie/zeci-dosare-penale-schingiurie-doar-doua-luni-functioneaza-politia-animalelor-nu-asteptam-1666183.

Ethical and Legislative Considerations on the General Provisions for the Use of Experimental Animals

Luminița-Iuliana Ailincăi
USAMV Iași, Faculty of Veterinary Medicine
Raluca- Oana Rusu
USAMV Iași, Faculty of Veterinary Medicine
Corneliu Gașpar
USAMV Iași, Faculty of Veterinary Medicine

Abstract
The progress of modern veterinary medicine is largely due to experimenting on animals. They have been used for centuries, generally ill-treated, and often abused by research. In recent years, however, they have been protected by the national and European legislation within a well-defined legal framework represented by: Law no. 43/2014 on the protection of animals used for scientific purposes (updated, with subsequent amendments and completions), ANSVSA Order no. 97/2015, Order 106/2016 on the establishment of the National Committee for the protection of animals used for scientific or educational purposes, and Directive 2010/63 / EU on the protection of animals used for scientific purposes. This paper presents the general rules for animals used for scientific purposes, the species that can be used for such purposes, the conditions for animal testing, and some other scientific alternatives for the use of experimental animals in research.

Keywords: Animals used for testing; legislation.

Introduction

Throughout the centuries, the human species has understood that animals, in addition to providing companionship, food, and protection, could also be a source of knowledge. Different species, including humans, have worked on enhancing the human well-being and the art of human science, but it was not until the 20th century when it began to prohibit experimentation with humans, and use species phylogenetically close to humans for scientific reasons (Aguilar and Banuelos 2018).

Ethics, synonymous with moral philosophy, is a structured approach to examining and understanding moral life. Classical, or “top-down” ethics asks the question “Which general moral norms for the evaluation and guidance of conduct should we accept and why?” Olsson et al. (2010) discuss this based on three ethical theories, Contractarianism, Utilitarianism, and Animal Rights. Briefly, contractarianism requires humans as moral agents, to provide an appropriate degree of protection to the animals under our care, which are considered the moral patients. The morality of this approach is limited by the fact that it is us, and not them who decide how much protection is appropriate, e.g., pets are eligible to receive more protection than farm animals.

A Historical Review

The use of animals in experimental research parallels the development of medicine, having its roots in ancient Greece, where Aristotle and Hippocrates laid down their knowledge on the structure and function of the human body in *Historia Animalium* and *Corpus Hippocraticum*, mainly built on animal dissections. Galen (130–201 AD), the physician of the Roman emperor Marcus Aurelius, performed physiological experiments on pigs, monkeys, and dogs, which provided a basis for medical practices in centuries thereafter. After Galen, experimental science stopped till the beginning of the Renaissance when Vesalius took up the empirical approach, starting with anatomical studies. Later, physiological studies were further conducted. With Cartesian philosophy in the 17th century, experiments on animals could be performed without great moral impediments.

The French philosopher René Descartes (1596–1650) stated that living systems could be understood on purely mechanical principles. The difference between man and animals is that man has a mind, which is a prerequisite for awareness and, consequently, for the capability of feeling pain. Animals cannot think and, therefore, are more like machines. However, Jeremy Bentham (1789) through the discovery of anaesthetics and Darwin's *Origin of Species* (1859), defending the biological similarities between man and animal, contributed to the opposed Descartes' views: 'The question is not, Can they reason? nor, can they talk? but, Can they suffer?' Claude Bernard published his book *Introduction* á *l'*étude *de la médecine expérimental* in 1865, introducing methodology as a tool for the design of physiological experiments. The late19th and mid20th-centuries marked a significant rise in animal testing and research (Rollin 2006). There were public concerns regarding the use of animals in research, insofar as there were practically no restrictions on animal research in Europe until the bill of *Cruelty to Animal Act* (1876) was passed by the British Parliament. Similar legislative protections did not emerge in the United States until the 1960s.

Entering the 20th century, the English-speaking countries continued to set guidelines in terms of legislation favouring the protection of animals. However, during the two world wars (1914-1918;1939-1945), these issues and their achievements were pushed into the background. In the 1960s, with the rise of movements for the rights of oppressed minorities that used the same arguments for animal rights, the famous animal liberation movements emerged. The Australian philosopher Peter Singer, who wrote *Animal Liberation* in 1975, Singer (1985) proposed a framework for making ethical decisions about non-humans. He attacked what he called "speciesism" or belief in the superiority of one species (humans) over others (non-humans). A few years later, in several parts of the world, the idea of "animal rights" arose when the "Universal Declaration of the Rights of Animals" was proclaimed by UNESCO and UNO (webarchive.nationalarchives.gov.uk) in 1978, which states that animals have the right to: (1) Live without hunger and thirst, (2) Live comfortably, (3) Live without suffering and illness, (4) Express normal behavior, (5), Live without fear and anguish. (UNESCO 1978)

The development of microbiology caused an increase in the use of animals, due to Koch's Postulates' where it is stated that pathogenicity of a microorganism can be proven after successfully infecting healthy, susceptible animals. The development

of biomedical disciplines such as pharmacology, toxicology, and immunology triggered a sharp increase in animal use in the 20th century. From the early 80s, it has registered a decrease, probably due to public awareness and strict legislation on animal use, development of animal ethics committees, and an improved quality of the animal life.

However, in the last decades, the use of animals has started to gain back ground, mainly due to the development of genetically modified animals, which resulted in an increased number of mice used in research (more than 23% per year, especially in genetics, where there is a high demand for large numbers of mice necessary to create genetically modified lines, such as breeding males, donor females, vasectomized males and pseudopregnant recipient females. Furthermore, non-transgenic and wild-type littermates can be produced, and they are not suitable for research or further breeding.

In 2004, 75–100 million vertebrates were used for research purposes. The major areas are drug research, testing of vaccines and other biological and cancer research, whereas about 30% of the animals are used for other purposes such as fundamental research, diagnostics, etc. Mice and rats are the most commonly used animal species (Baumans 2004).

While scientific research has produced substantial benefits, it has led to many ethical dilemmas within the scope of human and animal experimentation (Ferdowsian 2011). However, established ethical principles, such as respect for persons, beneficence, and justice, ultimately serve to protect human subject research. According to the Council for International Organizations of Medical Sciences, vulnerable human subjects of research are those who are relatively or absolutely incapable of protecting their own interests because of insufficient power, education, intelligence, knowledge, strength, or other needed attributes to protect their own interests (Council for the International Organizations of Medical Sciences (CIOMS) 2002).

Unlike human research protections, which are guided by a principled approach, laws governing the use of animals in research have resulted from a largely politicized rather than through methodical ethical examination. In contrast with human research, agreement about which ethical principles should guide the use of animals in research remains uncertain and varies significantly (Perez-Garcia et al. 1999).

Contemporaneous Policies and Guidelines for Animal Research

With the previous historical short review, it could be inferred that currently there is an entire series of guidelines about ethical animal use in the laboratory, even if they are not necessarily respected in all countries where research is performed on this matter or where subjects in relationship with the biomedical areas are taught. There are still many places where the acts of investigation and teaching are conducted without taking adequate measures for the animals ‘maintenance, handling, and sacrifice. Concerning laboratory ethics, animal handling looks like a utopian idea in many developing countries. Although some of these countries try to abide by the international, European, or national guidelines about animal experimentation,

it is quite safe to say that the main obstacle relies in many decades of delay in comparison to the developed countries. A laboratory animal is any animal species used for the purpose of scientific experimentation. In this regard, a laboratory animal can be used as:

- Raw material: being exposed to different experiment variables, waiting for a result
- Biological reagent: the animal is considered like a biological substratum that can be put down to treatment to observe the result: this result is reliable, duplicated, and comparable
- Biological model: the purpose is to obtain results of a treatment from one species to another, generally but not mandatory for the human, with the purpose of improving the existing treatments (Animal Welfare and the Treaty of Amsterdam, 1997.).

The ethical and legislative principles, for justifying and defining good practices regarding the scientific procedures conducted with/ on animals, namely those "calculated to cause pain, distress, suffering or lasting harm", have been established within international treaties such as the Amsterdam Treaty Protocol (Animal Welfare and the Treaty of Amsterdam, 1997), international legislative provisions including the Council of the European Union Convention ETS123 (Council of the European Union, European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental and Other Scientific Purposes. ETS 123. 1986.), national legislation such as the UK Animals (Scientific Procedures) Act (Animals (Scientific Procedures) Act, 1986), and the European Directive on the protection of animals used for scientific purposes (Directive of the European Parliament and of the Council of 20 September 2010 on the Protection of Animals Used for Scientific Purposes 2010.).

They require that the potential harms to animals under experiment should be assessed in advance and justified in terms of their possible benefits to the society of humans or (more rarely) other animals (Webster 2014). The harms and benefits do not accrue to the same species, and the species to which the harm is done cannot contribute to the decision-making process.

The publication of "The Principles of Humane Experimental Technique" by W.M.S. Russell and R.L. Burch in 1959 marked the birth of the principle of the "Three Rs" (Russell and Burch 1959). The authors proposed the principles of Replacement, Reduction, and Refinement (the "Three Rs") as the key strategies of a systematic framework aimed at achieving the goal of humane experimental techniques. Russell and Burch saw replacement as the ultimate goal for laboratory animals-based research, education and testing, which, along with the other two, reduction and refinement, can become more readily achievable in the short term.

Replacement refers to methods which fully/ partially avoid or replace the use of animals. For obtaining this it is necessary to consider the use of in vitro systems, audio-visual aids, sacrificed animals, slaughterhouse material, use of invertebrates, human material, human volunteers, or other more modern techniques (Aguilar, Banuelos 2018). It entails relative (substitution) or absolute (no animals) replacement. It is to be noted that animal experimentation is not restricted to "more

sentient" vertebrates alone. It clearly extends to "relatively less sentient" invertebrates as well. Three important invertebrate species that have contributed substantially to the areas of cell biology and genetics are the nematode Caenorhabditis elegans, baker's yeast Saccharomyces cerevisiae, and the arthropod Drosophila melanogaster (fruit fly). An excellent workshop report by Kretlow et al. (2010) summarizes the significant role of these three invertebrates in biomedical research: the nematode C. elegans (apoptosis, RNA interference, developmental genetics), baker's yeast S. cerevisiae (genome sequencing, aging, mitochondrial diseases), and the fruit fly D. melanogaster (genetic modelling, developmental biology, transformation, mutation, toxicity screening). The replacement may be achieved through a number of tools or their combinations including in vitro systems using tissues, whole cells or parts of cells systems based on biochemical approaches, i.e. using synthetic (macro) molecules as proxies of (reactive) toxicity targets.

Such methods are referred to as "in chemical" computer-based models and approaches – often termed in silico use of 'omics' technologies.

Reduction focuses on reducing the number of animals without accuracy diminution. For this, it is considered the use of genetically homogeneous colonies without environmental influences: the animal model selected; sanitary, genetics and environmental quality; cryopreservation; advanced biostatistics methodology; data bank (publishing negative results to avoid repetition); and access to specialized scientific literature (Aguilar and Banuelos 2018).

Reduction (second R) implies balancing the statistically significant numbers and minimizing the number of animals. The "humaneness" (Russell and Burch 1959) of decreasing the animal numbers required for a study is quite obvious. Researchers utilizing animals in their research are required to substantiate how they conform both to the minimum statistically significant animal numbers needed for the study (power analysis), and to the principle of reduction. This information should be made available both during research grant funding applications and during animal ethics approval applications (Cheluvappa et al. 2017). The concept of reduction covers any approach that will result in fewer animals being used to achieve the same objective, including maximizing the information obtained per animal, reducing the number of animals used in the original procedure, and/or limiting or avoiding the subsequent use of additional animals. The number of animals can also be reduced by performing procedures on animals more than once, where this does not detract from the scientific objective or results in poor animal welfare. However, the benefit of reusing animals should always be balanced against any adverse effects on their welfare, considering the lifetime experience of the individual animal. As a result of this potential conflict, the reuse of animals should be considered on a case-by-case basis.

Refinement involves pain and discomfort reduction techniques which take into consideration animal care and well-being, dexterity and training of laboratory personnel to use methods for pain detection, use of analgesics, analgesics and tranquilizers, use of radiography or tomography for detecting tumours or organic deterioration, and application of anticipated euthanasia.

The third R, refinement, presents more of a challenge, owing to its diverse possibilities, in innumerable scenarios. Refinement is so flexible that a unique refinement may be possible in each study, every time. Refinement "might be regarded as an art or an ability to improvise" (Russell and Burch 1959). Morton (2008) defines

refinement as, "those methods which avoid, alleviate or minimize the potential pain, distress or other adverse effects suffered by the animals involved, or which enhance animal wellbeing." Moreover, refinement not only attempts to reduce negative states in animals but promotes "positive mental and physical states." (Morton 2008).

Today, the term refinement signifies the modification of any procedures or husbandry and care practices from the time the experimental animal is born until its death, to minimize the pain, suffering, and distress experienced by the animal and enhance its well-being. When an animal experiences pain, suffering, or distress, there are often accompanying physiological changes which may increase the variability of scientific results. Refinement, therefore, is also likely to improve data quality and contribute to Reduction. Refinement can also be achieved by moving from species that are considered more sentient to those less sentient. Examples: substituting a non-human primate with a fish or substituting the use of fish with daphnia. These are both considered methods of refinement as they are more likely to reduce the pain, suffering, and distress experienced by the animal, albeit, requiring the use of live animals in laboratory experiments.

In the European continent, efforts are being made to improve the conditions of animals when they are used in laboratory experiments. For this purpose, there are different studies such as the "EXEMPLAR" scale- "Excellence in Editorial Mandatory Policies for Animal Research" (Martins and Franco 2015). This article, published in Portugal and conducted in 170 journals from 20 countries, is dedicated to the dissemination of studies with animals in the medical-biological area. These studies were classified into four categories according to the publication policies used in those articles:

- Regulatory compliance
- Quality of research and reporting of results
- Animal welfare and ethics
- Criteria for exclusion of papers.

Although this study emphasizes the good application of policies to approve a paper, describing experiments with animals, it has also made clear that there is truly little progress in the policies of articles about the ethical treatment of animals.

Animal research ethics may also be placed in the wider context of the human use of animals. It is interesting to observe that during the Council of Europe Convention ETS from 1986, there were some systematic philosophical constructs as specified in No.123 preamble (Council of Europe, 1986) (Folescu et al. 2013):

"*The member states of the Council of Europe, signatory…*
• Recognizing that man has a moral obligation to respect all animals and to have due consideration for their capacity for suffering and memory;
• Accepting nevertheless that man in his quest for knowledge, health and safety has a need to use animals where there is a reasonable expectation that the result will be to extend knowledge or be to the overall benefit of man or animal, just as he uses them for food, clothing and as beasts of burden;
•Resolved to limit the use of animals for experimental and other scientific purposes, with the aim of replacing such use wherever practical, in particular by seeking

alternative measures and encouraging the use of these alternative measures;
• Desirous to adopt common provisions in order to protect animals used in those procedures which may possibly cause pain, suffering, distress, or lasting harm and to ensure that where unavoidable they shall be kept to a minimum,
Have agreed on the following:

The principle of the "Three Rs" has been present in the EU legislation in spirit, from as early as 1986, when the first EU legislation for the protection of animals used for experimental and other scientific purposes was adopted.

However, Directive 2010/63/EU on the protection of animals used for scientific purposes, for the first time in EU legislation spells out the principle of the "Three Rs" and makes it a firm legal requirement. The principles of Replacement, Reduction, and Refinement must be systematically considered at all times when animals are used for scientific purposes in the EU. Under the Directive, the term "scientific purposes" covers all uses of animals for the purposes of basic, translation, and applied research, regulatory testing and production as well as for the purposes of education and training.

Furthermore, the Directive ensures that its application goes beyond that of the original, narrower interpretation of the "Three Rs", only in the context of choice of methods. Additionally, the Directive enlarges the Refinement to cover all animal breeding and care – that is, to ensure refinement during housing, breeding, and care even if the animal is not undergoing a scientific procedure.

In chapter 1, article 1- GENERAL PROVISIONS- Subject matter and scope, this Directive establishes measures for the protection of animals used for scientific or educational purposes, namely:

(a) the replacement and reduction of the use of animals in procedures and the refinement of the breeding, accommodation, care, and use of animals in procedures

(b) the origin, breeding, marking, care and accommodation, and killing of animals

(c) the operations of breeders, suppliers, and users

(d) the evaluation and authorization of projects involving the use of animals in procedures.

This Directive shall apply where animals are used or intended to be used in procedures or bred specifically so that their organs or tissues may be used for scientific purposes. The elimination of pain, suffering, distress, or lasting harm by the successful use of anaesthesia, analgesia, or other methods shall not exclude the use of an animal in procedures from the scope of this Directive. The following animal species are included as the main benchmarks for the application of this European Directive: live non-human vertebrate animals (including independently feeding larval forms and fetal forms of mammals as from the last third of their normal development) and live cephalopods.

This Directive is not applicable to the following:(a) non-experimental agricultural practices; (b) non-experimental clinical veterinary practices; (c) veterinary clinical trials required for the marketing authorization of a veterinary medicinal product; (d) practices undertaken for the purposes of recognized animal

husbandry; (e) practices undertaken for the primary purpose of identification of an animal; (f) practices not likely to cause pain, suffering, distress or lasting harm equivalent to, or higher than, that caused by the introduction of a needle in accordance with good veterinary practice.

The following articles of the directive refer to the following topics:

- Definitions which will be applied
- Principle of replacement, reduction, and refinement
- Purposes of procedures necessary for basic research, translational or applied research with any of the following aims: the avoidance, prevention, diagnosis or treatment of disease, ill-health or other abnormality or their effects in human beings, animals or plants; the assessment, detection, regulation or modification of physiological conditions in human beings, animals or plants and the welfare of animals and the improvement of the production conditions for animals reared for agricultural purposes; manufacture or testing of the quality, effectiveness, and safety of drugs, foodstuffs, and feed-stuffs and other substances or products; protection of the natural environment in the interests of the health or welfare of human beings or animals; research aimed at preservation of the species; higher education, or training for the acquisition, maintenance or improvement of vocational skills; forensic inquiries.
- The methods for killing animals- details over the different accepted methods for killing animals destined for experimental medicine are mentioned in Annex 4. In this annex, it is mentioned that:
- "Methods other than those listed in the table may be used:
- (a) on unconscious animals, providing the animal does not regain consciousness before death;
- (b) on animals used in agricultural research, when the aim of the project requires that the animals are kept under similar conditions to those under which commercial farm animals are kept; these animals may be killed in accordance with the requirements laid down in Annex I to Council Regulation (EC) No 1099/2009 of 24 September 2009 on the protection of animals at the time of the killing."

The accepted killing methods are: (a) confirmation of permanent cessation of the circulation; (b) destruction of the brain; (c) dislocation of the neck; (d) exsanguination; or (e) confirmation of the onset of rigor mortis.

The second chapter- PROVISIONS ON THE USE OF CERTAIN ANIMALS IN PROCEDURES, contains information and recommendation on endangered species, Non-human primates, animals taken from the wild, animals bred for use in procedures, and stray and feral animals of domestic species. Related to this chapter, at the end of this Council Regulation, in Annex 1, it is presented the list of animals used in procedures, where those animals have been bred for use in procedures: (1) Mouse (*Mus musculus*), (2) Rat (*Rattus norvegicus*), (3) Guinea pig (*Cavia porcellus*), (4) Syrian (golden) hamster (*Mesocricetus auratus*), (5) Chinese hamster (*Cricetulus griseus*), (6) Mongolian gerbil (*Meriones unguiculatus*), (7) Rabbit (*Oryctolagus cuniculus*), (8) Dog (*Canis familiaris*), (9) Cat (*Felis catus*), (10) All species of non-

human primates, (11) Frog (*Xenopus (laevis, tropicalis*), *Rana (temporaria, pipiens*), 12. Zebra fish (*Danio rerio*).

Chapter III is designated to the procedures that will be used in experimental medicine. In article 13, the choice of the best working method is mentioned. In choosing between procedures, those which to the greatest extent meet the following requirements shall be selected: use the minimum number of animals; involve animals with the lowest capacity to experience pain, suffering, distress, or lasting harm; cause the least pain, suffering, distress or lasting harm and are most likely to provide satisfactory results.

Death as the end-point of a procedure shall be avoided as far as possible and replaced by early and humane end-points. Where death as the end-point is unavoidable, the procedure shall be designed so as to: result in the deaths of as few animals as possible and reduce the duration and intensity of suffering to the animal to the minimum possible and, as much as possible, ensure a painless death.

Also, in articles 14, 15, and 16 there are recommendations for anaesthesia, the classification of severity of procedures, and reuse. In the end, this chapter contains information about the end of the procedure, sharing organs and tissues (member States shall facilitate, where appropriate, the establishment of programs for the sharing of organs and tissues of animals killed) and setting free of animals and rehoming.

Chapter IV- Authorization contains information about Requirements for breeders, suppliers, and users (authorization of breeders, suppliers and users, Requirements for installations and equipment, Competence of personnel and specific requirements for personnel, Designated veterinarian, Animal-welfare body, and tasks of the animal-welfare body, Breeding strategy for non-human primates, Scheme for rehoming or setting free of animals, Animal records, Information on dogs, cats and non-human primates, Marking and identification of dogs, cats, and non-human primates and Care and accommodation). In the next sections it is provided information on the Inspections and Control, and the most important requirements for projects as well.

Chapter V, AVOIDANCE OF DUPLICATION AND ALTERNATIVE APPROACHES, contains some information for each Member State that shall accept data from the other Member States that are generated by procedures recognized by the legislation of the Union unless further procedures need to be carried out regarding that data for the protection of public health, safety, or the environment. This legislative document concludes with the presentation of some annexes in which are presented details regarding the animal species that can be used in laboratory medicine, and implicitly experimental medicine. Further, the annexes contain clear and concise information, in the form of tables, where the accommodation and care requirements for the animals used for scientific purposes are systematized. Annex IV contains the decision conditions and methods of killing the animals.

An interesting and useful aspect for the practice of experimental medicine through the use of living beings is presented in Annex VIII- SEVERITY CLASSIFICATION OF PROCEDURES. The factors related to the procedure shall include the type of manipulation, handling, nature of pain, suffering, distress, or lasting harm caused by (all elements of) the procedure, and its intensity, the duration, frequency and multiplicity of techniques employed, cumulative suffering within a

procedure, prevention from expressing natural behaviour including restrictions on the housing, husbandry and care standards. However, for the purposes of the final severity classification of the procedure, the following additional factors, assessed on a case-by-case basis, shall also be taken into account:

- type of species and genotype,
- maturity, age and gender of the animal,
- training experience of the animal with respect to the procedure,
- if the animal is to be reused, the actual severity of the previous procedures,
- the methods used to reduce or eliminate pain, suffering and distress, including refinement of housing, husbandry and care conditions,
- humane end-points.

The procedures can be classified as mild, moderate, and severe, being presented as examples of different types of procedures assigned to each of the severity categories on the basis of factors related to the type of the procedure.

The Romanian legislation on the Protection of animals used for experimental or scientific purposes includes the following:

Law no. 43/2014 on the protection of animals used for scientific purposes;

Order no. 94/674/2019 regarding the approval of the Procedure for granting derogations from the provisions of art. 32 para. (1) and (6) of Law no. 43/2014 on the protection of animals used for scientific purposes;

Order no. 97/2015 for the approval of the Veterinary Sanitary Norm regarding the veterinary sanitary authorization procedure of units using, breeding, and supplying animals used for scientific purposes, for the approval of the Veterinary Sanitary Norm regarding the veterinary sanitary authorization procedure of projects involving the use of animals in procedures, and amending the Sanitary-Veterinary Regulation on the procedure for registration / veterinary authorization of establishments/collection centres / holdings of origin and means of transport in the field of animal health and welfare, of establishments involved in the storage and neutralization of non-animal by-products intended for human consumption and processed products, approved by Order of the President of the National Sanitary Veterinary and Food Safety Authority no. 16/2010;

Order no. 122/2019 on amending and supplementing the Order of the President of the National Sanitary Veterinary and Food Safety Authority no. 97/2015 for the approval of the Veterinary Sanitary Norm on the veterinary sanitary authorization procedure of units using, breeding, and supplying animals used for scientific purposes, for the approval of the Veterinary Sanitary Norm on the veterinary sanitary authorization procedure of projects involving the use of animals in procedures, and for the modification of the Veterinary Sanitary Norm on the procedure for the registration / veterinary authorization of establishments/ collection centres / holdings of origin and means of transport in the field of animal health and welfare, of establishments involved in the storage and neutralization of animal by-products not intended for human consumption, and of processed products, approved by Order of the President of the National Sanitary Veterinary and Food Safety Authority no. 16/2010;

Order no. 156/2020 regarding the amendment and completion of Annex no. 2 to the Order of the President of the National Sanitary Veterinary and Food Safety

Authority no. 97/2015 for the approval of the Veterinary Sanitary Norm on the veterinary sanitary authorization procedure of units using, breeding and supplying animals used for scientific purposes, for the approval of the Veterinary Sanitary Norm on the veterinary sanitary authorization procedure of projects involving the use of animals in procedures, and for the modification of the Veterinary Sanitary Norm on the procedure for the registration / veterinary authorization of establishments / collection centres / holdings of origin and means of transport in the field of animal health and welfare, of establishments involved in the storage and neutralization of animal by-products not intended for human consumption, and of processed products, approved by Order of the President of the National Sanitary Veterinary and Food Safety Authority no. 16/2010;

Order no. 106/2016 on the establishment of the National Committee for the protection of animals used for scientific or educational purposes;

Order no. 32/2021 for the approval of the Methodological Norms regarding the minimum requirements regarding vocational education and training and the requirements for obtaining, maintaining, and demonstrating the competence necessary to carry out the activity in the field of breeding, supply, and use of animals for scientific purposes.

Analysing the content of these normative acts, it can be concluded that they represent the transposition of the European regulation at the national level. The importance of knowing and complying with these legislative provisions is essential for aligning with the requirements of the European Union in connection with the application of scientific ethics in the field of the use of different animal species in experimental medicine.

Perspectives and alternatives

It is important to mention the existence and current use of testing alternatives that can be used to replace experimental medicine and living research. Cheluvappa et al. (2017) mentioned that outside of the well-established alternatives to animal experimentation like tissue culture methods including primary/continuous/immortalized cell lines, explant cultures, organ cultures, several recent strategies have been recently mooted to curtail animal experimentation, and simultaneously (and surprisingly) improve the efficacy of data-gathering. They used Pubmed searches (using replacement, in vitro alternatives, human tissue, etc., as search words) to identify those alternative methods which we thought would have "maximum impact" (well-cited research or high-impact journals on this subject or articles associated with our research). While alternatives to animal experimentation may reduce research dependence on animals (through replacement), they cannot currently replace animal testing altogether. This impossibility exists despite several ethical, political, and financial "incentives" to persevere in this direction.

Additionally, Folescu et al. (2013) affirm that those alternatives have a high accuracy in extrapolation to human pathology, alternative methods include non-invasive imaging techniques, computer models and simulations, cell- tissue cultures, statistical modeling, large scale epidemiology, or studies on human volunteers. The most recent alternative methods recommended and found in the literature refer to:

Organs on chips: The most interesting "animal substitute" to buttress preclinical drug development is the Organs on chips (OOC), pioneered by scientists from Harvard University and the University of Pennsylvania (Huh et al. 2010). Microfabrication methodology from the computer microchip manufacturers was utilized to devise micro-engineered systems capable of supporting living cells. The OOC looks promising as a pathophysiological pertinent model of experimentation. OOCs are "micro-engineered biomimetic systems containing microfluidic channels lined by living human cells, which replicate key functional units of living organs to reconstitute integrated human organ-level pathophysiology in vitro" (Huh et al. 2013).

Human-derived three-dimensional tissue models: Using Russel and Burch's principle of replacement (Russell and Burch 1959), several human-derived three-dimensional models have been synthesized, tested, validated (a few of the several), and used. This 3-D in vitro models have not only an "ethical edge", but also a more pathophysiologically relevant edge owing to the human origin of these issues. An animal model (like a commonly used inbred murine model) has far fewer biological and genetic differences compared to the complex human genetic/biological heterogeneity, making human tissue much more physiologically relevant. These three-dimensional human-derived tissue models include: in vitro models of skin pathophysiology and drug testing, oral epithelia, gastrointestinal epithelia, vaginal epithelia, ocular tissue, gingival tissue, respiratory epithelia, and dendritic antigen-presenting cells (Cheluvappa et al. 2017).

Human blood derivatives: The European Partnership for Alternative Approaches to Animal Testing (EPAA) is a voluntary collaboration focused on gathering information and resources on the experimental use of animals in regulatory testing. The collaborating partners include the European Commission, individual companies from seven industrial sectors, and their European trade federations. The European Commission is bound by the EU Treaty to maximally promote 3R principles. The seven industrial sectors include the European Chemical Industry Council (Cefic), the European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations (EFPIA), the European Cosmetic Toiletry and Perfumery Association (Colipa), the European Association for Bioindustries (Europa Bio), the International Federation for Animal Health Europe (IFAH-Europe), the International Association for Soaps, Detergents and Maintenance Products (A.I.S.E), and the European Crop Protection Association (ECPA). The EPAA indicated the necessity to include authorities during the validation of, and the legal acceptance processes pertaining to animal experimentation alternatives (Cheluvappa et al. 2017).

Noninvasive imaging - is based on creating images of different regions of the body for clinical studies. The use of computer models is fully integrated into the booming technological development of recent years and assures the simulation of numerous distinctive pathologic structure-function relationships. The cell and tissue cultures offer the possibility of investigating cellular behaviours in a specific environment, while epidemiological studies represent useful tools in identifying risk factors and collecting data about disease and health in the human population.

Computer modelling – in silico and quantitative structure-activity relationship analyses- Pathophysiological simulations can now be screened using high-tech computer modelling programs (in silico modelling). Toxicity screening

and fundamental pharmacokinetic events such as gut absorption, protein-binding, endothelial barrier passage, etc. can also be done rapidly in vitro depending on specific in silico modelling program availability

Modern research demands more elaborated models and the alternative methods have the potential to integrate them in a complex chain of direct relevance to humans. All the proposed alternatives, according to their specific validation, provide consistent and significant information and their implementation needs to be a prompt one.

Conclusions

The progress of modern veterinary medicine is largely due to experimenting on animals. They have been used for centuries, generally ill-treated, and often abused by research. The ethics pertaining to animal research evolved over centuries of philosophical traditions, and not rigid rules of operation, but an avenue to express our moral obligations towards research animals. Russell and Burch set of 3Rs (Replacement, Reduction, and Refinement) are currently the most utilized set of animal ethics.

The countries which were most concerned about adherence to animal experimentation ethics have finally promulgated mandatory institutional ethical reviewing of animal experimentation. In recent years, however, they have been protected by the national and European legislation within a well-defined legal framework represented by: Law no. 43/2014 on the protection of animals used for scientific purposes (updated, with subsequent amendments and completions), ANSVSA Order no. 97/2015, Order 106/2016 on the establishment of the National Committee for the protection of animals used for scientific or educational purposes, and Directive 2010/63 / EU on the protection of animals used for scientific purposes.

In addition to the "traditional" alternatives to animal experimentation (like tissue cultures), several innovations have been recently introduced with the objective to retrench animal experimentation. They include organs on chips, human-derived three-dimensional tissue models, human blood derivatives, and computer modelling.

Embrace the concept of alternatives in biological and medical research and comply with the legal provisions on the use of animals in experimental medicine in accordance with the actual demands of respect and care for life.

References:

- Aguilar, Tomas Alejandro Fregoso and Elizabeth Guarnearos Banuelos. 2018. "Bioethics in the Use of Experimental Animals". In *Bioethics in the Use of Experimental Animals, Reflections on Bioethics*, José Antonio Morales-González and María Eugenia Aguilar Nájera editors. IntechOpen, DOI: 10.5772/intechopen.74520.
- *Animal Welfare and the Treaty of Amsterdam.* 1997. Available online: http://www.eurocbc.org/ page673.html.
- *Animals (Scientific Procedures) Act.* 1986. Available online: http://www.

legislation.gov.uk/ ukpga/1986/14/contents.

- Baumans V. 2004. "Use of animals in experimental research: an ethical dilemma?". *Gene Therapy* 11: 64-S66.
- Cheluvappa, Rajkumar, Paul Scowen and Eri Rajaraman. 2017. "Ethics of animal research in human disease remediation, its institutional reaching; and alternatives to animal experimentation". *Pharmacology Research & Perspectives* 5(4):, e00332. https://doi.org/10.1002/prp2.332
- Council for the International Organizations of Medical Sciences (CIOMS). 2002. *International Guiding Principles for Biomedical Research Involving Animals*. Geneva, Switzerland: CIOMS, WHO.
- Council of the European Union. 1986. *European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental and Other Scientific Purposes*. ETS 123. Available online: http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/123.htm.
- *Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the council of 22 September 2010 on the protection of animals used for scientific purposes*. 2010. Brussels, Belgium.
- Ferdowsian Hope. 2011. "Human and Animal research guidelines: aligning ethical constructs with new scientific developments". Bioethics 25(8): 472-478.
- *https://ec.europa.eu/environment/chemicals/lab_animals/3r/alternative_en.htm*
- *https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121010012427/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm*
- Huh, Dongeun, Hyun Jung Kim, Jacob P. Fraser, Daniel E. Shea, Mohammed Khan, Anthony Bahinski, Geraldine A. Hamilton and Donald E. Ingber. 2013. Microfabrication of human organs-on-chips. Nat Protoc 8: 2135–2157.
- Huh, Dongeun, Benjamin D. Matthews, Akiko Mammoto, Martín Montoya-Zavala, Hong Yuan Hsin, Donald E. Ingber. 2010. Reconstituting organ-level lung functions on a chip. *Science* 328: 1662–1668.
- Kretlow Ariane, Daniel Butzke, Mario E. Goetz, Barbara Grune, Marlies Halder, Frank Henkler, Manfred Liebsch, Rainer Nobiling, Michael Oelgeschlaeger, Kurt Reifenberg, Bernd Schaefer, Andrea Seiler, Andreas Luch. 2010. "Implementation and enforcement of the 3Rs principle in the field of transgenic animals used for scientific purposes. Report and recommendations of the BfR expert workshop, May 18–20, 2009, Berlin, Germany". *Altex* 27: 117– 134.
- Martins, Ana Raquel, Nuno Henrique Franco. 2015. "A critical look at biomedical journals'c policies on animal research by use a novel tool: The EXEMPLAR scale". *Animals (Basel*) 5(2): 315-331. https://rm.coe.int/168007a67b
- Morton, David B. 2008. "The importance of non-statistical design in refining animal experiments". *REDVET. Revista electrónica de Veterinaria* IX(10B): :1-14. https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=63617111013
- Olsson, I. Anna S., Paul Robinson, Peter Sandøe. 2010. "Ethics of Animal Research". In *Handbook of Laboratory Animal Science,* Volume 1, 3rd ed., Jann Hau, Steven J. Schapiro editors, 21-34*;* London: CRC Press.

- Perez-Garcia, Carlos César, M. Inmaculada Diez Prieto, Paulino García Partida. 1999. *Introduccion a la experimentacion y proteccion animal.* Leon: Universidad de Leon.
- Rollin, Bernard E. 2006. "The Regulation of Animal Research and the Emergence of Animal Ethics: A Conceptual History". *Theor. Med. Bioeth.* 27: 285-304.
- Folescu Roxana, Egidia Miftode, Carmen Lacramioara Zamfir. 2013. "Animal experimental studies: controversies, alternatives and perspectives". *Revista de cercetare* ș*i interven*ț*ie social* 43: 266-273.
- Russell, W.M.S., R.L. Burch. 1959. *The Principles of Humane Experimental Technique. Universities Federation for Animal Welfare.* London: Methuen.
- Singer, Peter. 1985. The Animal Liberation Movement. Available from: www.nwveg.org/files/Singer_The Animal_Liberartion_Movement.pdf.
- UNESCO.1978. *Universal Declaration of Animal Rights*. Available from: https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf
- Webster, John. 2014. "Ethical and Animal Welfare Considerations in Relation to Species Selection for Animal Experimentation". *Animals (Basel)* 4(4): 729-741. doi:10.3390/ani4040729.
- http://www.ansvsa.ro/legislatie/bunastarea-animalelor/
- ****Legea nr. 43/2014 privind protecția animalelor utilizate* în *scopuri* științifice
- ****Ordinul nr. 94/674/2019 privind aprobarea Procedurii pentru acordarea derogărilor de la prevederile art. 32 alin. (1)* și *(6) din Legea nr. 43/2014 privind protecția animalelor utilizate* în *scopuri* științific
- ****Ordinul nr. 97/2015 pentru aprobarea Normei sanitare veterinare privind procedura de autorizare sanitară veterinară a unităților utilizatoare, crescătoare* și *furnizoare de animale utilizate* în *scopuri* științifice*, pentru aprobarea Normei sanitare veterinare privind procedura de autorizare sanitară veterinară a proiectelor care implică utilizarea animalelor* în *proceduri, precum* și *pentru modificarea Normei sanitare veterinare privind procedura de* înregistrare*/autorizare sanitar-veterinară a unităților/ centrelor de colectare/exploatațiilor de origine* și *a mijloacelor de transport din domeniul sănătății* și *al bunăstării animalelor, a unităților implicate* în *depozitarea* și *neutralizarea subproduselor de origine animală care nu sunt destinate consumului uman* și *a produselor procesate, aprobată prin Ordinul președintelui Autorității Naționale Sanitare Veterinare* și *pentru Siguranța Alimentelor nr. 16/2010*
- ****Ordinul nr. 122/2019 privind modificarea* și *completarea Ordinului președintelui Autorității Naționale Sanitare Veterinare* și *pentru Siguranța Alimentelor nr. 97/2015 pentru aprobarea Normei sanitare veterinare privind procedura de autorizare sanitară veterinară a unităților utilizatoare, crescătoare* și *furnizoare de animale utilizate* în *scopuri* științifice*, pentru aprobarea Normei sanitare veterinare privind procedura de autorizare sanitară veterinară a proiectelor care implică utilizarea animalelor* în *proceduri, precum* și *pentru modificarea Normei sanitare veterinare privind procedura de* înregistrare*/autorizare sanitar-veterinară a unităților/ centrelor de colectare/exploatațiilor de origine* și *a mijloacelor de transport*

din domeniul sănătății și *al bunăstării animalelor, a unităților implicate* în *depozitarea* și *neutralizarea subproduselor de origine animală care nu sunt destinate consumului uman* și *a produselor procesate, aprobată prin Ordinul președintelui Autorității Naționale Sanitare Veterinare* și *pentru Siguranța Alimentelor nr. 16/2010*

- ****Ordinul nr. 156/2020 privind modificarea* și *completarea anexei nr. 2 la Ordinul președintelui Autorității Naționale Sanitare Veterinare* și *pentru Siguranța Alimentelor nr. 97/2015 pentru aprobarea Normei sanitare veterinare privind procedura de autorizare sanitară veterinară a unităților utilizatoare, crescătoare* și *furnizoare de animale utilizate* în *scopuri* științifice*, pentru aprobarea Normei sanitare veterinare privind procedura de autorizare sanitară veterinară a proiectelor care implică utilizarea animalelor* în *proceduri, precum* și *pentru modificarea Normei sanitare veterinare privind procedura de* înregistrare*/autorizare sanitar-veterinară a unităților/centrelor de colectare/exploatațiilor de origine* și *a mijloacelor de transport din domeniul sănătății* și *al bunăstării animalelor, a unităților implicate* în *depozitarea* și *neutralizarea subproduselor de origine animală care nu sunt destinate consumului uman* și *a produselor procesate, aprobată prin Ordinul președintelui Autorității Naționale Sanitare Veterinare* și *pentru Siguranța Alimentelor nr. 16/2010*
- ****Ordinul nr. 106/2016 privind constituirea Comitetului naţional pentru protecţia animalelor utilizate* în *scopuri* ştiinţifi*ce sau educative*
- ****Ordinul nr. 32/2021 pentru aprobarea Normelor metodologice privind cerințele minime referitoare la educația* și *pregătirea profesională* și *cerințele pentru obținerea, menținerea* și *demonstrarea competenței necesare pentru desfășurarea activității* în *domeniul creșterii, furnizării* și *utilizării animalelor* în *scopuri* științifice

BUNĂSTAREA ANIMALELOR, O PRIORITATE IMPORTANTĂ PRIVIND SĂNĂTATEA ANIMALĂ ȘI SIGURANȚA ALIMENTULUI

Oana-Raluca Rusu
Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară "Ion Ionescu de la Brad" Iași
Luminița-Iuliana Ailincăi
Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară "Ion Ionescu de la Brad" Iași
Corneliu Gașpar
Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară "Ion Ionescu de la Brad" Iași
Viorel-Cezar Floriștean, Gheorghiță Vlad
Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară "Ion Ionescu de la Brad" Iași

Abstract
In recent years, consumers have become increasingly concerned about animal welfare and obtaining quality food. Consequently, the Member States of the European Union has focused on obtaining safe food for the health of the consumer taking into account their needs in the so-called „farm to fork" approach. The guarantee of obtaining safe food for consumers in the Member States is supported from a legislative point of view, especially for certain product brands. A quality product will always be obtained from animals that have not been subjected to stress, have been properly cared for and fed, have not been deprived of liberty, have not been hit, starved, offended, etc. Ensuring animal welfare in meat production focuses on the critical points, the most representative being: animal breeding, transport, more precisely the handling of animals during loading and unloading, as well as the procedure of stunning and slaughtering the animal. Globally, in addition to the legislative part, the treatment of animals and their approach to slaughter is also related to the training and instruction of staff involved in the care and handling of animals.

Keywords: animal welfare, consumers, product quality, slaughtering food safty

Sănătatea animalelor înseamnă bunăstarea acestora, un anumit confort biologic, fără de care nu este posibilă exprimarea integrală a vitalității, inclusiv a comportamentului natural, adecvat schimbărilor ce intervin în mediul de viață al acestora.

Articolul 13 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene consideră animalele drept „ființe sensibile" și impune acordarea unei atenții deosebite cerințelor privind bunăstarea animalelor în formularea și punerea în aplicare a unor politici ale UE.

Autoritatea Europeană pentru Siguranța Alimentară pune în zilele noastre un mare accent pe partea de bunăstare. Siguranța lanțului alimentar este indirect influențată de bunăstarea animalelor, în special a celor care sunt crescute pentru producția alimentară și consumul uman, datorită legăturii strânse dintre bunăstarea animalelor, sănătatea lor și toxiinfecțiile alimentare. Factorii de stres și condițiile

de bunăstare precare pot avea ca rezultat o mai mare susceptibilitate animalelor la îmbolnăvire. Acest lucru poate constitui un risc pentru consumatori, cum ar fi în cazul toxiinfecțiilor alimentare provocate de bacterii precum Salmonella, Campilobacter și E.Coli.

Bunăstarea animalelor destinate producției alimentare depinde în mare măsură de practicile de management din unitățile de abatorizare. Există mulți factori care pot afecta bunăstarea lor, de exemplu tipul boxelor și zonele de odihnă, spațiul disponibil și densitatea animalelor, condițiile de transport, metodele de asomare și sacrificare.Scopul sacrificării este de a pune capăt vieții unui animal, dar întrebarea este în ce măsură ar trebui să luăm în considerare sănătatea și bunăstarea animalelor. Și aceasta este, de asemenea, o problemă de siguranță pentru consumator.

Primul act legislativ al UE privind bunăstarea animalelor a fost adoptat în 1974 și a vizat protecția animalelor în abatoare.

Sacrificarea animalelor pentru consumul uman trebuie să respecte normele de igienă şi protecţie ale consumatorilor. Animalele pot fi sacrificate numai în locuri special amenajate, prevăzute cu anumite condiţii de colectare a materialelor, ce pot preveni contaminarea cărnii, cu utilităţi ce respectă normele de protecţie ale mediului şi unde procesul de producţie permite evitarea riscurilor de contaminare şi îmbolnăvire.

În al doilea rând, în procesul de sacrificare al animalelor trebuie să se ia în considerare protecţia acestora, pentru a nu le supune la suferinţe inutile şi la stres. Prevederi legate de sacrificarea animalelor au existat în UE încă din 1974 (Directiva Consiliului 74/577/CE), însă ele au fost în timp extinse, mai întâi prin adoptarea Convenţiei Europene privind protecţia animalelor la sacrificare - 1988, iar apoi prin adoptarea în 1993 a Directivei Consiliului 93/119/EEC.

Mai mult, pentru a marca importanţa acestui subiect în cadrul UE, în textul Tratatului de la Amsterdam al Uniunii Europene, intrat în vigoare la 1 mai 1999, a fost adoptat un protocol special privind protecţia şi bunăstarea animalelor prin care se recunoaşte faptul că animalele au simţuri şi se prevede protejarea lor în cadrul politicilor europene.

Sacrificarea animalelor domestice presupune un anumit grad de brutalitate, care poate implica durere şi suferinţă din partea animalelor sacrificate. Există persoane care consideră că sacrificarea animalelor nu este un lucru etic. Legislaţia comunitară referitoare la practicile de sacrificare urmăreşte exact reducerea suferinţelor animalelor prin folosirea unor metode autorizate de a anestezia şi a ucide animalele, bazate pe cunoaşterea ştiinţifică şi pe o bogată experienţă practică adunată în timp.

Directiva Consiliului 93/119/EEC precizează în detaliu procedura care trebuie respectată pentru sacrificarea animalelor. Astfel, înaintea sacrificării, animalele trebuie transportate şi întreţinute în condiţii cât mai bune, imobilizate, asomate sau ucise instantaneu, sângerate, după caz.

Spre exemplu, pentru asomare sunt permise următoarele metode - folosirea unui pistol de asomare, lovitura precisă cu instrument mecanic, electronarcoza, folosirea dioxidului de carbon. Pentru ucidere se pot folosi următoarele metode: împuşcare cu pistol/puşcă, electrocutare, asfixiere cu dioxid de carbon. Alte tipuri de asomare/ucidere sunt permise ca derogare, în condiţiile în care se respectă principiul general de protecţie şi bunăstare al animalelor.

Directiva Consiliului 93/119/EEC face distincţia între sacrificarea animalelor pentru larg consum şi pentru consum propriu. În ceea ce priveşte sacrificarea pentru larg consum, aceasta poate fi făcută doar în abatoare special amenajate, respectând cu stricteţe atât condiţiile legate de bunăstarea animalelor descrise mai sus, cât şi cele referitoare la normele sanitare şi de igienă pentru protecţia consumatorilor. Pentru consum propriu, legislaţia naţională prevede o derogare de la obligativitatea asomării animalelor înainte de tăiere, până la data aderării României în UE.

În România, legislaţia privind sacrificarea animalelor a fost reglementată mai întâi prin Ordinul MAA nr. 172/2000 privind Norma sanitară veterinară pentru protecţia animalelor în timpul tăierii sau uciderii. Mai apoi, pentru transpunerea completă a Directivei Consiliului 93/119/EEC în legislaţia românească, a fost adoptat Ordinul MAAP nr. 425/ 19.09.2002 (M. Of. nr.887/9.12.2002) privind Norma sanitară veterinară pentru protecţia animalelor în timpul tăierii sau uciderii.

De atunci, UE a adoptat texte legislative pentru protecția animalelor de fermă și de laborator. Există, de asemenea, dispoziții ale UE privind deținerea animalelor în grădini zoologice, care fac referință la bunăstarea animalelor. De asemenea, UE a interzis utilizarea capcanelor cu pedală pentru capturarea animalelor sălbatice. Animalele de fermă sunt protejate de un set general de norme ale UE privind creșterea animalelor, precum și prin dispoziții specifice referitoare la transport și sacrificare/ ucidere. În plus, există norme specifice suplimentare pentru creșterea găinilor ouătoare, a puilor pentru producția de carne, a porcilor și vițeilor. De asemenea, UE integrează cerințele privind bunăstarea animalelor în normele privind subvențiile agricole (ecocondiționalitate și programele de dezvoltare rurală), precum și privind agricultura ecologică.

Uniunea Europeană a elaborat o strategie globală menită să crească încrederea cetățenilor în siguranța alimentelor pe care le consumă, „de la fermă la furculiță”. Strategia prevede norme stricte pentru produsele alimentare, pentru sănătatea și bunăstarea animalelor și pentru produsele fitosanitare. Aceste standarde se aplica atât produselor alimentare fabricate în UE, cât și celor importate.

Regulamentul Consiliului 1099/2009/CE privind protecţia animalelor în momentul uciderii abrogă Directiva Consiliului nr. 93/119/EC pentru protecţia animalelor în timpul sacrificării sau uciderii.

Odată cu adoptarea actului normativ mai sus menţionat, au fost introduse o serie de noi prevederi menite a responsabiliza operatorii economici, referitoare la :

- Proceduri pentru uciderea de necesitate în cazul animalelor rănite;
- Proceduri privind verificarea şi întreţinerea periodică a echipamentelor de imobilizare şi asomare care trebuie să menţioneze:
  - Instrucţiunile şi recomandările de folosire ale producătorului;
  - Parametrii de funcţionare;
  - Perioada de verificare;
  - Modalitatea de verificare;
  - Contract de revizie şi întreținere specializată a echipamentelor cu firma furnizoare, unde este necesar conform recomandărilor tehnice;
- Proceduri privind utilizarea echipamentelor de rezervă obligatorii pentru asomare;
- Proceduri privind monitorizarea în cadrul abatoarelor, pentru fiecare linie

de sacrificare, care cuprind în mod obligatoriu:
- Numele persoanelor responsabile de procedura de monitorizare;
- Indicatorii destinaţi verificării absenţei/prezenţei semnelor de conştienţă;
- Indicatorii destinaţi verificării prezenţei/absenţei semnelor de viaţă;
- Criteriile relevante pentru o catalogare satisfăcătoarea a rezultatelor obţinute pe baza evaluării indicatorilor;
- Circumstanţele în care trebuie să aibă loc monitorizarea;
- Numărul de animale din fiecare eşantion care trebuie verificat în cursul monitorizării;
- Procedura de reexaminare imediată a imperfecţiunilor operaţiilor de asomare sau ucidere, când criteriile relevante avute în vedere nu sunt îndeplinite.

În ceea ce privește personalul angajat, operatorii economici se asigură că au:

- Personal certificat profesional pentru efectuarea operaţiilor aferente:
  - Manipularea şi îngrijirea animalelor înainte de imobilizare;
  - Imobilizarea animalelor pentru asomare sau ucidere;
  - Asomarea animalelor;
  - Verificarea eficacităţii asomării;
  - Imobilizarea şi suspendarea animalelor vii;
  - Sângerarea animalelor vii;
  - Sacrificarea ritualică a animalelor.
- Un responsabil cu bunăstarea animalelor, care acordă asistenţa necesară pentru conformarea la normele stabilite de regulament, pentru fiecare abator care sacrifică cel puţin:
  - 1.000 unităţi animal viu – *mamifere* (mai puţin iepuri);
  - 150.000 unităţi animal viu – *păsări* sau *iepuri* de crescătorie.

Atât personalul implicat în realizarea operaţiunilor cuprinse între debarcare şi sângerare, cât şi persoana responsabilă cu bunăstarea trebuie să deţină certificat de competenţă profesională în conformitate cu prevederile Regulamentului Consiliului 1099/2009/CE, începând cu data de 1 ianuarie 2013.
Pe de altă parte, operatorii economici au obligația să păstreze:

- Evidenţe privind construcţia, amenajarea şi echipamentele utilizate care vor conţine cel puţin date despre:
  - Numărul maxim de animale rulate pe oră pentru fiecare linie de sacrificare;
  - Categoriile şi greutăţile de animale pentru care pot fi folosite echipamentele de imobilizare sau de asomare disponibile;
  - Capacitatea maximă pentru fiecare spațiu de adăpostire.
- Un registru de întreţinere pentru echipamentele de imobilizare şi asomare, păstrate minim 1 an;
- Evidenţe ale măsurilor întreprinse de responsabilul cu bunăstarea din abator.

La cinci ani după adoptare, punerea în aplicare a Regulamentului Consiliului (CE) 1099/2009 privind protecția animalelor în momentul uciderii variază îngrijorător de la un stat membru la altul. Numai în Franța s-a desfășurat, la cererea ministrului agriculturii, o anchetă care a dedus că 80 % dintre abatoare încălcau legea.

Soluția cea mai fezabilă, menționată de experți și de societatea civilă, este introducerea obligatorie a televiziunii cu circuit închis în abatoare, ceea ce ar crește la maximum atât transparența, cât și încrederea cetățenilor.

În plus, consumatorii din statele membre încă nu pot să găsească pe eticheta produsului informații clare despre metoda de sacrificare, fiind astfel privați de dreptul de a alege.

În acest sens se pun următoarele întrebări:

1. Intenționează Comisia să propună introducerea obligatorie a televiziunii cu circuit închis în abatoarele europene?
2. Cum intenționează Comisia să crească claritatea informației despre produsele din carne în ceea ce privește carnea provenind de la animale care nu au fost asomate?

Considerentul 50 din Regulamentul (CE) nr. 1169/2011 al Parlamentului European și al Consiliului privind informarea consumatorilor cu privire la produsele alimentare (JO L 304 22.112011, p.18) prevede că:

„Consumatorii Uniunii manifestă un interes din ce în ce mai mare pentru punerea în aplicare a normelor Uniunii referitoare la bunăstarea animalelor în momentul sacrificării, inclusiv dacă animalul a fost asomat înainte de sacrificare. În acest sens, în contextul viitoarei strategii a Uniunii în domeniul protecției și bunăstării animalelor, ar trebui să se analizeze posibilitatea efectuării unui studiu referitor la oportunitatea de a furniza consumatorilor informațiile relevante referitoare la asomarea animalelor. ”

Bunăstarea animalelor este o preocupare a consumatorilor. Produsele de origine animală sunt utilizate pe scară largă, în special în contextul producției de alimente, iar consumatorii se preocupă în ceea ce privește modul în care au fost tratate animalele.

Problema bunăstării animalelor în abator până în momentul încetării vieţii acestora a atras interesul a numeroase organizaţii internaţionale în domeniu, printre care: F.A.O., F.A.W.C., H.S.A (Human Slaughter Association), Organizaţia Mondială pentru sănătate animală – O.I.E. (în Codul de Sănătate a Animalelor Terestre 2011 existând un capitol referitor la tăierea şi uciderea animalelor).

Un sondaj la nivelul UE arată că bunăstarea animalelor este importantă pentru 64% din populație.

Conform sondajului Eurobarometru publicat în martie 2016, o majoritate absolută a europenilor consideră că protecția bunăstării animalelor este foarte importantă și ar dori să existe îmbunătățiri în acest sens.

Îmbunătățirea bunăstării animalelor nu este doar o chestiune care ține doar de partea legislativă, UE, în urma strategiei adoptate în 2012 cu privire la acest aspect, consideră că „Toată lumea este responsabilă”.

Pentru a obține rezultate concrete, un prim pas esențial în problema bunăstării animalelor a fost înființarea platformei UE privind bunăstarea animalelor, platformă ce va reuni 75 de reprezentanți ai părților interesate, ONG-urilor, oamenilor de

știință ai statelor membre, țărilor SEE (Spațiul Economic European), organizațiilor internaționale și ai EFSA (Autoritatea Europeană pentru Siguranța Alimentară). Pentru prima oară, se vor reuni toți actorii cheie din UE pentru a face schimb de experiență și a contribui la îmbunătățirea bunăstării animalelor.

Această platformă își propune să promoveze dialogul dintre autoritățile competente, întreprinderi, societatea civilă și oamenii de știință cu privire la acele aspecte legate de bunăstarea animalelor care sunt relevante pentru cetățenii UE, și de asemenea va sprijini Comisia în ceea ce privește dezvoltarea și schimbul de măsuri coordonate în materie de bunăstare a animalelor, punând accentul pe:

1. O mai bună aplicare a normelor UE privind bunăstarea animalelor, prin schimburi de informații și de cele mai bune practici și prin participarea directă a părților interesate;
2. Asumarea și utilizarea de către întreprinderi a unor angajamente voluntare;
3. Promovarea standardelor UE privind bunăstarea animalelor la nivel mondial.

Bibliografie

- Regulamentul (CE) nr. 1169/2011 al Parlamentului European și al Consiliului privind informarea consumatorilor cu privire la produsele alimentare (JO L 304 22.112011, p.18);
- Regulamentului Consiliului (CE) 1099/2009 privind protecția animalelor în momentul uciderii;
- http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5787-2018-INIT/ro/pdf;
- https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:212E:0326:0346:RO:PDF;

.

ISBN: 978-606-37-1203-6